

KÖZGAZDASÁGI KÖNYVTÁR

KIADJA A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

IV. KÖTET

A MAGYARORSZÁGI PÉNZINTÉZETEK FEJLŐDÉSE

IRTA:

DR. SZÁDECZKY-KARDOSS TIBOR

MŰEGYETEMI TANÁRSEGÉD

BUDAPEST, 1928

GERGELY R. DOROTTYA-UTCA 2. SZÁM

Pallas részvénytársaság nyomdája, Budapest, V., Honvéd-u. 10.
Felölés vezető: Tiringér Károly műszaki igazgató.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lapszám
<i>Bereztetés</i>	1
I. RÉSZ.	
<i>A magyarországi pénzintézetek történetének vázlata</i>	5
1. Első pénzintézetek	5
2. Az első magyar bank alapítása	7
3. Pénzintézetek a szabadságharc után a kiegyezésig	8
4. Pénzintézetek a kiegyezés után a világháború kitöréséig	11
5. Pénzintézetek a világháború alatt	25
6. Pénzintézetek a világháború után	34
<i>a) A forradalmak évei (1918—1919)</i>	34
<i>b) A trianoni béke hatása pénzintézetekre</i>	36
<i>c) Pénzintézetek az infláció idején</i>	41
<i>d) Pénzintézetek a korona stabilizálása után</i>	47
7. A külföldi tőke szerepe hazánkban	55
8. Pénzintézetek közgazdasági szerepének rövid jellemzése	63
II. RÉSZ.	
<i>A pénzintézeti statisztika fontosabb adatai</i>	67
1. A pénzintézetek száma	67
<i>a) Nagy-Magyarország pénzintézeteinek száma</i>	67
<i>b) A csonka-magyarországi pénzintézetek száma</i>	70
2. Pénzintézetek saját és idegen tőkéje	74
3. Pénzintézetek főbb mérleg tételei	79
4. Pénzintézetek legújabb mérlegeinek eredményei	86
5. A koncentráció jelentősége pénzintézetek terén	111
6. A pénzintézetek titkos tartalékai	121
<i>a) A titkos tartalékolás jelentősége</i>	122
<i>b) A csonka-magyarországi pénzintézetek titkos tartalékai</i>	124
III. RÉSZ.	
<i>A pénzintézetek érdekelttségei</i>	139
1. A pénzintézetek érdekelttségeinek fogalma	139
2. A pénzintézetek érdekelttségeinek keletkezési módjai	140
3. A pénzintézetek érdekelttségi kapcsolatainak formái. A részese- désék	144

	Lapszám
4. A pénzüintézetek és az ipar kapcsolatai	147
5. A pénzüintézetek érdekeltségeinek statisztikája	156
<i>A)</i> A vizsgálat nehézségei	156
<i>B)</i> A vonatkozó irodalom	157
<i>C)</i> A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségeinek statisztikája	160
<i>a)</i> A feldolgozási módszer	160
<i>b)</i> A pénzüintézetek érdekeltségeinek számbeli alakulása bankkategóriák szerint	164
<i>c)</i> A pénzüintézetek érdekeltségeinek horizontális megoszlása	168
<i>d)</i> A pénzüintézetek érdekeltségeinek időbeli fennállása	174
<i>e)</i> Az érdekeltségek függőségi viszonyainak mértéke	178
<i>f)</i> Az érdekeltségek megoszlása gazdasági ágak szerint	183
<i>g)</i> A pénzüintézetek ipari érdekeltségei	198
<i>h)</i> Az eredmények összefoglalása	210

TÁBLÁK JEGYZÉKE.

Tábla.	Lapszám
1. A magyarbirodalmi bankok és takarékpénztárak száma, saját és idegen tőkéje 1915-ben	37
2. A magyarbirodalmi bankok és takarékpénztárak főbb mérleg-tételeinek megoszlása 1915-ben	38
2a. A pénzüintézetek fiók- és affiliált intézeteinek száma	40
3. A betétek alakulása a Postatakarékpénztárnál és a 13 legnagyobb budapesti pénzüintézetnél	49
4. A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek száma 1845—1916-ig	69
5. A csonka-magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek számának alakulása az 1921—1926. években	70
6. A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek befizetett alaptőkéje az 1845—1916. év végén	74
7. A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek tartalékalapjai az 1845—1916. év végén	76
8. A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek saját és idegen tőkéje	77
9. A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek főbb üzletágainak alakulása 1845—1916-ig	79
10. A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek 1913 december 31-iki összesített mérlegeinek főbb tételei	80
11. A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek 1913 december 31-iki összesített mérlegeinek főbb tételei százalékokban	81
12. A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek 1913 december 31-iki főbb mérleg-tételeinek százalékos megoszlása Budapest és a vidék szerint	84
13. Néhány csonka-magyarországi pénzüintézet saját tőkéje 1913. december 31-én és 1925 január 1-én	87
14. Néhány csonka-magyarországi pénzüintézet saját tőkéje 1925 és 1926 december 31-én	89
15. Néhány magyarországi ipari vállalat saját tőkéje 1913 december 31-én és 1925 január 1-én	89
16. A Pénzüintézeti Központ és a kötelékébe tartozó csonka-magyarországi pénzüintézetek összesített mérlegeinek főbb tételei 1924. december 31-én és 1925 január 1-én	92

17. Az ország jelenlegi területén levő, a Pénzintézeti Központ kötelekékébe tartozó pénzintézetek 1913 december 31-iki összesített mérlegeinek főbb tételei	95
17a. Az ország jelenlegi területén levő, a Pénzintézeti Központ kötelekékébe tartozó pénzintézetek 1913 december 31-iki összesített mérlegtételeinek megoszlása százalékokban	95
18. A Pénzintézeti Központ és a kötelekékébe tartozó csonka-magyarországi pénzintézetek 1925 december 31-iki összesített mérlegtételei	98
19. A Pénzintézeti Központ és a kötelekékébe tartozó csonka-magyarországi pénzintézetek 1925 december 31-iki összesített mérlegtételeinek megoszlása százalékokban	99
20. A csonka-magyarországi pénzintézetek 1925 december 31-iki főbb mérlegtételei az 1913. évvégi mérlegtételek százalékában	103
21. A Pénzintézeti Központ és a kötelekékébe tartozó csonka-magyarországi pénzintézetek 1926 december 31-iki összesített mérlegtételei	106
22. A Pénzintézeti Központ és a kötelekékébe tartozó csonka-magyarországi pénzintézetek 1926 december 31-iki összesített mérlegtételeinek megoszlása százalékokban	107
23. A Pénzintézeti Központ kötelekékébe tartozó csonka-magyarországi pénzintézetek 1913. évvégi mérlegtételeinek megoszlása Budapest és a vidék szerint	109
24. A Pénzintézeti Központ és a kötelekékébe tartozó csonka-magyarországi pénzintézetek 1925. és 1926. évvégi összesített mérlegtételeinek megoszlása Budapest és a vidék szerint	110
25. A Pénzintézeti Központ és a kötelekékébe tartozó pénzintézetek saját tőkéje, valamint aktíváinak főösszege 1926 december 31-én	115
26. A budapesti nagyobb pénzintézetek saját tőkéje és aktíváinak főösszege 1926 december 31-én	117
27. A Pénzintézeti Központ kötelekékébe tartozó csonka-magyarországi pénzintézetek átlagos saját tőkéje a pénzintézeti kategóriák nagysága szerint 1926 december 31-én	118
28. A Pénzintézeti Központ kötelekékébe tartozó csonka-magyarországi pénzintézetek fiókjainak száma 1926 december 31-én	118
28a. A budapesti nagy pénzintézetek fiók- és affiliált intézeteinek száma 1926 december 31-én	119
29. A csonka-magyarországi pénzintézetek tulajdonát képező ingatlanok értéke	125
30. A pénzintézetek és az általuk kezelt alapok és alapítványok birtokában volt értékpapírok értéke az 1921—1924. üzleti év végén	128
31. A pénzintézetek tárcájában volt valuták és devizák értéke az 1921—1924. üzleti év végén	131
32. A pénzintézeteknek ingatlanokban, értékpapírokban, valutákban és devizákban rejllett tartalékai	132
33. A csonka-magyarországi pénzintézetek ingatlanokban, értékpapírokban, valutákban és devizákban rejllett tartalékainak megoszlása százalékokban	133

Tábla.

Lapszám

34. Az ingatlanokban, értékpapirokban, valutákban és devizákban rejtett tartalékok megoszlása a budapesti és a vidéki pénzüintézetek szerint	135
35. A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségei	163
36. A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségei bankkategoriók szerint	164
37. A budapesti pénzüintézetek érdekeltségei bankkategoriók szerint	165
38. A Csonka-Magyarországon levő vidéki pénzüintézetek érdekeltségeinek száma	166
39. A Csonka-Magyarországon levő vidéki pénzüintézetek érdekeltségeinek megoszlása	167
40. A pénzüintézetek érdekeltségeinek számbeli alakulása indexszámokban	167
41. A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségeinek száma területi megoszlás szerint	168
42. A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségeinek területi megoszlása százalékokban	170
43. A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségeinek horizontális megoszlása bankkategoriók szerint százalékokban	171
44. A budapesti pénzüintézetek érdekeltségeinek területi megoszlása	172
45. A budapesti pénzüintézetek érdekeltségeinek horizontális megoszlása százalékokban	173
46. A csonka-magyarországi pénzüintézeteknek 1910-ben kimutatott érdekeltségei közül hány állott még fenn 1914-ben és 1924-ben?	175
47. A csonka-magyarországi pénzüintézeteknek 1924. évben kimutatott érdekeltségei közül hány állott már fenn az 1910. és 1914. években?	175
48. A budapesti pénzüintézeteknek 1910. évben kimutatott érdekeltségei közül hány állott még fenn az 1914. és 1924. években?	177
48a. A budapesti pénzüintézetek 1924. évben kimutatott érdekeltségei közül hány állott már fenn az 1910. és 1914. években?	177
49. A részvénytársasági bankok és takarékpénztárak, a községi takarékpénztárak, a földhitelintézetek és a külön törvény alapján működő hitelszövetkezetek szindikátusi érdekeltségei az 1923. és 1924. üzleti év végén	181
50. A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségei gazdasági ágak szerint	185
51. A budapesti pénzüintézetek érdekeltségei gazdasági ágak szerint	191
52. A pénzüintézetek érdekeltségeinek gazdasági ágak szerint való megoszlásában az egyes bankkategoriók százalékos részesedése	193
53. A pénzüintézetek érdekeltségeinek számbeli alakulása gazdasági ágak szerint indexszámokban	196
54. A csonka-magyarországi pénzüintézetek ipari érdekeltségei	199
55. A budapesti pénzüintézetek ipari érdekeltségei	203
56. A pénzüintézetek ipari érdekeltségeinek megoszlása bankkategoriók szerint százalékokban	205
57. A pénzüintézetek ipari érdekeltségeinek számbeli alakulása indexszámokban	208

BEVEZETÉS.

E munka adalékokat szolgáltat a magyarországi pénzügyintézetek fejlődéséhez.

A könyv *első* része pénzügyintézeteink történetének vázlatla. A múlt századot és e század első éveit felölelő időszakkal aránylag röviden foglalkozik; oly szűk terjedelemben, mely éppen lehetővé teszi azt, hogy a magyar pénzügyintézeti szervezetnek kialakulásától kezdve a részletesebben tárgyalt legutóbbi két évtizedig terjedő időszakáról is összefüggő képet nyújtson s a fejlődés menetét kellően megvilágíthassa. A korábbi évtizedek részleteire vonatkozólag utalunk pénzügyintézeteink történetének egyes fejezeteit ismertető értékes monográfiákra. Ezek sorából itt megemlítendőek: *Vargha Gyulának* a magyarországi pénzügyintézetek és egyben a magyar hitelügy történetét az 1883,¹ ill. az 1894. évekig bezárólag tárgyaló² munkái, továbbá a budapesti bankok fejlődésének egyes részleteivel³ és egy-egy pénzügyintézet történetével foglalkozó tanulmányok; az utóbbiak közül főleg *Hegedüs Lórántnak* a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 75 éves fennállása alkalmával írt nagyszabású műve.⁴ A m. kir. Központi Statisztikai Hivatal is szolgáltatott két kötetben gazdag statisztikai anyagot a hazai pénz- és hitelügy

¹ Magyarország pénzügyintézetei. Visszapillantás hitelviszonyaink fejlődésére és a hazai pénzügyintézetek négy évtized alatti működésére. Az 1885. évi budapesti általános kiállítás országos bizottságának megbízásából szerkesztette: Vargha Gyula, Budapest, 1885. 218 l.

² A magyar hitelügy és hitelintézetek története. Az ezredévi országos kiállítás pénz- és hitelügyi bizottságának megbízásából készült munka. Budapest, 1896. 636 l.

³ Pl. *Pólya Jakab*: A budapesti bankok története az 1867—1894. években. Budapest, 1895. 208 l.

⁴ A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank keletkezésének és fennállásának története. II. kötet. Budapest, 1917. 569 l.; első kötetét l. *Pólya Jakab*: A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank keletkezésének és ötven éves fennállásának története. Budapest, 1892. 399 l.

történetéhez. Az egyikben az 1894. évi,⁵ a másikban az 1894-től 1909-ig terjedő hitelintézeti statisztikát öleli fel.⁶

A *második* rész előbb Magyarország pénzintézeteinek fejlődését a fontosabb statisztikai adatok alapján mutatja be. Az újabb hivatalos statisztikai anyag hiányossága itt a minden részletre kiterjedő vizsgálatot nem teszi lehetővé. De a rendelkezésre álló adatok (a pénzintézetek létszámának, tőkeerejének, főbb üzletágainak alakulására vonatkozólag) mégis világos képet nyújtanak a magyarországi pénzintézeti szervezet háború előtti nagyarányú fejlődéséről. Majd a csonka-magyarországi pénzintézetek jelenlegi helyzetének, a háború utáni tőkeátmentés arányának és a pénzintézeti mérlegtételekben a háború óta történt eltolódásoknak ismertetésére kerül sor; s végül oly problémák vizsgálatára is (a pénzintézeti koncentráció jelentősége, a pénzintézetek titkos tartalékai), melyeknek statisztikai alapon való megvilágítására a hazai irodalomban eddig alig történt kísérlet.

A könyv *harmadik*, aránylag legterjedelmesebb része pedig a *pénzintézetek érdekeltségeinek statisztikájával* foglalkozik. Behatóbb tárgyalását indokoltta teszi az, hogy oly érdekes, bonyolult — nemcsak a hazai, de a külföldi irodalomban is eddig jóformán teljesen elhanyagolt — problémával állunk itt szemben, melynek kellő megvilágítása úgy tudományos, mint gyakorlati szempontból egyaránt szükséges. Az erre vonatkozó hazai anyag első részletes feldolgozását e munka nyújtja, mely ezzel a pénzintézeti érdekeltségek statisztikájának megalapozására tesz kísérletet. A gazdasági statisztika ezen új ágának további fejlesztése és tökéletesítése a statisztika — széleskörű adatgyűjtési és feldolgozási lehetőségeivel rendelkező — hivatalos szervére vár.

A tanulmány tulajdonképpen e probléma feszegetéséből indult ki, melyre *Laky Dezső* műegyetemi tanár úr hívta fel a szerző figyelmét. A kérdés behatóbb tanulmányozása meggyőzőtt annak a szükségességéről, hogy a csonka-magyarországi pénz-

⁵ A magyar korona országainak hitelintézetei 1894-ben. Magy. Stat. Közlemények. Új folyam, XVI. kötet. Budapest, 1897. 287. l.

⁶ A magyar szent korona országainak hitelintézetei az 1894—1909. években. Magy. Stat. Közl. Új sorozat. 35. kötet. Budapest, 1913. 391 l. — A kötet általános jelentését *Tormay Béla* írta. Különlenyomatban megjelent: Hitelintézeteink fejlődése címen. Budapest, 1913. 75 l.

intézetek érdekeltségeinek statisztikáját pénzügyintézeteink történetének és fejlődésének előzetes vizsgálata alapján kell feldolgozni. Így alakult ki e tanulmány három egymással összefüggő része.

*

E munka felöleli a magyarországi pénzügyintézetek háborúelőtti nagyarányú fejlődési korszakát és a háború kitörését követő nehéz időszakot is, melyből pénzügyintézeteink megfogyatkozott tőkeerővel s megszükitett működési területen részben megcsappant üzleti lehetőségekkel kerültek ki.

A világháború pusztításai, a valuta leromlása, a megszállás, az ország megcsonkítása s a trianoni békeszerződés által szenvedett közgazdasági károk pénzügyintézeteink terén is hosszú időn át fogják még éreztetni hatásukat. De tőkeszervezetünk alapjai a súlyos veszteségek után is elég szilárdaknak bizonyultak.

Pénzügyintézeteink túlnyomó részének életképessége és az átértékelés óta észlelhető jelentős megerősödése reményt nyújthat arra, hogy a jövőben a magyar pénzügyintézetek fejlődésének még új kedvezőbb korszaka fog elkövetkezni.

I. RÉSZ.

A magyarországi pénzüzetek történetének vázlatá.¹

1. Első pénzüzeteink.

A magyar hitelügy és pénzüzeteink története a mult század második negyedével kezdődik. Azelőtt hazánkban alig is lehetett a valódi értelemben vett *hitelről* beszélni. Országunk tökeszegénysége; a termelés egyoldalúsága, a hiteltörvények hiánya, a törvénykezés végtelen lassúsága, a monarchia papirpénzgazdálkodása, a kétszeres devalváció pusztító hatása, gazdasági megkötöttségünk az örökös tartományokkal szemben: a tőkeképződés és ezen át a hitelfejlődés mindmegannyi akadályai voltak. Mindez magyarázatul szolgál arra, hogy hazánkban a pénzüzetek jóval később keletkeztek, mint a nyugati országokban.

Széchenyi István „Hitel“-ében közgazdaságunk hátramaradottságának okát a hitel hiányának tulajdonította.²

Politikai és közgazdasági életünknek az 1825-iki országgyűléssel kezdődő új korszaka — *Széchenyi* reformátori fellépésének következménye — lassan egyengette azt az utat, mely a társadalmi állapotok és a magánjogi viszonyok átalakulásával a köz- és magángazdasági élet átalakításához vezetett. Ekkor honosodott meg hazánkban a *takarékpenztári* intézmény.

¹ Jelen munka a magyarországi bankok, takarékpénztárak és a részvénytársasági, valamint a szövetkezeti alapon álló földhitelintézetek történetével és fejlődésével foglalkozik. Vizsgálódásait a jegybankra és a hitelszövetkezetekre csak kivételesen terjeszti ki.

² 3. kiadás, Pest, 1830. 156 l.

De már a korábbi időből is találunk feljegyzést egy hitelpénztár működéséről. *Schwartner*: „Statistik des Königreiches Ungern“ c. művében megemlíti, hogy már a XVIII. század második felében a magyar kir. udvari kamaránál egy *hitelpénztár* működött.³ E hitelpénztár felállítását az 1772 november 15-iki királyi leirat rendelte el, egyfelől az államhitei szükségletének kielégítése, másfelől a magyar tőkék gyümölcsöző elhelyezésének lehetővé tétele céljából. E hitelpénztár széleskörű fiókhálózattal rendelkezett s a magánosok, a hatóságok és az alapítványok (pl. a tanulmányi alap) betéteit kezelte.⁴ A hitelpénztár tehát bizonyos tekintetben pótolta a takarékpénztárakat, melyek megalakulása hazánkban csak hét évtizeddel később indult meg.

A takarékpénztárak előhírnökei Magyarországon az *Első Osztrák Takarékpénztár* fiókjai voltak. E pénzügyintézet 1827-ben és 1828-ban Magyarországon fiókokat létesített. 1838 január 1-én pedig egy önálló takarékpénztár: a *Brassói Áttalános Takarékpénztár* kezdte meg működését, de ez csak helyi jellegű intézmény volt.

A takarékpénztári intézménynek hazánkban való meghonosítása elsősorban a *Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület* érdeme. E pénzügyintézet, mint Pestmegyei Takarékpénztár 1839 decemberében alakulva meg, 1840. januárjában kezdte meg működését. Példájára Magyarország számos nagyobb városaiban létesültek takarékpénztárak. A pártfogó Pest vármegye 1841-ben a többi megyéknek megküldte a Pestmegyei Takarékpénztár első üzleti kimutatását, s az intézmény sikere ösztönzésül szolgált számos takarékpénztár alakítására. 1848-ban hazánkban már 36 takarékpénztár működött.

Első takarékpénztáraink *humanisztikus jelleggel* alakultak. Azonban az 1841-ben létrejött *Pozsonyi Takarékpénztár részvénytársasági* formát választott s részvényeseinek osztalékot fizetett. Az ezután létrejött takarékpénztárak a Pozsonyi Takarékpénztár alapszabályát vették mintául. 1845-ben pedig Kossuth Lajos indítványára a Pesti Hazai Első Takarékpénztár is részvénytársasággá alakult át.⁵

³ Id. m. 2. bővített és javított kiadás. Ofen, 1811. 347. l.

⁴ *Vargha Gyula*: A magyar hitelügy stb. 56. l.

⁵ *Fenyvessy Adolf*: A Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület ötven éves története. 1840—1889. Budapest, 1890. 27—31. l.

2. Az első magyar bank alapítása.

Az első magyar bankot: a *Pesti Magyar Kereskedelmi Bankot* 1841-ben alapították. Amint Pest fokozatosan nemcsak az ország szellemi, hanem gazdasági életének is központjává emelkedett, mindinkább érezhetővé vált az ipar és a kereskedelem hiteligényeit szolgáló bankok hiánya.

Dietze 1822-ben megjelent dolgozata a kereskedelem emelése céljából városi bank felállítását javasolta.¹ A terv, mely akkor nem valósult ugyan meg, a kor kívánalmainak kifejezője volt.

A bankalapítás kérdése 1830-ban jutott komolyabb stádiumba. *Széchenyi* „Hitel“-ében egy nemzeti bank felállításának szükségességét hangoztatta. A pesti kereskedők 1830-ban határozták el az „Első Magyar Kereskedelmi Bank“ megalapítását. 1830 május 14-én be is nyújtották a helytartótanácsához a kérvényt a szabadalom megadása tárgyában, de a bürokrácia akkori lassúsága miatt, csak több mint egy évtizeddel utóbb, 1841 október 14-én írta alá a király a *Pesti Magyar Kereskedelmi Bank* szabadalomlevelét.

Első bankunk alapításával és szervezetével behatóan foglalkoznak a bank fennállásának 50. és 75. évfordulója alkalmából kiadott kitünő munkák.² E bank alapításának fontos közgazdasági jelentőségéről itt mégis meg kell emlékezni.

1841 előtt Magyarországon csak az osztrák intézetek fiókjai működtek. Az 1841 után megalakult első magyar bank az ország kereskedelme és akkor még zsenge ipara számára tőkét gyűjtött össze, a pénzforgalmat megsokszorozta, a személyes hitelt biztosabb alapokra fektette, s elősegítette a veszedelmes uzsoráskodás letörését.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank gyors fejlődésnek indult és az alapításához fűzött reménységek megvalósultnak látszottak. Fényes perspektíva nyílt meg a bank előtt 1848-ban, amikor az első magyar felelős minisztérium a magyar jegykibocsátás fontos feladatával bízta meg; ilyképpen az első

¹ V. ö. *Pólya Jakab*: A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank keletkezésének és 50 éves fennállásának története. Id. m. 4. l.

² *Pólya* imént id. m. 26–56. l. és *Hegedüs Lóránt*: id. m. 23–32. l.

magyar bank egyben — bár csak rövid időre — az *első magyar jegybank is volt.*³

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank működési köre eleinte a főváros területén túl alig terjedt. Az akkori kezdetleges gazdasági viszonyok nem nyújtottak számára nagyobb terjeszkedési lehetőséget. De első bankunk már kezdettől fogva összeköttetésben állott ipari és kereskedelmi vállalatokkal és közöttük szoros kapcsolat alakult ki.

3. Pénzintézeteink a szabadságharc után a kiegyezésig.

Az 1849-iki szomorú események után az abszolút hatalom nemcsak Magyarország politikai átalakulását gátolta, hanem hazánk közgazdasági fejlődését is megakasztotta.

A magyar szabadságharc kudarca, a nemzeti összeomlás után az addig szépen fejlődésnek indult pénzintézetekre is válságos évek következtek. Különösen súlyos veszteséget szenvedtek pénzintézeteink azáltal, hogy az osztrák császári biztosok a magyar bank- és pénzjegyeket minden kárpótlás nélkül megsemmisítették. A veszteség, mely a bankjegyek be nem váltása és a magyar kormány által kibocsátott pénzjegyek megsemmisítése folytán Magyarországot sújtotta, a 60 millió forintot meghaladta.¹

A szabadságharc után gazdasági életünk átalakult, a hitelszükségletek emelkedtek. Mindamellett e szomorú idők nem kedveztek a magyar pénzintézeteknek. Pénzintézeteink működését ugyanis ekkor az abszolút hatalom különféle zaklatásai nehezítették meg. A negyvenes években alakult takarékpénztáraink egy része működött csak a helytartótanács által jóváhagyott alapszabályok szerint. Az 1852 november 26-iki császári nyílt parancs az egyletek alakulását és működését különféle feltételekhez kötötte s három hónapi határidőt szabott az előírt megerősítés elnyerésére; az előírt utasításokat nem teljesítő egyleteket pedig betiltással fenyegette meg. Ez az intéz-

³ Kitézött feladatunkon kívül esik a bankjegykibocsátás ügyének tárgyalása s ezért e tárgyra vonatkozólag utalunk a kérdéssel részletesen foglalkozó munkákra, pl. *Vargha: Magyarország pénzintézetei*, Id. m. 41—51. l. — *Vargha: A magyar hitelügy stb.* Id. m. 162—181. l. — *Pólya: imént id.* m. 94—125. l.

¹ *Vargha: A magyar hitelügy stb.* Id. m. 211. l.

kedés a pénzüzetekre is vonatkozott és működésüket érzékenyen gátolta, új intézetek alakulását pedig megnehezítette.

A bürokratizmus lassúsága és kicsinyessége következtében e császári nyílt parancs alapján megindult tárgyalások a végtelenségig húzódtak és e körülmény a pénzüzetek működésére is bénítólag hatott. Nagy részük csak az abszolutisztikus korszak vége felé nyerte el az előírt megerősítést.

Néhány takarékpénztárt a nehéz idők vihara elsodort. Megszűnt az 1845-ben alakult *Losonczy Takarékpénztár*, melyet az orosz betörés idején a megszálló csapatok kiraboltak és helyiségét elpusztították és 1850-ben a *Szatmári Takarékpénztár* is. A megmaradt pénzüzetek is csak nehéz küzdelmek árán vergődhettek át a megpróbáltatások évein. A legtöbb intézet a szenvedett súlyos veszteségek után éveken át nem fizetett osztalékot.

1849-ben Magyarországon egy takarékpénztár sem alakult, az 50-es években pedig egy évtized alatt mindössze két *községi intézet*: a fiumei és nagykőrösi takarékpénztár létesült.

Egyetlen bankunknak egyébként is nehéz helyzetét az abszolutizmus korában az Osztrák Nemzeti Bankkal való küzdelme súlyosbította. Az Osztrák Nemzeti Bank fiókhálózatát kezdte a monarchia forgalmasabb városaira kiterjeszteni és ennek során 1851-ben Pesten is fiókot állított fel. Most már azon volt, hogy a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankot működésének megszüntetésére kényszerítse. De a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank vezetősége mérlegelve azt a fontos feladatot, melyet — mint egyetlen magyar bank — az ország közgazdasági életében teljesített, nem fogadta el az Osztrák Nemzeti Bank ajánlatát s nehéz küzdelmek dacára is tovább folytatta működését.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank két évtizeden át hazánk egyetlen bankja maradt. Már kezdettől fogva sok rokonszonosság mutatkozott e bank és takarékpénztáraink között. Midőn később a magyar takarékpénztárak (eltekintve a tisztán humanisztikus jellegű intézetektől) a *letéti bankok* jellegét vették fel, a különbségek lassanként el is mosódtak.

A 60-as években az abszolutizmus erőszaka gyengült. Az 1861. évi országbírói értekezlet a magyar törvények érvényét részben visszaállította. A politikai helyzet javulása kedvező gazdasági viszonyokkal (jó termés, magas gabonaárak, a közlekedés

javulása) párosulva, jótékony hatással volt új pénzüintézetek alakulására, s a meglévők fejlődésére is.

1861-től kezdve az új takarékpénztárak száma fokozatosan növekedett; 1861—66-ig összesen 23 új takarékpénztár alakult. 1864-ben alapították meg a második magyar bankot: az *Első Magyar Iparbankot* (amely 1923-ban a Magyar Általános Hitelbankba olvadt).

Már az 50-es években több osztrák pénzüintézet fiókja is működött hazánkban. Így 1857-ben az *Österreichische Credit-Anstalt* állított fel Pesten fiókot, melyet utóbb 1870-ben a Magyar Általános Hitelbank szívott fel.

Annak oka, hogy hazánkban a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank megalakulása után több mint két évtizeden át más bank nem létesült, nemcsak az akkori nehéz viszonyokban, hanem abban a körülményben is leli magyarázatát, hogy takarékpénztáraink — mint fentebb említettük — lassanként letéti bankokká alakultak át.

Pénzüintézeteink történetének vázolásánál a *válságokról* is meg kell emlékeznünk, melyek pénzüintézeteink életében olykor mély nyomot hagytak.

Ezek közül itt először az 1857-iki nagy kereskedelmi- és közsdeválság érdemel említést. A túlhajtott spekulációt, amely a válságot megelőzte, jól jellemzi *gr. Dessewffy Emil* egykorú munkájában:² „... Egyrésztől lázas nyugtalanságot szemlélünk, mely a részvény- és a börzejáték utjain gyors meggazdagodásra törekszik, míg másrésztől azok igyekezetével találkozunk, kik — ezen eszközöket lehető legcsekélyebb kockázattal s legnagyobb sikerrel maguk hasznára kizsákmányolni akarva — azon hasznot, melyet a tulajdonképeni vállalat csak később, sok fáradság s munka után nyújthat, az agiotage által minden munka nélkül előre zsebökre szedni, az ekként megdrágult részvényt pedig s a vállalat minden veszélyeztetéseit a nagy közönség nyakára tolni iparkodnak.“ (Hogy ismétlődik minden a közgazdasági életben is!)

Az 1857-iki válság, mely szűkebb értelemben vett világválság volt, hazánkban is érezte hatását, de nem okozott közgazdaságunkban nagyobb rázkódtatást; nem is okozhatott, hiszen hitelintézményeink ekkor még gyermekkorukat élték.

² A felforgó ausztriai pénzügyi kérdésekről. Pesten, 1856. 60. l.

Itt megemlítendő az, hogy mivel az osztrák Nemzeti Bank jelzálogosztálya nem volt képes Magyarország hiteligényeit kielégíteni, szükségessé vált egy magyar földhitelintézet megalapítása, melynek kezdeményezése 1858-ban az Országos Magyar Gazdasági Egyesületből indult ki. A *Magyar Földhitelintézet* 1862 augusztus 20-án nyerte el a legfelsőbb engedélyt és 1863 július havában kezdte meg működését; kitűzött célja, melyhez alapítása óta híven ragaszkodik, az, hogy a magyar földbirtokosoknak biztos és lehetőleg olcsó hitelt szerezzen.³ Az 1871. évi XXXIV. t.-c. a Magyar Földhitelintézetnek kedvezményeket és kiváltságokat biztosított.

A szabadságharc leverésétől a kiegyezésig tartó időszak pénzügyeteink terén is, mint általában egész gazdasági életünkben, a stagnáció képét mutatja. Csak az alkotmány helyreállításával következett be a politikai és gazdasági viszonyokban kedvezőbb helyzet.

4. Pénzügyeteink a kiegyezés után a világháború kitöréséig.

Az 1867-iki kiegyezés nemcsak a politikai, hanem a gazdasági életben is új korszak kezdetét jelentette. A nehéz viszonyok után a vállalkozási kedv felébredt és szokatlan élnkséget eredményezett. A fordulathoz vezető okok részben gazdaságiak, részben politikaiak voltak. Az államjegyek hirtelen megszorítása nagymérvű pénzbőséget teremtett s — ha csak átmenetileg is — jótékony hatást gyakorolt; a kamatláb leszállt, s az olcsó pénzen számos új vállalatot alapítottak. Az 1867. és 1868. évi kedvező termések után nagy volt a kivitel; a termést kedvező áron értékesítették s ez is hozzájárult a pénzbőséghez, melyet már a papírpénz nagymérvű kibocsátása és a hazai piacokon elhelyezkedést kereső külföldi tőkék előidéztek. Az abszolút korszak erőszakos, a gazdasági életet megbénító intézkedései megszűntek s az alkotmányos szabadsággal a gazdasági életben is a szabadság elve érvényesült.

E tényezők együtthatása elősegítette a mind nagyobb mértékű alapítási lázat, mely 1872-ben jutott el tetőfokára. A vállalkozási kedv számos új pénzügyeti és iparvállala-

³ Vargha: Magyarország pénzügyetei. Id. m. 64—65. 1.

lat alapítását eredményezte. Az akkori alapítási tevékenységről nyújt némi képet *Wirth* adata, mely szerint Pesten az 1868. év elején még csak 21 részvénytársaság állott fenn 30 millió forint alaptőkével, 1869 szeptemberében pedig már 64 részvénytársaság működött 135 millió forint alaptőkével, melyből 100 millió forint volt befizetve.¹

A kiegyezés után kibontakozott erőteljes gazdasági fellendülés pénzügyeink alakulásának statisztikájából is kitűnik: 1867-ben 8, a következő évben 21, 1869-ben 48 új takarékpénztár alakult s ezzel takarékpénztáraink száma 133-ra emelkedett. Hasonló növekedést mutatott a kiegyezés utáni időben a bankok száma is: 1867-ben 7 új bank alakult (1840-től 1867-ig mindössze 5!), az 1868. évhez pedig már 14 új bankalapítás fűződik. A tempó később sem enyhült: 1869-ben 26 bankot alapítottak, úgy, hogy ekkor már Magyarországon összesen 52 bank működött.

Az új bankok között voltak szilárd alapokra felépített szolid intézetek, melyek a közgazdasági élet jelentékeny tényezőivé váltak. A *Magyar Általános Hitelbank* is 1867-ben alakult, melynek első alapszabálya az intézet üzletköréből csak a bankjegyek és záloglevelek kibocsátását zárta ki. A Magyar Általános Hitelbank a rendes banküzlet ágának művelésén kívül kezdettől fogva a crédito mobilier szerepét is betöltötte. Már első üzleti jelentésében több iparvállalat támogatásáról, néhány vállalat közvetlen alapításáról is beszámol. De a Magyar Általános Hitelbank érdeklődéssel fordult a kormány által engedélyezett — részben már megkezdett, részben tervbevett — vasútépítések felé is.²

De az ekkor létrejött pénzügyi intézetek nagy részét csupán önző nyereségvágyból alapították. Ezek az intézetek meg sem izmosodhattak, mert csakhamar a rövidesen bekövetkezett válság áldozataiul estek.

Crédit-mobilier jellegű bank volt az 1868-ban angol tőke támogatásával alakult *Angol-Magyar Bank* (nem azonos a mai ily elnevezésű intézettel) és az 1869-ben francia pénzzel létesített *Franco-Magyar Bank* is. Mindkettőt nagybank-méretűvé

¹ *Max Wirth: Geschichte der Handelskrisen.* 4. kiadás Frankfurt a/M. 1890. 461. 1.

² Lásd: a Magyar Általános Hitelbank kormányzótanácsának üzletjelentését az 1868 dec. 31-ig terjedő első üzletszokról. Pest, 1869.

terveztek s céljuk volt a Magyarország és Anglia, illetőleg a Magyarország és Franciaország közötti gazdasági összeköttetések ápolása. E két intézet nemcsak közvetve akarta az ipart és kereskedelmet előmozdítani, hanem közvetlenül *vállalatok alapítása által is*. Szerencsétlen vállalkozások utóbb súlyos helyzetbe sodorták a két „bankóriást”; a 70-es évek második felében mindkettő megszűnt.

1869-ben alakult a *Magyar Jelzáloghitelbank*, mely kis méretéből fokozatosan a háború előtti időig hazánk egyik nagybankjává fejlődött. Ugyancsak 1869-ben alapították a *Magyar Leszámitoló- és Pénzváltó Bankot is*.

A kiegyezést követő három év hatásai, — e három évet a gazdasági emelkedés korszakának szokták nevezni — nemcsak számos új pénzügyintézet alakulásában, hanem a meglévő pénzügyintézetek alaptőkéjének növekedésében és az egyes üzletágak erőteljes fellendülésében is kifejezésre jutottak.

Az 1869-ben bekövetkezett *hitelválság* azonban megakasztotta a nagy arányban megindult fejlődést. Az üzérkedés s a túlhajtott spekuláció következményeként 1869 augusztus végén gazdasági életünk súlyos megrázkódtatást szenvedett. E válsággal már kissé részletesebben kell foglalkozni, mert annak a gazdasági kórtünetnek nyújtja tanulságos képét, melynek hasonmását gazdaságtörténetünkben azóta többször (így éppen a közelmúlt éveiben is) láthattuk.

Abban az időben is az egész társadalmon a hirtelen, könnyű meggazdagodás vágya vett erőt. Ez a járvány egyre szélesebb körökben terjedt. A közgazdasági kérdésekben járatlan közönség pénzét új vállalatok alapításával csalták ki. A lelkiismeretlen alapítókat az önző magáncél: az új részvényekkel való spekuláció vezette. A népesség mind szélesebb rétegeiben tért hódító *tőzsdejáték*: szenvedélyét a spekulánsok a maguk egyéni céljaira használva ki, a tőzsdét mind nagyobb arányban elárasztó értékpapírok árfolyamát mesterségesen felhajtották. Az üzérkedést nagyban fokozta az ú. n. kosztüzlet is; a bankok élesztették a spekulációt a tőzsdei reportüzlet nagyarányú felkarolásával (egykori feljegyzések szerint az értékpapírokra 90, sőt 95% erejéig is nyújtottak kölcsönt).

Az 1869-iki válság a bécsi tőzsde-krach hullámaként jutott el hazánkba. A rossz termés, a kedvezőtlen árak, a kivitel

esökkenése, az általános üzleti pangás hozzájárultak a kedvezőtlen helyzet kiéleződéséhez. A pénzforgalom megakadt, az értéktőzsdén a spekuláció veszedelmes túlhajtásai érvényesültek. Midőn a nagyobb pénzintézetek, elsősorban az Osztrák Nemzeti Bank, a hitelezést megszorították, a bizalom megrendülését nyomon követte az értékpapírok árfolyamának rohamos zuhanása. A budapesti tőzsdén jegyzett magyar részvények 1869. évi áresökkenése kb. 25—30 millió forintra becsülhető.³ Ez a válság nemesak a tőzsdén érdekelt közönséget sújtotta anyagilag érzékenyen, hanem sok új vállalatot is alapjaiban rendített meg.

A budapesti kereskedelmi és iparkamara egykorú jelentésében rámutatott arra, hogy az 1869-iki válság nem kereskedelmi krízis, hanem csak tőzsdeválság volt; a szenvedett veszteséget főleg a túlhajtott tőzsdejáték okozta. Ez tényleg úgy volt. S noha a válság okainak kutatására kiküldött *országgyűlési bankankét* az ódiomot elsősorban az Osztrák Nemzeti Bankra hárította s a baj forrását az Osztrák Nemzeti Bank hitelmegszorításaiban kereste, kétségtelen, hogy e válságot főleg a túlhajtott spekuláció, a széleskörű üzérkedés terhére kell írni. A krízis még 1870-ben is éreztette hatását.

Az 1869-iki válság intő példáját azonban a magyar pénzüvilág gyorsan elfelejtette. Ujra Bécsből nyert impulzus által oly *alapítási láz* vett erőt a hazai piacon, mely az 1869-iki méreteket is túlhaladta.

1870-ben 22 új takarékpénztár és 15 bank, 1871-ben pedig 14 takarékpénztár és 18 bank alakult, az 1872. évben újra elhatalmasodott alapítási láz pedig a takarékpénztárak és bankok számának addig példátlan nagyarányú növekedését eredményezte. Az 1872. évre 93 takarékpénztár és 36 bank alapítása esett. A következő esztendő első hónapjaiban is — az 1873 májusában bekövetkezett nagy krachig — 44 takarékpénztár és 28 bank alakult. S emellett a korábban létesített pénzintézetek alaptőkéit milliókkal növelték. E rohamos fejlődés azonban nem épült fel egészséges alapon.

Az akkori viszonyokra jellemző az alábbi kimutatás, mely szerint 1872-ben a magyar kereskedelmi minisztériumban 565

³ *Vargha: A magyar hitelügy stb. Id. m. 371—374. l.*

részvénytársaság alapszabálya nyert bemutatási záradékot, még pedig:

	361 takarékpénztaré,
	94 nagyobb banké,
	40 hitel- és népbanké,
	28 mezőgazdasági- és jelzálog-hitelbanké,
	17 takarékbanké és
	2 iparbanké,
összesen	542 pénz- és hitelintézeté, s rajtuk kívül
	7 biztosítóintézeté,
	1 hitel biztosítóé és
	15 iparvállalaté,

mindössze tehát 565 részvénytársaságé.⁴

Amiképp a hazánkban újra erőrekapott spekulációt a bécsi pénzpiacon uralkodó pénzbőség élesztette, úgy az 1873-iki nagy bécsi krach Magyarország gazdasági életében is súlyos megrázkódtatást okozott. E válság — erejét és kiterjedését tekintve — az 1869-iki krízis arányait messze felülmulta.

A bécsi tőzsdekrach hulláma Európa nagy részére kiterjedt és általános gazdasági válsággá növekedett. E körülmény az akkori politikai és gazdasági viszonyokban leli magyarázatát. Itt csak egy momentumot emelünk ki: Az 1870—71. évi német-francia háború befejeztével Franciaország a győztes Németbirodalomnak súlyos milliárdokat volt kénytelen fizetni s ezáltal a Németbirodalomban nagy pénzbőség keletkezett, ami — mindenütt, ahová a német tőke hatása elért — a spekuláció növeléséhez jelentékenyen hozzájárult.

Az 1873. évi május 9-iki bécsi tőzsdekrach által megindított lavina elsősorban a tőzsdei értékpapírok nagy árfolyamvesztését okozta, majd pénzüzetek és iparvállalatok bukását idézte elő, s az egész piacot megrázkódtatta. Nálunk a legerősebb intézetek részvényei is (az Első Magyar Általános Biztosító Társaság részvényeit kivéve) nagyarányú árfolyamcsökkenést szenvedtek. A tőzsdejátékban érdekelt közönséget ezáltal több milliós veszteség érte. Míg az 1869-iki válság alkalmával nem bukott meg magyar pénzüzet (az 1869-ből kimutatott két pénzüzet megszűnése valójában a takarékpénztárak egyesülését jelentette), 1873-ban szá-

⁴ Fenti számok azonban nem jelentenek mind tényleg megalakult részvénytársaságot. (Az adatok a budapesti kereskedelmi és iparkamara jelentése alapján.)

mos pénzüintézet esett a bekövetkezett krízis áldozatául: 22 bank szűnt meg ekkor, több intézet pedig néhány évi hasz-talan erőfeszítés után felszámolt.⁵ A takarékpénztárak nagyobb ellenállóképességet tanúsítottak: 1873-ban mindössze 4 takarékpénztár szűnt meg.

Az 1873-iki válság következtében megbukott 10 magyar bank 33 millió forint és 2 iparvállalat 800.000 forint tőkét, a felszámolt 12 bank, 2 biztosító intézet, 1 közlekedési, 1 építkezési és 10 iparvállalat pedig több mint 22 millió forint tőkét képviselt. A fővárosban telepes hazai intézetek részvényeinek a budapesti tőzsdén 1872 és 1873 december 31-én jegyzett ár-folyamai közti különbözetét több mint 55 millió forintra becsülték.⁶

A bécsi tőzsdeválság kitörésekor a budapesti nagyobb pénzüintézetek bizottságot alakítottak abból a célból, hogy értékpapírok vásárlásával a megrendült bizalmat lehetőleg helyreállítsák és az értéktőzsdei baisse káros hatását némileg enyhítsék. E közreműködés révén a budapesti pénzüintézetek persze veszteséget szenvedtek. 1873 júliusában a budapesti kereskedelmi és iparkamara kezdeményezésére és a m. kir. pénzügyminisztérium támogatása mellett a fővárosi nagyobb pénzüintézetek „Hitelsegélyegyletet“ alakítottak, mely az Osztrák Nemzeti Banktól főleg a szorongatott vidéki pénzüintézetek részére visszleszámítolás útján tekintélyes összegeket szerezve, több vidéki pénzüintézet bukását akadályozta meg. Az 1873-iki válság nem lokalizálódott a pesti piacon, hanem a vidékre is továbbterjedt és a vidéki pénzüintézeteknek is érzékeny veszteségeket okozott.

Az 1873-iki nagy gazdasági válság évekig érezte hatását. 1874-től 1879-ig terjedő hat év alatt mindössze 24 új takarékpénztár alakult, viszont 10 szűnt meg. Ugyanekkor csak 10 új bank igyekezett pótolni 28 megszűnt bankot. A kontraszt annál nagyobb, mert tekintetbe kell venni azt a körülményt is, hogy ekkor a bankok számának emelkedését részben a korábban szövetkezeti alapon működött népbankoknak részvénytársasággá való átalakulása eredményezte. Az 1873-iki válság nyomasztó hatása pénzüintézeteink statisztikájában

⁵ A budapesti bankok veszteségére vonatkozólag lásd *Pólya Jakab*: A budapesti bankok története az 1867—1894. években. Id. m. 58. és köv. l.

⁶ *Pólya Jakab*: A gazdasági válság. Budapest, 1890. 7. l.

egészen a nyolcvanas évek elejéig fellelhető. Ekkor következtek be ismét kedvezőbb viszonyok.⁷

Említésre méltó, hogy 1878-ban a francia Bontoux Budapesten négymillió forint alaptőkével megalapította a *Vasuti Bankot*;⁸ e pénzüintézet később, mint Országos Bank, 1887-ben megszűnt.

Az 1879. évi XXXIX. t.-c. alapján keletkezett a *Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete*. E törvény értelmében a m. kir. államkincstár a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetéhez 500.000 forintnyi kamatmentes alapítvánnyal járult és az intézetre kiterjesztették azokat a kedvezményeket és kiváltságokat, melyeket az 1871. évi XXXIV. t.-c. a Magyar Földhitelintézetnek biztosított. A Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete épp úgy, mint a Magyar Földhitelintézet, szövetkezeti alapon áll. Mindkét intézet főleg záloglevél-kölcsönök kibocsátásával foglalkozik.

A nyolcvanas évek eleje (1882) óta alakult takarékpénztárak száma a bankokkal szemben már nem oly tulnyomó, mint korábban volt. Mind nagyobb tért hódít a bankforma, amely üzletkörét és szervezetét tekintve a szabadabb mozgást, a vállalkozási szellem könnyebb érvényesülését jelenti.

Egyébként fokozatosan mindinkább elmosódnak a takarékpénztárak és a bankok közötti különbségek is. Ezért is említjük meg, hogy a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal az 1910. évben a hitelügyi statisztika adatgyűjtését revideálva, hitelintézeteinket 3 főcsoportba osztotta. Az első főcsoportba a bankok és a takarékpénztárak kategóriáit egybefoglalta; ezt annál inkább megtehetette, mert takarékpénztáraink bankszerű üzleteket is folytatnak s tulajdonképpen immár csupán az elnevezésben különböznek a bankoktól.⁹ A m. kir. Központi Statisztikai Hivatal új csoportosítása szerint az első főcsoportba kerültek a részvénytársasági alapon álló földhitelintézetek is; tehát e főcsoportra a részvénytársasági forma lett irányadó. A m. kir. központi statisztikai hivatal mérlegelése alapján a

⁷ Magy. Stat. Közl. Új sorozat, 35. köt. 8*. 1.

⁸ L. Robert Liefmann: Finanzierungsgesellschaften. Handw.-buch d. Staatswiss. 4. kiad. IV. kötet. Jena, 1925. 102. 1.

⁹ A magyar takarékpénztárak fejlődésének részleteit tárgyalják pl.: Robert Kuntner: Das Sparkassenwesen in Ungarn. Der Sparkassendienst e. kézikönyv II. részében. (5. kiad., Berlin, 1923.) 373—384 l. — Julius v. Walder: Das Sparwesen in Ungarn (1839—1914.). Ung. Jahrbücher, 1926. évi VI. köt. 277—309. l.

szóbanforgó csoportba kerültek a községi takarékpénztárak is, melyek állása — megfelelő takarékpénztári törvény hiányában — ugyan még meglehetősen rendezetlen; ezek jogilag, mint egyéni cégek, szervezetenként pedig inkább mint részvénytársaságok jelentkeznek. A második főcsoportot a szövetkezeti alapon nyugvó tulajdonképpeni földhitelintézetek alkotják. Mindezen pénzügyintézetekre tanulmányunk későbbi fejtegetései során figyelemmel leszünk. A hitelintézetek harmadik főcsoportjába sorozott hitelszövetkezetek azonban jelen vizsgálódásaink körén kívül esnek, így ezekkel itt nem foglalkozunk.¹⁰

A nyolcvanas években újabb gazdasági fellendülés veszi kezdetét. Kialakulását több tényező közreműködése segítette elő: az államháztartás és ezzel kapcsolatban az államhitel fokozatos javulása, konverziók; a jegybank kérdésének megoldása; fontos gazdasági törvények hozatala (új kereskedelmi és váltótörvény); a főváros nagyarányú fejlődése; vasúti vonalak kiépítése; a tengerentúli nagy verseny folytán a mezőgazdaságunk intenzívebb művelése, stb.¹¹ Az ipar és a kereskedelem felvirágozásával együtt járt pénzügyintézetünk fellendülése is.

Az 1885. évben fontos pénzügyintézeti szerv létesült: az 1885. évi IX. t.-c. alapján felállították a *m. kir. postatakarékpénztárt*, mely a takarékpénztári ügyletet a m. kir. postahivatalok közvetítése által bonyolítja le. A postatakarékpénztár ügykörét az 1889. XXXIV. t.-c. a cheque- és clearingforgalommal bővítette ki.¹² A postatakarékpénztár több, mint négy évtizedes fennállása óta hazánk gazdasági életében fontos szerepet tölt be.¹³

¹⁰ A Magy. Stat. Közlemények új sorozatának 35. kötete már visszamenőleg is az új beosztás szerint becsatolta közre a magyarországi pénz- és hitelintézetek 1894—1909. évi statisztikai adatait.

¹¹ *Halász Sándor*: Magyar bankügy. Közg. Lexikon, I. kötet, Budapest, 1898. 326. l.

¹² 1924-ben az állami pénzek kezelését is a postatakarékpénztárra bízták. Az 1926. évi XIV. t.-c. azonban elrendelte, hogy az állami és a letéti chequeszámlák állandékának megfelelő összegeket a postatakarékpénztár a Magyar Nemzeti Banknál girószámlán köteles elhelyezni; e törvény egyben az eredetileg a közmunka- és közlekedési miniszter, majd az 1889. évi XVIII. t.-c. értelmében a kereskedelemügyi miniszter alá rendelt postatakarékpénztárt a pénzügyminiszter alá rendelte. — Az 1925. évi IX. t.-c. jóváhagyta a keresk. miniszternek azt az intézkedését, mellyel a központi zálogházat, az állami árverési csarnokot és az állami beraktározási vállalatot a postatakarékpénztárral egyesítette. A postatakarékpénztár üzletköre ezekkel az üzemekkel kapcsolatos üzletágakkal kibővült.

¹³ Jó áttekintést nyújt a m. kir. postatakarékpénztár első negyedszázados fejlődéséről: *Emlékirat a magyar királyi postatakarékpénztár fennállásának huszonötödik évfordulója alkalmából* c. munka. (M. kir. postatakarékpénztár kiadása, Budapest, 1911. 80. l.)

1890-ben alapítják állami kedvezményekkel a *Magyar Ipar- és Kereskedelmi Bank R.T.*-ot, főleg az iparvállalatok és a *Magyar Kereskedelmi R.T.*-ot, a magyar kiviteli- és behozatali kereskedelem érdekeinek előmozdítására.¹⁴

Az 1890. évi angol krízis csak kisebb depresszióban érintette Magyarországon hatását. A monarchia valutareformjának sikeres keresztülvitele hozzájárult a gazdasági élet megújuló fellendüléséhez. A külföldi tőke akkor nagy összegekkel vonult be a hazai gazdasági életbe; a belföldi pénz is olcsón állott a piac rendelkezésére. (1893-ban pl. a bankok nagyrésze csak 3,5%-ot fizetett a betétek után.) 1892-ben alapították a *Magyar Takarékpénztárak Központi Jelzálogbankját*, melynek feladatául főleg a vidéki pénzügyintézetek jelzálogkölesön követeléseinek mobilizálását tűzték ki.

Az 1893. év első felében Magyarországon addig még nem ismert nagyarányú pénzbőség jelentkezett. Ekkor a pénzpiacon nagy élénkség uralkodott, a vállalkozási szellem újra megerősödött. 1893-ban 147 új részvénytársaság alakult, 53-98 millió forint alaptőkével, köztük 56 bank és takarékpénztár 5-72 millió forint, 52 ipari részvénytársaság pedig 17-93 millió forint alaptőkével. Ugyanakkor a párisi és londoni tőzsdéket uraló délafrikai aranyláz Magyarországra is átragadt s felvetődött az „*Angol-délafrikai-magyar bank s hitelintézet*” alapításának nagyszabású terve, mely azonban nem valósult meg. A tőzsdei spekuláció és az alapítási láz újból teljes vehemenciával tombolt. Az 1893—1895. évi kibocsátások által mozgásba hozott tőkéről szemléltető képet nyújtanak a következő adatok:¹⁵

	1893. évi	1894. évi	1895. évi
	Kibocsátások összege frt-okban		
Állampapírok	12,600.000	—	22,500.000
Jelzáloglevelek	75,000.000	72,000.000	85,000.000
Bankok, takp., hitelint.	5,720.000	10,834.000	18,151.500
Iparvállalatok	17,931.800	17,066.000	28,879.000
Vasutak, hajózás	25,082.700	18,203.000	55,228.000
Külfönfélék	5,243.800	3,520.000	4,880.136
Tőkeemlések	11,850.000	18,689.484	48,793.100
Az összes kibocsátások	153,428.300	140,312.484	263,431.736

¹⁴ A Magyar Kereskedelmi R.-T. cégszövegét 1910 júniusában *Magyar Bank és Kereskedelmi R.-T.-gá*, 1920 májusában pedig, midőn alaptőkeemelésénél az angol tőke jelentékeny részesedést vállalt és ezáltal a bank működési köre is kibővült, *Angol-Magyar Bank részvénytársasággá* változtatta.

¹⁵ *Surányi-Unger Tivadar*: A gazdasági válságok történetének vázlata 1920-ig, 2. kiad. Budapest, 1921. 139. l.

A tőzsde ismét széles rétegeket vonzott magához és az alaptalanul felhajtott részvényárfolyamok fokozták a felcsigázott nyereszkesedési vágyat. Az 1894. évben az értéktőzsde élénk forgalma a pénzüintézetek jövedelmezőségét jelentékenyen növelte s általában akkor üzletmenetük kedvező alakulása mutatkozott. A tőzsdei hausse-mozgalmat azonban külső események (Sztambulov elleni merénylet, a macedóniai lázongások, a brüxi bányaszerencsétlenség, stb.) megakasztották; majd baisse-irányzat következett. Az értékpapír árfolyamok fokozatosan lemorzsolódtak s 1895 november 9-én pánikszerűen zuhanást szenvedtek. Nagy veszteség érte ezáltal a tőzsde közönségét. Az 1895. évi tőzsdeválság értékpapír árfolyamvesztését 47,741.497 forintra becsülték. Az 1895. évi válság kitörését az afrikai aranybányapiac összeomlása okozta, az európai tőzsdéket is megrázkódtatva. A válság ezúttal főként a tőzsdékre szorítkozott s ott tisztulási processzust eredményezett.¹⁶

Az 1895 novemberi tőzsdei krízis a pénzüintézetek tevékenységére is éreztette nyomasztó hatását. De pénzüintézeteink általában — a nehéz viszonyok dacára is — akkor aránylag kedvező mérlegeredményeket tudtak felmutatni, amelyeket részben a mobilis tőkék jó gyümölcsöztetését lehetővé tevő magas kamatlábaknak, részben a folyó banküzleti forgalom növekedésének köszönhetnek. Hazánk közgazdasága az 1895. évi krízist is sikeresen leküzdötte, gazdasági szervezetünk egészséges, szilárd alapjairól téve bizonyosságot.

1895-ben alapították a *Magyar Agrár- és Járadékbankot* a mezőgazdasági érdekek szolgálatára.

Az 1897. évben pénzügyi és gazdasági téren nagyrészt teljes üzleti pangás uralkodott. A kedvezőtlen gazdasági viszonyokat akkor a rendkívül gyenge termés is súlyosbította. A nagymértékben megfogyatkozott gabonakészlet a kereskedelem pénzüszükségletét jelentékenyen kisebbitve a pénzüintézetek kamatnyereségeit a korábbi eredményekhez képest lényegesen csökkentette. A következő évek sem hoztak javulást. Az általános gazdasági pangás akkor a magyar pénzüintézetek üzletmenetén is visszatükröződött. A pénz rendkívüli megrágulása oly magas kamatlábakban jutott kifejezésre, amelyhez hasonló hazánkban már évek óta nem volt.

¹⁶ Lásd: Magy. Stat. Közl. új sorozat, 35. köt. 10*. 1. — *Surányi-Unger* id. m. 142. l.

A múlt század végén és e század elején az ipari túltermelés folytán világszerte beállott válság hatása Magyarországon is érezhető volt; elsősorban a budapesti piacon az építőipar pangása és a malomipar nehéz helyzete által. A századforduló sem hozott javulást az ország közgazdasági életében. Az összes európai piacokon uralkodó kedvezőtlen viszonyok súlyosbították a helyzetet. E század elején hazánk közgazdasági életére is olyan nagyarányu depresszió nehezedett, aminő az 1873-as nagy krízis óta nem volt észlelhető.

Az üzleti élet pangása következtében azok a tőkék, amelyeket normális viszonyok között az üzleti forgalom kötött le, most a pénzüzetek reservoirjaiban gyülemltek fel s e körülmény a kamatláb folytonos csökkenését eredményezte. Mivel a kamatláb Magyarországon az 1902. évben is tartósan alacsonyabb volt, mint külföldön, lehetővé vált, hogy hazánk a nemzetközi piacokon mint kölcsönnyújtó is fellépjen s ekkor nagybankjaink nemzetközi összeköttetéseiket kimélyíthették s külföldi üzleteiket fellendíthették.

Javulás állott be 1902-ben, amikor több évi rossz termés után az általános közgazdasági viszonyok megjavulását a kedvező terméseredmény is elősegítette. Gazdasági életünk ekkor megélnkült. Az elhelyezkedést kereső tőkék újra az ipar és a kereskedelem felé terelődtek. Azonban az 1903—1904. évi kedvezőtlen belpolitikai viszonyok gátolták gazdasági életünk fejlődését. Az 1904. év második felében az építkezési tevékenység fellendülése némi javulást eredményezett. De az 1904. évi kedvezőtlen terméseredmények és a belpolitikai helyzet újabb bonyolódása (Fejérváry-kormány) a gazdasági viszonyok romlását vonta maga után.

Általában jellemző erre a korszakra, hogy közgazdaságunk fellendülését a kedvezőtlen politikai viszonyok mind-egy-re akadályozták. A megisméltlődő belpolitikai válságok, valamint Ausztria és a külföldi államok irányában rendezetlen gazdasági viszonyok a magyar pénzüzetek üzleti tevékenységét némely vonatkozásban bénították (pl. a magyar cimletek külföldi elhelyezésénél).

Hazánk 1905. évi kedvező termése a Németbirodalom gazdasági konjunktúrájának hatásával párosulva, 1906-ban Magyarországon is megjavította a helyzetet. Gazdasági életünk összes ágai újra megélnkültek. A bő termés, a kedvező

aratási eredmények népességünk vásárlóképességét fokozva, főleg az iparcikkek nagyobb arányú fogyasztását tették lehetővé s ez a kereskedelem forgalmának emelkedésével járt. A vállalkozási kedv feléledt, s számos ipari és kereskedelmi vállalat alapítását eredményezte,¹⁷ melyek jórésznél a pénzintézetek is közreműködtek. E körülmények kedvező hatása általában pénzintézeteink üzleti tevékenységében és jövedelmezőségében is visszatükröződik.

Az 1906. év második felében nemcsak hazánkban, de a nyugati országokban is a nagyarányú pénzszüke és pénzdrágaság jelentkezett s a konjunktúra ellanyhulásával bekövetkezett kedvezőtlen viszonyok a nyugati országokban nagyobb veszteségeket okoztak. De Magyarország gazdasági élete nagyobb megrázkódtatás nélkül állotta ki e depressziót is, mely pénzintézeteink terén sem okozott jelentékenyebb veszteséget.

Az 1907. év nagy hitelválságáról nevezetes Európa gazdasági életében. A válságnak beharangozója az európai vezető jegybankok kamatlábemelése volt: 1906. végén a Bank of England 6%-ra, nemsokára a német Reichsbank 7%-ra, majd 7½%-ra, az Osztrák-Magyar Bank pedig 1907 novemberében 6%-ra emelte fel a kamatlábat. A külföldi pénzválság hazánkra is áterjedt. A pénzszüke és a pénzdrágaság súlyosan nehezedett gazdasági életünkre. Tőke- és hitelszervezetünk minden ága s így pénzintézeteink is súlyos megpróbáltatásoknak voltak kitéve e krízis idején.

Ekkor a pénzintézetek tevékenysége elé sok nehézség gördült. A kedvezőtlen viszonyok erősen befolyásolták a pénzintézetek üzletmenetét, különösen az értéktőzsdei üzlet forgalma lényegesen csökkent. Magyarország pénzügyi ereje azonban e válsággal is megküzdött. Mintegy 150—160 millió K értékű magyar értékpapir özönlött ekkor vissza hazánkba.¹⁸ A hazai értékeket a belföldi piac felvette s pénzintézeteink e mostoha viszonyok között is megfeleltek fontos közgazdasági hivatásuknak. Magyarország gazdasági élete szívós ellen-

¹⁷ V. ö. *Laky Dezső*: Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig különös tekintettel a fejlődés gazdasági rugóira. Első rész. Statisztikai Közlemények, 55. köt. 2. szám. Budapest, 1927. (Budapest székesfőváros statisztikai hivatalának kiadása.) 143—144. l.

¹⁸ Magy. Stat. Közl. új sorozat, 35. köt. 11°. l.

állási képességéről tett tanuságot, noha az 1907. évi hitelválság utóhatásaival 1910-ig kellett megküzdenie.

1907 telén az Ausztriával megkötött új kereskedelmi és vám szerződés, a gazdasági kiegyezés véget vetett volna a gazdasági életben uralkodó bizonytalanságnak, ha a jegybank kérdése nem maradt volna elintézetlen. 1909-ben a Szerbiával kitört konfliktus háború veszélyével fenyegette Magyarországot. E veszedelem azonban akkor elmúlt s a politikai és gazdasági életben egyidőre nyugodtabb idő következett.

A gazdasági élet általános megélénkülése a magyar pénzüzetek tevékenységére is kedvezően hatott s az egyes üzletágak forgalma jelentékenyen megnagyobbodott és a pénzüzetek általában kedvező mérlegeredményeket értek el.

A politikai helyzet javulása, a jó termések, az építőipar fellendülése, hazánk közállapotait megszilárdították. A külföld bizalma Magyarország közgazdasági viszonyai iránt emelkedett. Fényes bizonyossága ennek az 500 millió magyar államkölcsön kibocsátásának jelentős sikere, mely az ország közviszonyainak javulását és a külföldi tőke bizalmának megerősödését is jelezte.¹⁹

A külföldi tőke érdeklődése nemcsak a magyar befektetési értékekre, de ipari és közlekedési részvényekre is irányult. A kedvező viszonyok hatásaképpen az értéktőzsde forgalma megélénkült s hozzájárult a pénzüzetek üzleti jövedelmének jelentékeny növeléséhez. A fővárosi építkezési tevékenység megélénkülése, valamint a nagyobb vidéki községi beruházások a pénzüzetek községikölcsön- és jelzálogüzletágának forgalmát fokozták. A kedvezőbb gazdasági viszonyokban leli magyarázatát az is, hogy a pénzüzeti takarékbetétek állaga akkor különösen nagy mértékben megnövekedett.

Az 1911. évi XV. t.-c. alapján alakult meg a *Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége* (Altruista Bank), amelynek üzletkörébe elsősorban az állami érdekeknek megfelelően ingatlanfeldarabolásoknak, telepítéseknek és más birtokpolitikai intézkedéseknek keresztülvitele és előmozdítása, valamint e műveletekkel kapcsolatosan felmerülő hitel igényeknek kielégítése tartozik; tagjai: az állam, az alapításban közreműködött hitelintézetek (a Magyar Földhitelintézet, a Kisbirtokosok

¹⁹ Hegedüs Lóránt: id. m. 53. l.

Országos Földhitelintézete és az Országos Központi Hitelszövetkezet), továbbá azok, akiknek alapítványi üzletrészjegyzését az alapszabályok értelmében elfogadták. Az Altruista Banknak az előbb említett törvény állami támogatást és kedvezményeket biztosított.

1911. év elején néhány fővárosi nagyobb pénzintézet a külföldi tőkések közreműködése mellett New-Yorkban 1,050.000 dollár alaptőkével *Transatlantic Trust Company* cég alatt amerikai-magyar pénzintézetet alapított, melynek célja a magyar-amerikai pénzforgalom ellátása (különösen az Észak-Amerikába kivándoroltak által megtakarított pénzek hazajuttatásának közvetítése), az oda kivándorolt véreink anyagi és erkölcsi érdekeinek gondozása s az Északamerikai Egyesült Államokkal való gazdasági kapcsolatok ápolása és kimélyítése volt. E pénzintézet eleinte kielégítő eredménnyel működött. Itt mindjárt megemlíthetjük azt is, hogy e pénzintézet még a háború első éveiben is fontos tevékenységet fejtett ki s Magyarországra irányuló jelentékeny átutalási forgalmat bonyolított le mindaddig, míg a monarchia és az Északamerikai Egyesült Államok között a háborús állapot be nem következett. A háború kitörése óta az Északamerikai Egyesült Államok kormánya saját közegeivel intéztette a *Transatlantic Trust Company* ügyeit, 1918-ban pedig felszámolását rendelte el. A felszámolásból az érdekelt magyar pénzintézetekre jelentékeny veszteség hárult.²⁰

Az 1911. év első felében kedvező gazdasági viszonyok uralkodtak, a külföldi tőke számos magyar vállalkozás iránt élénk érdeklődést mutatott. 1911 második felében azonban a viszonyok kedvezőtlenre fordultak; a Balkánon háború veszélye fenyegetett. A pénzpiacon beállott feszültséget a Magyarországon elhelyezett külföldi tőkék nagy részének visszavonása fokozta. A külpolitikai helyzet bonyolódott; 1912 őszén kitört az első balkáni háború. Ekkor pénzszüke mutatkozott, ami tőkehiányig fokozódott. Az európai államok hadikészülődései ugyanis nagy tőkéket vontak el a gazdasági élet szükségleteitől. Az akkor Európaszerte beállott pénzszüke azonban nemcsak a hadikészülődésekkel s ennek folytán számos állam rendkívüli pénzsükségleteivel magyarázható, hanem mind-

²⁰ Lásd a *Magyar Általános Hitelbank* igazgatóságának üzleti jelentéseit az 1911. és 1923. üzlet évekről.

ehhez az árucikkek megdrágulása, az ipari vállalkozások, az építkezési tevékenység megélénkülése s fokozott tőkeszükségletei is hozzájárultak.

A világháborút megelőző évek gazdasági depressziója hazánkat sem kerülte el. 1913-ban és 1914 elején azonban a hazai gazdasági életben még fellendülés mutatkozott, ami némileg pénzügyintézeteink 1913. évvégi mérlegeiben is kifejezésre jutott.

Pénzügyintézeteink háború előtti fejlődésének e vázlatos ismertetésénél meg kell említenünk a magyar hitelszervezet egyik kedvezőtlen jelenségét: a kisebb pénzügyintézetek számának túlságos elszaporodását. E kérdéssel alább még részletesen foglalkozunk. Itt csak arra akarunk rámutatni, hogy a pénzügyintézetek számának túltengése, a kis tőkeerejű, rosszul fundált pénzügyintézetek alaptőkeemeléseinek erőltetése, a kellő tőkével nem rendelkező pénzügyintézetek erejét meghaladó merész vállalkozások s ennek következtében a nem ritkán bekövetkezett bukások: hitelszervezetünk oly egészségtelen jelenségei, melyek Magyarország gazdasági haladását is akadályozták.

A háború előtt megisméltódott pénz- és hitelválságok azonban nem okoztak pénzügyintézeteink terén súlyosabb megrázkódtatásokat s ezt elsősorban annak tulajdoníthatjuk, hogy a fővárosi nagybankok gyakran egymással karöltve a pénzügyi kormány támogatása mellett a válságba került fővárosi és vidéki pénzügyintézetek, szövetkezetek ügyeinek rendezésében közreműködtek és megmentésükkel, talpraállításukkal, vagy legalább is felszámolásuk sima lebonyolításával gazdasági életünket a nagyobb veszteségektől megóvták.

5. Pénzügyintézeteink a világháború alatt.

A mindinkább feszültté vált külpolitikai helyzet 1914 nyarán a világháború kitöréséhez vezetett; pénzügyintézeteink történetében is ekkor új, nehéz időszak következett.

A világtörténelem e kritikus fordulópontjával kapcsolatban egyik nagybankunk jelentése közgazdasági helyzetünket találóan így jellemzi: „Minden pénzügyi és gazdasági konjunktúra helyébe a világtörténet konjunkturája lépett“.¹

¹ A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank jelentése az 1914-i üzletévről. Budapest, 1915.

A világháború a közgazdasági élet minden tényezőjét, így pénzügyeinket is, nehéz feladatok elé állította. A hitelélet háttérbeszorulása a készpénzfizetésekkel szemben, a fizetési eszközök mind nagyobb mérvű szaporítása, a külföldi összeköttetések jelentékeny részének megszakadása, az üzleti vállalkozások fennakadása, az előlegüzlet hiánya egyaránt éreztették káros hatásukat. Közgazdaságunk a világháború folyamán nagy rugékonysággal alkalmazkodott a háborús helyzet szabta követelményekhez és lassanként háborús közgazdasággá alakult át. A gazdasági szervezet legérzékenyebb részei állami fennhatóság alá kerültek. Az állam hova-tovább mind mélyebben nyúlt bele a gazdasági élet szerveinek működési körébe. Az állami fennhatásnak mind nagyobb arányú érvényesülésével az ipar, a kereskedelem és a pénzügyi intézetek működési köre összeszorult. Az állami beavatkozás és a megkötöttség jellemzi a közgazdasági élet háborús időszakát. A háború folyamán az állam legnagyobb hitelkérőként lépett fel.² A hadviseléssel járó tetemes kiadások az állam pénzügyi szükségleteit rendkívüli mértékben megnövelték. Az állam ezért a nyilvános aláírásra bocsátott hadikölcsönök, a pénzügyi intézetek közvetítésével elhelyezett állami pénztárjegyekölcsönök kibocsátása, a pénzügyi intézetek által nyújtott kisebb kölcsönök s főleg pedig az Osztrák-Magyar Bank állandó, nagymérvű igénybevétele útján is igyekezett a megsokasodott hadikiadásokat fedezni.

Pénzügyünk helyzete már a háború kitörésekor megíngott. A magyar kormány a viszonyok kényszerhatása alatt az általános mozgósítás elrendelése után 1914 augusztus 13-án moratóriumot léptetett életbe; ezzel egyfelől a válságos helyzetbe jutott adósoknak akart védelmet nyújtani, másfelől a pénzek elrejtését, forgalomból való elvonását akarta megakadályozni.

A háború folyamán a hiteléletet a fizetőeszközök nagymérvű növelése, a pénzbőség egyre növekvő terjedelme jellemezte. A pénzbőséget a hadikölcsön kibocsátások csak egyidőre korlátozták; a háborús pénzbőség pénzügyeinket is sorozatos és nagyarányú tőkeemelésekre készítette.

A világháború rendkívüli gazdasági viszonyai tették szükségessé azt, hogy a közép-, kisiparosok és kereskedők

² Lásd: *Hegedüs Lóránt* id. m. 385. és k. l.

hiteligényeinek kielégítésére 12 fővárosi pénzüintézet 1914 októberében a magyar kormány, az Osztrák-Magyar Bank és Budapest székesfőváros támogatásával a *Magyar Hadi Hitelintézet R.-T.*-ot megalapítsa. Ez az intézet altruista alapon működött és úgy a fővárosban, mint a vidéken is hasznos tevékenységet fejtett ki a hitelnyújtás terén mutatkozó hiányok pótlásában.*

Ugyancsak a háború elején, 1914 szeptember 20-án állították fel a *m. kir. hadi kölcsönpénztárt*.³ A Magyar Hadi Hitelintézet és a m. kir. hadi kölcsönpénztár tevékenysége igen szerény keretek közt mozgott.⁴

A világháború a pénzüintézeteket rendes üzletmenetükből kizökkentette. A világháború gazdasági következményei a pénzüintézetek üzletmenetében is kifejezésre jutottak. Pénzüintézeteink a háborús viszonyokhoz alkalmazkodva a hadvisé-

* Az 1915. évi XV. t.-c. 4. §-a jóváhagyta a pénzügyminiszternek azt az intézkedését, mely szerint a Magyar Hadi Hitelintézet R.-T. kötelezettségeiért veszteségi szavatosságot vállalt olyképpen, hogy amennyiben az intézet felozlása alkalmával a 4 millió K alaptőkének tényleg befizetett összegéből és az intézet egyéb vagyonából a hitelezők teljesen kielégíthetők nem volnának, úgy a m. kir. államkincstár a hitelezők kielégítéséhez még szükségelt összegnek $\frac{3}{4}$ részét, legfeljebb azonban a tényleg befizetett alaptőke $\frac{3}{4}$ részének megfelelő összeget, rendelkezésre fogja bocsátani. E törvény az intézetnek bélyeg-, illeték- és adómentességet is biztosított. Az állami szavatosság elvállalása azért volt szükséges, mert enélkül a Magyar Hadi Hitelintézet R.-T. alapítása létre nem jött volna; ezzel lehetett ugyanis biztosítani azt, hogy az intézet a működéséhez és kijelölt feladataihoz szükséges hitelt megszerezhesse. A bélyeg-, illeték- és adómentesség engedélyezését az a körülmény is indokolta, hogy az Ausztriában működött hasonló intézmény részére ugyancsak ily állami kedvezményeket biztosítottak.

³ A kormány 1914 szept. 19.-i 6982/M. E. számú rendelete intézkedett a hadiállapot által előidézett fokozott mérvű hiteligények, főleg a kereskedők és iparosok hiteligényeinek könnyebb kielégítése céljából a *m. kir. hadi kölcsönpénztár* felállításáról. E kölcsönpénztár rendeltetése az volt, hogy megfelelő biztosíték mellett kölcsönöket nyújtson. A hadi kölcsönpénztár felhatalmazást nyert arra, hogy a m. kir. pénzügyminiszter által az osztrák cs. kir. pénzügyminiszterrel és az Osztrák-Magyar Bankkal kötött egyezmények alapján a rendelet értelmében folyósított kölcsönök teljes összege erejéig nem kamatozó m. kir. kölcsönpénztárjegyeket bocsáthasson ki. A hadi kölcsönpénztár pénztárjegyeit minden közpénztárnál és közhivatalnál teljes névértékben fizetésül kellett elfogadni. A rendelet kimondta, hogy a hadi kölcsönpénztár által kiadott pénztárjegyek együttes összege 290 millió koronát nem haladhatja meg; felhatalmazta a pénzügyminisztert arra, hogy az osztrák pénzügyminiszterrel egyetértőleg az Osztrák-Magyar Bankkal oly megállapodást létesítsen, mely szerint az Osztrák-Magyar Bank a m. kir. hadi kölcsönpénztár pénztárjegyeit fizetésül és átváltásra elfogadja. A hadi kölcsönpénztár igazgatását a m. kir. pénzügyminiszter felügyelete és a pénzügyminiszter által kirendelt állami közegek közreműködése mellett az Osztrák-Magyar Bankra ruházták. A m. kir. miniszteriumnak erre vonatkozó intézkedéseit az 1914:XLVII. t.-c. jóváhagyta.

⁴ *Popovics Sándor*: A pénz sorsa a háborúban. (A Magy. Tud. Akadémia kiadása.) Budapest, 1926. 74—75. l.

léssel járó új feladatok szolgálatába szegődtek és teljes erejükkel támogatták az államot sorsdöntő erőpróbájában. Különösen jelentős szerep hárult pénzügyeinkre az állam pénzügyi érdekeinek előmozdítása szempontjából a hadikölcsönök és a pénztárjegy-kölcsönök elhelyezésénél.

A háború alatt Magyarországon 1914 november havától 1918 július haváig nyilvános aláírás útján összesen nyolc hadikölcsönt bocsátottak ki. A pénzpiac helyzete és a különleges viszonyok figyelembevételével a nyolc hadikölcsön: 6%-os járadék-, 5½%-os járadék-, 5½%-os törlesztéses kölesön és 5½%-os pénztárjegyek alakjában került kibocsátásra.

A nyolc magyar hadikölcsön eredményeit a következő kimutatás tünteti fel:⁵

		Koronákban	
I. hadikölcsön: 6%-os járadékkölcsön (1914 nov. 1.)			1.229,281.200
II. hadikölcsön:			
1. 6%-os járadékkölcsön (1915 máj. 1.)	569,215.750		
2. 5½%-os járadékkölcsön (1915 máj. 12.)	550,119.000		1.119,334.750
III. hadikölcsön: 6%-os járadékkölcsön (1915 nov. 1.)			1.978,471.600
IV. hadikölcsön:			
1. 6%-os járadékkölcsön (1916 máj. 1.)	650,930.650		
2. 5½%-os állami pénztárjegyek (1916 máj. 1.)	1.289,871.000		1.940,801.650
V. hadikölcsön:			
1. 6%-os járadékkölcsön (1916 nov. 1.)	871,034.000		
2. 5½%-os törlesztéses kölesön (1916 okt. 1.)	887,380.000		1.758,414.000
VI. hadikölcsön: 6%-os járadékkölcsön (1917 máj. 12.)			1.852,263.200
VII. hadikölcsön:			
1. 6%-os járadékkölcsön (1917 nov. 15.)	1.744,125.200		
2. 5½%-os járadékkölcsön (1917 nov. 15.)	1.107,325.900		2.851,451.100
VIII. hadikölcsön: 5½%-os járadékkölcsön (1918 jun. 12.)			2.930,399.850
Összesen			15.660,417.350

⁵ A m. kir. kormány 1915—1918. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés, Budapest 1924. 26* l. (A zárójelbe tett időpont a kibocsátás keltét jelzi.)

A hadikölcsönök fenti eredményeit az öt ízben kibocsátott, s a pénzügyintézetek útján elhelyezett pénztárjegy-kölcsönök 3235 millió korona összege növelte. A magyar hadikölcsönök és pénztárjegykölcsönök sikerét a nemzet páratlan áldozatkészsége biztosította; elhelyezésüket a pénzügyintézetek jelentékeny közreműködése, közvetítése és jegyzése segítette elő.

A hadikölcsönök és pénztárjegykölcsönök azonban az egyre növekvő hadikiadások folytán az állam pénzügyi szükségleteit csak részben fedezték; az államkincstár a magyar pénzügyintézetek előlegeit és kölcsöneit is kénytelen volt igénybe venni. Azok a pénzügyintézetek, melyek a hadikölcsönök jegyzésénél hivatalos aláírási helyként szerepeltek, az egyes hadikölcsönök kibocsátása közötti időben az államkincstárhoz a következő hadikölcsönökre előlegeket fizettek be, mely befizetések a hadikölcsönök jegyzésekor a pénzügyintézetek részéről elszámoltattak. Az utolsó hadikölcsön kibocsátása után az államkincstárhoz 1918 október 31-ig befizetett ily pénzügyintézeti előlegek összege a 1582 millió koronát meghaladta. A pénzügyintézetek további kisebb hitelekén kívül az államkincstárnak még 600 millió koronás váltókölcsönt is nyújtottak.⁶ Pénzügyintézeteink e tevékenységükkel a hadviselés pénzügyi szükségleteinek részbeni biztosítása érdekében az államnak valóban hasznos szolgálatokat tettek.

A fővárosi nagyobb pénzügyintézetek mindjárt a háború kitörésekor, midőn a tőzsde hivatalos forgalmát beszüntették, az értékpapírfolyamok lerontásának megakadályozására s a függőben maradt ügyletek síma lebonyolítására tőzsdei szindikátust alakítottak.

A magyarországi pénzügyintézetek üzletköre a világháború alatt lényegesen megváltozott. A háború előtt pénzügyintézeteink legjelentékenyebb aktív üzletága a *jelzálogkölcsönüzlet* volt. Hazánk mezőgazdasági hitelszükségletének nagy része a pénzügyintézetek útján nyert kielégítést. 1913-ban Magyarország *jelenlegi* területén működő pénzügyintézetek 9763 millió aranykorona összes tőkéjéből:

4029 millió korona (41.3%) jelzálogkölcsönökben,
 2064 millió korona (21.1%) váltóhitelekben,
 és 2102 millió korona (21.3%) folyószámlahitelekben

⁶ A m. kir. kormány 1915—1918. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés id. köt. 26*. és 27*. l.

volt elhelyezve; figyelembe veendő itt az is, hogy a váltó- és folyószámlahitelek nagy része valójában szintén jelzálogilag biztosított hosszú lejáratú hitel volt.⁷

A világháború folyamán a mezőgazdaság szerencsésen használhatta ki a mezőgazdasági termények emelkedő árait. Ezáltal mezőgazdáink jelentékeny tőkét halmozhattak fel és nemcsak a korábbi súlyos jelzálogterhükön könnyíthettek, hanem megtakarított tőkéiket pénzüintézetekben is elhelyezhették s azok betétállományának jelentékeny növeléséhez hozzájárultak.

A világháború alatt a magyarországi pénzüintézetek jelzálog- és tőzsdei üzletének majdnem teljes pangása s a váltóforgalom csökkenése mutatkozott. A nemzetközi összeköttetések nagyrészen szünetelése és a moratóris intézkedések következtében a devizaüzletág forgalma is lényegesen csökkent. 1916 december 28-án kormányrendelet jelent meg, mely a háború által előidézett rendkívüli viszonyok tartamára a devizákkal és valutákkal való kereskedést és forgalmat s általában a külfölddel való forgalmat korlátozta (első Deviza Központ).⁸ Ehhez járultak a nemzetközi árukereskedelmet bénító különféle kiviteli és behozatali tilalmak, melyek közvetve a devizaüzletkör szűkebbre szorulását okozták. A háború elején a községi kölcsön- és jelzálogüzlet — a befektetési papírok elhelyezésének csekély lehetősége miatt — csaknem teljesen szünetelt; később a rendkívüli pénzbőség következtében a záloglevelek és községi kölcsönök iránt újra élénk érdeklődés mutatkozott. A háborús pénzbőség a pénzüintézeti betéteket nagy mértékben megduzzasztotta.

Míg a háború alatt a hitelélet terén beállott rendkívüli viszonyok hatása következtében a pénzüintézeti ú. n. reguláris üzletágak nagyrészen forgalma csökkent, az irreguláris üzletágak szerepe előtérbe nyomult.

A háború folyamán pénzüintézeteink egyre növekvő arányban bővítették ki érdekeltségi körüket. Az érdekeltségek számának növekedése a háború alatt a pénzüintézeti mérlegek értékpapír-, váltótárca- és folyószámla-tételei összegének emelkedésében is kifejezésre jutott.

⁷ Lásd: Wirtschaftsbericht der Geldinstituts-Zentrale. Budapest, 1925 okt. szám 12. 1.

⁸ A. m. kir. minisztérium 1916. évi 4308. M. E. számú rendelete.

A pénzüzetek a háború alatt mindinkább kiterjesztették figyelmiüket a *mezőgazdasági termelésre*. Kihasztnálták a mezőgazdaság kedvező konjunkturáját közvetlenül birtokok vétele és bérlete, közvetve a mezőgazdasági vállalatokban való részesedések által s így nagy tartalékokat halmozhattak fel, ami részben kárpótolta pénzüzeteinket a hadikölcsönjegyzésekkel, általában a korona leromlásával kapcsolatos érzékeny veszteségekkel szemben,⁹ noha erre vonatkozólag számszerű adat nem áll rendelkezésünkre.

A pénzüzetek érdekeltségeik révén a *hadí ipari* konjunktura előnyeit is élvezték. A világháború általában a pénzüzetek érdekkörébe tartozó iparvállalatok nagy részének üzletmenetét is előnyösen befolyásolta. Azoknak a vállalatoknak, melyek a rendkívüli mérvű hadiszükséglet kielégítésére berendezkedhettek, a hadikonjunktura nagy kereseti lehetőségeket nyújtott s e vállalatok jelentős nyereségeket élveztek. De a háborús években sok vállalat üzletmenetét akadályozta a nyersanyagok drágulása, majd későbbi hiánya, a katonai bevonulások következtében előállott munkáshiány, a hadviseléssel járó rendkívüli forgalmi nehézségek és más kedvezőtlen körülmények. Számos vállalat tehát a pénzüzetek támogatására szorult. A háború alatt a pénzüzetek megsokasodott feladatkorét a vállalatok által igényelt új üzemi hitelek nyújtása növelte. A háború révén immobilizálódott forgótőkék pótlása, a háború alatt keletkezett új vállalatoknak tőkével való ellátása vált szükségessé. E feladat teljesítése nemcsak a pénzüzetekre, hanem az államra és az Osztrák-Magyar Bankra is hárult.

Több magyar bank a hadiszállításokban és az árukereskedelemben közvetlenül is részt vett. Ezek az üzletek jelentős nyereségeket nyújtottak számukra.

A magyarországi pénzüzetek háború alatti sokoldalú tevékenységének érdekes adaléka az, hogy midőn a kormány a háború által előidézett nagyarányú gabona- és takarmányszükséglet biztosítására országsszerte gabonarekvirálást rendelt el, a földművelésügyi ministerium a rekvirálás keresztülvitelének szervezésével és ellenőrzésével a fővárosi intézetekből és gabonakereskedelmi cégekből alakult konzorciumot bízott meg,

⁹ Wirtschafts-Bericht der Geldinstituts-Zentrale. Budapest, 1925 okt. sz.

mely a Magyar Általános Hitelbank vezetése alatt működött (Gabonarekviráló Központ).¹⁰

A háború alatt fontos hitelügyi intézmény is létesült: a *Pénzintézeti Központ*, melyet az 1916. évi XIV. t.-c. értelmében „szövetkezeti formában egyelőre öt év tartamára“ alakítottak. Bár a Pénzintézeti Központ a rendkívüli háborús viszonyoknál fogva eleinte nem fejthette ki teljes mértékben hivatását, már első üzleti éveiben a tevékenysége által elért eredmények megfeleltek az alapításakor hozzáfűzött várakozásoknak. Ennélfogva az 1918. évi XV. t.-c. a Pénzintézeti Központot állandó jellegű intézménnyé tette. A Pénzintézeti Központ célja: egyfelől a Magyarország területén működő pénzintézetek és ezek révén az ország közgazdasági érdekeinek, másfelől az állam pénz- és hitelügyi érdekeinek ápolása és előmozdítása. Feladatául tűzték ki, hogy megelőzze azokat a bajokat, melyek a magyar pénzintézeti szervezet sajátos fejlődése következtében hiteléletünk terén jelentkeztek és elősegítse azt, hogy a pénzintézetek a háború után is a reájuk háruló rendkívüli nagy feladatoknak kellő mértékben megfelelhessenek s az ország gazdasági érdekeit minél jobban kielégíthessék. Az 1916. évi XIV. t.-c. megalkotóit az a szempont is vezette, hogy a háború alatt és még inkább a háború után gazdasági életünkben előálló rendkívüli nagy hitelszükségletek egy önkormányzati szervre: a Pénzintézeti Központra támaszkodhassanak. A P. K. a rendkívüli viszonyok folytán nehéz helyzetbe jutott pénzintézeteket — különösen a háború befejezését követő súlyos átmeneti időben — hathatósan támogatta. A P. K. arra törekszik, hogy olyan pénzintézetek, amelyeknél az a felülvizsgálat eredménye szerint szükséges, egészséges alapra legyenek helyezhetők, esetleg más pénzintézettel egyesüljenek, vagy pedig felszámoljanak. Ezáltal számos pénzintézet összeomlását megakadályozva az ország gazdasági életét a súlyosabb megrázkódtatásoktól kímélte meg. Feladatkörébe utalták nemcsak a pénzintézetek, hanem a háborús gazdasági központok revízióját is.¹¹ A Pénzintézeti Központ tőkéjéhez alapításakor az államkincstár 100 millió K n. é. üzletrész átvételével járult.

¹⁰ A Gabonarekviráló Központ működése a Haditermény R.-T.-nak 1915 nyarán történt megalakulásával megszűnt.

¹¹ Felülvizsgálati tevékenysége kibővült az 1920. évi XXXVII. t.-c. értelmében, melyről alább emlékezünk meg.

A Pénzüntézeti Központ tagjai: az államkinestár, a részvénytársasági alapon működő pénzüntézetek, a pénzügyminister engedélyével községi, illetőleg városi takarékpénztárak, a külföldi pénzüntézeteknek az ország területén működő fiókjai, bankszerű ügyletekkel foglalkozó szövetkezetek és a külön törvényen alapuló pénzüntézetek (pl. az Altruista Bank). Kötelékébe már alapításakor a fővárosi és vidéki pénzüntézetek legnagyobb része belépett, s ma már a Magyar Nemzeti Bankon és a Postatakarékpénztáron kívül Csonka-Magyarország minden számottevő pénzüntézete tagjai közé tartozik. A P. K. az összeomlásig Horvát-Szlavonországok területén is fontos közérdekű hivatást fejtett ki.¹²

A háborús rendkívüli gazdasági viszonyok a törvényhozást arra készítették, hogy a pénzüntézetek alapítása tekintetében korlátozásokat léptessen életbe. Az 1916. évi XIV. t.-c. kimondotta, hogy 1919 január 1. előtt „új pénzüntézet a magyar szent korona országainak területén nem létesülhet“ s azok a pénzüntézetek, amelyek 1916 január 21. és március 8. közti időben a törvényszéknél cégük bejegyzését kérték, a törvény életbelépésétől számított 60 nap alatt kötelesek feloszlásukat elhatározni s a cégbíróságnál bejelenteni. E rendelkezés alól a törvényhozás néhány kivételt állapított meg.¹³ Az új pénzüntézetek alakulását gátló eme rendelkezés hatályát az 1918. évi XV. t.-c. — ismét egyes kivételektől eltekintve — „további intézkedésig“ meghosszabbította.

¹² A Pénzüntézeti Központ ügyköre fokozatosan kibővült: az 1917. évi IX. t.-c. felhatalmazta a pénzügyministert arra, hogy a Pénzüntézeti Központot közérdekből állami bevételeknek (pl. az osztályorsójáték) kezelésével, vagy közhasznú vállalkozásokban való részvételével bízassa meg. Az 1918. évi XXII. t.-c. pedig a Pénzüntézeti Központot a közszolgálati alkalmazottak és nyugdíjasok adósságainak rendezésével és hitelszükségleteinek kielégítésével is megbízta. (Lásd a vonatkozó törvényjavaslatok ministeri indokolását és az országgyűlési bizottsági jelentéseket, valamint A m. kir. kormány 1915—1918. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés id. kötetét.)

¹³ Így e rendelkezést nem alkalmazták azokra a pénzüntézetekre: 1. amelyek 20 millió K-t (Horvát-Szlavonországokban 10 millió K-t) meghaladó teljesen és készpénzben befizetett alaptőkével, mint részvénytársaságok alakultak vagy alakulnak meg, 2. amelyeknek alakításában már fennálló pénzüntézetek egyesülésével vagy felszámolásával kapcsolatban a Pénzüntézeti Központ közreműködik, 3. amelyek szövetkezeti formában, mint az 1898. évi XXIII. t.-c alapján alakult Országos Központi Hitelszövetkezet, vagy mint a pénzügyminister által elismert valamely szövetkezeti központ tagjai alakultak, vagy alakulnak meg.

6. Pénzintézeteink a világháború után.

a) *A forradalmak évei (1918—1919).*

Az 1918—1919. évek a magyar pénzintézetek történetében is nehéz, válságos időt jelentenek. Már az 1918 őszi forradalomnak a tőke ellen is irányuló politikája a magyar pénzintézetek működésére bénítólag hatott. A helyzet még inkább romlott a bolsevista uralom alatt. Az ú. n. tanácsköztársaság pénzügyi népbiztossága gyászos uralmának elején a kereskedelmi és ipari vállalatok „szocializálását“ rendelte el s a régi vezetőségek működését felfüggesztette. A magyar pénzintézetek élére ekkor ellenőrző megbizottak (direktóriumok), üzleti biztosok kerültek. A kommunista vezetőség számos intézkedése a magyar pénzintézeteknek nagy anyagi károkat okozott. A rendkívül megnövekedett személyzeti kiadások, a tanácsköztársaság közegeinek rendeletére egyes vállalatok által a pénzintézetknél felvett ú. n. szovjetadósságok, a forradalmi időkben kibocsátott „fehér pénz“ devalvációja különösen érzékeny veszteségeket jelentettek. A tanácskormány a pénzintézetek ügyfélforgalmát nagymértékben korlátozta, a nemzetközi forgalmat pedig úgyszólván lehetetlenné tette.

A háború utáni politikai és gazdasági megrázkódtatások, pénzünk értékének rendkívüli disagioja, a hitelélet egyre súlyosbodó nehézségei: a magyar pénzintézetek helyzetét mindjobban megnehezítették. Azok az üzleti jelentések, melyekben a pénzintézetek a kormány 1919 november 17-iki 6024/1919. M. E. számú rendelete alapján az 1918. és 1919. évi üzleti eredményeket s a mérlegeket egyesítve tüntetik fel, valóban a magyar pénzintézetek történetének legsúlyosabb éveiről nyújtanak beszámolót.

Az egyes üzletágak alakulása is a rendkívüli viszonyokat tükrözi vissza. Így az infláció növekedése következtében a pénzintézeti betétek állománya 1918-ban jelentősen emelkedett. A kommunizmus után a fokozódó drágaság és a rendkívüli viszonyok hatásaképpen a pénzintézeti betétek állaga egyidőre csökkenést mutatott, majd a fedezetlen bankjegyek nagyarányú szaporítása következtében később újra emelkedett. A tőzsdei üzletben 1918. év folyamán még nagy forgalom volt; 1918 őszen a budapesti értéktőzsdén nagy hausse tombolt mind-

addig, míg az októberi összeomlás a tőzsde hausse-irányzatát ellenkezőre nem fordította. A tőzsde forgalma a tanácsköztársaság idején teljesen szünetelt. A budapesti tőzsde csak a kommunizmus letörése után kezdte meg újra működését.

A már a háború alatt is erősen korlátozott devizaüzlet a kommunizmus alatt teljesen megbénult. A kommunizmus bukása után különféle kormányrendeletek évekig korlátozták a devizaforgalmat. A háborút követő első években a pénzügyintézetek áruüzletei is csak szűk keretek között mozogtak. E nehéz viszonyok új vállalatok alapítására vagy már korábban keletkezett vállalatok fejlesztésére alig nyújtottak lehetőséget.

A szenvedett veszteségeket tetézték a megszállások közgazdasági kárai. *Laky Dezső* Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai c. munkájában¹ részletes adatokat nyújt a román, valamint a cseh, jugoszláv és francia megszállások által pénz- és hitelintézeteinknek okozott károokra vonatkozólag. Úgy látszik, a románok a bankok gazdasági hatalmát általában respektálták, sokkalta inkább, mint gazdasági életünk más tényezőit; az egyebütt annyiszor tapasztalt atrocitásoktól jobbra tartózkodtak.²

De nem szabad megfeledkeznünk azokról a károkról sem, melyeket pénzügyintézeteink a háború utáni években közvetve az érdekeltségi körükbe tartozó vállalataik révén szenvedtek. E nehéz idők kedvezőtlen közgazdasági viszonyainak hatásai — telephelyek és iparágak szerint különböző mértékben — általában az összes vállalatoknál érvényesültek. A megszállás fokozatos kiterjesztése következtében a vasúti közlekedés nehézségei; a külföldi nyersanyag behozatalának akadályai; a nyersanyag-, a szénhiány fokozódása; a tanácsköztársaság kormányának különféle rendelkezései; majd a megszállások, főleg a román megszállás határtalan pusztításai számos vállalat üzemét akadályozták, sokét teljesen megbénították.

A forradalmak, különösen a proletárdiktatura, valamint a megszállások a magyar pénzügyintézeteknek és vállalataiknak érzékeny károkat okoztak. Ez az időszak a magyar pénzügyintézetek történetének is leggyászosabb lapja marad.

*

¹ Magyar közgazdasági könyvtár és remekírók tára XXII. kötet. Magyar Tud. Akad. kiadása. Budapest, 1923. 389. és 451. l.

² Id. m. 389. l.

Itt említjük meg, hogy 1918 novemberében a budapesti pénzüintézetek közös érdekképviselői szerv megalakítását határozták el. A *Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete* (TÉBE) 1919 január 31-én tartotta formális alakuló ülését és *Hegedüs Lóránt* igazgatása alatt kezdte meg működését. A TÉBE-ben eleinte 21 fővárosi pénzüintézet tömörült, később csaknem minden számottevő budapesti pénzüintézet kötelékébe belépett. A TÉBE nagyjelentőségű tevékenységet fejtett ki a háború befejezése után felmerült gazdasági problémák megoldása terén (pl. a békeszerződéssel kapcsolatos kérdések, a külföldi államokkal kötött pénzügyi vonatkozású államközi egyezmények, a gazdasági törvények és kormányrendeletek megvitatása, adó- és illetékügyek, a népszövetségi kölesön magyar részkibocsátásának garanciája, stb.). 1921 októberében megszervezte a gyorsutalványforgalmat, mely a TÉBE kötelékébe tartozó pénzüintézetek kölesönös teljesítendő fizetéseinek clearing-rendszerű kiegyenlítésére szolgál. A békeszerződés jogi és gazdasági vonatkozású kérdéseinek megvilágítására a TÉBE *Szladits Károly* szerkesztésében „Békejog és békegazdaság“ c. folyóiratot adott ki. A „TÉBE Könyvtár“ c. alatt a pénzüintézeteket érdeklő jogi, közgazdasági és pénzügyi tárgyú munkák jelennek meg.³

Még jóval a világháború kitörése előtt: 1903-ban alakult meg a Magyarországi Pénzüintézetek Országos Szövetsége, majd 1910-ben a Pénzüintézetek Országos Egyesülete (POE). Mindkét egyesület a vidéki pénzüintézetek közös érdekeinek megvédésére és előmozdítására törekedett. A Magyarországi Pénzüintézetek Országos Szövetsége a „Pénzüintézeti Szemle“, a Pénzüintézetek Országos Egyesülete pedig a „Pénzügyi Szemle“ c. folyóiratot adta ki (utóbbit *Hantos Elemér* szerkesztette). 1918-ban a Magyarországi Pénzüintézetek Országos Szövetsége a POE-be beolvadt.⁴

b) *A trianoni béke hatása pénzüintézeteinkre.*

A trianoni békeszerződés káros következményei gazdasági életünk minden tényezőjére s így pénzüintézeteinkre is súlyosan

³ Lásd: A Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének működéséről kiadott évi jelentéseket.

⁴ E munka már egészen ki volt szedve, amikor 1928 február 14-én a TÉBE és a POE között fuzió jött létre. A POE működését a jövőben mint a TÉBE keretében újonnan alakított vidéki osztály fogja folytatni.

nehezednek. Az ország megcsonkítása következtében a régi Nagy-Magyarország 1992 bankja és takarékpénztára közül csak 674 intézet maradt meg az ország jelenlegi területén (33.8%), míg a többi 1318 (66.2%) idegen uralom alá jutott.

A nagy-magyarországi bankok és takarékpénztárak 2281 millió korona saját tőkéjéből 1517 millió korona (66.5%), az idegen tőke 12.723 millió korona összegéből pedig 9567.9 millió korona (76.2%) maradt Csonka-Magyarországon.¹

Az ország jelenlegi területének és az egyes utódállamoknak a magyarbirodalmi bankok és takarékpénztárak számában, valamint tőkéjében való részesedését a következő tábla tünteti fel:²

1. tábla. A magyarbirodalmi bankok és takarékpénztárak száma, saját és idegen tőkéje 1915-ben.

	A bankok és takarékpénztárak		
	száma	saját tőkéje	idegen tőkéje
	a) ezer koronákban		
Magyarbirodalom összesen	1992	2,281.004	12,723.003
<i>Ebből:</i>			
Csonka-Magyarország részesedése	674	1,517.039	9,567.859
Az elszakított területek részesedése	1318	763.965	3,155.144
<i>utóbbiból jutott:</i>			
Ausztriára	31	8.290	79.029
Csehszlovákiára	286	152.180	717.214
Romániára	603	390.165	1,356.825
S. H. S. államra	392	201.620	945.323
Olaszországra (Fiume)	6	11.710	56.753
	b) százalékokban		
Csonka-Magyarország részesedése	33,8	66,5	75,2
Az elszakított területek részesedése	66,2	33,5	24,8
<i>utóbbiból jutott:</i>			
Ausztriára	1,6	0,4	0,6
Csehszlovákiára	14,3	6,7	5,7
Romániára	30,3	17,1	10,7
S. H. S. államra	19,7	8,8	7,4
Olaszországra (Fiume)	0,3	0,5	0,4

A statisztikai adatok az ország megmaradt részének nagyobb tőkeerejéről tanuskodnak; ezt megmagyarázza Budapest domináló szerepe az ország tőkeszervezetében.

A régi Magyarbirodalom bankjainak és takarékpénztárai-

¹ V. ö. *Buday László: Magyarország küzdelmes évei. „A megcsonkított Magyarország“ újradolgozott 2. kiadása. Budapest, 1923. 155. és k. l.*

² Az 1. és 2. táblák a Magyar Stat. Szemle 1923. évi I. évf. 302–303. l. alapján.

nak főbb mérlegtételeiből Csonka-Magyarország és az elszakított területek részesedési aránya az egyes országok szerint következőképpen alakult:

2. tábla. A magyarbirodalmi bankok és takarékpénztárak főbb mérlegtételeinek megozlása 1915-ben.

	összes vagyon	e b ö l		
		váltótárca	jelzálogos kölcsönök	értékpapírtárca
<i>a) ezer koronákban</i>				
Magyarbirodalom összesen	15,200.293	3,175.905	4,762.198	1,890.268
<i>Ebből:</i>				
Csonka-Magyarország részesedése	11,221.581	1,864.507	3,809.409	1,424.214
Az elszakított területek részesedése	3,978.712	1,311.398	952.789	466.054
<i>utóbbiból jutott:</i>				
Ausztriára	88.515	11.865	44.737	15.250
Csehszlovákiára	883.419	290.707	222.447	99.208
Romániára	1,773.046	631.281	449.706	209.258
S. H. S. államra	1,163.880	374.165	222.113	128.484
Olaszországra (Fiume)	69.852	3.380	13.786	13.854
<i>b) százalékokban</i>				
Csonka-Magyarország részesedése	73.8	58.7	80.0	75.3
Az elszakított területek részesedése	26.2	41.3	20.0	24.7
<i>utóbbiból jutott:</i>				
Ausztriára	0.6	0.4	0.9	0.9
Csehszlovákiára	5.8	9.2	4.7	5.2
Romániára	11.7	19.9	9.4	11.1
S. H. S. államra	7.6	11.7	4.7	6.8
Olaszországra (Fiume)	0.5	0.1	0.3	0.7
	takarékbetétek	záloglevelek		nyereség
		<i>a) ezer koronákban</i>		
Magyarbirodalom összesen	5,992.448	3,912.393	196.286	
<i>Ebből:</i>				
Csonka-Magyarország részesedése	3,795.927	3,516.499	136.683	
Az elszakított területek részesedése	2,196.521	395.894	59.603	
<i>ebből jutott:</i>				
Ausztriára	75.098	—	1.196	
Csehszlovákiára	631.831	—	14.025	
Romániára	843.594	265.693	26.056	
S. H. S. államra	617.352	130.201	16.937	
Olaszországra (Fiume)	28.646	—	1.389	
<i>b) százalékokban</i>				
Csonka-Magyarország részesedése	63.3	89.9	69.7	
Az elszakított területek részesedése	36.7	10.1	30.3	
<i>utóbbiból jutott:</i>				
Ausztriára	1.3	—	0.6	
Csehszlovákiára	10.5	—	7.1	
Romániára	14.1	6.8	13.3	
S. H. S. államra	10.3	3.3	8.6	
Olaszországra (Fiume)	0.5	—	0.7	

Az ország feldarabolásának következményeit a pénzügyintézetek főbb üzletágai szerint vizsgálva kitűnik, hogy a fenti kimutatás alapján Nagy-Magyarország bankjainak és takarékpénztárainak 1915. évi mérlegkései közül a passzívából a takarékbetétek 63.3%-a, a záloglevelek 89.9%-a, az aktívából pedig a váltótárca 58.7%-a, a jelzálogkölesönök 80.0%-a és az értékpapirtárca 75.3%-a jutott az ország jelenlegi területén maradt pénzügyintézetekre.

Csonka-Magyarország pénzügyintézetei sorában természetesen a főváros vezető szerepe nagyobb mértékben domborodik ki, mint az integer Magyarországon. Az 1915. évvégi adatok szerint a csonka-magyarországi bankok és takarékpénztárak saját tőkéjéből 71.0%, idegen tőkéjéből ugyancsak 71.0% jutott a budapesti pénzügyintézetekre.

A trianoni békeszerződés egyes pénzügyi és gazdasági intézkedései pénzügyintézeteinkre nézve súlyos következményekkel jártak. Fentebb rámutattunk arra, hogy már a háború előtti időben is a külföldi tőke szívesen kereste fel a hazai piacot, az itteni kedvező talajt kihasználva. Nagybankjaink, jelzálogintézeteink kötvényeire, arany- és frankkötelezvényeire vonatkozólag a trianoni békeszerződés úgy intézkedett, hogy ezen követelésekkel kapcsolatos kamat- és tőketörlesztési fizetési kötelezettségek a háború előtti paritás alapján egyenlítendőek ki. A békeszerződés e rendelkezései a magyar pénzügyintézeteket általában súlyosan érintették, számos intézetre nehéz terhet róttak és hazánknak a külfölddel szemben fennálló — amúgy is terhes — fizetési kötelezettségeit fokozták. A korábbi ellenséges külfölddel szemben fennálló háború előtti tartozások valorizációján kívül bizonyos értékek sequestrálása (lefoglalása) és likvidálása, a kötött devizaforgalom mellett a valutatartozások fedezetének biztosítása, a korona fokozatos romlása: bizony megnehezítették a pénzügyintézeteink háború utáni helyzetét. Egyes pénzügyintézeteknek (pl. a Magyar Jelzálog-Hitelbanknak) a volt ellenséges külfölddel szemben háború előtt keletkezett súlyos tartozásai rendezése érdekében a magyar állam segítséget nyújtott.

A világháború óta szenvedett érzékeny tőkeveszteségek pótlása céljából Csonka-Magyarország gazdasági élete is a külföldi tőke nagyarányú igénybevételére van utalva. A világháború megszűnté óta a külföldi tőke pénzügyintézeteinket is való-

ban újra jelentős összegekkel táplálja. A csonka-magyarországi pénzintézetek ezáltal a megnövekedett pénzszükségleteket és valuta-adósságaikat részben fedezhették.³

Pénzintézeteink működési körét a háború utáni viszonyok lényegesen megváltoztatták. Már fentebb megemlékeztünk arról, hogy nagyobb pénzintézeteink a háború előtt széleskörű fiók- és affiliációs-hálózattal lepték el Nagy-Magyarország területét. Mivel ezeknek a pénzintézeteknek üzleti tevékenysége az integer Magyarország egész területére volt berendezve, a trianoni határok működésük elé nehezen leküzdhető akadályokként merednek. Nagyobb pénzintézeteink az összeomlás után is igyekeztek korábbi működési területet a lehetőségig továbbra is biztosítani és Magyarország elcsatolt területeivel az üzleti forgalmat fenntartani; de csakhamar kényszerültek az elszakított területeken levő fiókjaik, affiliációik és érdekeltségeik nagy részét nacionalizálni, vagy megszüntetni. Ma már csak elenyésző esekély számú csonka-magyarországi pénzintézeti fiók működik a trianoni határokon túl. Pénzintézeteink az elcsatolt területeken maradt affiliációknak és érdekeltségeiknek is csak kis százalékát tudták megtartani s azokra irányító befolyásukat továbbra is biztosítani.

A csonka-magyarországi pénzintézetek fiók- és affiliált intézeteinek számbeli alakulásáról a következő kimutatás tájékoztat:

2a. tábla. A pénzintézetek fiók- és affiliált intézeteinek száma.*

1. Az évvégi adatokat beszolgáltatott csonka-magyarországi pénzintézetek fiókinézeteinek száma.

Év	Budapesten	Vidéken	A Magyar-birodalomtól elszakított területeken		Összesen
			14	4	
1923.	115	177	14	4	310
1924.	121	161	10	5	297

2. Az évvégi adatokat beszolgáltatott csonka-magyarországi pénzintézetek affiliált intézeteinek száma.

Év	Csonka-Magyarországon	A Magyar-birodalomtól elszakított területeken		Összesen
		29	25	
1923.	206	29	25	260
1924.	182	29	11	222

³ Lásd erre vonatkozólag jelen munkának a külföldi tőke szerepét tárgyaló fejezetét.

* Magy. Stat. Évk. Új folyam, 1923—1925. évi XXXI—XXXIII. köt. Budapest, 1927. 186. I.

3. Az érvégi adatokat beszolgáltatót budapesti pénzintézetek főközpontjainak száma.

Év	Budapesten	Vidéken	A Magyar-birodalomtól elszakított területen	Más külföldi	Összesen
1923.	114	67	14	4	199
1924.	120	79	7	5	211

4. Az érvégi adatokat beszolgáltatót budapesti pénzintézetek affiliált intézeteinek száma.

Év	Csonka-Magyarországon	A Magyar-birodalomtól elszakított területen	Más külföldi	Összesen
1923.	100	28	25	153
1924.	120	29	11	160

*

A Budapesten koncentrált magyar tőkeszervezet a trianoni békeszerződés következtében tehát elveszítette korábbi működési területének jelentékeny részét és Magyarország elszakított periferiáival korábbi szoros üzleti kapcsolatát s ez mindkét részre káros hatással volt.

c) Pénzintézetek az infláció idején.

Gazdasági életünk inflációs időszakának részletes leírása, következményeinek beható megvizsgálása kétségtelenül gazdaságtörténetünk egyik legérdekesebb fejezetének tárgyalására nyújtana alkalmat. De nyilván jelen munkának — kitűzött céljához képest — ez nem lehet igazi feladata. Röviden mégis vázolni kell a beállott változásokat és ezek következményeit, hogy ez alapján a csonka-magyarországi pénzintézetek infláció alatti helyzetét megvilágíthassuk.

Az infláció gazdasági életünk egészében mélyreható változásokat okozott. Mint emlékezetes, Hegedüs Lóránt nagyszabású pénzügyi politikája 1921-ben egyidőre megállította a magyar korona zuhanását, sőt átmenetileg pénzünk külföldi értékelését is megjavította; de terveinek meghiusulása után a fedezetlen bankjegykibocsátása 1924. év első feléig egyre növekvő arányt öltött.

Az infláció által a gazdasági életben okozott változásoknak különösen két csoportja érdemel említést: az egyik az árak

emelkedésében nyilvánult, a másik a tőke szerepével volli kapcsolatos. Az infláció alatt valutánk romlása az árak emelkedését eredményezte s nyomában az áruk visszatartása, a spekuláció (főleg a tőzsdei spekuláció és a valuta külföldi értékének változása folytán a valutaspekuláció) növekedése járt. A tőke szerepével kapcsolatos inflációs változások közül itt csupán azt említjük meg, hogy míg az álló tőke értéke az infláció alatt nem süllyedt, hanem nagyjában a pénzürték romlásával párhuzamosan emelkedett, ezzel szemben a forgó tőke a pénzürtékkel együtt veszítve értékét, jórészt megsemmisült.¹

Az infláció alatt a termelés és a vállalkozás számára szükséges forgótőkék megszerzése mind nagyobb nehézségekbe ütközött; az áruk visszatartása és thezaurálása következtében a kereskedelem és az áruforgalom működése elé is akadályok gördültek. Az infláció általában a pénzüntézetek üzletmenetének normális alakulását is gátolta, mert hiányzott a pénzüntézeti tevékenység alapját nyújtó állandó értékmérő. A valuta értékromlásával a pénzüntézetek fiktív vagyona: a készpénzekben, a takarékbetétekben, valamint a háború előtti és háborús kibocsátású állampapirokban, a záloglevelekben, a kötvényekben, általában a magyar koronáról szóló követelésekben fekvő vagyona jelentékeny értékesökkenést szenvedett. A valuta romlása következtében a pénzüntézetek betétállományának értéke is összezsugorodott.

Így egész gazdasági életünkben egészségtelen jelenségek mutatkoztak. A valuta süllyedése, az árak rohamos emelkedése, a magas kamatláb, az értéktőzsdei hausse jellemzői ennek a háború utáni inflációs időszaknak.

Pénzüntézeteinknek az infláció idején szenvedett tőkeveszteségeit némileg kárpótolták az egyes üzletágak nagyarányú fellendülése s az ezzel kapcsolatos jelentős nyereségek, valamint az a lehetőség, hogy valutánk folytonos értékromlása következtében a pénzüntézetek koronatarozásaik terheinek jórésztől könnyen megszabadulhattak. Az inflációs konjunktura tehát a pénzüntézetek helyzetét átmenetileg megkönnyítette s számos új pénzüntézet alapítását is lehetővé tette.

¹ Az infláció okozta változások beható megvilágítását lásd *Heller Farkas: A szanálási válság c. tanulmányában (a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közleményei, különnyomat a Közlöny 1926. évi 46. számából. Budapest, 1926.) 4—13. l.*

Az infláció alatt gombamódra szaporodott az új pénzintézetek és bankházak száma. A bankjegyinfláció nyomában pénzintézeti infláció járt. Ekkor leginkább csak a konjunktúra által nyújtott biztató nyereségek kihasználása céljából alapítottak pénzintézeteket.² De a korábban keletkezett régi pénzintézetek is igyekeztek az inflációs konjunkturát kihasználni. Pénzintézeteink az infláció alatt különösen sok vállalatban (főleg iparvállalatban) szereztek érdekeltségeket. Mint alábbi statisztikai vizsgálatainkból kitűnik, a háború óta 1924-ig a csonkama-gyarországi pénzintézetek érdekeltségi köre jelentékenyen kibővült, jórészt az infláció idején megszerzett érdekeltségekkel.

Az infláció alatt a pénzintézetek alapítási tevékenységének is széles területe nyílt meg. A jegyintézeti hitelnnyújtás előnyeit az ipar, a kereskedelem és a pénzintézetek egyaránt élvezték. A jegyintézeti kommerciális hitelek felhasználásával ekkor számos vállalatot alapítottak, többnyire csupán abból a spekulatív célból, hogy a papirkoronákban kapott s a fokozatosan leromló pénzben visszafizethető hitelek által nyújtott busás hasznot kiaknázzák. E konjunkturális vállalatok életképességét a később bekövetkezett szanalási válság erős próbára tette. Azok a vállalatok, melyek hitelszükségletét a finanszírozó, gyenge tőkeerejű pénzintézetek utóbb már kielégíteni nem tudták, olykor még a patronizáló pénzintézeteket is válságba sodorták. Pénzintézeteink terén a koronastabilizálás után jelentkezett nehézségek egyik kútforrása tehát az inflációs konjunktúra idején történt túlságos nagymérvű érdekeltség-vállalásokhoz vezet vissza.

A korona romlása és a nehéz hitelviszonyok a pénzintézeteket és az érdekkörükbe tartozó vállalatokat ismételt tőkeemelésekre készítette. Különösen az 1923. év folyamán voltak

² A tőzsdeügynöki cégek és bankházak számának rendkívüli elszaporodása a pénzügyministert arra készítette, hogy az 1923. évi 1300/P. M. sz. rendeletével a bank- és pénzváltó-üzletet az iparengedély alapján gyakorolható foglalkozások közé sorozza. (E rendelet több kivételt állapított meg: így pl. nem vonatkozott a Pénzintézeti Központ tagjaira.) Ezt a rendeletet rövidesen az 1923. évi 1800/P. M. számú rendelet kiegészítette. Az 1923. évi 6700/P. M. számú rendelet pedig az értékpapírral készízetés mellett való kereskedést is az iparengedélyhez kötött foglalkozások közé sorolta és a bank-, pénzváltó-üzlet, valamint az értékpapírral készízetés mellett kereskedés gyakorlására jogosító iparengedélyek további kiszolgáltatását — ismét bizonyos kivételektől eltekintve — felfüggesztette.

nagymérvű tőkeemelések.³ (1923-ban a Pénzintézeti Központ 970 esetben adott alaptőkeemelésekhez előzetes hozzájárulást.) Az idegen tőkék emelkedése és az alaptőke-felemelések folytán a saját tőkék szaporodása lehetővé tette azt, hogy főleg a budapesti nagyobb pénzintézetek az érdekkörükbe tartozó vállalatok egyre fokozódó hiteligényeit részben kielégíthessék.

Az inflációs időszak a pénzintézetek működési körében lényeges változásokat okozott. Az 1919. évi üzleti pangás után a pénzintézetek tevékenysége több üzletágban megélénkült, különösen a tőzsdei üzletben. A bankjegyinfláció, a budapesti értéktőzsde felvevőképességét fokozva, számos — részben már fennállott, részben akkor alapított — pénzintézeti és vállalati részvény bevezetését tette lehetővé. A fővárosi nagyobb pénzintézetek ebben az időben különösen sok részvény tőzsdei bevezetésénél működtek közre. Az értéktőzsde nagyobb felvevőképessége a pénzintézetek részvénykibocsátási üzletágát is fel lendítette.

A tőzsdei konjunktúra idején a pénzintézeti betétállományokat általában az értékpapírok vételére, a tőzsdei spekulációkra fordított összegek jelentékenyen csökkentették. A háború utáni inflációs években a pénzintézetek folyószámla- és takarékbetétüzleti forgalmát nagyrészt az ú. n. kosztpénzüzet helyettesítette. A kosztpénzüzet nagyarányú kifejlődését az a körülmény segítette elő, hogy a közönség akkor tőkéjét szívesebben helyezte el rövid idejű lekötöttség mellett (heti pénz) magas kamatoztatásra, ezáltal a korona folytonos romlásával járó értékcsökkenés némi kárpótlását remélve.⁴ A magyar korona értékingadozása idején pénzintézeteink a betétállományok nagyarányú növelésének lehetőségét csak valamely szilárd érték-mérő alapulvétele segítségével kereshették, olyformán, hogy a betétek értékét a korona leromlásától függetlenül biztosítsák a betevőknek. A *valorizált hitel* egyik formája valósult meg nagyobb pénzintézeteink közül először a Magyar-Olasz Bank r.-t. által 1923 áprilisában bevezetett *búzaértékre szóló betétekben*. Ennek lényege az volt, hogy a betevők búzaértékben ugyan-

³ A részvényinfláció arányát jellemzi az a statisztikai adat, mely szerint pl. az 1923. évben a budapesti tőzsdén lajstromozott magyar részvények darabszáma 29 millióról 67 millióra emelkedett, míg az új kibocsátásokból származott tőkebevitel mintegy 160 millió aranykorona volt. (Magy. Stat. Szemle, III. évf. 1925. 459. l.)

⁴ A kosztkamat magassága 1923 márciusában a *heti* 17%-ot érte el.

azt az összeget kapták vissza, mint amit elhelyeztek. A bank az így megszerzett tőkét pedig ugyancsak búzahitelekben továbbadhatta. De meg kell jegyeznünk, hogy ez a megoldás nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Más megoldási lehetőség kínálkozott a *takarékkorona*⁵ betétek formájában. 1924. év elején a pénzügyetkek egyrésze takarékkoronákról szóló pénztárjegyeket bocsátott ki, de ezáltal sem sikerült akkor a betétállományokat lényegesebben emelni. Az infláció alatt a pénzügyetkek üzletkörében a *valutabetét* üzletág is fontos szerepet töltött be. A pénzügyetkek folyószámla- és takarékbetétiüzletága csak pénzünk értékének stabilizálása után lendült fel újra.

Midőn a kormány 1922 augusztusában valutánk rohamos zuhanásának meggátlására a második Deviza Központot felállította s újra kötött valuta- és devizaforgalmat léptetett életbe,⁶ az ezzel kapcsolatos korlátozások a pénzügyetkek valuta- és devizaüzleti tevékenységének szabad kifejtését lényegesen gátolták.

Az áruüzletekkel is foglalkozó pénzügyetkek a háború után ezirányú tevékenységüket a háborús viszonyokhoz képest csak szerényebb keretek között folytathatták.

Az infláció idején a pénzügyetkek egyik fontos közgazdasági szerepének betöltését: a tőkék gyűjtését és arányos elosztását sok körülmény akadályozta. A fedezetlen bankjegyek nagymérvű kibocsátása folytán bekövetkezett koronaromlás a normális tökegyűjtés lehetőségét csökkentette. Kétségtelen az is, hogy a békebeli aranykoronákban nyújtott kölcsönök révén szenvedett veszteségek pénzügyetkeinket a háború utáni hitelezéseknél nagyobb óvatosságra készítették. De az inflációs időben a pénzügyetkezeti hitelnyújtások megszorításának egyik legfőbb oka az volt, hogy a békében hitelforrássá szolgáló tőkék jelentékeny része az infláció következtében megsemmisült. Míg a háború előtt Magyarországon az összes hitelszükségleteknek kb. $\frac{1}{10}$ része, a rövid lejáratú hitelszükségleteknek pedig $\frac{1}{3}$ része a pénzügyetkeknél elhelyezett tőkékből nyertek kielégítést s az Osztrák-Magyar Bankhoz csupán a rövid lejáratú hitel igények

⁵ A *takarékkorona* számolási egység volt, melyet 1924 február 20-án léptettek érvénybe. 1924 február 20-tól a m. kir. állami Jegyintézet hiteleket csak takarékkorona alapon nyújtott. A takarékkoronát a budapesti és a bécsi főzsdén jegyezték 5 értékpapír arbitrage árfolyamának viszonya alapján számították ki. 1924 nyaráig volt érvényben.

⁶ Lásd a m. kir. minisztérium 1922. évi 6700. M. E. számú rendeletét.

$\frac{1}{5}$ része fordult,⁷ a háború után e tekintetben lényeges változás állott be: a pénzügyi betétek egy részét gyümölcsözőbb befektetés céljából már korábban kivonták, a megmaradt rész pedig — mint láttuk — a korona leromlása folytán elértéktelenedett. Ekkor gazdasági életünk hitelszükségletét leginkább a Jegyintézet elégítette ki.

Az infláció alatt a tőke körforgása megakadt, mert hiányzott az a hajtóerő, mely a tőkét, ha keletkezett is, a pénzügyi intézetekhez vezette volna.⁸ A pénzügyi intézeteknek a jegyintézeti kamatlábhoz alkalmazkodó betéti kamata (az 1922/23. években 6—15% évi kamat) nem vonzotta a tőkét, mert ez a viszonylag alacsony kamatozás a korona elértéktelenedéséből származó kockázattal arányban nem állott. A kedvezőtlen hitelviszonyok utóbb szükségképpen válság előidézéséhez vezettek.

Azok a kedvezőtlen tünetek, melyek az egyre fokozódó infláció nyomában jártak: az általános drágulás, a tőzsdéi játékszenvedély elhatalmasodása, az egészséges vállalkozási szellem háttérbeszorulása, majd a beállott általános pénzszűke,⁹ a pénz megdrágulása, tehát pénzügyi intézeteink normális üzletmenetének alakulását akadályozták.

Pénzügyi intézeteink történetének e fejezeténél megemlíthetjük még azt, hogy az 1920 márciusában történt pénzügyi intézeteknek, valamint a háború előtti és háborús magyar államadóssági címletek nosztrifikálásának munkálataiban a pénzügyi intézetek is tevékenyen közreműködtek. A budapesti nagyobb pénzügyi intézetek a háború utáni években több állami hitelműveletben vettek részt és az ideiglenesen fennállott Deviza Központ rendelkezésére több ízben valutakölcsönöket bocsátottak. Pénzügyi intézeteink infláció alatti történetéből említésre méltó még az, hogy 1922 júniusában a Magyar Általános Hitelbank magába olvasztotta hazánk egyik legrégebbi bankját: az Első Magyar Iparbankot. Ennek a beolvadásnak különösebb jelentőséget az ad, hogy az ország egyik vezető nagybankja szolgáltatott jó példát a magyar pénzügyi intézetek túltengő számának szükséges apasztására.

A budapesti nagy- és középbankok az értéktőzsde depressz-

⁷ *Pósch Gyula*: A valorizáció ügye. A Magyar Közgazdasági Társaságban tartott előadás. Közg. Szemle 1923. évi 47. évf. 66. köt. 745. l.

⁸ *Heller Farkas*: Szanálási válság. Id. m. 11. l.

⁹ A súlyos pénzszűkét a drágaságon kívül főleg a korona zuhanásának meggátlása céljából a fedezetlen bankjegykibocsátás csökkentésére irányuló intézkedések okozták.

szioja idején intervenciós szindikátust létesítettek, mely a baisse folytán nagy tételekben kinalatra került értékpapirokat átvette s azokat csak később — successive — értékesítette. Ezáltal a fővárosi nagyobb pénzüzetek hasznosan közreműködtek az értékpapírárfolyamok lemorzsolódásának, az amúgy is mostoha tőzsdei viszonyok további leromlásának meggátlása érdekében.

Pénzünk értékének rohamos leromlása által gazdasági életünket ért károk a csonka-magyarországi pénzüzeteknek is nagy veszteségeket okoztak. A szenvedett értékvesztés arányáról némi tájékoztatást nyújtanak a Pénzüzeti Központ adatai, melyek szerint a kötelékébe tartozó csonka-magyarországi pénzüzetek 1921. évi vagyoni állapota (aranykoronákban átszámítva) az 1913. évi állapotnak csak 5.1%-át tette.¹⁰

Az általános elszegényedés mellett — mint kedvező körülményt — a magyar föld jelzálogos terhének jelentékeny esőkkenését jegyezhetjük fel. Míg 1915-ben a mai Csonka-Magyarország 8.5 milliárd aranykoronára értékelt földjére 2.5 milliárd aranykorona jelzálogkölesön teher nehezedett, 1925-ben ennek a magyar uralom alatt maradt földnek összes hosszú lejáratú kölesöntartozását mintegy 25—30 ezer aranykoronára becsülték.¹¹

Csonka-Magyarországon az inflációs időszak lezáródása után a kögazdaság egészségtelen életműködésének megjavulása az ú. n. szanálási akcióval vette kezdetét.

d) Pénzüzeteink a korona stabilizálása után.

A népszövetségi kölesön (a Magyar Királyság 1924. évi államkölesöne) elnyerése és a Magyar Nemzeti Bank felállítása kögazdaságtörténetünkben új korszak kezdetét jelenti.¹ Az inflációs papirpénzgazdálkodás megszüntetése, a mélyrezuhant magyar korona értékének stabilizációja, az államháztartás egyensúlyának helyreállítása, a kötött áru- és devizaforgalom fokozaatos felszabadítása, a nemzetközi kereskedelmi szerződések köt-

¹⁰ L. Kállay Tibor volt pénzügyminiszternek a Jóvátételi Bizottsághoz 1923 május 4-én intézett beadványát. 8. sz. melléklet. 45. l.

¹¹ Max Pásztor: Die ungarische Geld- und Kreditinstitute. Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch. I. évfolyam. Budapest-Berlin, 1925. 186. l.

¹ Csonka-Magyarországnak a Nemzetek Szövetsége támogatásával megkezdett pénzügyi szanálásáról a külföld számára jó tájékoztatást nyújt Michel Mitzakis: Le relèvement financier de la Hongrie et la Société des Nations (Paris, 1926.) c. munka. Részletesen ismertettem a Közg. Szemle 1926. évi 50. évf. 69. köt. 324—327. lapjain.

sére vonatkozó tárgyalások megindítása: a normális gazdasági élet előfeltételeit teremtették meg. A magyar államháztartás szanálásának eredményessége a békeidők gazdasági viszonyaihoz való fokozatos visszatérést tett lehetővé.²

A háborús és háború utáni idők tökeveszteségeinek pótlására, a magángazdaság tökeszükségleteinek ellátására szükségessé vált külföldi tőke megszerzését is megkönnyítette a magyar korona értékének stabilizálása. A külföldi kölesönök megszerzése érdekében a fővárosi nagy pénzintézetek hatékonyan közreműködtek. Pénzintézeteink ezirányú tevékenységével alább még részletesen foglalkozunk.

A csonka-magyarországi pénzintézetek a népszövetségi kölesön magyar részének elhelyezésénél fontos szerepet játszottak³ és a Magyar Nemzeti Bank részvénytőkéjéből jelentékeny összegeket jegyeztek.⁴

A népszövetségi kölesön folyósítása előtt 1924 áprilisában a budapesti pénzintézetek és a nagyipari vállalatok mintegy 20 millió svájci frank valutaelőleget⁵ bocsátottak a magyar kormány rendelkezésére s ezzel lehetővé tették, hogy a kormány az átmeneti időszak alatt a folyó szükségletek fedezése és a korona külföldi árfolyamának fenntartása céljából nagymennyiségű külföldi fizetési eszközök felett rendelkezzen.

Gazdaságtörténetünknek a szanálással kezdetét vevő új korszaka pénzintézeteink egyes üzletágában eltolódásokat idézett elő. A közönség nagyrésze az értékpapírüzlettől visszavonult. A tőzsdei üzletág általános pangása pénzintézeteink korábbi rendkívüli méretű értékpapírforgalmát szűkebb keretek közé szorította. A magyar korona stabilizálása után a pénzértékállandóságába vetett bizalom és a takarékosági hajlam

² Lásd *Bud János* pénzügyminiszternek a Nemzetgyűlésen a szanálás eredményeiről tartott beszédeit. (Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés Naplója. XXXII—XLVI. köt. Budapest, 1925—1926.)

³ A népszövetségi kölesön 250 millió aranykorona összegéből a magyar rész 11,597,250 aranykoronát (2,350,000 dollárt) tett ki. A budapesti pénzintézetek a magyar rész elhelyezését 60% erejéig biztosították. A Pesti Magyar Kereskedelmi Banknak sikerült a népszövetségi kölesön magyar részből 1½ millió dollár értéket Amerikában a Speyer & Co. new-yorki bankár cég útján egy tételben elhelyezni.

⁴ A Magyar Nemzeti Bank alaptőkéjéből a TÉBE kötelékébe tartozó pénzintézetek az eredetileg 10 millió aranykoronában megállapított kontingenst jóval meghaladó összeget jegyeztek.

⁵ Ebből körülbelül 12 millió svájci franknyi összeget a TÉBE kötelékébe tartozó pénzintézetek és 8 millió svájci frankot az iparvállalatok nyújtottak.

visszatérése következtében a pénzügyi folyószámlakövetelések és takarékbetétek állománya lényegesen emelkedett. A heti pénzület, a kosztkamat fokozatos csökkenése s alacsony színvonalra süllyedése folytán megszűnt, helyét újra a folyószámla-és takarékbetétüzlet foglalta el.

A pénzügyi betétállományának a szanalás kezdete óta mutatkozó erőteljes növekedéséről némi képet nyújt alábbi tábla.

3. tábla. A betétek alakulása a Postatakarékpénztárnál és a 13 legnagyobb budapesti pénzügyintézetnél.⁶

	Magyar koronaértékben ill. pengő értékben elhelyezett betétek	13 budapesti pénzügyintézet.	Összesen	Külföldi értékben elhelyezett betétek	Betétek összesen
e z e r a r a n y k o r o n á k k a n					
<i>Takarékbetétek álladéka</i>					
1913 dec. 31. . . .	112.574	752.494	865.068	—	865.068
1923 dec. 31. . . .	662	4.384	5.046	—	5.046
1924 jun. 30. . . .	272	2.419	2.691	471	3.162
1924 dec. 31. . . .	716	23.166	23.882	2.512	26.394
1925 jun. 30. . . .	4.565	63.616	68.181	3.401	71.582
1925 dec. 31. . . .	8.593	110.787	119.181	4.216	123.397
1926 jun. 30. . . .	8.748	137.885	146.633	11.700	158.334
1926 dec. 31. . . .	13.496	172.251	185.747	14.441	200.188
1927 jun. 30. . . .	20.948	228.793	249.741	16.581	266.322
1927 dec. 31. . . .	23.209	273.194	296.403	18.508	314.911
<i>Folyószámlabetétek álladéka</i>					
1913 dec. 31. . . .	114.714	624.198	738.912	—	738.912
1923 dec. 31. . . .	29.751	57.351	87.102	30.042	117.144
1924 jun. 30. . . .	20.328	35.027	55.355	18.213	73.568
1924 dec. 31. . . .	78.965	81.697	160.662	44.340	205.003
1925 jun. 30. . . .	85.819	125.557	211.376	50.328	261.704
1925 dec. 31. . . .	83.595	160.339	243.934	82.546	326.480
1926 jun. 30. . . .	81.338	183.513	264.851	92.835	357.685
1926 dec. 31. . . .	74.958	220.266	295.224	138.303	433.526
1927 jun. 30. . . .	92.095	263.744	355.839	152.584	508.423
1927 dec. 31. . . .	99.915	280.789	380.704	208.147	588.851
<i>Betétek összesen</i>					
1913 dec. 31. . . .	227.288	1,376.691	1,603.979	—	1,603.979
1923 dec. 31. . . .	30.412	61.735	92.148	30.042	122.190
1924 jun. 30. . . .	20.600	37.446	58.046	18.683	76.730
1924 dec. 31. . . .	79.681	104.864	184.545	46.882	231.397
1925 jun. 30. . . .	90.385	189.173	279.558	53.729	333.286

⁶ A Magyar. Stat. Szemle alapján.

Belföldi értékben el-
helyezett betétek
Postatakp. 13 budapesti
pénzint. Összesen
Külföldi
értékben
elhelyezett
betétek Összesen
e z e r a r a n y k o r o n á k b a n

Betétek összesen

	Postatakp.	13 budapesti pénzint.	Összesen	Külföldi értékben elhelyezett betétek	Összesen
1925 dec. 31.	91.988	271.126	363.115	86.762	449.877
1926 jun. 30.	90.086	321.399	411.484	104.535	516.019
1926 dec. 31.	88.454	392.517	480.971	152.743	633.714
1927 jun. 30.	113.043	492.537	605.580	169.165	774.745
1927 dec. 31.	123.124	553.983	677.107	226.655	903.762

A betétek alakulása index-számokban
(1913 XII. 31. = 100)

belföldi
értékben elhelye- betétek
zett betétek összesen

Takarékbetétek

1913 dec. 31.	100.0	100.0
1923 dec. 31.	0.6	0.6
1924 jun. 30.	0.3	0.4
1924 dec. 31.	2.8	3.1
1925 jun. 30.	7.9	8.3
1925 dec. 31.	13.8	14.3
1926 jun. 30.	16.9	18.3
1926 dec. 31.	21.5	23.1
1927 jun. 30.	28.9	30.8
1927 dec. 31.	34.3	36.4

Folyószámlabetétek

1913 dec. 31.	100.0	100.0
1923 dec. 31.	11.7	15.8
1924 jun. 30.	7.5	10.0
1924 dec. 31.	21.8	27.7
1925 jun. 30.	26.8	35.4
1925 dec. 31.	33.0	44.2
1926 jun. 30.	35.9	48.4
1926 dec. 31.	40.0	58.7
1927 jun. 30.	48.2	68.8
1927 dec. 31.	51.5	79.7

Betétek összesen

1913 dec. 31.	100.0	100.0
1923 dec. 31.	5.7	7.6
1924 jun. 30.	3.6	4.8
1924 dec. 31.	11.5	14.4
1925 jun. 30.	17.4	20.8
1925 dec. 31.	22.6	28.1
1926 jun. 30.	25.7	32.1
1926 dec. 31.	30.0	39.5
1927 jun. 30.	37.8	48.3
1927 dec. 31.	42.2	56.3

A Magyar Nemzeti Bank a hivatalos kamatlábat 1925 március 27-én 12½%-ról 11%-ra, majd május 28-án 9%-ra és október 22-én 7%-ra szállította le; ennek megfelelően a kamat-

láb a pénzpiacon is csökkent.⁷ Így a pénzüintézeti hitelfeltételek és a betétek közötti kamatdifferencia mindinkább kisebbedett; végeredményben azonban a pénzüintézetek kamatnyeresége — a betétállományok fokozatos nagyarányú megduzzadása folytán — növekedett.

A koronastabilizálás után az árukereskedelemben a hitel újra a régi szerepéhez jutott, az áruváltókat leszámítóló-üzletág ismét fellendült. Általában a pénzüintézetek váltóleszámitólási- és hitel-üzletágainak forgalma a legutóbbi években jelentékenyen megnőtt.

Gazdasági életünk nevezetes eseménye volt 1925 őszén a deviza- és valutaüzletben éveken át fennállott korlátozások teljes megszüntetése. A külföldi fizetési eszközök forgalmának szabaddátétele, a nemzetközi áruforgalom emelkedése (különösen az 1925. évi kedvező termés következtében lehetővé vált nagyobb terménykivitel) s az ezekkel kapcsolatos jelentékeny, ú. n. exportvaluta-eladások a pénzüintézetek valuta- és deviza-

⁷ A hivatalos bankkamatláb fluktuációjának szemléltetése céljából ideiktatjuk az alábbi kimutatást, mely a hivatalos bankkamatláb alakulását 1921 augusztustól kezdve tünteti fel:

A m. kir. állami jegyintézet kamatlába:

1921 augusztus 1-től 1922 október 25-ig	6%
1922 október 26-tól 1923 április 25-ig	8%
1923 április 26-tól 1923 július 4-ig	12%
1923 július 5-től 1924 február 19-ig	18%
1924 február 20-tól 1924 június 23-ig	10%

A Magyar Nemzeti Bank kamatlába:

1924 június 24-től 1924 szeptember 17-ig	10%
1924 szeptember 18-tól 1925 március 26-ig	12½%
1925 március 27-től 1925 május 27-ig	11%
1925 május 28-tól 1925 október 21-ig	9%
1925 október 22-től 1926 augusztus 25-ig	7%
1926 augusztus 26-tól	6%

A váltóleszámitólási kamatláb első osztályú 3 havi kereskedelmi váltókra vonatkozólag a következőképpen alakult:

	<i>Nyers átlag</i>	
	az oldalt megjelölt év első felében	második felében
1922. év	9.20%	15.70%
1923. év	26.03%	53.40%
1924. év	38.11%	25.60%
1925. év	18.60%	13.00%
1926. év	17.70%	6—9%

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 1926 szeptemberi angol nyelvű gazdasági jelentése alapján.

üzletágát fellendítették. A külföldi forgalom addigi megkötöttségének felszabadításával nagyobb pénzügyintézeteink korábbi külföldi összeköttetéseiket újra felvették és azokat kimélyíthették; ezáltal nagyobb mértékben nyílt alkalmuk arra, hogy ügyfeleiknek devizahiteleket nyújthassanak.

A háború előtt oly virágzó *jelzálogüzletág*, mint említettük, a háborús és az összeomlást követő években minimálisra zsugorodott össze; a koronastabilizálás után azonban a pénzügyintézetek ismét felkarolhatták ezt az üzletágat.

A magyar kormány 1925. évben jelzálog célokra (a mezőgazdaságnak hosszúlejáratú hitellel való ellátására) 22 millió aranykoronát bocsátott a fővárosi pénzügyintézetek rendelkezésére. Ezzel kapcsolatban vezető nagybankunk: a Magyar Általános Hitelbank ekkor vette fel legelőször üzleti tevékenysége körébe a törlesztéses jelzálogkölesönök nyújtását. Egyes budapesti nagyobb pénzügyintézetek a fővárosi bérházakra is nyújtanak a mezőgazdasági jelzálogkölesönök feltételeihez hasonlóan hosszúlejáratú kölcsönöket.

A budapesti nagyobb pénzügyintézetek (a Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület, a Magyar Leszámitoló- és Pénzváltó Bank, a Magyar-Olasz Bank R.-T., a Hazai Bank R.-T. és a Magyar Általános Takarékpénztár R.-T.) 1926 március 18-án a kormány hozzájárulásával megalapították a *Magyar Pénzügyintézeteknek Záloglevélkibocsátó Szövetkezetét* egymillió pengő részjegytökével. E szövetkezetet az 1925. évi XV. t.-c. („A mezőgazdasági hitel megszerzését könnyítő egyes rendelkezésekről” szóló t.-c.) értelmében a m. kir. pénzügyminiszter záloglevélkibocsátó joggal ruházott fel. E törvény rendelkezései Magyarország mezőgazdasága számára a szükséges hitelek megszerzése szempontjából fontos könnyítéseket tettek lehetővé. Ezáltal sikerült Amerikában 1926 áprilisában első ízben hosszúlejáratú magyar mezőgazdasági kölcsönöket elhelyezni.⁸ 1927 november 5-én fővárosunkban — ugyancsak egymillió részjegytökével — új záloglevélkibocsátó szövetkezet alakult: a *Magyar Jelzálogintézeteknek Szövetkezete*, melybe a Magyar Általános Hitelbank nem lépett be. Utóbbi szövetkezet alapító tagjai: a Pesti

⁸ Nagyobb pénzügyintézeteink rövid lejáratú jelzálogilag biztosított váltóhiteleket is nyújtanak.

Magyar Kereskedelmi Bank, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank, a Magyar Olasz Bank R.-T., a Hazai Bank R.-T., a Magyar Általános Takarékpénztár és a Nemzeti Takarékpénztár és Bank R.-T. E két szövetkezet, valamint az egyes budapesti nagy pénzügyintézetek által a legutóbbi években kibocsátott záloglevelek és kötvények összegére vonatkozólag a következő fejezetben nyújtunk adatokat.

*

A megkezdett szanálási akció pénzügyintézeteink terén is áldozatokat követelt. Az infláció megszüntetése, pénzünk értékállandóságának helyreállítása után a szanálási akció nyomában — mint ismeretes — általános gazdasági válság jelentkezett. A szanálási válság idején tünt ki számos kisebb pénzügyintézet életképtelensége. A tőzsdei konjunktúra megszűnése, a hitelviszonyok romlása, a kedvezőtlen gazdasági és pénzügyi viszonyok a rosszul fundált, csak a konjunkturális nyereségek kihasználására alapított pénzügyintézeteket alapjukban rendítették meg. A csődbe jutott, vagy zavarokkal küzdő pénzügyintézetek nemcsak a konjunkturális alapítások sorából kerültek ki: a szanálási válság az elegendő tőkével nem rendelkező kisebb intézetek helyzetét is megingatta. De míg a világháború után Bécsben csaknem 20 részvénytársulati bank, köztük több nagyobb pénzügyintézet is (pl. az Allgemeine Depositenbank, a Wiener Lombard und Escomptebank, stb.) megbukott s nemcsak a részvényeseknek, hanem a hitelezőknek is érzékeny veszteségeket okozott, Csonka-Magyarországon egyetlen nagyobb pénzügyintézet sem szűnt meg.⁹ Az összeomlás óta a fővárosi bankok közül megszűnt, ill. kényszerfelszámolás alatt áll pl. az Iparbank R.-T., a Lloyd Bank, a Magyar Amerikai Bank, a Magyar Gazdasági Hitelbank R.-T., a Magyar Német Bank, a Magyar Városi Bank, legújabban a Nemzeti Pénzváltó R.-T. stb.

A szanálási válság mostoha viszonyai általában nem kedveztek a pénzügyintézetek alapítási tevékenységének, de főleg nagyobb pénzügyintézeteinknek új érdekeltségek megszerzésére,

⁹ *Josef Vágó*: Das ungarische Wirtschaftsjahr 1924. (Különlenyomat a Pester Lloyd 1924 dec. 31-iki számából.) Budapest, 1925. 14. l. — Bulletin Mensuel, No. 2. 1925 nov. (A Magyar-Olasz Bank R.-T., Budapest, kiadása.) 10–11. l.

vagy korábban létrejött kapcsolataik kimélyítésére irányuló tevékenysége ebben az időszakban sem szünetelt.

Azt a körülményt, hogy a korona stabilizálása után jelentkezett válság nem követelt pénzintézeteink közül aránylag sok áldozatot, részben a kormány és a Pénzügyügyi Központ hathatós közreműködésének tulajdoníthatjuk. A Pénzügyügyi Központ ugyanis hivatásának megfelelően a válságba került pénzintézeteket nehéz helyzetükön átsegítette s az életképtelen intézetek felszámolásának sima lebonyolítását lehetővé tette; ezzel a P. K. közgazdasági szempontból is nagyjelentőségű szolgálatot teljesített.¹⁰

*

A rendelkezésünkre álló — alább ismertetendő — adatok még nem tükrözik vissza teljes mértékben pénzintézeteink

¹⁰ A háború után a P. K. feladatköre a megváltozott gazdasági és politikai viszonyok következtében lényegesen kibővült. Egyrészt az állami pénzügyekkel kapcsolatos teendők, másrészt a gazdasági élet hitelszükségleteinek ellátása növelte meg feladatkörét. A háború utáni inflációs időben az Állami Jegyintézetten kívül a P. K. volt gazdasági életünk legfontosabb hitelforrása. A P. K. hatáskörét az 1920. évi XXXVII. t.-c. terjesztette ki. E törvény rendelkezései szerint: a P. K. a pénzügyminiszer megbízásához képest nemcsak az állam hitelszükségletének kielégítésében működik közre, de ellátja az államadósságokkal kapcsolatos temivalókat is; végezheti az állami egyedárúság tárgyát alkotó és más állami bevételek kezelését; részt vehet közhasznú és közérdekű vállalkozásokban és közreműködhetik közgazdasági célú intézmények pénzügyi és adminisztratív ügyeinek intézésében s lebonyolításában is. Revíziós tevékenysége is kibővült (a jótékony célú egyesületek, intézetek, alapok, közművelődési és más közérdekű egyesületek revíziójával, valamint a vállalatok, testületek és magánosok megkeresése alapján történő felülvizsgálat elvállalásával). Kereskedelmi társaságok alapításánál és más ügyletek során a bizalmi személy ügykörébe eső feladatokat elvállalhatja és vállalatok, cégek felszámolásánál felszámolóként, vagy hasonló minőségben eljárhat. E törvény további fontos rendelkezései szerint 1921 július 1-től betétkönyvre befizetést csak a P. K. tagjai fogadhatnak el; állami, törvényhatósági és községi pénzeket, valamint gyámhatósági és egyéb közhatalósági kezelésben álló pénzeket betétkönyvre vagy folyószámlára csak oly pénzintézettel szabad elhelyezni, amely a P. K. tagja; állami és más hatóság csak a P. K. kötelékébe tartozó pénzintézet kezességét fogadhatja el stb. De a szanálási program eredményes keresztülvitele után elérkezett annak ideje, hogy a Pénzügyügyi Központnak a háború és az infláció folytán kibővült ügykörét az eredeti rendeltetésének megfelelően korlátozzák. Azok az állami jellegű tőkék, melyek addig gyümölcsoztató kezelésre közérdekből a Pénzügyügyi Központnál voltak elhelyezve, most már a Magyar Nemzeti Bank kezelésébe kerültek. A Magyar Nemzeti Bank működése és a normális hitelviszonyokhoz való fokozatos visszatérés a P. K. hitelközvetítő tevékenységét is szűkebbre szorította. Az 1926. évi XIII. t.-c. szabályozta újra a P. K. ügykörét az 1920. évi XXXVII. t.-c. egyes rendelkezéseit módosítva. (A P. K. működéséről jó áttekintést nyújtanak az 1925. év óta német, francia és angol nyelven megjelentő gazdasági jelentések, melyek az ország egész gazdasági életére is kiterjedő részletes adatokat közölnek.)

terén a szanalási válság következtében beállott változásokat. A megindult tisztulási folyamat még nem tekinthető teljesen befejezettnek. De már most is megállapítható, hogy pénzintézetek zöme a szanalási válság viharával mégis eredményesen megküzdött s csupán az életképtelen intézetek estek e krízis áldozatául.

7. A külföldi tőke szerepe hazánkban.

Pénzintézetek fejlődésének vázolója során ismételt alkalomunk volt rámutatni arra a fontos szerepre, melyet a külföldi tőke Magyarország gazdasági életében játszik.

Magyarországon a kiegyezés óta bekövetkezett nagyarányú gazdasági fejlődés sokkal nagyobb hiteligényeket támasztott, mint amit a belföldi tőkével ki lehetett volna elégteleníteni. Részben pénzintézetekre hárult tehát az a feladat, hogy a hiányzó tőkét a külföldi piacokon megszerezzék. Pénzintézetek ezirányú tevékenységének ismertetésével kapcsolatban a Magyarország gazdasági életének táplálásában résztvevő külföldi tőkék arányát néhány statisztikai adattal lehet itt megvilágítani.

Magyarország gazdasági fejlődését, fellendülését kétségtelenül részben annak köszönheti, hogy a tőkeszegény ország gazdasági élete számára a külföldi tőke bőségesen rendelkezésre állott. Gazdasági életünkben már a háború előtt is a külföldi tőke hatalmas összegekkel volt érdekelve, melyeket az ország részben a magasabb kamathozadék állandó biztosításával, részben az osztalék- és árfolyam-emelkedésben álló nyereségekre való kilátással vonzott magához. Magyarország a külföldi tőkét részint kölcsönök alakjában, részint belföldi vállalatokba való befektetés gyanánt vette igénybe. Pénzintézetek a külföldi tőkét zálogleveleknek, kamatozó kötvényeknek (községi kötvények, vasúti kötvények stb.) elhelyezése, külföldi bankokra szóló intézkedések (tracirozások), valamint váltók, vagy egyéb előlegek útján igénybevett hitelek által szerezték meg. Főleg nagybankjaink külföldi összeköttetések révén biztosították a hazai gazdasági élet számára szükséges tőkét.¹

¹ *Fellner Frigyes*: A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyarországon. Magyar Közgazdasági Könyvtár. V. kötet. Budapest, 1908. 71. és köv. l. — Magy. Stat. Közl. Új sorozat, 35. köt. 13*. és 51*. l.

A háború előtt a szomszédos Ausztrián kívül főleg Németország, Franciaország, Belgium, Nagybritannia és az Észak-amerikai Egyesült Államok vettek részt hazánk gazdasági életének tőkével való táplálásában.

A magyarországi gazdasági élet szolgálatába állított külföldi tőkék összegére vonatkozólag nem állanak rendelkezésünkre kimerítő, pontos adatok. Itt csak következtetésekre vagyunk utalva, mert pl. Magyarország háború előtti külföldi tőketartozásainak pontos megállapításához hiányoztak a támpontok. *Fellner Frigyes* Ausztria és Magyarország nemzeti vagyonának becslésénél részletesen foglalkozott a régi Magyarországnak a külfölddel szemben háború előtt fennállott tőketartozásaival is. A pénzügyministerium adatai szerint az 1912. év végén fennállott magyar államadóssági tőke 5817 millió K összegből 3179 millió K (54.65%) külföldön volt elhelyezve. Jelentékeny volt a külföldi hitelezőknek tőkekövetelése a záloglevelekben, kötvényekben és magyar közlekedési, ipari stb. vállalatokban történt tőkebefektetések révén is. 1911. év végén a magyar hitelintézetek által kibocsátott záloglevelek összege kb. 2535 millió K, a községi kötvényeké pedig 1048 millió K volt; ebből az összesen 3583 millió K címletből 28.05% a vámkülföldön és 26.60% Ausztriában volt elhelyezve, vagyis a háború előtt külföldi kézben volt magyar záloglevelek és községi kötvények összege kb. 1952 millió koronára becsülhető. A külföldi tőke a háború előtt a magyar vasúti hálózat kiépítéséhez is nagy mértékben hozzájárult; a helyiérdekű vasutak jórészt a külföldi, túlnyomóan német tőke segítségével épültek ki. A külföldi tőke érdeklődése a magyar helyiérdekű vasutak iránt elsősorban arra vezethető vissza, hogy azok állami kezelésben állottak. A magyar helyiérdekű vasutak és a társasági fővasutak elsőbbségi részvényeiből és kötvényeiből 69.97% volt külföldön elhelyezve.²

A régi Magyarországon 1912. év végén fennállott 901 ipari részvénytársaság 956 millió korona befizetett részvényeiből és kötvényeiből az egyes országok szerint el volt helyezve:³

² *Fellner Frigyes*: Ausztria és Magyarország nemzeti vagyona. Budapest, 1913. 58. és köv. l.

³ Az 1912. évi Magy. Stat. Évkönyv, Budapest, 1914., 214. l. alapján.

	1000 koronákban	százalékban
a Magyarbirodalomban	691.747	72.34
Ausztriában	178.502	18.67
a Németbirodalomban	27.484	2.87
Franciaországban	4.711	0.49
Nagybritanniában	19.278	2.01
Belgiumban	9.013	0.95
az Északamerikai Egyesült Álla- mokban	20.500	2.14
egyéb államokban	3.693	0.39
ismeretlen helyen	1.290	0.14
Összesen	956.218	100.00

A háború előtt a magyarországi hitelintézetek közül a szövetkezetek, valamint a vidéki bankok és takarékpénztárak, mint helyi jellegű intézetek részvényei és részjegyei jóformán kizárólag a belföldön voltak elhelyezve, ezekről tehát itt nem kell beszélni és csupán a budapesti hitelintézeti részvényeket kell számbavenni, mint amelyeknél a külföldi tőke érdekeltséget vállalt. Mivel a budapesti hitelintézetek osztalékaiból a vámkülföldre kb. 10% folyt ki és a budapesti hitelintézeti részvényekből 44.65% Ausztriában volt elhelyezve, ennek megfelelően Fellner az 1911. évi adatok alapján a hitelintézeti részvényekből külföldön placirozott állományt 356,665.820 koronára becsülte. Tekintetbe veendő itt még az a körülmény is, hogy a háború előtt a külföldi tőke nemcsak magyar kibocsátású záloglevelek útján volt magyar ingatlanokba fektetve, hanem az osztrák hitelintézetek által a régi Magyarbirodalom területén fekvő ingatlanokra *közvetlenül engedélyezett jelzálogkölesönök alakjában is*. Így az Österreichische Central-Boden-Credit Bank 1912 dec. 31-iki állományából 73 millió K, a K. K. Priv. Allgemeine Boden-Credit-Anstalt állományából pedig 173 millió K jelzálogkölesön volt magyarországi ingatlanokra bekebelezve és utóbbi intézet által ezenfelül még 8 és ½ millió K kölesön volt a magyar községeknek engedélyezve. Az Osztrák-Magyar Bank által magyarországi ingatlanokra engedélyezett jelzálogkölesönök összege 1912 dec. 31-én 245 millió koronát tett ki. A régi Magyarbirodalomnak háború előtt fennállott összes külföldi tartozásai Fellner szerint a következőképen oszlotlak meg:⁴

⁴ Fellner inémt id. m. 62—63. 1.

	Vánkülföldön	Ausztriában
	ezer koronákban	
Államadóssági címletek . . .	1,822.549	1,356.586
hozzájárulás az osztrák állam- adóssághoz az 1908:XVI. t.-c. alapján	—	1,348.886
záloglevelek és hitelintézeti kötvények	1,005.136	946.655
vasúti elsőbbségi részvények és kötvények	712.669	85.674
különbféle részvények és ipari kötvények	150.943	457.777
sorsjegyek	—	8.293
jelzálog- és községi kölesön- tartozások	—	509.230
Összesen . . .	3,691.297	4,704.101

Ezek szerint a Magyarbirodalomnak a külfölddel szemben háború előtt fennállott összes tőketartozása 8395 millió koronára becsülhető, melyből egyedül Ausztriára 4704 millió korona jutott.

Szabóky Alajos a volt Magyarbirodalom államadósságának az utódállamok szerinti megosztására nézve a kormány megbízásából kidolgozott javaslatában számításokat végzett arra vonatkozólag, hogy a régi Magyarország háború előtti külföldi tartozásaiból mennyi jutott a mai Csonkaországra. Szabóky a régi magyar birodalomnak a külfölddel szemben fennállott 8395 millió aranykorona tartozásából Csonka-Magyarország részesedését 5035 millió aranykoronára (60%) becsülte. Csonka-Magyarország hányada azért oly magas, mert hitelintézeteink, melyek záloglevélkibocsátással foglalkoztak, majdnem mind e területen vannak.⁵ Ugyane javaslat egyik mellékleteként közölt fizetési mérlegben a mai Magyarországon levő pénzintézetek külföldi tartozásai 1064 millió koronával szerepelnek.⁶

A háború után a külföldi tőke igénybevételének szüksége fokozottabb mértékben lépett fel, mint a háború előtt. A háborús és a háború utáni tőkeveszteségek pótlása céljából gazda-

⁵ Javaslat a volt Magyarbirodalom államadósságának mikénti megosztására nézve az utódállamok szerint a trianoni békeszerződés 186. §-a alapján. Budapest, 1922. 16. 1.

⁶ Id. m. 48. l.

sági életünk — tekintettel a belföldi tőkeképződésnek lassú menetére — a külföldi tőke nagyarányú igénybevételére van utalva.

A külföldi tőke az összeomlás utáni években már a koronastabilizálás előtt is nagyobb pénzintézeteink és vállalataink részvénytőke kibocsátásaiban jelentékenyen részesedett. Nagyobb pénzintézeteink alaptőkeemelései alkalmával a világháború befejezése óta pl. a Magyar Általános Hitelbanknál a francia, angol, amerikai és német; a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál az angol; az Angol-Magyar Bank R.-T.-nál az angol és holland; a Magyar-Olasz Bank R.-T.-nál az olasz; a Magyar Általános Takarékpénztár R.-T.-nál az angol és svájci; a Belvárosi Takarékpénztárnál az angol és amerikai tőke részesedett. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület részvényeiből pedig 20.000 darabot vett át egy amerikai érdekeltség.⁷ Csonka-Magyarországnak a háború után juttatott külföldi tőkék nem csupán közvetlenül gazdasági célokat szolgáltak, — mint korábban — hanem a külföld részéről közvetve bizonyos politikai befolyás biztosítására irányuló törekvések alátámasztásának célja is szerepet játszott.

Az összeomlás utáni és a koronastabilizálás előtti időszakból a csonka-magyarországi részvénytársaságok tőkeemeléseiben a külföld részéről történt részesedések összegére vonatkozólag nem állnak rendelkezésünkre pontos adatok, itt csupán a fővárosi nagyobb pénzintézetek adatszolgáltatásaira vagyunk utalva. Az 1923. és 1924. évi részvénykibocsátások alkalmával a budapesti legnagyobb 14 pénzintézet és ezek vállalatai az újonnan kibocsátott részvények átvételi ára címén 1923-ban 16.4 millió, 1924-ben pedig 5.7 millió aranykorona értékű külföldi tőkét kaptak. A budapesti pénzintézeti részvénykibocsátások alkalmával a külföldi tőke részesedésének 1924-ben az előző évhez képest mutatkozó kisebb aránya azzal magyarázható, hogy az 1924. év második felében az inflációs konjunktúra megszűntével a koronastabilizálás után a tőkeemelésekben az 1923. év folyamán tapasztalt nagy lendület alábbszállott.⁸

De sokkal nagyobb arányokat öltött a külföldi tőkének Csonka-Magyarországba való beözönlése a koronastabilizálás után. Csonka-Magyarország gazdasági talpraállásába vetett

⁷ A pénzintézetek üzleti jelentései alapján.

⁸ Magy. Stat. Szemle. III. évf. 1925. 459. l.

bizalom folytán a nemzetközi tőkét immár mind nagyobb mértékben sikerült hazánk gazdasági élete felé terelni. A korona stabilizálása megkönnyítette Csonka-Magyarország számára a külföldi tőkék megszerzését, mert a valutastabilizálással lehetővé vált a felértékelt mérlegek közzététele, s ez reális bázist szolgáltatott a hazánkban való tőkebefektetés lehetőségeinek és előnyeinek megítéléséhez.

Már a Magyar Nemzeti Bank részvénytőkéjéből 1924 júniusában történt megalakulása alkalmával a külföldi tőke tekintélyes összeget jegyzett. (A Magyar Nemzeti Bank részvényeiből a külföldi tőke 5376 darabot jegyzett; ebből az 537.600 aranykoronának megfelelő összegből Németország 269.500, Svájc 150.000, Hollandia 102.000 aranykoronával részesedett, ezenkívül kisebb összegeket jegyeztek Cseh-Szlovákia és Románia területéről is.)⁹

A külföldi tőke Csonka-Magyarországon nemcsak a koronastabilizálás óta keresztülvitt nagyobb pénzügyi és vállalati tőkeemelésekben, hanem tudvalevőleg különféle kölcsönök alakjában is jelentős összegekkel vett részt. Míg a koronastabilizálás előtt Csonka-Magyarország leginkább csak azonnal esedékes, vagy rövidlejáratú külföldi hitelekhez jutott, a koronastabilizálás óta a külföldön megszerzett hosszulejratú magyar kölcsönök összege egyre fokozódik.

A magyar királyság 1924. évi államkölcsönének (az ú. n. népszövetségi kölcsönnek) elnyerése óta külföldön kibocsátott hosszulejratú magyar kölcsönökről az alábbi összeállítás nyújt tájékoztatást:¹⁰

	Névérték	Átvételi árfolyam	Kamatláb	Törlesztési idő
Vidéki városok kölcsöne				
I. részlet	10,000.000 dollár	82%	7½%	20 év
Vármegyei kölcsön				
I. részlet	1,250.000 fontsterling	92%	7½%	20 év
Vidéki városok kölcsöne				
II. részlet	6,000.000 dollár	89%	7%	20 év
Földhitelint. záloglevél- kölcsöne	1,000.000 fontsterling 3,000.000 dollár	—	7½%	35 év
Magy. Pénzünt. Zálogle- vélkib. Szövetkezetének záloglevél-kölcsöne . .	6,000.000 dollár	—	7½%	35 év

⁹ Magy. Stat. Szemle id. hely.

¹⁰ A Magyar Általános Hitelbank 1927 júniusi gazdasági jelentése és rendelkezésmre boesátott adatai alapján.

	Névérték	Átvételi árfolyam	Kamatláb	Törlesztési idő
Különféle záloglevél- és kötvénykibocsátások dollár és fontsterling névért.-ben 1927 jun.-ig	10,925.000 dollár	—	7—7½ %	30—35 év
Budapest székesfőváros kölesőne	26,000.000 dollár	88.5%	6%	35 év
Vármegyei kölesön II. részlet	1,000.000 fontst rling	92%	6%	20 év
Különféle záloglevélki- bocsátások dollár és fontsterling névérték- ben 1927 júniustól de- cember végéig	12,500.000 dollár	—	7—7½ %	30—35 év
A róm. kath. Vallásalap kölesőne kb.	1,200.000 dollár	—	—	—
A pesti izr. hitközség kölesőne	200.000 fontsterling	—	—	—

Fenti kimutatásban szereplő, a népszövetségi kölesön elnyerése óta 1927. év végéig külföldön kibocsátott hosszúlejáratú magyar kölesönök névértékének összege kb. 87.3 millió dollárnak, vagyis közel ½ milliárd (498 millió) pengőnek felel meg. Ebből az összegből a budapesti pénzintézetek, illetőleg szövetkezetek által kibocsátott s külföldön elhelyezett záloglevelek és kötvények névértéke dollárban a következőképpen oszlik meg:

K i b o c s á t ó	Névérték
Földhitelintézet	7,882.500 dollár
Magyar Pénzintézeteknek Záloglevélkibocsátó Szövetkezete	7,350.000 „
Magyar Jelzálogintézeteknek Szövetkezete	7,000.000 „
Országos Központi Hitelszövetkezet	3,000.000 „
Magyar Országos Központi Takarékpénztár	1,500.000 „
Angol Magyar Bank	1,500.000 „
Magyar Olasz Bank	1,000.000 „
Belvárosi Takarékpénztár	2,500.000 „
Összesen	31,732.500 dollár

A belföldi tőkeképződés lassú menete és a fixkamatozású címletek belföldi elhelyezésének csekély lehetősége folytán a legutóbbi években a hazai termelés hiteligényeinek kielégítése fokozott mérvben tette szükségessé a külföldi tőke igénybevétele. Az 1927. év folyamán Csonka-Magyarországba hosszúlejáratú kölesönök alakjában mintegy 240 millió pengő külföldi tőke került, amely összeg nagyobbik felét a törvényhatóságok és egyéb közületek, a kisebbik felét — mely túlnyomórészt mező-

gazdasági célokra szolgál — közvetlenül a magángazdaság vette fel. A behozatali kereskedelemnek nyújtott közvetlen áruhiteliken kívül egyéb rövidlejáratú hiteleink 1927. évi szaporodása 150—200 millió pengő között mozog.¹¹

Schober Béla a Magyar Közgazdasági Társaságban 1927 december 6-án tartott felszólalása alkalmával Csonka-Magyarország hosszúlejáratú tartozásainak állagát a legújabb kibocsátásokkal legalább 1450 millió pengőre becsülte, amiből több, mint 800 millió a háború után keletkezett. Ha ehhez az összeghez a kb. 550 milliónyi rövidlejáratú tartozásainkat is hozzászámítjuk, Csonka-Magyarországnak a külfölddel szemben fennálló adósságát jelenleg legalább is 2 milliárd pengőre kell becsülni, aminek több, mint a fele új, 1924 óta keletkezett tartozás.¹²

Ha gazdaságpolitikai szempontból vizsgáljuk a külföldi tőke beáramlásának kérdését, úgy elsősorban arra kell válszoznunk, hogy vajjon káros-e gazdasági életünkre nézve a külföldi tőke nagyarányú részesedése. Az előnyös feltételek mellett nyújtott és *mérsékelt keretek között mozgó* hosszúlejáratú külföldi kölcsönök megszerzése nem rejthet veszélyeket magában. Itt csupán a rövidlejáratú hitelnyújtással kapcsolatos veszélyekről lehet szó. A multban már tapasztaltuk azt, hogy a rövidlejáratú külföldi hitelek gyors visszavonása a pénzpiacunk helyzetét megingathatja és az egész gazdasági életre káros következményekkel járhat.

Fontos tehát az, hogy a külföldi tőke lehetőleg hosszúlejáratú hitelek alakjában jusson az országba és itt a termelés javítására, produktív befektetésekre használtassék fel.

Mivel hazánk a jövőben is még sokáig rá fog szorulni a külföldi tőke támogatására, szükséges, hogy a külföldi hosszúlejáratú kölcsönök felvétele oly jól átgondolt és határozott program szerint történjék, melynek főbb irányelveire *Schober Béla* az előbb említett felszólalásában rámutatott.¹³

¹¹ A Magyar Nemzeti Bank főtanácsának az 1927. év üzletviteléről adott jelentése alapján.

¹² Közg. Szemle 1927. évi 51. évf. 70. köt. 764. l. — V. ö. *Imrédy Béla*: A fizetési mérleg problémája. Magyar Szemle, 1927. évi I. köt. 274—275. l.

¹³ Közg. Szemle imént id. köt. 766—767. l.

8. Pénzintézeteink közgazdasági szerepének rövid jellemzése.

Pénzintézeteink közgazdasági szerepének főbb vonásait röviden az alábbiakban foglalhatjuk össze.

Pénzintézeteink a mult század első felében szerény keretek között kezdték meg működésüket. Eleinte szélesebb működési lehetőséget az akkori kezdetleges gazdasági, majd kedvezőtlen politikai viszonyok (a szabadságharc leverése, az abszolutizmus kora) nem nyújtottak. De a kiegyezés óta pénzintézeteink is a kezdet nehézségein átvergődve, Ausztria gyámkodása alól felszabadultak s mind nagyobbarányú tevékenységet fejtenek ki.

Fejlődésük első szakában tevékenységük a folyó banküzlet és a jelzálogkölesön nyújtás szűk körében mozgott. A világháborút megelőző évtizedek alatt azonban pénzintézeteink a rendes banküzleti ágak művelése mellett, lassanként mind szorosabb kapcsolatba jutottak a mezőgazdasággal, az iparral, a kereskedelemmel, a közlekedéssel és általában a gazdasági élet minden ágával, s a crédito mobilier-ek szerepét is jól betöltötték.¹ Ezirányú tevékenységük nagy jelentősége a pénzintézetek érdekeltségeinek általunk feldolgozott statisztikai anyagból világosan kidomborodik.

A pénzintézetek Magyarország háborúelőtti félszázados nagyarányú közgazdasági fejlődésének előmozdításában jelentős szerepet tölthettek be. Az ország közgazdasági fejlődése nyilván pénzintézeteinkre is kedvező hatást gyakorolt. Hazánk közgazdaságának és pénzintézeteinek fejlődése tehát egymásra kölesönhatással volt. Ha pénzintézeteinknek az ország közgazdasági fejlődésére gyakorolt hatását röviden jellemezni akarjuk, vissza kell pillantanunk hosszú évtizedeken át kifejtett sokoldalú tevékenységükre.

A mult század első felében a még teljesen agrár jellegű Magyarországnak fokozatosan modern kapitalista gazdasági rendszerű országgá való átalakulását részben a pénzintézetek tevékenységének köszönhetjük. Ebben a nagy átalakító munkában ugyanis pénzintézeteink erőteljesen közreműködtek a finanszírozási, az értékpapirkibocsátási, az alapítási üzletágak

¹ *Hegedüs Lóránt*: A tőkekonzentráció problémája Magyarországon. Budapesti Szemle 1917. évi 172. köt. 333. és köv. 1.

felkarolása, a különféle hosszúlejáratú hitelek megszerzése, a vállalatokban való intenzív, tartós érdekeltségvállalások által.

A pénzüzetek és az *ipar* között kialakult szoros kapcsolat elősegítette Magyarországnak mind nagyobbfokú industrializálódását.² A *kereskedelem* fellendítéséhez is hozzájárultak pénzüzeteink nemcsak közvetve a hitelszükségleteknek folyószámlahitel, váltóleszámitolás stb. útján való kielégítése, hanem közvetlenül kereskedelmi vállalatok alapítása és azokban megszerzett részesedések által. Számos magyar pénzüzetet áruüzleti tevékenységet is fejt ki. A háború alatt bankjaink egy része — mint említettük — hadiszállításokban is résztvett; ezek az áruüzleti tevékenységek általában a pénzüzeteknek nagy jövedelmezőséget biztosítottak. Kérdés azonban, hogy vajjon tekintetben mindenkor a fogyasztók érdekeit szolgálták-e.

Pénzüzeteink a *közlekedés* fejlesztésére befolyást gyakoroltak a vasúti és hajózási vállalatok alapítása és finanszírozása révén; néhány magyar bank közvetlenül vasúti hálózatok kiépítését is elősegítette. Fontos feladatot teljesítettek pénzüzeteink a *mezőgazdaság* hitelszükségleteinek jelzálogkölesönök, községi kölesönök útján és egyéb formákban való kielégítésével.

Hasznos, sőt mondhatjuk nélkülözhetetlen közgazdasági szerepet tölthettek be pénzüzeteink az *állami hitelműveletek* lebonyolításánál: a háború előtt közreműködésükkel nemcsak a belföldi, de a külföldi piacokon is nagy összegekben sikerült államadóssági címleteket elhelyezni. A magyar állami hitelműveletek lebonyolítására több ízben nagy pénzüzeteink részvételével konzorciumok alakultak, melyek számos kényes feladatot sikeresen oldottak meg. Ezek közül kiemelendő az a konzorcium, mely az 1892—93. évi valutarendezés kapcsán a korábbi államadósságnak 4%-os magyar koronajáradékká történt konvertálását vitte keresztül.³ A háború alatt — mint jól ismeretes — a magyar pénzüzetek hadikölesönöket, pénztárjegykölesönöket helyeztek el, a kincstár számára különféle kölesönöket nyújtottak. A háború után pedig nehéz gazdasági és pénzügyi viszonyok között a fővárosi nagyobb pénzüzetek

² Lásd részletesen *Wilhelm Offergeld*: Grundlagen und Ursachen der industriellen Entwicklung Ungarns. Jena, 1914. 249—254. l.

³ Lásd a Magyar Általános Hitelbank igazgatóságának üzleti jelentését az 1917. évi január 1-től december 31-ig terjedő ötvenedik üzletéről. Budapest, 1918. 6—7. l.

ismét közreműködtek az állami hitelműveletek lebonyolításánál (pl. a kormány rendelkezésére többször valutakölcsönöket bocsátottak). A magyar pénzüzetek a Magyar Nemzeti Bank részvénytőkéjéből, valamint az ú. n. népszövetségi kölcsönből is — mint fentebb említettük — tekintélyes részt jegyeztek.

Pénzüzeteink a városok, községek és vármegyék pénzügyei terén is közreműködtek részint különféle kölcsönök nyújtásánál, részint a magyar városok, községek és vármegyék tőkefeleslegeinek gyümölcsöző kezelésénél.⁴ Különösen a főváros nagyszabású kölcsönügyleteinek lebonyolításainál jutott a budapesti nagy pénzüzetekre fontos szerep.

Nagyobb pénzüzeteink az építkezési tevékenységet közvetve a bérházakra adott jelzálogos kölcsönök által mozdították elő; az utóbbi években pedig — részben állami hitelek felhasználásával — a pénzüzetek közvetlenül lakásépítő akciókban is résztvettek.

A múlt század nyolevanas éveitől kezdve nagyobb pénzüzeteink az addig csaknem kizárólag az ország területére szorító üzleti tevékenységüket az ország határain túl, a külföldre is kiterjesztették. Nagyobb pénzüzeteink külföldi összeköttetéseket szerezve, a külföldi tőkének Magyarországra való nagyarányú beözönlését segítették elő. *Nagybankjaink* több külföldi kölcsön nyújtásánál közreműködve, a külföldi pénzpiacon is tekintélyt szereztek.⁵

Természetesen ezek a tevékenységek általában pénzüzeteinknek hasznot nyújtottak.

Hazánk tőkeszegénysége következtében a pénzüzetek számára a tőke-gyűjtő és közvetítő szerep az ország gazdasági életében kivételesen vezető helyet biztosított. A tőkék egyesítését a közgazdaság jelenlegi állása szerint csaknem kizárólag a pénzüzetek végzik.⁶ A gazdasági élet fejlődésével párhuzamosan a hitelszükségletek folytonosan növekedtek; a mezőgazda-

⁴ Erre vonatkozólag részletesen *Buday László*: Magyarország községeinek háztartása az 1908. évben. Különlenyomat a Magy. Stat. Közl. új sorozatának 39. kötetéből. Budapest, 1913. 127*—146*. 1. — *U. a.*: Magyarország vármegyéinek háztartása és gyámpénztárai az 1909. évben. Magy. Stat. Közl. új sorozatának 40. köt. Budapest, 1914. 65*—71*. 1. — *Laky Dezső*: Magyarország városainak háztartása az 1910. évben. Különlenyomat a Magy. Stat. Közl. új sorozatának 58. kötetéből. Budapest, 1916. 171*—189*. 1.

⁵ *Nagybankjaink* szerepének jelentőségét behatóbban a koncentráció kérdésénél tárgyaljuk.

⁶ V. ö. *Surányi-Unger Tivadar*: A gazdaságpolitika tudományos alapkérdései. Közg. Könyvtár III. köt. Budapest, 1927. 192—193. 1.

ságnak, az iparnak, a kereskedelemnek, a közlekedésnek, általában a gazdasági élet különféle ágainak a pénzüintézetekre való utaltsága hazánkban nagyobb, mint a tőkével gazdagon rendelkező nyugati országokban. A háború kitörése óta szenvedett tőkeveszteségek következtében előállott fokozódó mérvű hitelszükségletek kielégítése előreláthatólag pénzüintézeteink számára a jövőben is fontos szerepet juttat. Pénzüintézeteinknek kivételesen domináló pozíciója a magyar közgazdasági életnek egyik — a nyugati országokétól megkülönböztető — sajátossága.

Pénzüintézeti szervezetünk fejlődését jellemzi egyrészt a pénzüintézetek számának túltengése, másrészt az oly pénzüintézeti típus kialakulása, mely magában egyesíti a bankok, a takarékpénztárak, a crédito mobilier-ek és a jelzálogintézetek szerepét. Pénzüintézeteink történetének vázolója során már rámutattunk arra, hogy a világháború kitörése előtt mindinkább elmosódtak a bankok és a takarékpénztárak közötti különbségek. A bankok is művelik a takarékbetét-üzletágot, viszont a takarékpénztáraink bankszerű üzleteket is folytatnak. A világháború kitörése óta a takarékpénztárak is mind nagyobb arányban vettek részt a tőzsdei-, a valuta- és a devizaüzletágakban. Leszámítva azt a néhány községi takarékpénztárat (számuk az integer Magyarországon 16 volt, Csonka-Magyarországon 11), melyek kis tőkével rendelkeznek s gazdasági életünkben elenyésző esekély szerepet játszanak és nem szólva itt a magy. kir. Posta-takarékpénztárról, mondhatjuk, hogy ma már általában a magyar bankok és takarékpénztárak közötti különbség csupán a cégmegjelölés közti eltérésben mutatkozik.

*

Nem feledkezve meg az árnyoldalokról sem, melyekre már más helyeken rámutattunk, el kell ismerni, hogy a magyar pénzüintézetek nagyarányú fejlődésük folyamán súlyos, válságos viszonyok között is általában megfeleltek fontos közgazdasági hivatásuknak és Magyarország gazdasági fellendítésében jelentős szerepet játszottak.

II. RÉSZ.

A pénzüntézeteki statisztika fontosabb adatai.

A tanulmány e részében pénzüntézetekünk fejlődését és jelenlegi helyzetét a pénzüntézeteki statisztika főbb adatai alapján világítjuk meg.

Először a pénzüntézetek létszámának, tőkeerejének és főbb üzletágainak alakulását vizsgáljuk, azután a csonka-magyarországi pénzüntézetek koncentrációjának jelenlegi állapotáról eddig nyilvánosságra nem hozott legújabb adatok felhasználásával nyújtunk képet; végül a pénzüntézeteki titkos tartalékok arányának kevésbé tisztázott problémája megvilágításához fogunk néhány adalékkal hozzájárulni.

1. A pénzüntézetek száma.

Pénzüntézetekünk számának vizsgálatánál külön foglalkozunk a régi Magyarországra és külön a Csonka-Magyarországra vonatkozó adatokkal.

a) Nagy-Magyarország pénzüntézetekének száma.

Pénzüntézetekünk történetének vázolásánál már alkalmunk volt nagy vonásokban a magyar pénzüntézetek alakulásának és megszűnésének fontosabb adatait megemlíteni s ennek során rámutattunk arra, hogy a bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek száma a múlt század negyvenes éveitől kezdve a kiegyezésig lassú fejlődést mutat. 1848-ban még csak 36 pénzüntézet volt Magyarországon; 1867-ben már 78 bank, takarékpénztár és földhitelintézet működött, melyek közül egyedül a kiegyezés évére 15 pénzüntézet alapítása esett. 1867-től kezdve jelentékenyen megnőtt pénzüntézetekünk száma. Különö-

sen nagyarányú alapítási mozgalom volt észlelhető az 1872—73. években. Az 1873. év végén már 429 bank, takarékpénztár és földhitelintézet állott fenn hazánkban. Az 1872-ig alapított pénzüzetek életképeseknek bizonyultak, — ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy mindössze az 1850. évből 2, 1869-ből¹ 2 és 1872-ből 3 pénzüzet megszűnéséről számol be a hivatalos statisztika.

Az 1873-as nagy tőzsdei krízis azonban — mint fentebb említettük — Magyarországon is megkövetelte a maga áldozatait. Egyedül 1873-ban 26 pénzüzet szűnt meg. Pénzüzeteink számának fejlődése azonban új lendületet nyert a 90-es években s a századforduló idején már ezren felül volt a Magyarországon működő bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek száma. A kiegyezés évétől tehát a múlt század végéig pénzüzeteink körülbelül 13-szoros számbeli emelkedést értek el.

A századforduló elején az ipari túltermelés okozta általános gazdasági pangás nem kedvezett a pénzüzeti alapításoknak sem. De az 1906-ban jelentkezett gazdasági fellendülés a magyarországi pénzüzetek számát újra jelentékenyen megnövelte. (Az 1906. évben 126, 1907-ben 120 pénzüzet alakult hazánkban.) A század első évtizede a magyar pénzüzetek számának emelkedését tekintve a legkedvezőbb időszak volt; a keletkezett és a megszűnt pénzüzetek számának egyenlege alapján e század első évtizede alatt több, mint 600 intézettel gyarapodott a magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek száma. A világháború kitörését megelőző években tovább folytatódott ez a nagyarányú alapítási mozgalom. Az utolsó békeév végén Magyarországon már 1842 fennállott pénzüzetet (bankot, takarékpénztárt és földhitelintézetet) tartottak nyilván.

A háború alatt a kedvezőtlen hitelviszonyok és általában a gazdasági életben jelentkezett rendkívüli nehézségek a pénzüzetek alakulásának nem kedveztek. A háború alatti években Magyarországon már nem alakultak oly nagy számban új pénzüzetek, mint a béke éveiben. Így 1914-ben 44, 1915-ben 7 és 1916-ban 8 új bank és takarékpénztár alakulásáról áll adat rendelkezésünkre. A pénzüzeti alakulások esökkenő arányával szemben a megszűnt intézetek száma emelkedett (1914-ben

¹ Az 1869. évből kimutatott két pénzüzet megszűnése tulajdonképpen takarékpénztárak fúzióját jelenti.

53, 1915-ben 10, 1916-ban 31), úgy, hogy végeredményben a magyarországi pénzüintézetek számában a háború három első esztendeje alatt fokozatosan lassú hanyatlás észlelhető. 1916. év végén, ameddig a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján a régi Magyarország pénzüintézeti szervezetének alakulását nyomon kísérhetjük, 1807 bank, takarékpénztár és földhitelintézet állott fenn.

Pénzüintézeteink számának alakulása az 1845—1916. években — csupán a főbb adatok feltüntetésével — a következő táblában látható:

4. tábla. A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek száma 1845—1916-ig.²

Év	Budapesten	Vidéken	Magyarországon
1845.	2	19	21
1850.	3	31	34
1858.	3	33	36
1860.	3	33	36
1865.	6	49	55
1867.	8	70	78
1870.	20	203	223
1873.	26	403	429
1875.	22	415	437
1880.	18	414	432
1885.	16	504	520
1890.	19	615	634
1895.	30	821	851
1900.	34	977	1011
1905.	53	1139	1192
1910.	98	1544	1642
1911.	117	1669	1786
1912.	114	1716	1830
1913.	121	1721	1842
1914.	114	1719	1833
1915.	114	1716	1830
1916.	99 ³	1651 ³	1807 ⁴

Már a világháború előtt közgazdasági irodalmunkban ismételten rámutattak a magyarországi pénzüintézetek számának túlságos elszaporodására. Közgazdasági viszonyaink, pénzforgalmunk semmiesetre sem tették szükségessé pénzüintézeteink

² A munka e részében a régi Magyarország adatait a Magy. Stat. Közlemények új sorozat, 35. köt. és a Magy. Stat. Évkönyv vonatkozó kötetei alapján közlöm.

³ Csak a mérlegelő pénzüintézetek száma.

⁴ Az összes nyilvántartott pénzüintézetek száma.

nagy számát, melynek káros és egészségtelen hatása a gazdasági élet, különösképpen tőke- és hitelszervezetünk szempontjából kétségtelenül mutatkozott.⁵ Ezt a körülményt tekintetbe kell venni akkor is, amidőn a Magyarország *jelenlegi* területén levő pénzüintézetek számának háború utáni alakulását vizsgáljuk.

b) *A csonka-magyarországi pénzüintézetek száma.*

Az ország jelenlegi területén levő pénzüintézetek létszámának alakulásáról a következő tábla tájékoztat:

5. tábla. A csonka-magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek számának alakulása az 1921—1926. években.¹

A kir. törvényszékek cégjegyzékei szerint.

Év	Nyilván- tartott intézetek száma az év elején	Az év folyamán kelet- kezett intézetek száma	meg- szűnt száma	Nyilván- tartott intézetek száma az év végén	A nyilvántartott intézetek évvégi számából működésre felszámol- ás alatt állott	eső, kény- szerfel- számolás alatt állott	
<i>1. Budapesten.</i>							
1921.	183	14	2	195	152	4	
1922.	195	9	5	199	157	4	
1923.	199	77	5	271	236	4	
1924.	271	14	6	279	244	9	
1925.	279	7	11	275	228	13	
1926.	275	1	10	266	222	14	
<i>2. Vidéken.</i>							
1921.	613	11	7	617	591	8	
1922.	617	36	10	643	608	10	
1923.	643	59	11	691	654	12	
1924.	691	15	28	678	646	10	
1925.	678	7	33	652	606	16	
1926.	652	—	26	626	575	15	
<i>3. Csonka-Magyarországon.</i>							
1921.	796	25	9	812	743	12	
1922.	812	45	15	842	765	14	
1923.	842	136	16	962	890	16	
1924.	962	29	34	957	890	19	
1925.	957	14	44	927	834	29	
1926.	927	1	36	892	797	29	

⁵ Lásd erre vonatkozólag pl. *Hantos Elemér*: Hitelszervezetünk fejlődésének újabb irányai. Budapest, 1906. 10. és köv. l. — *U. a.* A pénzüintézeti reform, 2. kiad. Budapest, 1916. 8. és köv. l. — *Eber Antal*: A pénzüintézetek reviziójáról. Közg. Szemle 1911. évi 46. köt. 795. és köv. l.

¹ A Magyar Statisztikai Évkönyv 1919—1925. évi kötetei és a m. kir. Közp. Statisztikai Hivatal által közvetlenül rendelkezésemre bocsátott adatok alapján.

A háború utáni gazdasági konjunktúra hatása a fenti számsorokban kifejezésre jut, de a gazdasági helyzet alakulását nem tükrözi eléggé híven vissza. Az újonnan alakult pénzüstézetek nagy számából nyilván nem lehet mindig kedvező gazdasági viszonyokra következtetni, viszont a megszűnt pénzüstézetek száma sem jelent szükségképpen kedvezőtlen gazdasági helyzetet. Az alapítások és a megszűnések számsorai között ugyanis többnyire bizonyos összefüggés állapítható meg, amennyiben az újonnan keletkezett pénzüstézetek számának növekedését gyakran a megszűnt pénzüstézetek számának emelkedése követi.

A háború utáni inflációs időszak alatt észlelt nagyarányú alapítási láz is számos oly pénzüstézet létrejöttét eredményezte, melyek utóbb életképteleneknek bizonyulva, a megszűnt pénzüstézetek számát növelték. A pénzüstézetek létszámának változásaira vonatkozó statisztikai adatokban azonban a gazdasági konjunktúra, vagy depresszió hatásai nem jutnak teljes mértékben és azonnal kifejezésre, különösen gazdasági válság idején nem, mert a tönkrement pénzüstézetek olykor hosszabb ideig tengetik még életüket, vagy pedig tényleges működésüket valójában már meg is szüntették; a megszűnés ténye azonban olykor csak elkésve jutott a cégjegyzékek kimutatásaiba. Utóbbi esetben tehát egyes pénzüstézetek megszűnéséről a hivatalos statisztika is csak elkésve számolhatott be.* *A pénzüstézetek alakulására és megszűnésére vonatkozó statisztika tehát — egymagában! — nem tekinthető a gazdasági viszonyokat érzékenyen jelző barometernek.*

A régi Magyarországra vonatkozó legutolsó kimutatás szerint 1915-ben Magyarország jelenlegi megcsonkított területén 674 bank és takarékpénztár, valamint 3 földhitelintézet működött. Ehhez képest a háború után 1921-ben Csonka-Magyarországon a pénzüstézetek számának emelkedése állapítható meg. 1921-ben 25 új pénzüstézet alapításával szemben (melyből 14 Budapestre esik), mindössze 9 pénzüstézet szűnt meg (köztük 2 budapesti). Az 1921. év végén Csonka-Magyarországon 809 bankot és takarékpénztárt, valamint 3 földhitelintézetet tartott nyilván a statisztika. A három, Budapesten székelő, földhitelintézet száma a vizsgált évek alatt változatlanul megmaradt. A pénzüstézeti alapítások aránya fokozódott 1922-ben,

* Az 1927. évi III. t.-e. a cégek megszűnésének a cégjegyzékbe hivatalból való bevezetéséről intézkedik.

amikor 45 bank és takarékpénztár alakult meg, melyek közül 36 volt vidéki és csupán 9 budapesti. Ezzel szemben az 1922. évben 15 pénzüintézet szűnt meg. Az alapítások arányának kulminációja az 1923. évben mutatkozott; ekkor nem kevesebb, mint 136 bankot és takarékpénztárt alapítottak az ország jelenlegi területén. Figyelemre méltó, hogy az 1923. évi alapításoknak nagyobb része (65.6%) a fővárosra esett.

Ez a háború utáni nagyarányú pénzüintézeti alapítási mozgalom annak a lázas konjunkturális tevékenységnek az eredménye, mely a magyar korona katasztrófális zuhanása idején gazdasági életünkben megnyilvánult. Az ú. n. népszövetségi kölesön elnyerésével megkezdett szanálás azonban — tudvalevőleg — e konjunktúrát megszüntette. A szanálási válság idején az általános gazdasági depresszió hatása pénzüintézeteink terén is érvényesült és áldozatokat követelt. Az 1924. év adatai még nem tükrözik vissza teljes mértékben a koronastabilizálás után bekövetkezett gazdasági viszonyoknak pénzüintézeteink létszámára gyakorolt hatását. A hivatalos statisztikai kimutatás szerint Csonka-Magyarországon 1924-ben 29 bank és takarékpénztár keletkezett és 34 szűnt meg; Budapestre 14 újonnan alapított és 6 megszűnt pénzüintézet jutott, míg a vidéken 15 új intézet alapításával szemben 28 megszűnése történt. Az 1924. év folyamán megszűnt pénzüintézetek száma az előző évek alapításainak jelentékeny arányához képest nem tekinthető túlságosan magasnak.

Az a tisztulási processzus, amely a legutóbbi időben pénzüintézeteink terén megkezdődött, csak az 1925. és az ezt követő évek statisztikájában jut kifejezésre. 1925-ben Csonka-Magyarországon 44 bank és takarékpénztár szűnt meg és csupán 14 új pénzüintézet alakult. Tehát az 1925. évre esik a vizsgált háború utáni öt év közül a keletkezett pénzüintézetek évi legalacsonyabb, viszont a megszűnt pénzüintézetek évi legmagasabb száma. 1926-ban az ország jelenlegi területén 36 bank és takarékpénztár szűnt meg, még pedig 10 budapesti és 26 vidéki; ezzel szemben csupán 1 pénzüintézet alakult Budapesten.

Pénzüintézeteink számának e jelentékeny csökkenését a gazdasági viszonyok kényszerű hatása mellett a vonatkozó kormányrendeletek üdvös intézkedései is elősegítették.² A megszűnt

² A 4200/1925. évi P. M. és a 7000/1925. évi P. M. számú rendeletek a pénzüintézetek fennállását meghatározott alaptőkeminimumhoz kötötték.

pénzintézetek aránylag magas száma nem jelent gazdaságpolitikai szempontból nagy veszteséget. E tisztulási folyamatra pénzintézeteink terén kétségtelenül szükség volt. A felszámolt vagy fuzionált bankok és takarékpénztárak jórészt a kis tőkeerejű, a konjunktura idején alapított pénzintézetek sorából kerültek ki; megszűnésük pénzintézeti szervezetünk egészségesebb alapokra való jutásának útját egyengeti.

A keletkezett, a megszűnt és a nyilvántartott pénzintézetek számának változásaiból egyedül nem nyerünk pontos képet a *ténylegesen működő* pénzintézetek háború utáni számbeli alakulásáról. Szükséges tudni azt is, hogy a nyilvántartott pénzintézetek közül hány állott *felszámolás, csőd vagy kényszerfelszámolás* alatt. A m. kir. Központi Statisztikai Hivatal a kir. törvényszékek cégjegyzékei alapján erről is híven beszámol.

Míg a felszámolás alatt állott bankok és takarékpénztárak száma az 1921—1926. évvégi adatok szerint hullámzott, *a csőd vagy kényszerfelszámolás alatt álló pénzintézetek száma országos eredményben fokozatosan emelkedett.* A legkedvezőtlenéből alakult a helyzet az 1926. évben, amikor 66 felszámolás alatt álló (köztük 30 budapesti) és 29 csőd, illetőleg kényszerfelszámolás alatt álló (még pedig 14 budapesti és 15 vidéki) bankot és takarékpénztárt tartottak nyilván.

A *működésre jogosult* pénzintézetek száma Csonka-Magyarországon az 1921—1923. évek alatt emelkedett, 1924-ben stagnált, míg 1925-ben és 1926-ban hanyatlott. A *budapesti* pénzintézeteket vizsgálva, a kép csak annyiban változik, hogy a működésre jogosult fővárosi intézetek számában még az 1924. év végén is az előző évi állapothoz képest emelkedés mutatkozik (236-ról 244-re), de már 1925-ben a budapesti pénzintézetek száma is csökkent.

A legutóbbi években történt felszámolások és fuziók után a hazánk jelenlegi területén működő pénzintézetek száma még mindig túltengő. Csonka-Magyarországon az 1926. év végén 892 bankot, takarékpénztárt és földhitelintézetet tartottak nyilván, melyek közül 797 pénzintézet volt működésre jogosult. Pénzintézeteinknek e magas számát sem az ország jelenlegi területe, sem közgazdasági viszonyaink nem teszik indokolitá.

Kétségtelenül szükséges tehát, hogy pénzintézeteink száma akár fuziók, a kisebb intézetek beolvadása, akár a kevésbbé életképeseknek bizonyult pénzintézetek felszámolása által csök-

kentessék.³ De nemcsak közgazdasági érdek teszi ezt szükségessé, hanem a pénzüintézetek saját célszerűségi szempontja is. Az utóbbi évtizedekben a pénzüintézeti mérlegekből az üzemi költségek arányának fokozatos emelkedése állapítható meg. A pénzüintézetek érdeke tehát azt kívánja, hogy üzemük megfelelő átszervezése és fuziók révén az ügykezelés összevonására, egyszerűsítésére törekedjenek, s ezáltal a magas üzemi költségeket csökkentsék.

A normális gazdasági életre való fokozatos visszatérés tőkeszervezetünk egészségesebb kialakulását segíti elő. E téren a jövő feladatai a pénzüintézetek túlságos nagy számának csökkentésében, a csekély tőkeerejű pénzüintézetek (ú. n. törpebankok) megszüntetésében, a pénzüintézeti szervezetnek az ország jelenlegi megcsonkított területéhez, megváltozott gazdasági viszonyaihoz való kellő arányosításában jelölhetők meg.

2. Pénzüintézeteink saját és idegen tőkéje.

A magyarországi pénzüintézetek fejlődéséről nyújtandó kép hiányos lenne, ha csupán létszámuk változását vennők tekintetbe. Szükséges, hogy az intézetek tőkeerejének, még pedig úgy a saját, mint az idegen tőkének alakulását és a főbb üzletágak fejlődését is vizsgáljuk.

A magyarországi pénzüintézetek *alaptőkéjének* fejlődéséről a következő tábla tájékoztat.

6. tábla. A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek befizetett alaptőkéje az 1845—1916. év végén.

Év	Alaptőke összesen ezer	Esetl. átlag alap- tőke egy intézetre koronákban
1845.	1.850	88
1850.	3.162	93
1858.	3.616	100
1860.	3.498	97
1865.	5.238	95
1867.	21.108	271
1870.	62.496	280
1873.	169.710	377

³ Lásd erre vonatkozólag *Bud János* pénzügyminiszternek az Országgyűlés képviselőházában az 1927 július 15-iki ülésén tartott beszédét.

Év	Alaptőke (összesen ezer koronában)	Esetl. átlag alap- tőke egy intézetre
1875.	158.716	363
1880.	120.804	279
1885.	170.522	327
1890.	181.674	296
1895.	342.143	402
1900.	439.466	434
1905.	530.104	445
1910.	1.006.106	612
1911.	1.269.942	711
1912.	1.407.237	768
1913.	1.405.138	767
1914.	1.422.541	776
1915.	1.422.185	776
1916.	1.470.684	813

Pénzintézeteink alaptőkéje 1866-ig bezárólag csak csekély arányban növekedett. A kiegyezés évében azonban az előző évi 6.4 millió koronáról több, mint háromszorosára (21.1 millió K-ra) emelkedett s ettől kezdve 1874-ig fokozatos megduzzadása mutatkozott. Az 1873-as tőzsdekrach utóhullámai éreztették hatásukat 1875-ben, amidőn az előző évvel szemben a magyarországi pénzintézetek alaptőkeösszegében csökkenés észlelhető és ettől kezdve az apadás tovább tart a 80-as évekig, hogy azután fokozatos javulással 1890-ben újra elérje az 1874-es nívout. A 90-es évektől kezdve az 1916. év végéig, ameddig a régi Magyarországra vonatkozó hivatalos statisztikai adatgyűjtés kiterjed, pénzintézeteink alaptőkéjének nagyarányú megerősödése mutatkozott.

A magyarországi pénzintézetek átlagos alaptőkéjére vonatkozó adatok — kisebb fluktuálásoktól eltekintve — végeredményükben a pénzintézetek fokozatos megizmosodásáról tesznek bizonyosságot. Az egy-egy pénzintézetre eső átlagos alaptőke az 1845. évi 88 ezer K-ról kisebb-nagyobb hullámzással 1916-ban 813 ezer K-ra emelkedett.

A pénzintézetek *saját tőkéjét* az alaptőke és a tartalék-alapok alkotják. A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek *tartalékalapjainak* fejlődését a következő tábla tünteti fel:

7. tábla. A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek tartalékalapjai az 1845—1916. év végén.

Év	A tartalékalapok	
	ezer koronákban	a befizetett részvénytőke ‰-ban
1845.	186	10.1
1850.	624	19.7
1858.	1.232	34.1
1860.	1.512	43.2
1865.	6.798	129.8
1867.	7.372	34.9
1870.	9.872	15.8
1873.	15.950	9.4
1875.	16.562	10.4
1880.	41.336	34.2
1885.	78.292	45.9
1890.	101.528	55.9
1895.	181.990	53.1
1900.	253.692	57.7
1905.	346.963	65.4
1910.	587.300	58.3
1911.	645.267	50.8
1912.	712.344	50.6
1913.	740.661	52.7
1914.	747.230	52.5
1915.	742.234	52.1
1916.	790.209	53.7

A tartalékalapoknak a befizetett részvénytőke százalékában kifejezett arányszámait azt jelzik, hogy országos átlagban körülbelül 1873-tól az 1904—1905. évig a tartalékalapoknak emelkedése az alaptőke gyarapodásánál nagyobbarányú volt. 1905-től 1912-ig ugyan visszaesés mutatkozik, de a háború kitörése előtti évben javult kissé az arányszám, majd a világháború első két esztendejében újra némi hanyatlás állapítható meg és csak 1916-ban emelkedett a tartalékalapoknak a befizetett részvénytőkéhez viszonyított arányszáma ismét nagyobbra.

Fenti adatokból tehát kitűnik, hogy a magyarországi pénzügyintézetek tartalékalapjai is fokozatosan megduzzadtak, bár a vizsgált utolsó évtizedben (1906—1916-ig) a pénzügyintézetek nyílt tartalékolásának mérve nem állott arányban az alaptőke növekedésével. A tartalékok arányának utóbbi hanyatlása részint a pénzügyintézeti alaptőkének a tőkefelemelések és az új alapítások által elért nagyobb mérvű növekedésével, részint az alap-

tőkének a nyílt tartalékokkal történt kiegészítésével áll összefüggésben.

Pénzintézeteink tőkeerejének megítélése céljából ismerünk kell *a saját és az idegen tőke* alakulását. A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek saját és idegen tőkéje, valamint a saját tőkének az idegen tőke százalékában kifejezett aránya a következőképpen alakult:

8. tábla. A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek saját és idegen tőkéje.¹

Év	Saját tőke ezer koronában	Idegen tőke	Saját tőke az idegen tőke %ában
1881.	189.916	938.993	20.2
1885.	248.814	1,160.576	21.4
1890.	283.202	1,671.190	18.0
1895.	524.133	2,936.575	17.8
1900.	693.158	4,225.015	16.4
1901.	724.175	4,087.603	17.7
1902.	710.905	4,350.380	16.3
1905.	877.067	5,342.702	16.4
1910.	1,593.406	8,304.370	19.2
1911.	1,915.209	9,109.798	21.0
1912.	2,119.581	9,293.778	22.8
1913.	2,145.799	9,563.775	22.4
1914.	2,169.771	10,093.317	21.5
1915.	2,164.419	11,517.010	18.8
1916.	2,260.893	14,297.791	15.8

A kimutatásból látható, hogy pénzintézeteink saját és idegen tőkéje kisebb-nagyobb hullámzással fokozatosan emelkedő tendenciát mutat. A *saját tőke* az 1902. és az 1915. évek kivételével állandóan növekedett. T. i. 1902-ben bukott meg a Magyar Ipar és Kereskedelmi Bank, melynek 20 millió korona alaptőkéje és 2 millió korona tartalékalapja volt; ugyancsak 1902-ben szállította le alaptőkéjét a Budapesti Bankegyesület 12 millió koronáról 7 millió koronára és vesztette el 1.3 millió korona tartalékalapját.² E veszteségeket azonban részben pótolta a többi pénzintézetek saját tőkeállományának 1902-ben történt emelkedése, úgy hogy országos eredmény szerint az 1902. év végén az előző évhez képest mindössze 13.3 millió korona

¹ Az 1881 előtti évekből a magyarországi pénzintézetek *idegen tőkéinek* összegére vonatkozó pontos adatok nem állanak rendelkezésre.

² Magy. Stat. Közl. új sorozat 35. köt. 21*. 1.

csökkenés állapítható meg. A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek saját tőkéje, mely az 1914. év végén 2169.7 millió korona volt, az 1915. év végén 2164.4 millió koronára szállott alá. Az 1915. évben ismét a budapesti pénzüintézetek saját tőkeállományában mutatkozik apadás: 1914 december 31-étől 1915 december 31-ig a fővárosi bankok és takarékpénztárak befizetett részvénytőkéje 703.7 millió koronáról 702.3 millióra, rendes tartalékalapjai pedig 264.7 millió koronáról 234 millió koronára csökkentek. A fővárosi bankok és takarékpénztárak saját tőkéjének e közel 32 millió koronányi veszteségét a rendkívüli tartalékalapjaik növekedése, valamint a földhitelintézetek s a vidéki bankok és takarékpénztárak saját tőkeállományának emelkedése némileg ellensúlyozta úgy, hogy országos eredmény szerint az 1915. évben csupán 5.3 millió korona csökkenés mutatkozott. De már az 1916. évben pénzüintézeteink saját tőkéje újra jelentékenyen gyarapodott (összesen 96 millió koronával) és nyilván a növekedés tovább folytatódott a későbbi háborús esztendőkből is, melyekről adatok már nem állanak rendelkezésre. Pénzüintézeteink háború alatti gazdasági helyzetének és tevékenységének tárgyalásánál már rámutattunk arra, hogy a háborús pénzbőség a pénzüintézeteket is sorozatos, nagyarányú tőkeemelésekre készítette. A befizetett részvénytőkék és a tartalékalapok háború alatti megduzzadása tehát részben a fizetőeszközök mennyiségének jelentékeny szaporodásával kapcsolatos.

A pénzüintézeti *idegen tőke* összegének alakulása nagyjában a saját tőke összegével párhuzamos fejlődést mutatott. Fenti kimutatásban az idegen tőke kisebb-nagyobb mérvű állandó növekedése látható. A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek idegen tőkéje 1881 december 31-től a világháború kitörése előtti év végéig körülbelül tizszeresére emelkedett, 1913 december 31-től az 1916. év végéig terjedő három esztendő alatt pedig 473 millió koronával szaporodott; az utóbbi jelentékeny (49.6%-os) gyarapodást jórészt a háborús pénzbőség folytán a pénzüintézeteknél elhelyezkedést kereső tőkék akkumulációja eredményezte.

A magyarországi pénzüintézetek saját tőkéjének az idegen tőke százalékában kifejezett arányszámai meglehetősen nagy fluktuálást tükröznek vissza. A vizsgált években a saját és az idegen tőke közti arány Magyarország pénzüintézeteinek átlagá-

ban 20% körül mozgott, tehát körülbelül a helyes üzletvitel érdekében szükségesnek tartott viszonylatnak megfelelően alakult. Fenti kimutatásból látható, hogy a saját tőkének az idegen tőkéhez viszonyított aránya 1881—1913-ig hullámzott, 1913-tól kezdve pedig fokozatosan csökkent. A háború alatt ugyanis a pénzüzetek reservoirjaiban felgyülemelő tőkék nagyobb mértékben növelték a pénzüzetek idegen tőkeállományát, mint amilyen arányban emelkedett akkor a saját tőke összege. A 8. tábla adatai szerint az arányszám az 1913. évi 22,4%-ról fokozatosan 15,8%-ra esett vissza 1916. év végéig, amikor a vizsgált évek közül a saját tőke az idegen tőkéhez viszonyítva a legkisebb mérvű volt.

3. Pénzüzeteink főbb mérlegtételei.

Pénzüzeteink *főbb üzletágainak fejlődését* szemlélteti az alábbi tábla, mely a passzívák közül a takarékbetétek, az aktívák közül pedig a jelzálogkölesönök, a váltótárca és az értékpapírtárca több mint hét évtizedes alakulását foglalja magában.

9. tábla. A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek főbb üzletágainak alakulása 1845—1916-ig.

Év	Takarékbetétek	Váltótárca	Jelzálogos kölesönök	Értékpapírtárca (a különféle alapok értékpapírjaival együtt)
	ezer koronákban			
1845.	12.210	3.602	9.392	530
1850.	22.530	4.184	18.890	526
1855.	37.314	13.828	24.124	732
1860.	76.130	33.868	36.922	2.134
1865.	99.648	45.446	78.064	1.996
1870.	248.436	150.528	185.316	55.904
1875.	389.734	217.294	305.692	78.082
1880.	589.686	296.682	366.880	167.798
1885.	777.296	407.152	538.894	163.664
1890.	1.041.232	525.034	751.478	213.122
1895.	1.345.827	809.610	1.139.961	320.089
1900.	1.664.543	1.059.046	1.637.866	431.690
1905.	2.198.860	1.348.394	2.253.998	649.370
1910.	3.234.828	2.359.361	3.271.250	1.050.369
1911.	3.615.874	2.748.150	3.499.482	1.194.921
1912.	3.544.414	2.818.622	3.632.312	1.280.732
1913.	3.613.009	2.884.769	3.641.666	1.347.133
1914.	3.367.365	2.854.025	3.686.620	1.458.155
1915.	3.831.506	2.948.051	3.597.659	1.811.185
1916.	4.842.968	2.877.526	3.509.125	2.347.184

Pénzintézeteink legfontosabb mérlegtételeinek a vizsgált időszak alatt mutatkozó jelentékeny megduzzadása az egyes üzletágak fellendülését és általában a régi Magyarország bankjainak, takarékpénztárainak és földhitelintézeteinek nagyvonalú fejlődését is visszatükrözi.

*

A pénzintézetek összes tőkéjének szétosztásáról a mérlegek vagyontételei, a saját tőke megoszlásáról és az idegen tőke különféle forrásairól a mérlegek teherkételei nyújtanak tájékoztatást. A régi Magyarország bankjai, takarékpénztárai és földhitelintézetei által a háború előtti utolsó év végén kimutatott mérlegek összesített eredményeinek fontosabb tételei a következőképpen alakultak:

10. tábla. A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek 1913 december 31-iki összesített mérlegeinek főbb tételei:

	Budapest millió	Vidék koronákban	Magyarország á k b a n
<i>Vagyon:</i>			
Bankszerű és hiteltulajdonosi váltótárcsa	1,028.2	1,894.9	2,923.1
Előlegek értékpapírokra és egyéb zálogokra	230.0	42.9	272.9
Fedezet mellett eng. folyószámla hittelek	990.9	468.0	1,458.9
Jelzálogos kölcsönök	2,383.9	1,257.8	3,641.7
Törvényhatósági, községi és egyéb közhasznú művekre adott kölcsönök	1,028.5	25.7	1,054.2
Kölcsönök kötelezvényekre (kezesség mellett)	35.5	77.2	112.7
Más pénzintézetnél elhelyezett tőkék .	126.6	67.7	194.3
Értékpapírok a különféle alapok és alapítványok értékpapírjaival együtt	880.6	466.5	1,347.1
Adósok	589.6	61.7	651.3
Leltár és ingatlanok	125.6	174.8	300.4
Egyéb vagyontételek	280.6	144.4	425.0
Összesen:	7,700.0	4,681.6	12,381.6
<i>Teher:</i>			
Befizetett részvénytőke	702.4	702.7	1,405.1
Tartalékalapok	450.3	290.3	740.6
Takarékbetétek és tőkésített kamatok	856.9	2,756.1	3,613.0
Betétek folyó- és csekkszámmlára . .	770.2	126.9	897.1
Záloglevelek és községi kötvények . .	3,501.4	260.5	3,761.9
Előlegek és kölcsönök	14.4	66.3	80.7
Hitelezők	978.7	232.3	1,211.0
Egyéb teherkételek	323.1	144.5	467.6
Nyereség	102.6	102.0	204.6
Összesen:	7,700.0	4,681.6	12,381.6

11. tábla. A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek 1913 december 31-iki összesített mérlegeinek főbb tételei százalékokban:

	Budapest	Vidék	Magyarország
<i>Vagyon:</i>			
Bankszerű és hiteltulajdonosi váltótárca	13.35	40.48	23.61
Előlegek értékpapírokra és egyéb zálogokra	2.99	0.92	2.21
Fedezet mellett engedélyezett folyószámla hitelek	12.86	9.99	11.78
Jelzálogos kölcsönök	30.96	26.87	29.41
Törvényhatósági, községi és egyéb közhasznú művekre adott kölcsönök . .	13.36	0.55	8.52
Kölcsönök kötelezvényekre (kezesség mellett)	0.46	1.65	0.91
Más pénzintézetnél elhelyezett tőkék .	1.65	1.45	1.57
Értékpapírok a különféle alapok és alapítványok értékpapirjaival együtt .	11.44	9.96	10.88
Adósok	7.66	1.32	5.26
Leltár és ingatlanok	1.63	3.73	3.42
Egyéb vagyontételek	3.64	3.08	3.43
Összesen:	100.00	100.00	100.00
<i>Teher:</i>			
Befizetett részvénytőke	9.12	15.00	11.35
Tartalékalapok	5.85	6.22	5.98
Takarékbetétek és tőkésített kamatok	11.13	58.87	29.18
Betétek folyó- és csekkszámaira . .	10.00	2.71	7.25
Záloglevelek és községi kötvények .	45.47	5.56	30.38
Előlegek és kölcsönök	0.19	1.42	0.65
Hitelezők	12.71	4.96	9.78
Egyéb teher tételek	4.20	3.09	3.78
Nyereség	1.33	2.17	1.65
Összesen:	100.00	100.00	100.00

A régi Magyarország bankjainak, takarékpénztárainak és földhitelintézeteinek 1913 december 31-iki mérlegeiben *országos eredmény* szerint az aktívák közül a jelzálogos kölcsönök 3.6 milliárd koronával a legnagyobb arányszámot (29.4%) érték el. E tétel után az értékösszeg nagysága szerint a váltótárca következik 23.6%-kal. A vagyonoldalon a fedezet mellett engedélyezett folyószámlahitelek (11.8%), az értékpapírtárca (10.9%) és a törvényhatósági, községi és egyéb közhasznú művekre adott kölcsönök (8.5%) tételei tűnnek ki még jelentékenyebb arányszámmal. Az „adósok“ tétele országos eredmény szerint csak 5.3%-ot képviselt; e tétel jelentősége a budapesti pénzintézetek mérlegeiből domborodik ki, amelyekben az „adósok“ az országos átlagénál nagyobb arányszámmal szerepelnek.

A passzívák közül országos eredmény szerint első helyen állott a záloglevelek és községi kötvények 3,8 milliárd aranykorona összegű tétele (30,4%). Ha azonban a — főleg záloglevélkibocsátással és jelzálogos kölcsönüzletekkel foglalkozó — földhitelintézeteket a vizsgálat köréből kikapcsoljuk, úgy a tehertételek közül első helyre kerül 31,5%-kal a takarékbetétek és tőkésített kamatok tétele, mely fenti kimutatásban 3,6 milliárd koronával a második helyre szorult (29,2%). Jelentékeny aránnyal szerepelnek még a teheroldalon: a „hitelezők“ (9,8%) és a folyószámlára s csekkszámllára szóló betétek (7,3%) tételei.

Ha az egyes mérlegtételeket Budapest és a vidék szerint részletezzük, úgy a *fővárosi pénzüintézetek* mérlegeiben az aktívák közül általában az immobil tételeknek (jelzálogos kölcsönök, törvényhatósági, községi és egyéb közhasznú művekre adott kölcsönök) az országos átlagénál magasabb arányát is a fővárosi nagybankoknak és földhitelintézeteknek a hosszúlejáratú kölcsönnyújtás terén elfoglalt domináló szerepével magyarázhatjuk. Az „adószok“ tételének a fővárosi pénzüintézetek mérlegeiben mutatkozó jelentékenyebb aránya a crédito-mobilierféle üzletág széleskörű művelésével kapcsolatos. A váltóleszámítoláznál ellenben a fővárosi pénzüintézetek kisebb mérvű szerepet tölthettek be, mint a vidékiek, amit fenti kimutatás szerint a váltótárcának a budapesti pénzüintézetek mérlegében levő 13,4%-os és a vidékiekében 40,5%-os arányszámok közötti különbsége is jelez. A budapesti pénzüintézetek passzívái közül is az első helyre kerül a záloglevelek és községi kötvények tétele az országos átlagét messze meghaladó arányszámmal (45,5%). E tételnek a budapesti pénzüintézetek háború előtti utolsó mérlegéből megállapítható domináló szerepét érthetővé teszi az, hogy fővárosunkban székelnek a földhitelintézetek és a nagybankok, melyek — mint említettük — már a háború előtt is az értékpapirkibocsátási üzletágot nagymértékben művelték. Az országos átlagénál magasabb arányuk a budapesti pénzüintézetek 1913 december 31-iki mérlegeiben még a hitelezők tétele (12,7%) és a betétek folyó- és csekkszámllára (10,0%), viszont a fővárosi pénzüintézetek takarékbetétállományának arányszáma csupán az országos átlagának körülbelül egyharmada.

Nagy-Magyarország *vidéki* pénzüintézeteinek 1913 december 31-iki mérlegeiben az aktívák közül az értékösszeg nagysága

tekintetében az első helyen állott a váltótárca 2.9 milliárd aranykoronányi tétele, mely az összes működő tőke százalékában kimutatott arányával körülbelül háromszorosan felülmulta a fővárosi pénzüintézetekét. A jelzálogos kölcsönök tétele a vidéki pénzüintézetek összesített mérlegeiben a második helyre szorult. Vidéki pénzüintézeteink összes tőkéinek szétosztásánál kisebb szerepet játszottak az értékpapírokra és egyéb zálogokra adott előlegek, a törvényhatósági, községi és más közhasznú művekre nyújtott kölcsönök, valamint az adósok tételei. Viszont a vidéki pénzüintézetek által 1913-ban kötelezvényekre kezesség mellett adott kölcsönök összege a fővárosi pénzüintézetek hasonló tétele arányának több mint kétszeresét alkották (1.7%). Említésre méltó, hogy a vidéki pénzüintézetek 1913 december 31-iki mérlegeiben a leltár és ingatlanok tételét magasabb százalékkal mutatták ki (3.7), mint a budapestiek (1.6), holott főleg a fővárosi nagybankok már a háború előtt is értékes ingatlanok felett rendelkeztek. Fenti kimutatásból kitűnik, hogy a háború előtt a vidéki pénzüintézetekhez az idegen tőke legnagyobbbrészt takarékbetétek formájában folyt be. E tétel 2.8 milliárd aranykorona összege (az összes aktívák 58.9%-a, mely az országos arányszám kétszerese, a budapestiekének pedig több mint ötszöröse) vidéki pénzüintézeteinknek a belföldi tőkeképződés érdekében a háború előtt kifejtett jelentős tevékenységét és egyben a vidék vagyonosodásának képét is visszatükrözi.¹ A vidéki pénzüintézetek háború előtti üzletkörében a többi passzív üzletágak jelentősége jóval a takarékbetéteké mögött maradt. Különösen csekély arány jutott a záloglevelek és községi kötvények tételére (5.6%), amit a fővárosi pénzüintézetek mérlegtételeivel kapcsolatban fentebb elmondottak érthetővé tesznek.

A következő kimutatás, mely az 1913 december 31-iki összesített mérlegek egyes tételeiben Budapest és a vidék részesedését százalékokban fejezi ki, némi következtetést enged pénzüintézeteink terén Budapestnek már a háború előtt is túltengő szerepére.

¹ V. ö. *Laky*: Budapest székesfőváros népességének fejlődése stb. id. m. 60–73. l.

12. tábla. A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek 1913 december 31-iki főbb mérlegtételeinek százalékos megoszlása Budapest és a vidék szerint.

	Budapestre esett százalékban	Vidékre
<i>Vagyon:</i>		
Bankszerű és hiteltulajdonosi váltótárca	35.18	64.82
Előlegek értékpapírokra és egyéb zálogokra	84.28	15.72
Fedezet mellett engedélyezett folyószámla hitelek	67.92	32.08
Jelzálogos kölcsönök	65.46	34.54
Törvényhatósági, községi és egyéb közhasznú mű- vekre adott kölcsönök	97.56	2.44
Kölcsönök kötelezvényekre (kezesség mellett)	31.49	68.51
Más pénzügyintézetnél elhelyezett tőkék	65.16	34.84
Értékpapírok a különféle alapok és alapítványok értékpapírjaival együtt	65.37	34.63
Adósok	90.53	9.47
Leltár és ingatlanok	41.81	58.19
Egyéb vagyontételek	66.02	33.98
Összesen:	62.19	37.81
<i>Teher:</i>		
Befizetett részvénytőke	49.99	50.01
Tartalékalapok	60.81	39.19
Takarékbetétek és tőkésített kamatok	23.72	76.28
Betétek folyó- és csekkszámllára	85.85	14.15
Záloglevelek és községi kötvények	93.07	6.93
Előlegek és kölcsönök	17.84	82.16
Hitelezők	80.82	19.18
Egyéb teher tételek	69.10	30.90
Nyereség	50.15	49.85
Összesen:	62.19	37.81

A 12. táblából látható, hogy a magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek 1913 december 31-iki összesített mérlegeinek legtöbb tételében a budapesti pénzügyintézetek részesedtek túlnyomó arányban. Fenti kimutatás szerint a vidéki pénzügyintézetek jelentékenyebb részesedése csupán az aktívák közül a váltótárca (64.8%), a kötelezvényekre kezesség mellett nyújtott kölcsönök (68.5%) és a leltár és ingatlanok (59.2%), a passzívák közül pedig a takarékbetétek (76.3%), valamint az előlegek és kölcsönök (82.2%) tételénél mutatkozott.

A magyarországi bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek befizetett részvénytőkéjéből az 1913. üzleti év végén Budapestre körülbelül 50%, a tartalékalapokból 60.8%, az összes aktívákból pedig 62.2% jutott.

Pénzintézeteink háborús mérlegeiről készített statisztikai összesítések részleteivel — mint alább kifejtjük — e munka keretében nem kívánunk behatóan foglalkozni, csupán röviden a következőket említjük meg: Azokban az üzletágakban, melyek a háborús pénzbőséggel és a hadviselés céljából lebonyolított hitelműveletekkel szorosabb kapcsolatban állottak, megnagyobodott forgalom és állomány mutatkozott. Az előlegek állománya a háború folyamán a belső háborús kölcsönökkel összefüggő pénzügyi tevékenység — főként a hadikölcsönelőlegekben kifejlődött nagyarányú üzlet — hatása alatt jelentékenyen megnövekedett. Az 1917. és az 1918. években a hadikölcsön-fedezetre adott hiteleknek egy jelentékeny részét pénzügyi intézeteink már nem előlegek, hanem folyószámlahitelek formájában nyújtották s így a folyószámlaüzlet is fellendült. A hadikölcsönjegyzések következtében pedig a pénzügyi intézetek értékpapirtárcája jelentékenyen megduzzadt. A háború vége felé inkább a vidéki pénzügyi intézetek voltak hadikölcsön-befektetésekben érdekelve, a fővárosi pénzügyi intézeteknek hadikölcsönkötvénytárcája ekkor viszonylag már jóval kisebb volt. A magyarországi pénzügyi intézetek háborús mérlegeinek eredményeiből kitűnik, hogy oly üzletágak, melyek a termelés és a forgalom egészséges alakulása mellett fontos szerepet töltenek be, a háborús években jelentékenyen hanyatlottak. Már pénzügyi intézeteink történetének vázolója során alkalmunk volt rámutatni arra, hogy különösen a kereskedelem szempontjából fontos váltószámítási üzletág a háború egész tartama alatt pangott, amit a pénzügyi intézeti háborús mérlegekben a váltótárcá és a viszontleszámitolt váltók értékösszegének csökkenése is vissza-tükrözött. Mivel a háború folyamán a jelzálogkölcsönüzlet is fokozatosan mind szűkebb körre szorult, a pénzügyi intézetek jelzálogkölcsönállománya jelentékenyen apadt. A mindinkább növekvő háborús pénzbőség a jelzálogkölcsönök nagyarányú visszafizetését tette lehetővé. A mezőgazdasági termelésnek tőkével való táplálása szempontjából a háborús években a jelzálogkölcsönüzlet egyre veszített korábbi nagy jelentőségéből. Pénzügyi intézeteink a háború folyamán új zálogleveleket és kötvényeket nem hozhattak forgalomba és így mérlegeikben a záloglevelek és kötvények tétele csökkent; a csökkenés azonban nem volt nagy, mert a háborús években számos értékpapír sorsolása elmaradt. Említésreméltó még a pénzügyi intézetek háborús mér-

legeinek tételei közül a takarékbetétek nagyarányú megduzzadása, mely a pénzmennyiség szaporodásának és a békés termelésben bekövetkezett fennakadásnak természetes következménye volt. A pénzügyi betétek szaporodásával egyidejűleg a betéti kamatláb csökkenése is mutatkozott. 1915-ben Magyarországon a leggyakoribb kamatláb körülbelül egyenlő arányban a 4%-os és a 4½%-os volt, 1916-ban már a 4%-os kamatláb mellett legsűrűbben a 3½%-os kamatláb fordult elő.⁴

4. Pénzügyeink legújabb mérlegeinek eredményei.

A háborús és a háború utáni inflációs években közzétett a magyar pénzügyi és vállalati üzleti mérlegek általában nem feleltek meg fontos közgazdasági hivatásuknak, nem nyújtottak kellő alapot vagyoni helyzetük tiszta megítélésére. Az inflációs évek mérlegeiben ugyanis a békebeli aranykorona és különböző értékű papírkorona-összegek váltakozva, gyakran egy tételben összefoglalva szerepeltek. Valutánk értékének az infláció alatt mutatkozott folytonos ingadozása következtében a pénzügyi mérlegek tehát különféle értékű adataikkal statisztikai összehasonlításra reális, megbízható bázist nem szolgáltatnak.¹ Pénzügyeink egyes üzletágaiban történt eltolódások, a hitelszervezet erőviszonyaiban beállott változások statisztikai megvizsgálására a háborús és háborút követő inflációs évek mérlegadatai alapján éppen ezért nem is teszünk kísérletet.²

A koronastabilizálással azonban gazdasági életünk újra állandó érték mérőhöz jutott és ezzel lehetővé vált pénzügyeink számára az, hogy az átértékelési műveletet végrehajtsák és az arany-, illetőleg a pengőmérlegeket nyilvánosságra hozzák. A felértékelt mérlegek közzététele pénzügyeink történetében is fontos határkövet jelent.

⁴ A m. kir. kormány 1915—1918. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és Statisztikai Évkönyv id. köt. 284*—286*. 1.

¹ V. ö. *Szigeti Gyula*: Budapest hitelintézetei az infláció alatt. Városi Szemle, 1927. évi XIII. évf. 599. és köv. 1.

² Olyan törekvés, mely korrekatívumokkal igyekszik az inflációs évek alatt nyilvánosságra hozott pénzügyi mérlegek nyilván fiktív természetű tételeinek értékét feltüntetni, sem járhat kellő eredménnyel, mert hiányzik a biztos értékelési bázis.

A magyar korona stabilizálása után a mérlegvalódiság helyreállításának fontos feladata megvalósíthatóvá vált. A mérlegvalódiság helyreállítására vonatkozólag már az 1925. évi 4200/P. M. számú rendelet intézkedett. A pengőértéknek az 1925. évi XXXV. t.-c. alapján történt megállapítása után az ezzel kapcsolatos kérdések újabb rendezése ügyében a 7000/1925. P. M. számú rendelet intézkedett, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok mérlegeinek új értékelését kötelezővé téve az 1925. január 1-iki pengőértékű megnyitó mérlegek közzétételét rendelte el.

Az átértékelt mérlegek felállításával lezárult a háborús és háború utáni évek súlyos, válságos időszaka, mely pénzügyeinkre nézve is megpróbáltatásokban gazdag volt; ekkor vette kezdetét a normális békeállapothoz fokozatosan visszatérő új gazdasági korszak.

Az átértékelt mérlegek közzététele után nyílik lehetőség arra, hogy pénzügyeinknek a háború kitörése óta szenvedett tökevesztései arányáról statisztikai összehasonlításra alkalmas adatok segítségével képet kapjunk és ennek alapján a háború óta beállott változásokat is megvilágíthassuk. A felértékelt mérlegek közzétételének nagy jelentősége abban is megnyilvánult, hogy reális alapot szolgáltatott a tőkeszegény Magyarország gazdasági élete számára immár nélkülözhetetlenné vált külföldi tőkék megszerzéséhez.

*

Először bemutatjuk néhány csonka-magyarországi pénzügyintézet saját tőkéjének az 1925. január 1-iki megnyitó mérlegek szerint újraértékelt összegét az 1913. évvégi adatokkal szembeállítva:

13. tábla. Néhány csonka-magyarországi pénzügyintézet saját tőkéje 1913. december 31-én és 1925. január 1-én.

	A s a j á t t ő k e		
	1913. XII. 31.-én ezer aranykoronákban	1925. I. 1.-én az 1913. XII. 31.-i % óban	1925. I. 1.-állaga 1913. XII. 31.-i % óban
<i>Budapesten:</i>			
Angol-Magyar Bank	105.044	9.583	9.1
Belvárosi Takarékpénztár	20.575	3.333	16.2
Hazai Bank	53.750	9.500	17.7
Magyar Általános Hitelbank	137.800	51.502	37.4
Magyar Általános Takarékpénztár	38.500	8.341	21.7
Magyar Jelzáloghitelbank	72.400	4.253	5.8
Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank	62.339	11.666	18.7

	A saját tőke		
	1913. XII. 31.-én ezer aranykoronákban	1925. I. 1.-én	1925. I. 1. állaga az 1913. XII. 31. i %-ában
Magyar Országos Központi Takarékpénztár	37.659	10.833	28.8
Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület	68.072	15.835	23.2
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank	165.898	41.666	25.1
<i>Vidéken:</i>			
Általános Forgalmibank, Debrecen	3.200	1.437	44.9
Békéscsabai Takarékpénztár Egyesület	2.650	875	33.0
Esztergomi Takarékpénztár	2.797	667	23.8
Gyöngyösi Bank	989	667	67.4
Győri Első Takarékpénztár	3.061	833	27.2
Győrvárosi és Megyei Takarékpénztár	1.924	842	43.8
Kecskeméti Takarékpénztár Egyesület	2.802	775	27.7
Pécsi Takarékpénztár	3.929	1.667	42.4
Szeged-Csongrádi Takarékpénztár	5.840	1.339	22.9
Szombathelyi Takarékpénztár	2.285	911	39.8

A fenti táblából pénzügyintézetünk saját tőkéjének a háború óta történt pusztulása tükröződik vissza.³ Természetesen a százalékok nem a saját tőke háború utáni átmentésének igazi arányát fejezik ki, mert az 1925. évi adatoknál az időközi tökeemelések is figyelembe vétettek. Különösen feltűnő a békebeli adatokhoz képest a Magyar Jelzáloghitelbank alacsony (5.8%-os) arányszáma. E főleg jelzálogüzlettel foglalkozó intézet érthetőleg nagyarányú tökevesztéseget szenvedett.

A 13. táblából kitűnik, hogy budapesti vezető nagybankok túlnyomó részénél a saját tőke 1925 január 1-i állaga a háború előttihez képest aránylag elég kedvező volt. A kimutatásban felsorolt — általában jól fundált — vidéki pénzügyintézetek előnyös arányszámaiból azonban nem szabad a kisebb vidéki pénzügyintézetek túlnyomó részének helyzetére vonatkozólag következtetést levonni, mert a vidéki pénzügyintézetek saját tőkéjének átmentési aránya átlagban kedvezőtlenül alakult.

Némileg kedvezőbb eredményt kapunk, ha pénzügyintézetünk saját tőkeállományát az 1925. vagy az 1926. évvégi adatok alapján vizsgáljuk.

1925 január 1. óta ugyanis a csonka-magyarországi pénzügyintézetek legnagyobb részének saját tőkéje az alaptőkefelemelések és a nyílt tartalékok növelése által emelkedett, amint az a következő kimutatásból is kitűnik:

³ V. ö. *Nyulászi János*: Tőkepusztulás és helyreállítás. Magy. Stat. Szemle, 1927. évi V. évf. 680—681. l.

14. tábla. Néhány csonka-magyarországi pénzintézet saját tőkéje
1925 és 1926 december 31-én.

	1925 dec. 31.	1926 dec. 31.
	ezer aranykoronákban	
<i>Budapesten:</i>		
Angol-Magyar Bank	9.927	9.957
Belvárosi Takarékpénztár	3.453	3.453
Hazai Bank	9.840	9.892
Magyar Általános Hitelbank	53.346	53.474
Magyar Általános Takarékpénztár	8.641	8.676
Magyar Jelzáloghitelbank	4.132	4.132
Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank	12.085	12.127
Magyar Országos Közp. Takarékpénztár	11.221	11.221
Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyes.	16.401	16.471
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank	43.158	43.400
<i>Vidéken:</i>		
Általános Forgalmi Bank, Debrecen	1.489	1.502
Békésabai Takarékpénztár Egyesület.	906	906
Esztergomi Takarékpénztár	694	697
Gyöngyösi Bank	691	693
Győri Első Takarékpénztár	863	863
Győrvárosi és Megyei Takarékpénztár	870	879
Kecskeméti Takarékpénztár Egyesület	804	811
Pécsi Takarékpénztár	1.726	1.726
Szeged-Csongrádi Takarékpénztár	1.362	1.407
Szombathelyi Takarékpénztár	943	1.090

Nem lesz felesleges, ha az összehasonlítás kedvéért a pénzintézetek saját tőkéjének háború utáni adatai mellett az *ipari vállalatok* adatait is figyelembe vesszük. Néhány fontosabb magyar ipari részvénytársaság saját tőkéjének 1913 december 31-iki és 1925 január 1-i adatai a következők:

15. tábla. Néhány magyarországi ipari vállalat saját tőkéje 1913 december 31-én és 1925 január 1-én.²

	A saját tőke		
	1913. XII. 31.	1925. I. 1.	1925. I. 1.-i áll. laga az 1913. XII.31.-i %-ában
Borsod-Miskolci Gőzmalom r.-t.	11.659	6.041	51.8
Borsodi Szénbányák r.-t.	5.141	2.667	51.8
Dréher Antal Sörfőzdéi r.-t.	20.229	10.000	49.4
Egyesült Téglá- és Cementgyár r.-t.	10.600	4.300	40.6
Első Budapesti Gőzmalom r.-t.	12.105	14.000	115.6
Első Pesti Spódium- és Enyvgyár r.-t.	3.691	2.318	62.8
Fegyver- és Gépgyár r.-t.	10.590	7.459	70.4
Felsőmagyarországi Bánya- és Kohómű rt.	6.439	2.666	41.4
Fővárosi Sörfőző r.-t., Kőbányán	8.000	4.600	57.5
Ganz-féle Villamossági r.-t.	14.845	10.000	67.4
Ganz és Társa-Danubius Gép-, Wagon- és Hajógyár r.-t.	30.915	20.835	67.4

² Lásd *Ludwig Katona: Die Goldbilanzen in Ungarn, Ung. Wirtschafts-Jahrbuch, II. évf. Budapest, 1926, 280. l.*

	A s a j á t t ö k e		
	1918. XII. 31. ezer aranykoronákban	1925. I. 1. 1925. I. 1.-i ál- laga az 1913. XII. 31.-i %-ában	
Goldberger Sámuel F. és Fiai r.-t.	8.204	8.790	107.1
Gschwindt-féle Szesz-, Élesztő-, Likőr- és Rumgyár r.-t.	3.774	6.667	176.7
Hungária Egyesült Gőzmalmok r.-t.	5.620	4.150	73.8
Hungária Műtrágya-, Kénsav- és Vegyi Ipar r.-t.	9.767	2.916	29.8
Kőbányai Polgári Serfőző és Szent István Tápszerművek r.-t.	8.975	10.312	114.9
Magyar Általános Kőszénbánya r.-t.	49.053	60.500	123.3
Magyar Cukoripar r.-t.	33.709	22.500	66.7
Magyar Keleti Tengerhajózási r.-t.	9.600	6.250	65.1
Magyar Kender- és Lenipar r.-t.	4.163	12.500	300.3
Magyar Ruggyantaárugyár r.-t.	10.355	3.666	35.4
Mezőgazdasági Ipar r.-t.	7.765	16.666	214.6
Phöbus Villamos Vállalatok r.-t.	10.670	6.667	62.4
R.-T. Villamos és Közlekedési Vállalatok számára (Trust)	13.870	16.666	120.2
Salgótarjáni Kőszénbánya r.-t.	55.798	45.500	81.5
Schlick-Nicholson Gép-, Hajó- és Waggon- gyár r.-t.	12.544	6.735	53.7
Urikány-Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya r.-t.	26.057	26.250	100.7

A 13. és a 15. táblák összehasonlítása alapján szembe-
tűnik az a jelentékeny különbség, mely általában a csonka-
magyarországi pénzügyintézetek és az ipari vállalatok saját tőke-
állományának háború utáni alakulása között fennáll. Látható a
fenti 15. táblából, hogy számos ipari vállalat nemcsak konzer-
válta a háború előtti saját tőkét, hanem azt még növelni is
tudta. Természetesen országos átlagban is sokkal magasabb
lehet a csonka-magyarországi iparvállalatok saját tőkéjének át-
mentési arányszáma, mint a pénzügyintézeteké. Kétségtelen, hogy
az ipari vállalatok is sínylik a korona leromlásának, a meg-
szállásoknak és az ország megcsonkításának súlyos közgazda-
sági kárait, de általában pénzügyintézetek értékének fokozatos leromlá-
sával szemben vagyontuk nyersanyagokban, árukészletekben,
berendezésekben, ingatlanokban konzerválva előnyösebben
menthették át, mint a pénzügyintézetek.

*

Mivel az ország jelenlegi területén levő összes pénzügyinté-
zetek 1925. és 1926. évvégi mérlegadatai egységes feldolgozás-
ban még nem állanak rendelkezésre, további vizsgálatainknál
a Pénzügyintézeti Központ és a kötelekibe tartozó pénzügyintézetek

összesített adatait vesszük alapul.³ Meg kell itt jegyezniünk azt, hogy mivel ma már a Magyar Nemzeti Bankon és a Postatakarékpénztáron kívül Csonka-Magyarország minden számottevő pénzüintézete a Pénzüintézeti Központ kötelékébe tartozik, így az alábbi adatokból megközelítőleg teljes képet lehet nyerni pénzüintézeteink jelenlegi vagyoni helyzetéről.

Előre kell bocsátani, hogy az alábbi adatok, melyek a csonka-magyarországi pénzüintézetek főbb mérlegtételeit a vizsgált éveknek egy-egy napján megrögzítve mutatják be, a pénzüintézetek vagyoni helyzetéről, az egyes üzletágak alakulásáról kimerítő képet nem nyújthatnak. A rendelkezésünkre álló kimutatások a pénzüintézetek mérlegtételeit egyébként sem teljes részletességgel tüntetik fel. Így az alábbi táblákban nincsenek külön feltüntetve az *aktívák* közül pl. a törvényhatósági, községi és egyéb közhasznú művekre adott kölcsönök, amelyek — mint fentebb láttuk — főleg a háború előtt a fővárosi pénzüintézetek üzletkörében fontos szerepet játszottak; hiányzik továbbá az értékpapirokra és egyéb zálogokra adott előlegek, a fedezet mellett engedélyezett folyószámlahitelek tételeinek külön részletezése. A *passzívák* közül pedig alábbi kimutatásokból nem tűnik ki pl. a forgalomban levő zálogleveleknek és községi kötvényeknek megoszlása, vagy az előlegek és a kölcsönök aránya. Különösen nélkülözzük a rendelkezésünkre bocsátott statisztikai anyagban a pénzüintézeteknek érdekeltségeikkel kapcsolatos (szindikátusi, konzorciális) ügyleteik számszerű adatait, melyek alapján a pénzüintézetek crédito mobilier tevékenységét közelebbről is megvilágíthatnók.

De mindaddig, míg az ország jelenlegi területén levő összes pénzüintézetek 1925 január 1-i felértékelt és az 1925 dec. 31-iki, valamint az 1926 december 31-iki mérlegeinek részletesen feldolgozott eredményei rendelkezésre nem állanak, örömmel kell elfogadni a vizsgálat alapjául az alábbi kimutatásokat és az egybevetés céljából az ország jelenlegi területén levő — a Pénzüintézeti Központ kötelékébe tartozó pénzüintézetek — 1913 december 31-iki mérlegeinek összesített adatait, mert jelenleg csak ezek alapján nyílik lehetőség arra, hogy a pénzüintézetek felérté-

³ E fejezet további részében részint a Pénzüintézeti Központnak különféle hivatalos kiadványaiban közölt, részint eddig még nyilvánosságra nem hozott adatait használtam fel. A Pénzüintézeti Központ igazgatóságának azért a szíves készségéért, mellyel e statisztikai anyagot rendelkezésemre bocsátotta, ezúton is hálás köszönetet mondok.

kelt mérlegeinek összesített adatait bemutathassuk és pénzügyintézetünk mérlegeiben a háború óta történt eltolódásokat megállapíthatjuk.

A Pénzügyintézeti Központ és a kötelekésbe tartozó pénzügyintézetek 1924 december 31-iki és 1925 január 1-i összesített mérlegeinek főbb adatai ⁴ a következő táblán láthatók, amelyben az 1924 december 31-iki mérlegeknek papírkoronákban kimutatott tételei mellett az összehasonlítás megkönnyítése céljából az 1925 január 1-i mérlegek adatai is papírkoronákban vannak feltüntetve.⁵

16. tábla. A Pénzügyintézeti Központ és a kötelekésbe tartozó csonka-magyarországi pénzügyintézetek összesített mérlegeinek főbb tételei 1924 december 31-én és 1925 január 1-én.

	1924 dec. 31.	1925 jan. 1.	Felértékelési többlet
	milliárd	milliárd papírkoronákban	
<i>Vagyon:</i>			
Kézpénz és azonnal esedékes követelések	1.145,9	1.155,6	9,7
Értékpapírok	342,3	1.171,4	829,1
Váltók	3.226,2	3.299,6	73,4
Adósok és különféle érdekeltségek	4.826,0	6.500,9	1.674,9
Jelzálogos és egyéb kötelezvény kölcsönök	4,0	276,8	272,8
Ingatlanok	74,2	1.365,9	1.291,7
Berendezések	8,8	25,9	17,1
Alaptőkefelelőmelésre még be nem fizetett összegek	—	541,0	541,0
Átmenő és egyéb vagyontételek	130,5	133,7	3,2
Összesen	9.757,9	14.470,8	4.712,9
<i>Tehér:</i>			
Alaptőke	226,4	2.949,9	2.723,5
Tartalékok	527,7	1.693,9	1.166,2
Nyugdíjalap	29,1	222,3	193,2
Takarékbetétek és pénztárjegyek	2.159,7	2.238,5	78,8
Betétek csekk- és folyószámlán	1.423,4	1.521,0	97,6
Hitelezők	3.921,3	4.370,4	449,1
Viszontleszámitolt váltók	841,5	841,5	—
Záloglevelek, községi és egyéb kötvények	289,3	289,3	—
Egyéb jelzálogos tartozások	0,4	0,4	—
Be nem váltott szelvények	106,0	106,0	—
Átmenő és egyéb teher tételek	233,1	237,6	4,5
Összesen	9.757,9	14.470,8	4.712,9

Az 1924 december 31-iki és a felértékelést feltüntető 1925 január 1-i mérlegek összesített adatainak szembeállításából

⁴ A Pénzügyintézeti Központ Értesítőjének I. évf. 3. száma alapján.

⁵ Az újraértékelt 1925 január 1-i mérlegek tudvalevőleg papírkoronákban és pengőkben kimutatva kerültek nyilvánosságra.

a pénzüntézetek átértékelési műveletének fontosabb eredményei állapíthatók meg.

Az átértékelést közvetlenül megelőző 1924. évvégi mérlegek még nem tükrözhetik híven vissza az egyes mérlegtételekben a háborús és a háború utáni évek alatt történt eltolódásokat; még sok vonatkozásban az inflációs évek mérlegeinek bélyegét viselik magukon. E mérlegek egyes tételei részint a békebeli aranykorona, részint a különféle értékű papirkorona és részint az inflációs időszak utáni stabil koronaadatok alapján állították össze és így a háború óta történt változások helyes megítélésére nem nyújtanak biztos alapot.

Az 1925 január 1-i újraértékelt mérlegek adatai az 1924 december 31-iki állapothoz képest a legtöbb tételnél jelentős felértékelési többletet tüntetnek fel. A fenti kimutatásban egybefoglalt pénzüntézetek összes vagyona az átértékelés után 4.713 milliárd papirkoronával emelkedett, ebből az összegből az alaptőkére 2.724, a tartalékalapokra 1.166 milliárd papirkorona többlet jutott. Feltűnő a kimutatásban az alaptőke és a tartalékalapok arányának a felértékelés után mutatkozó változása. Míg az 1924 december 31-iki összesített mérlegekben az alaptőke 226 milliárd és a tartalékalapok 528 milliárd papirkoronát tettek ki, tehát a tartalékoknak az alaptőkéhez való aránya 235% volt, ezzel szemben az 1925 január 1-i mérlegek adatai szerint 2950 milliárd alaptőke mellett 1694 milliárd tartaléktőke mutatkozik, vagyis utóbbi időpontban a tartalékok az alaptőkének mindössze 57%-át képviselték. Pénzüntézetünk ugyanis az átértékeléskor az alaptőkét részben a tartalékalapok felhasználásával növelték. A passzívák közül a hitelezők tételének 449 milliárdos s a nyugdíjalapnak 193 milliárdos felértékelési többlete érdemel még említést. Az egyes tehertételeknek az átértékelés után mutatkozó emelkedése arra vezethető vissza, hogy a passzívák között található azok a (főleg külföldi valutákban fennállott) tételek, melyeket a pénzüntézeteknek az 1925. évi 4200/P. M. számú rendelete értelmében valorizáltan kellett az átértékelt mérlegekbe állítaniok.

Az alaptőke után a legnagyobb felértékelési többletet (1674 milliárd papirkorona) az „adósok és különféle érdekeltségek“ összefoglaló tétele érte el, jórészt a külföldi valutákban levő aktíváknak valóságos valorizált értékben történt mérlegbe állítása eredményeképpen. E tétel részben a pénz-

intézeteknek érdekeltségeikkel kapcsolatos üzletágaik nagy forgalmába nyújt némi betekintést. Az ingatlanok és az értékpapírok nagyarányú felértékelési többletét a latens tartalékok egy részének felhasználása eredményezte. Mint a fenti táblából látható, valóban hatalmas felértékelési többlet (1292 milliárd papirkorona) mutatkozik az ingatlanok tételénél is; t. i. a legtöbb pénzügyintézet a háború óta az inflációs évek alatt mérlegeikben az ingatlanok értékét a békebeli aranykorona eredeti számösszegével vagy alig magasabb névértékű papirkoronákban tüntette fel. A felértékelt 1925 január 1-i mérlegekben tehát a pénzügyintézeteknek e tétel összegét jelentékenyen fel kellett emelniök, hogy az ingatlanok valóságos forgalmi értékét csak némileg is megközelíthessék. A csonka-magyarországi pénzügyintézetek latens tartalékaira vonatkozó — alább ismertetendő — számításaink arra engednek következtetni, hogy az ingatlanok tételénél rejlő hatalmas tartalékok a felértékelt 1925 január 1-i mérlegekben csak részben kerültek nyilvánosságra. Ez a megállapítás egyben az értékpapírok tételére is vonatkozik, amelynél a felértékelési többlet a fenti kimutatásban 829 milliárd papirkoronával szerepel.

*

A pénzügyintézetek felértékelési műveletének statisztikai adataival történt rövid szemléltetése után az 1925. és 1926. évvégi pengőmérlegek tárgyalására kerülne a sor. Mielőtt azonban az 1925. és 1926. évvégi pengőmérlegek összesített adatait vizsgálnók, a csonka-magyarországi pénzügyintézetek pengőmérlegeinek a békebeli mérlegekkel való összehasonlítása s ezáltal a háború óta történt változások szemléltetése céljából alapul kell vennünk az ország jelenlegi területén levő — a Pénzügyintézeti Központ kötelékébe tartozó — pénzügyintézetek 1913 december 31-iki mérlegeinek összesített kimutatását, melyben az aranykorona adatok megfelelően pengőre vannak átszámítva. Meg kell jegyeznünk, hogy a rendelkezésünkre álló alábbi kimutatásoknál az egyes mérlegtételek részletezése a fentiekkel szemben annyival hiányosabb, hogy az aktíváknál az áruk és a berendezések, a passzíváknál pedig a nyugdíjalapok, a „takarékbetétek és pénztárjegyek“, a „betétek csekk- és folyószámlán“, valamint az „egyéb jelzálogos tartozások“ tételei külön nincsenek feltüntetve.

Az 1916-ban alakult Pénzüntézeteki Központ kötelékébe tartozó, megcsonkított országunk jelenlegi területén levő pénzüntézetek 1913 december 31-iki összesített mérlegtételeit milliő pengőkben és a tételeknek százalékos megoszlását a következő tábla tünteti fel:

17. tábla. Az ország jelenlegi területén levő, a Pénzüntézeteki Központ kötelékébe tartozó pénzüntézetek 1913 december 31-iki összesített mérlegeinek főbb tételei.

	Budapest	Vidék	Csonka- Magyarország
	millió	pengőben*	
<i>Vagyon:</i>			
Készpénz és más pénzüntézeteknél elhelyezett tőkék	132.7	57.2	189.9
Értékpapírok	718.9	208.7	927.6
Váltók	1.162.1	1.227.7	2.389.8
Adósok	2.095.5	338.3	2.433.8
Jelzálogos követelések	3.852.6	813.1	4.665.7
Ingatlanok	124.3	78.1	202.4
Egyéb aktívák	474.0	21.8	495.8
Veszteség	—	0.2	0.2
Összesen	8.560.1	2.745.1	11.305.2
<i>Teher:</i>			
Alaptőke	756.6	329.0	1.085.6
Tartalékok	514.9	144.1	659.0
Takarék- és folyószámlabelétek	1.855.2	1.710.7	3.565.9
Viszontleszámított váltók	82.1	430.1	512.2
Hitelezők	1.116.7	56.2	1.172.9
Saját kibocsátású kötvények és záloglevelek	3.996.5	—	3.996.5
Egyéb passzívák	125.9	27.8	153.7
Nyeresség	112.2	47.2	159.4
Összesen	8.560.1	2.745.1	11.305.2

17a. tábla. Az ország jelenlegi területén levő, a Pénzüntézeteki Központ kötelékébe tartozó pénzüntézetek 1913 december 31-iki összesített mérlegtételeinek megoszlása százalékokban:

	Budapest	Vidék	Csonka- Magyarország
<i>Vagyon:</i>			
Készpénz és más pénzüntézeteknél elhelyezett tőkék	1.55	2.08	1.68
Értékpapírok	8.39	7.60	8.21
Váltók	13.58	44.72	21.14
Adósok	24.48	12.33	21.52
Jelzálogos követelések	45.01	29.62	41.27
Ingatlanok	1.45	2.85	1.79
Egyéb aktívák	5.54	0.79	4.38
Veszteség	—	0.01	0.01
Összesen	100.00	100.00	100.00

* Egy aranykorona = 1.153 pengő.

	Budapest	Vidék	Csonka- Magyarország
<i>Teher:</i>			
Alaptőke	8,84	11,99	9,60
Tartalékok	6,02	5,25	5,83
Takarék- és folyószámlabetétek	21,67	62,32	31,54
Viszontleszámitolt váltók	0,96	15,67	4,53
Hitelezők	13,04	2,94	10,38
Saját kibocsátású kötvények és zálog- levelek	46,68	—	35,55
Egyéb passzívák	1,47	1,01	1,36
Nyeresség	1,32	1,72	1,41
Összesen	100,00	100,00	100,00

E kimutatás szerint az ország jelenlegi területén levő, a Pénzügyi Központ kötelékébe tartozó pénzügyi intézetek összes működő tőkéi 1913 december 31-én 11,3 milliárd pengőt képviseltek, ebből az összegből az alaptőkére 1,1 milliárd, a tartalékokra 659 millió pengő jutott. Az 1913. évvégi tehertételek közül kiemelkedik a saját kibocsátású kötvények és záloglevelek kb. 4 milliárd pengős tétele, mely az összes vagyonnak több, mint egyharmadrészét (35,4%-át) alkotta. E tétel a fenti 17. tábla adatai szerint teljes egészében a budapesti pénzügyi intézetek mérlegeiben szerepel. A takarék- és folyószámlabetétek 3,7 milliárd tétele is országos átlagban az összes tőkének egyharmadát közelíti meg (31,5%). Tekintetbe véve azt a nagyarányú fejlődést, amelyet a magyar pénzügyi intézetek takarék- és folyószámlabetéteinek háború előtti alakulása mutat, e tételnek a fenti kimutatásban szereplő nagy aránya nem okozhat meglepetést. Említést érdemel még a passzívák közül a „hitelezők“ 1173 milliós tétele, mely az összes tőke 10,4%-ának felel meg.

Az aktív mérlegtételek közül országos eredmény szerint a jelzálogos követelések 4,7 milliárd pengőnek megfelelő összege a legnagyobb arányú volt (41,3%). Ezután az „adósok“ összefoglaló tétele 21,5%-kal (2,4 milliárd P) és a „váltók“ tétele 21,1%-kal (2,4 milliárd P) következik.

Az adatokat Budapest és vidék szerint részletezve a fővárosi pénzügyi intézetek mérlegtételeinek százalékos megoszlásából a passzívák közül a saját kibocsátású kötvények és záloglevelek 46,7%-a emelkedik ki. A budapesti pénzügyi intézetek takarék- és folyószámlabetétjeinek aránya az országos átlag alatt maradt (21,7%). Ezzel szemben a fővárosi pénzügyi intézetek mérlegében az országos átlagénál jelentékenyebb arányú volt a „hitelezők“ 1,1 milliárd pengőnek megfelelő tétele (13,0%). Az 1913. évvégi

mérlegek összesített kimutatásában a takaré- és folyószámlabetétek tétele a budapesti pénzüzeteknél 1.9 milliárd, a vidékieknél pedig 1.7 milliárd pengővel szerepel. E tétel *aránya* Budapest és a vidék szerint lényeges eltérést mutat: míg a fővárosi pénzüzetek mérlegeinek összesített kimutatásában a takaré- és folyószámlabetétek az összes működő tőkének kb. $\frac{1}{5}$ -ét alkották (21.7%), e tétel a vidéki pénzüzetek mérlegében a passzíváknak több mint $\frac{3}{5}$ részét foglalta le, jelezvén azt a rendkívüli nagyarányú szerepet, melyet már a háboru előtt is vidéki pénzüzeteink üzletkörében az idegen tőkének takaré- és folyószámlabetétek útján való megszerzése játszott. A visszleszámitolt váltók tételénél a vidéki pénzüzeteknek jelentékeny részesedése (15.7%) az aktíváknál levő váltók tételének nagy arányával áll összefüggésben. A viszontleszámitolt váltók tétele a budapesti pénzüzetek 1913 december 31-iki mérlegeiben csak elenyésző kis százalékkal szerepelt (0.9%).

Az aktívák közül az 1913. évvégi mérlegekben a jelzalogos kölcsönök a fővárosi pénzüzeteknél az országos átlagot meghaladó aránnyal szerepeltek (45%), míg a vidéki pénzüzeteknél e tétel körülbelül a 30%-ot érte el. Az „adósok“ címen összevont (a folyószámlahiteleket és a különféle érdekeltségeket is magában foglaló) tétel nagyobb része a fővárosi pénzüzetek mérlegeiben található (2.1 milliárd P). Az „adósok“ a budapesti pénzüzetek összes aktíváinak körülbelül $\frac{1}{4}$ részét, a vidékieknél nem egészen $\frac{1}{5}$ -át alkotta. Ha arra a fontos crédito mobilier szerepre gondolunk, melyet főleg a fővárosi nagyobb pénzüzetek betöltöttek és az ezekkel kapcsolatos ügyletek nagy forgalmára, úgy e tételnek a budapesti pénzüzetek mérlegeiben szereplő nagy aránya könnyen érthetővé válik. E mérlegtétel igazi jelentőségét azonban csak az itt összevont különféle tételek kellő részletezése alapján lehetne kidomborítani. Itt újból nélkülözve a csonka-magyarországi összes pénzüzetek mérlegeinek részletes kimutatását, sajnálattal le kell mondanunk az „adósok“ tételének behatóbb vizsgálatáról. Az 1913. évi mérlegekben a váltók tételénél a vidék arányszáma (44.7%) jóval felülmúlja a fővárosi pénzüzetekét (13.6%). A vidéki pénzüzetek üzletkörében — mint azt már az integer Magyarországra vonatkozó adatok tárgyalásánál említettük — a váltóleszámitolás a békében is fontos helyet foglalt el, aránylag nagyobb, mint a fővárosi pénzüzetek üzletkörében.

Ezzel magyarázható fenti táblának az a feltűnő adata, mely szerint az ország jelenlegi területén levő vidéki pénzüintézetek 1913 december 31-iki összesített kimutatásában e tétel csaknem az összes aktíváknak felét alkotta. Az értékpapírok tételének aránya a budapesti és a vidéki pénzüintézetek utolsó háború előtti mérlegeiben nagyjában egyformán alakult (8,4, ill. 7,6%). E mérlegek összesített kimutatásában az ingatlanok a fővárosi pénzüintézeteknél csak 124 millió pengővel (1,5%), a vidékieknél pedig mindössze 78 millió pengővel (2,8%) szerepeltek. E tétel megítélésénél szintén tekintetbe veendő az, hogy különösen a fővárosi pénzüintézetek tulajdonában már a háború előtt is értékes ingatlanállomány volt és titkos tartalékaiknak nagyobbik része ingatlanokban rejtett. A csonka-magyarországi pénzüintézeteknek a háború utáni infláció idején történt titkos tartalékolásaira vonatkozó számításaink is az ingatlanokban levő latens tartalékok nagy arányára engednek következtetni.

Az 1925. évvégi mérlegek összesített adatai a következők:

18. tábla. A Pénzüintézeti Központ és a kötelékébe tartozó csonka-magyarországi pénzüintézetek 1925 december 31-iki összesített mérlegtételei.

<i>Vagyon:</i>	Budapest millió	Vidék pengőben	Csonka- Magyarország
Készpénz és más pénzüintézeteknél elhelyezett tőkék	61.2	17.5	78.7
Értékpapírok	90.4	14.4	104.8
Váltók	388.7	262.2	650.9
Adósok	660.8	68.5	729.3
Jelzálogos követelések	5.2	0.7	5.9
Ingatlanok	68.0	35.2	103.2
Egyéb aktívák	11.9	3.7	15.6
Veszteség	0.1	0.1	0.2
Összesen:	1286.3	402.3	1688.6
<i>Teher:</i>			
Alaptőke	187.8	48.9	236.7
Tartalékok	132.2	25.2	157.4
Takarék- és folyószámlabetétek	378.3	188.3	566.6
Viszontleszámított váltók	24.4	101.3	125.7
Hitelezők	535.4	22.4	557.8
Saját kibocsátású kötvények és záloglevelek	0.4	0.2	0.6
Egyéb passzívák	11.0	7.4	18.4
Nyereség	16.8	8.6	25.4
Összesen:	1286.3	402.3	1688.6

19. tábla. A Pénzintézeti Központ és a kötelékébe tartozó csonka-magyarországi pénzintézetek 1925 december 31-iki összesített mérlegtételeinek megoszlása százalékokban.

	Budapest	Vidék	Csonka-Magyarország
<i>Vagyon:</i>			
Készpénz és más pénzintézetknél elhelyezett tőkék	4.75	4.35	4.66
Értékpapírok	7.03	3.58	6.21
Váltók	30.22	65.18	38.55
Adósok	51.37	17.03	43.19
Jelzálogos követelések	0.41	0.17	0.35
Ingatlanok	5.28	8.75	6.11
Egyéb aktívák	0.93	0.92	0.92
Veszteség	0.01	0.02	0.01
Összesen:	100.00	100.00	100.00
<i>Teher:</i>			
Alaptőke	14.60	12.15	14.02
Tartalékok	10.28	6.26	9.32
Takarék- és folyószámlabetétek	29.42	46.81	33.56
Viszontleszámított váltók	1.89	25.18	7.45
Hitelezők	41.62	5.57	33.02
Saját kibocsátású kötvények és záloglevelek	0.03	0.05	0.04
Egyéb passzívák	0.85	1.84	1.09
Nyereség	1.31	2.14	1.50
Összesen:	100.00	100.00	100.00

A csonka-magyarországi pénzintézetek 1925 december 31-iki mérlegei az inflációs évek mérlegeivel szemben általában már normálisabb képet nyújtanak: lassú közeledés látszik a békei állapotokhoz, de még mindig lényeges eltérés van a háború előttiékhöz képest. Az 1925. évvégi adatok szerint a felértékelés után mindenesetre már némileg kiegyenlítődtek a pénzintézetek egyes mérlegtételeinek arányában az inflációs évek alatt történt eltolódások.

Az 1925. évvégi és még inkább — mint látni fogjuk — az 1926 december 31-iki pengő-mérlegek egyes tételei az 1924 december 31-iki s az 1925 január 1-i mérlegekhez képest erős emelkedést tüntetnek fel és a csonka-magyarországi pénzintézetek kedvezőbb üzletmenetét tükrözik vissza. Hitelszervezetünk a megindult belső tőkeképződés és a külföldi tőke jelentős támogatása révén megerősödött, pénzintézeteink jórésze a szanalási

válság nehézségeivel megküzdött. Nem szabad viszont arról sem megfeledkezni, hogy az 1925. évvégi mérlegek felállítása éppen a szanalási válság nyomasztó hatása alatt történt, ami kétségtelenül befolyással volt az egyes vagyontételek óvatos értékelésére.

1913 december 31-től az 1925. üzleti év végéig a Pénzügyi Központ kötelékébe tartozó csonka-magyarországi pénzügyintézetek összes tőkéje 11.3 milliárd pengőről 1.7 milliárd pengőre, alaptőkéje 1.1 milliárdról 237 millióra, tartalékjai pedig 659 millióról 157 millió pengőre apadtak. Ezek szerint 1913-tól 1925 december 31-ig pénzügyintézeteink saját tőkéje 22.6%-ra, még pedig az alaptőke 21.8%-ra, a tartalékalapok 23.8%-ra apadtak, míg a pénzügyintézeti összes tőke 1925 december 31-én csupán az 1913. évvégi állag 14.9%-a volt.

Pénzügyintézeteink fejlődésének vázolója során már nagyrészt rámutattunk azokra a körülményekre, melyek a magyar pénzügyintézetek vagyonának nagyarányú értékesökkenését eredményezték. A háború alatt az állami hitelműveletekben történt nagyarányú közreműködésük; a hadikölcsönök és pénztárjegyek jegyzése; a háború előtt aranyértékben adott, s a romló papirkoronákban visszafizetett kölcsönök, s általában a háború kitörése óta a pénz értékének ingadozása, — végeredményében nagyarányú zuhanása által szenvedett veszteségek: továbbá a megszállások kártevései; a békeszerződésnek nyomasztó gazdasági és pénzügyi rendelkezései, különösen a háború előtti követelések és kamatok valorizációjára, a külföldön fekvő értékek konfiskálására vonatkozó intézkedések; nemkülönben Magyarország területének megcsonkítása következtében számos pénzügyintézeti fiók, affiliált intézet és különféle érdekelttség elvesztése: *mindmégannyi körülmények, melyek pénzügyintézeteink vagyonának jelentékeny értékesökkenését eredményezték.* Viszont nem szabad arról sem megfeledkezni, hogy a szenvedett veszteségeket némileg ellensúlyozta a pénzügyintézetek túlnyomó részének különösen a háború kitörése óta a termelésbe és a forgalomba történt intenzívebb bekapcsolódása. Ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági, közlekedési és egyéb vállalatokban megszerzett érdekeltségek, e vállalatoknak aránylag kedvezőbb vagyonátmentési lehetőségeivel a pénzügyintézetek háborús és a háború utáni tőkeátmentésének kedvezőtlen mérlegét némileg megjavították. Még kedvezőbben alakult a vagyonátmentés aránya

azoknál a bankoknál, melyek már a hadikonjunktúrát különféle áruüzletekkel kihasználták, s majd a háború után is egyideig részben a jövedelmező áruüzletekkel pótolhatták a rendszer banküzleteknél elmaradt nyereségeket. A legérzékenyebb veszteséget kétségtelenül a főképpen jelzálogüzlettel foglalkozó pénzüzetek szenvedték, s viszont a legkedvezőbb tőkeátmentési arányszámot azoknál a crédito mobilier-ek szerepét betöltő pénzüzeteknél találjuk, melyek az inflációs konjunktura idején is kellő körültekintéssel szereztek jól fundált érdekeltségeket, s azokat a szanalási válság nehézségei dacára érdekszférájukban továbbra is megtarthatták. *Itt alkalmunk van tehát már rámutatni arra a jelentős szerepre, melyet a pénzüzetek érdekeltségeinek — alább behatóbban kifejtendő — problémája a tőkeátmentés szempontjából is játszik.*

Hangsúlyoznunk kell azt, hogy a *Pénzüzeti Központ kötelékébe tartozó, az ország jelenlegi területén levő pénzüzetek 1913. és 1925. évvégi rendelkezésünkre álló mérlegadatainak egybevetése alapján nem nyújthatunk teljesen pontos képet a csonka-magyarországi pénzüzetek háború utáni tőkeátmentésének arányáról, s általában a pénzüzeti mérlegek egyes tételeiben beállott változásokról. Csak az összes csonka-magyarországi pénzüzetek adatainak összehasonlítása alapján lehet majd a háború óta szenvedett tőkeveszteségek arányáról tiszta képet alkotni.*

*

Hasonlítsuk össze a csonka-magyarországi pénzüzetek háború utáni tőkeátmentési arányára vonatkozó számításokat Németausztria és a Németbirodalom pénzüzeteinek háború utáni tőkeátmentésére vonatkozó statisztikai adataival.

Németausztria nagybankjainak háború utáni tőkeátmentéséről némi képet nyerünk pl. *Richard Kerschagl*-nak a Bank-Archiv hasábjain közölt kimutatásaiból. Eszerint az osztrák nagybankok (a Boden-Credit-Anstalt, Niederösterreichische Escompt-Gesellschaft, Österreichische Credit-Anstalt, Wiener Bankverein, Unionbank, Verkehrsbank, Mercurbank) saját tőkéje 1925. év végén az 1913. évi állag 25%-át képviselte.⁷ E tőke-

⁷ Goldbilanzen und Ertragsziffern der Grossbanken in Österreich. Bank-Archiv. XXV. évf. 23. szám, 1926. 448. l.

átmentési arányszám Németausztria sajátos viszonyainak, politikai és gazdasági helyzetének figyelembevételével mellett eléggé kedvezőnek tekinthető.

A német hitelbankok saját és idegen tőkéjének háború utáni átmentési arányát a *Deutsche Ökonomist* „Die deutschen Banken im Jahre 1924“ c. kiadványában közölt statisztika alapján világíthatjuk meg. A Deutsche Ökonomist kimutatása szerint a német hitelbankok saját és idegen tőkéje az 1913. év végén 16.229,8 millió márka, az 1924 január 1-i megnyitó aranymárka mérlegek szerint pedig 2.980,7 millió aranymárka volt, vagyis a német hitelbankok tőkeátmentési arányszáma kb. 18,4%-nak felel meg. Kedvezőbb arányszámot kapunk, ha az 1924. évvégi adatokat vesszük figyelembe. A német hitelbankok saját és idegen tőkéje ugyanis az 1924. év folyamán jelentősen megszorodott: az 1924. év végére 6015,3 millió aranymárkára emelkedett. Utóbbi adat szerint tehát a német hitelbankok háború utáni tőkeátmentési arányszáma 37,1%. Tekintetbe kell venni azt a körülményt is, hogy az utóbbi években a német hitelbankokhoz korábban befolyt tőkék egy részét a német közjogi jellegű bankok (öffentliche Banken) szívták fel. A *berlini nagybankokra* vonatkozólag a következő adatok állnak rendelkezésünkre: A berlini nagybankok saját és idegen tőkéje 1913 december 31-én 8391 millió márkát tett ki, s 1924 január 1-én 1751 millió aranymárkára csökkent. A berlini nagybankok tőkéi is az 1924. év folyamán lényegesen szaporodtak; a statisztika 1924 december 31-én már 4057 millió aranymárkában mutatja ki a berlini nagybankok összes (saját és idegen) tőkéit.⁸ Eszerint a berlini nagybankok tőkeátmentési arányszáma 20,9, ill. 48,4%-nak felel meg.

*

A Pénzügyi Központ kötelékébe tartozó csonka-magyarországi pénzügyintézetek 1913 december 31-iki mérlegadatait alapul véve az 1925. évvégi állapotot százalékokban a következő tábla fejezi ki:

⁸ Die deutschen Banken im Jahre 1924. Berlin, 1926. 12. 1.

20. tábla. A csonka-magyarországi pénzüintézetek 1925 december 31-iki főbb mérlegtételei az 1913. évvégi mérlegtételek százalékában:

	Budapesten	Vidéken	Csonka- Magyarországon
	százalékokban		
<i>Vagyon:</i>			
Kézpénz és más pénzüintézetknél elhelyezett tőkék	46.12	30.59	41.44
Értékpapírok	12.57	6.89	11.29
Váltók	33.46	21.35	27.24
Adósok	31.53	20.25	29.96
Jelzálogos követelések	0.14	0.09	0.12
Ingatlanok	54.71	45.07	50.99
Egyéb aktívák	2.51	16.97	3.15
Veszteség	—	50.00	100.00
Összesen:	15.03	14.65	14.94
<i>Teher:</i>			
Alaptőke	24.82	14.86	21.80
Tartalékok	25.67	17.49	23.88
Takarék- és folyószámlabetétek	20.39	11.01	15.89
Viszontleszámított váltók	29.72	23.55	24.54
Hitelezők	47.94	39.86	47.56
Saját kibocsátású kötvények és záloglevelek	0.01	—	0.02
Egyéb passzívák	8.74	26.62	11.97
Nyereség	14.97	18.22	15.93
Összesen:	15.03	14.65	14.94

Ezek az adatok, melyek a pénzüintézetek egyes mérlegtételeiben a háború óta szenvedett veszteségek arányát szemléltetik, minden kommentálást feleslegessé tesznek.

*

Szükségesnek látszik azonban, hogy a *pénzüintézeti mérlegtételek arányának megoszlásában* a háború óta beállott változásokat figyelembe vegyük. Az 1925 december 31-iki pénzüintézeti mérlegekben az 1913. évvégiekhez képest a saját tőkének az összes tőke százalékában kifejezett aránya emelkedett. Mint fentebb láttuk, a csonka-magyarországi pénzüintézetek 1913 december 31-iki mérlegeiben országos eredmény szerint az alaptőke az összes tőke 9.6, a tartalékok 5.8%-át alkották; az 1925. év végén pedig az alaptőke 14.0 és a tartalékok 9.3%-a állapítható meg. Érdekes változás mutatkozik a budapesti és a vidéki

pénzintézetek saját tőkéjének arányszámai között is. Míg a háború előtt a budapesti pénzintézetek alaptőkéinek arányszáma a vidékieké alatt maradt (8,8, ill. 12,0%) és a tartalékoknál csak kis eltérés volt (6,0, ill. 5,3%), a háború után az 1925. év végére e tekintetben a helyzet a fővárosi intézetek javára alakult: ekkor úgy az alaptőke, mint a tartalékok százaléka a budapesti pénzintézeteknél az országos eredményt felülmúlták (14,6, 10,6%), a vidékieké pedig az országos átlag alatt maradtak (12,2, 6,3%). A csonka-magyarországi nagyobb pénzintézetek háború utáni tőkeátmentési arányának az 1925. január 1-i adatok alapján történt részletes megvilágítása kapcsán már alkalmunk volt rámutatni arra, hogy a vidéki pénzintézeteknél *általában* kedvezőtlenebbül alakult a helyzet, mint a fővárosiakénál. A vidéki pénzintézetek nagyarányú tőkevesztéseik következtében a saját tőkéjükben mutatkozó hiányt nem tudták sem a latens tartalékok felhasználásával, sem a felértékelés után keresztülvitt tőkeemelésekkel oly mértékben pótolni, mint a fővárosi pénzintézetek. S látni fogjuk, hogy a vidéki pénzintézetek 1926. év végére sem voltak képesek saját tőkéjük arányszámát a fővárosi pénzintézetek nivójára feljavítani. *Csak a nagyobb arányban megvalósítandó bankkoncentráció, a gyenge tőkeerejű, kis vidéki pénzintézeteknek fúziók, vagy likvidációk útján való eltüntetése fog a vidéki pénzintézetek terén is egészségesebb helyzetet kialakítani.*

Pénzintézeteink történetének vázolója során érintettük már azt, hogy a háborús és a háború utáni inflációs években a pénzintézetek takaré- és folyószámlabetét üzletága mind kisebb körre szorult s csak a koronastabilizálás után kezdett újra fellendülni; valóban az 1925. évvégi adatok már a pénzintézeti betétek megduzzadásáról számolnak be. Míg a háború előtt e tétel a fenti kimutatás szerint országos átlagban 31,5%-kal szerepelt, az 1925. év végére 33,7%-ra emelkedett. Csak hogy 1913-ban a budapesti pénzintézetek arányszámát (21,7%) a vidékieké csaknem háromszorosán felülmulta (62,3%), de már 1925. év végére Budapest és a vidék szerint korábban mutatkozott lényeges eltérés csökkent s e tételnél a budapesti pénzintézetek 29,4%-ával szemben a vidékiek 46,8%-a állott. Az 1925. december 31-iki mérlegekben a viszontleszámított váltók aránya a háború előtti állapothoz képest — a váltóforgalomban észlelhető nagy élénkségnek megfelelően — emelkedett (országos

eredményben 4.5%-ról 7.5%-ra) s e tételnél a vidéki pénzüintézetek nagyobbarányú részesedése, melyet már a háború előtti adatokból megállapítottunk, az 1925. évvégi mérlegekben is mutatkozik. A viszontleszámított váltóknál Budapest és a vidék százaléka között mutatkozó különbségek a háború előtti adatokhoz képest (1.0, ill. 15.7%), bár némileg enyhültek, még mindig lényeges eltérést tüntetnek fel. (1.9, ill. 25.2%). Az 1925. évvégi mérlegekben az 1913. évi adatok alapulvételével a „hitelezők“ összefoglaló tételének nagy megduzzadása észlelhető. E tétel 1913-ban országos eredmény szerint csupán 10.4%-kal szerepelt, 1925. év végén már az összes passzíváknak $\frac{1}{3}$ -ára emelkedett; a fővárosi és vidéki pénzüintézetek arányszámának különbsége nagyjában megmaradt (1913-ban 13.0, ill. 2.0, 1925-ben 41.6, ill. 5.6%). Ezzel szemben lényeges csökkenés állapítható meg a saját kibocsátású kötvények és záloglevelek tételénél, mely a háború előtt országos átlagban 35.4, a budapesti pénzüintézeteknél pedig 46.7% volt s 1925. év végén viszont csak elenyésző kis százalékkal szerepelt (0.04, 0.03, ill. 0.05%). A kötvény- és záloglevélkibocsátási üzletág azonban az 1926. év folyamán fokozatosan fellendült, amint az az 1926. december 31-iki adatokban már kifejezésre jut.

Az aktív tételek arányának megoszlását 1925-ben a háború előtti állapothoz képest a jelzálogos követeléseknek feltűnő csökkenése lényegesen befolyásolta. E tétel aránya, mely a háború előtt országos eredmény szerint 41.3%, a budapesti pénzüintézeteknél 45.0%, a vidékieknél pedig 29.6% volt, a háború után a jelzálogos követelések értékében szenvedett nagy veszteségek következtében pénzüintézeteink mérlegében minimálisra süllyedt (országos eredmény szerint 0.35%) s az e téren mutatkozó veszteségekben a budapesti és a vidéki pénzüintézetek egyaránt részesedtek. Ezzel szemben úgy a könnyen mobilizálható „készpénzek és más pénzüintézeteknél elhelyezett tőkék“, valamint a „váltók“ és az „adósk“ tételének arányában a háború előtti adatokhoz képest emelkedés mutatkozik. A „váltók“ tétele adataink szerint a pénzüintézetek mérlegeiben 1925. év végén jóval nagyobb részt foglalt le, mint az utolsó háború előtti mérlegekben s említésre méltó az is, hogy e tétel a fővárosi pénzüintézeteknél az összes aktíváknak 30.2%-ával, a vidékieknél 65.2%-ával szerepelt. Az „adósk“ tételénél, mely országos eredmény szerint 21.5%-ról 43.2%-ra emelkedett, a budapesti

pénzintézetek megduplázva arányszámukat (24.5-ről 51.4%-ra) továbbra is megtartották korábbi vezető szerepüket. Már fentebb jeleztük azt, hogy e tétel magában foglalja a „különféle érdekeltségeket“ is. Pénzintézeteink érdekszférája — mint statisztikai vizsgálatainkból kitűnik — a háború óta jelentékenyen kiterjedt. Az „adósok“ összefoglaló tételének nem csekély emelkedése tehát részben pénzintézeteink érdekkörének a háború óta történt nagymérvű kibővülésével magyarázható.

*

Az 1926. év folyamán pénzintézeteink vagyoni helyzete örvendetesen javult. Az 1926 december 31-iki mérlegek összesített adatai a következők:

21. tábla. A Pénzintézeti Központ és a kötelékébe tartozó csonka-magyarországi pénzintézetek 1926 december 31-iki összesített mérlegtételei.

	Budapest	Vidék	Csonka- Magyarország
	millió	pengőben	
<i>Vagyon:</i>			
Készpénz és más pénzintézetknél elhelyezett tőkék . . .	101.2	22.0	123.2
Értékpapírok	92.6	13.4	106.0
Váltók	525.2	394.6	919.8
Adósok	765.9	94.2	860.1
Jelzálogos követelések	92.4	2.7	95.1
Ingatlanok	74.5	37.1	111.6
Egyéb aktívák	27.1	7.7	34.8
Veszteség	—	0.1	0.1
Összesen	1678.9	571.8	2250.7
<i>Teher:</i>			
Alaptőke	199.5	55.0	254.5
Tartalékok	137.6	28.5	166.1
Takarék- és folyószámlabetétek	648.9	280.9	929.8
Viszontleszámított váltók	47.1	144.4	191.5
Hitelezők	532.2	40.1	572.3
Saját kibocsátású kötvények és záloglevelek	75.1	1.2	76.3
Egyéb passzívák	14.7	11.6	26.3
Nyereség	23.8	10.1	33.9
Összesen	1678.9	571.8	2250.7

22. tábla. A Pénzügyi Központ és a kötelekibe tartozó csonka-magyarországi pénzügyintézetek 1926 december 31-iki összesített mérlegkételeinek megoszlása százalékokban:

	Budapest	Vidék	Csonka-Magyarország
<i>Vagyon:</i>			
Készpénz és más pénzügyintézetknél elhelyezett tőkék . .	6.03	3.85	5.47
Értékpapírok	5.51	2.34	4.71
Váltók	31.28	69.01	40.87
Adósok	45.62	16.47	38.21
Jelzálogos követelések . . .	5.50	0.47	4.23
Ingatlanok	4.44	6.49	4.96
Egyéb aktívák	1.62	1.35	1.54
Veszteség	—	0.02	0.01
Összesen	100.00	100.00	100.00
<i>Teher:</i>			
Alaptőkék	11.88	9.62	11.31
Tartalékok	8.20	4.98	7.38
Takarék- és folyószámlabetétek	38.65	49.13	41.31
Viszontleszámított váltók . .	2.81	25.25	8.51
Hitelezők	31.69	7.01	25.43
Saját kibocsátású kötvények és záloglevelek	4.47	0.21	3.39
Egyéb passzívák	0.88	2.03	1.16
Nyereség	1.42	1.77	1.51
Összesen	100.00	100.00	100.00

Látható ebből a kimutatásból, hogy a Pénzügyi Központ kötelekibe tartozó csonka-magyarországi pénzügyintézetek saját és idegen tőkéje az 1926. év folyamán egyaránt megnövekedett. Az összes működő tőke 1688.6 millió P-ről 2250.7 millióra emelkedett; e javulást nagyobbrészt az idegen tőke szaporodása eredményezte. Országos eredmény szerint az alaptőke 236.7 millióról csupán 254.5 millióra, a tartalékok tétele pedig 157.4 millióról 166.1 millióra emelkedett, az idegen tőke összege viszont több mint 500 millió pengővel szaporodott. A pénzügyintézetek az idegen tőke jelentékeny megduzzadását elsősorban a takarék- és folyószámlabetétek nagyarányú megnövekedésének (362.8 millió P) köszönhetik. A pénzügyintézeti betétek emelkedését jórészt valutánk stabilizálása után a pénz értékállandóságába vetett bizalom és a takarékossági szellem visszatérésének tulajdoníthatjuk. De a pénzügyintézeti betétallo-

mányok jelentős növekedésénél kétségtelenül az is szerepet játszik, hogy a valutastabilizálás óta megszerzett tekintélyes összegű külföldi tőkék ideiglenesen pénzügyeinknél nyertek elhelyezést.

A passzív mérlegtételek közül 1925-ről az 1926. évre a legnagyobb arányú növekedést a saját kibocsátású záloglevelek és községi kötvények tétele érte el, mely egy év alatt körülbelül 127-szeresére emelkedett. E jelentős javulás dacára pénzügyeink kötvény- és záloglevélkibocsátási üzletágának jelenlegi mérve még jóval a háború előtti arány mögött marad. A viszontleszámított váltók tételének több, mint 50%-os emelkedése a váltóforgalom további kibővülésével magyarázható.

Az aktívák közül a váltók tétele 650.9 millió pengőről 919.8 millióra megnövekedve, most már országos eredményben is az első helyet foglalja el (40.9%). E tételnél a vidéki pénzügyzetek eddig is magas arányszámukat 1926-ban feljavították (65.2%-ról 69.0%-ra). A passzívák közül országos eredményben az „adó-sok“ összefoglaló tétele a második helyre szorult (38.2%), a fővárosi pénzügyzeteknél továbbra is megtartva korábbi vezető helyét. Nagyobb arányú javulásról számolhatunk be még a „készpénzek és más pénzügyzeteknél elhelyezett tőkék“ gyűjtő tételénél (44.5 millió P) és főleg a jelzálogos követeléseknél, mely a fenti kimutatásban szereplő pénzügyzetek összesített mérlegeikben az 1926. üzleti év folyamán több mint tizenhat-szorosára (5.9 millióról 95.1 millió P-re) emelkedett.

*

Csonka-Magyarországon a pénzügyzetek terén Budapest vezető szerepe érthetőleg fokozottabban domborodik ki, mint a régi Magyarországon. Indokolt tehát annak vizsgálata is, mily arányban részesedett a csonka-magyarországi pénzügyzetek egyes mérlegtételeiben Budapest és a vidék.

A Pénzügyzeti Központ kötelékébe tartozó, Magyarország jelenlegi területén levő pénzügyzetek 1913 december 31-iki mérlegtételeiből Budapestre, illetőleg a vidékre esett százalékokban:

23. tábla. A Pénzintézeti Központ kötelékébe tartozó csonka-magyarországi pénzintézetek 1913. évvégi összesített mérlegtételeinek megoszlása Budapest és a vidék szerint.

	Budapestre	Vidékre
	jutott	
	százalékokban	
<i>Vagyon:</i>		
Készpénz és más pénzintézeteknél elhelyezett tőkék	69.88	30.12
Értékpapírok	77.51	22.49
Váltók	48.63	51.37
Adósok	86.10	13.90
Jelzálogos követelések	82.57	17.43
Ingatlanok	61.42	38.58
Egyéb aktívák	95.61	4.39
Veszteség	—	100.00
Összesen	75.72	24.28
<i>Teher:</i>		
Alaptőkék	69.69	30.31
Tartalékok	78.14	21.86
Takarék- és folyószámlabetétek	52.03	47.97
Viszontleszámitolt váltók	16.03	83.97
Hitelezők	95.21	4.79
Saját kibocsátású kötvények és záloglevelek	100.00	—
Egyéb passzívák	81.91	18.09
Nyereség	70.39	29.61
Összesen	75.72	24.28

Látható a fenti táblából, hogy a Pénzintézeti Központ kötelékébe tartozó csonka-magyarországi pénzintézetek 1913. december 31-iki mérlegtételeiből Budapestre általában nagyobb arány jutott, mint a régi Magyarország pénzintézeteinek összesített mérlegtételeiből. Az 1913. év végén a csonka-magyarországi pénzintézetek passzívái közül csupán a viszontleszámitolt váltóknál (84.0%), aktívái közül pedig ennek megfelelően a váltók tételénél (51.4%) mutatkozik a vidéki pénzintézetek nagyobb aránya. Jelentékenyebb részesedésük állapítható meg a takaré- és folyószámlabetétek (48.0%) és az ingatlanok tételénél is (38.6%). A saját kibocsátású kötvények és záloglevelek — a fenti kimutatás szerint — kizárólag a fővárosi pénzintézetek mérlegeiben szerepeltek. Az összes tőkéből Budapest részesedése körülbelül háromnegyed résznyi (75.7%) volt.

Az 1925 és 1926 december 31-iki fent ismertetett pengőmérlegek egyes tételeiben a budapesti és a vidéki pénzüintézetek százalékos részesedését a következő tábla tünteti fel:

24. tábla. A Pénzüintézeti Központ és a kötelékébe tartozó csonka-magyarországi pénzüintézetek 1925. és 1926. évvégi összesített mérlegtételeinek megoszlása Budapest és a vidék szerint.

	1925-ben Budapestre	1926-ban	1925-ben vidékre	1926-ban
	j u t o t t s z á z a l é k o k b a n			
<i>Vagyon:</i>				
Készpénz és más pénzüintézeteknél elhelyezett tőkék	77.76	82.14	22.24	17.86
Értékpapírok	86.26	87.36	13.74	12.64
Váltók	59.72	57.10	40.28	42.90
Adósok	90.61	89.05	9.39	10.95
Jelzálogos követelések	88.14	97.16	11.86	2.84
Ingatlanok	65.89	66.76	34.11	33.24
Egyéb aktívák	76.28	77.87	23.72	22.13
Veszteség	50.00	—	50.00	100.00
Összesen	76.18	74.59	23.82	25.41
<i>Teher:</i>				
Alaptőke	79.34	78.39	20.66	21.61
Tartalékok	83.99	82.83	16.01	17.17
Takarék- és folyószámlabetétek	66.77	69.79	33.23	30.21
Viszontleszámított váltók	19.41	24.60	80.59	75.40
Hitelezők	95.98	92.99	4.02	7.01
Saját kibocsátású kötvények és záloglevelek	66.67	98.43	33.33	1.57
Egyéb passzívák	59.78	55.89	40.22	44.11
Nyereség	66.14	70.21	33.86	29.79
Összesen	76.18	74.59	23.82	25.41

A 24. táblából kitűnik, hogy az 1925. és 1926. év végén a kimutatásban szereplő pénzüintézetek összes tőkéjéből Budapestre körülbelül a háború előtti állapotnak megfelelően továbbra is háromnegyed rész jutott. De az 1925. és 1926. évvégi mérlegek legtöbb tételénél a háború előtti állapothoz képest általában a fővárosi pénzüintézetek részesedési arányának fokozódása állapítható meg. 1925-ben még a váltók tételénél is aláz szállott a vidéknek korábban észlelt magas arányszáma (40.2%); a vidéki pénzüintézetek e tételnél arányszámukat 1926-ra csak

kis mértékben javították meg (42.9%). Fenti kimutatás szerint a vidék túlsúlya immár csak a viszontleszámított váltók tételénél mutatkozik (80.6, 75.4%).

Ismerve azt a domináló szerepet, melyet pénzügyi szervezetünkben a *budapesti nagybankok* betöltenek, a legtöbb mérlegkételemben a fővárosi pénzügyi szervezetek túlnyomó aránya — úgy véljük — nem igényel beható magyarázatot.⁹

5. A koncentráció jelentősége pénzügyi szervezetek terén.

A magyarországi pénzügyi szervezetek fejlődésének vizsgálatánál röviden érintenünk kell a koncentráció kérdését is. A koncentráció tudvalevőleg a kapitalisztikus gazdasági rend általános jelensége, mely épp oly régi és épp oly nemzetközi, mint maga a kapitalisztikus gazdasági rend. E jelenség az erők egyesítésében, a tömörülésben jut kifejezésre és legjellegzetesebben a pénzügyi szervezetek terén érvényesül.¹

A gőzgép feltalálásával megindult gazdasági forradalom a termelésre és a forgalomra egyaránt nagy hatást gyakorolt és az egész gazdasági élet tőke- és hitelszükségleteit jelentékeny mértékben fokozta. A megnövekedett hitelszükségleteket az akkori magánbankok már nem voltak képesek kielégíteni. A részvénytársasági forma alapján *nagybankok* alakultak, melyek a megváltozott gazdasági viszonyokhoz alkalmazkodva, nagy tőkét gyűjtöttek össze és a kockázatot is megosztják.²

Mi a nagybank? A „*nagybank*“ fogalmának meghatározása sem az irodalomban, sem a gyakorlatban nem egységes. Így *Riesser*: Die deutschen Banken und ihre Konzentration c. művének 1912-ben megjelent 4. kiadásában a német nagybankok kritériumául a 100 millió márka alaptőkeminimumot

⁹ A 9 legnagyobb budapesti pénzügyi szervezet 1926. évvégi mérlegeredményeit behatóan vizsgálja: *Eber Antal*: Die Budapester Geldinstitute i. J. 1926. c. tanulmányában. Ung. Wirtschafts-Jahrbuch, III. évf. Budapest, 1927. 274—282. l.

¹ A bankkoncentráció kérdésének és a német bankkoncentráció fejlődésének részletes leírását lásd pl. *Riesser*: Die deutschen Grossbanken und ihre Konzentration im Zusammenhang mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland. 4. kiad., Jena, 1912., főleg 489. és köv. l.

² A franciaországi, angolai, kanadai és németországi bankkoncentráció alakulásának rövid vázlatát nyújtja: *Jacques Masteau*: La concentration des capitaux. Paris, 1926. 81—83. l.

véve alapul, a nagybankok közé csak 6 berlini pénzüintézetet sorolt,² holott korábban még 10 berlini nagybankról emlékezett meg.³ Ezzel szemben pl. *Bosenick*: Neudeutsche gemischte Bankwirtschaft c. munkájában 9 berlini nagybankkal foglalkozik. Szerinte 9 berlini pénzüintézetet illet meg a „nagybank” megjelölés.⁴

Der deutsche Ökonomist „Die deutschen Banken im Jahre 1924.” c. külön kiadványban 7 berlini nagybank (Deutsche Bank, Disconto-Gesellschaft, Dresdner Bank, Darmstädter und Nationalbank, Kommerz- und Privatbank, Mitteldeutsche Creditbank, Berliner Handelsgesellschaft) adatait ismerteti, melyek aktívái 1924 január 1-én 24.2 és 200 millió aranymárka között mozogtak.⁵ A nagybank fogalmának meghatározását többek között legújabban *Arnold Fendler* is megkísérelte.⁶ De Fendler definíciója aligha megfelelő, mert a széleskörű külföldi összeköttetések fennforgása még nem lehet döntő kritérium a „nagybank” fogalmi meghatározásánál. Fendler által a német nagybankok tipikus ismertetőjének vett „Universalität ihres Geschäftsbetriebes” egyébként a német hitelbankok általános jellemzője.

A m. kir. Központi Statisztikai Hivatal 1913. évi hitelintézeti kiadványában *Tormay Béla* nagybanknak vette mindazokat a bank- és takarékpénztári intézeteket, melyek saját tőkéje (alaptőke és tartalékalapok) az 1909. év végén a 10 millió koronát meghaladta. Ezen az alapon akkor 15 magyar pénzüintézetet sorolt a „nagybankok” kategóriájába; e pénzüintézeteken kívül annak idején még 2 földhitelintézet saját tőkéje is meghaladta a 10 millió koronát.⁷

Speciálisan hazai viszonyainkat tekintve a „nagybank” elnevezéssel valóban a legnagyobb tőkeerővel rendelkező budapesti

² Id. m. 519. l.

³ Zur Entwicklungsgeschichte der deutschen Grossbanken mit besonderer Rücksicht auf die Konzentrationsbestrebungen. Jena, 1905. 206. l.

⁴ Id. m. I. köt. München und Berlin, 1912. 62. l.

⁵ Id. m. Berlin, 1926. 9. és köv. l.

⁶ „Unter Grossbanken versteht man allgemein die grössten Kreditbanken Berlins, deren Verbindungen vor dem Kriege bis in die entlegensten Länder reichten und die einen Kranz von Provinzbanken um sich vereinigten und noch vereinigen. Alle anderen Banken Berlins werden mit den Banken im Reich unter dem Namen „Provinzbanken” zusammengefasst”. (Zur Kapitalkonzentration der Berliner Grossbanken von 1914–1923. Berlin, 1926. 8. l.) — „Das typische Merkmal unserer Grossbanken ist die Universalität ihres Geschäftsbetriebes”. (Id. m. 11. l.)

⁷ Magy. Stat. Közl. új sorozat, 35. köt. 51*. l.

pénzintézetek jelölhetőek meg s mint kritériumot jelenleg talán helyesen a 10 millió pengőn felüli saját tőkét alkalmazhatjuk. Ezzel a nagybankok fogalmi körébe vonunk oly magyar pénzintézeteket is, melyek nyilván a nyugateurópai vagy még inkább az amerikai nagybankok típusától messze állanak. De *hazai pénzintézeti szervezetünk eddigi fejlődése és különösen a háború óta szenvedett nagyarányú tőkeveszteségek indokoltá teszik a hazai „nagybankok“ kritériumául ily aránylag alacsony saját tőkeösszeg alapulvételét.* Természetesen a bankkategóriák felállításánál a saját tőke nagyságán kívül az idegen tőke összegét is figyelembe kell venni, mert lehetséges az, hogy valamely pénzintézet aránylag csekélyebb összegű saját tőke felett rendelkezik ugyan, de tekintélyes idegen tőkét kezel.

Magyarországon a bankkoncentráció a kiegyezés utáni gazdasági fellendülés hatása alatt kezdett érvényesülni. Az ipar, a kereskedelem, a mezőgazdaság, általában a gazdasági élet, úgyszintén az állam, a városok növekvő tőkeszükségletei tőkeszervezetünkben is szükségképpen a koncentrációhoz vezettek. Különösen hazánkban a múlt század utolsó évtizedeitől kezdve hirtelenül kialakult nagyipara egyre fokozódó tőkeszükségleteivel is a tőkék nagyarányú összegyűjtését és növelését tette szükségessé. Tőkeszegény országunk azonban — mint arról már fentebb megemlékeztünk — nem tudta belföldön a szükséges tőkéket teljes mértékben előteremteni. *Nagybankjainkra* hárult tehát az a feladat, hogy a hiányzó tőkét zálogleveleknek, kötvényeknek külföldön való elhelyezése, valamint különféle kölcsönök megszerzése által biztosítsák.

Nagybankjaink Budapesten székelve központi fekvésük, nagy tőkeerejük, kiterjedt külföldi összeköttetések, széleskörű fiókhálózatuk, nagyszámú affiliált intézeteik és érdekeltségeik révén a pénzintézetek között vezető helyet foglalnak el és Magyarország gazdasági életében nagy hatalmat gyakorolnak. Működési körük a fővárosból kiindulva, nemesak a régi Nagy-Magyarország egész területére, hanem a külföldre is kiterjed. A vidéki gazdasági élettel való kapcsolatukat szorosabbá teszi a vidéki fiókhálózat kiépítése és nagyszámú vidéki pénzintézet affiliálása. Nemzetközi összeköttetések elmélyítése által pedig megkönnyítették a külföldi tőkének Magyarországra való beözönlését, mely hazánk gazdasági fejlődésére jótékony hatást gyakorolt.

A budapesti nagybankok községi kölcsönök, záloglevelek, törlesztéses kölcsönök, vasúti kötvények kibocsátásával részint a közületek, részint a termelés számára szükséges tőkét biztosították. A magyar állam hitelműveleteinek lebonyolításánál is elsősorban a nagybankok jöhetnek számításba: államkötvények elhelyezésével, kölcsönök nyújtásával és közvetítésével az állami hitel érdekében értékes szolgáltatásokat teljesítettek. Az ipar, a kereskedelem, a közlekedés fejlesztéséhez különösen a crédito mobilier-ek szerepét betöltő nagybankok járultak jelentékeny mértékben.

A koncentráció eredményeképpen Magyarországon újabban a kisebb tőkeerejű pénzüintézetek, különösen a vidéki helyi jellegű bankok és takarékpénztárak fokozatosan tért veszítenek a budapesti nagybankokkal szemben. A kisebb pénzüintézetek nagyrésze teljesen elveszti önállóságát s vagy beleolvad valamely pénzüintézetbe, vagy névleges önállóságát megtartva, mint affiliáció a nagyobb pénzüintézetek konszernjébe jut.

Hegedüs Loránt a külföldi statisztikának a magyar adatokkal történt egybevetése alapján kimutatta, hogy a magyar pénzüintézetek fejlődése párhuzamosan haladt a külföldével, mind a növekedés kvantitatív nagysága, mind időbeli gyorsulása tekintetében s a fejlődés folyamán nagybankjaink szervezete aránylag is nagyobbá, hivatásuk pedig sokszerűbbé, többoldalúvá változott.⁸ De Magyarországon a bankkoncentráció még nem jutott oly magas fokra, mint a gazdaságilag fejlettebb nyugati országokban. Pénzüintézeteink koncentrációs mozgalma még nem tekinthető befejezettnek.

Bud János még a háború előtt vizsgálva a koncentráció jelenségét a gazdaságtársadalmi életben, a magyar pénzüintézetek koncentrációjának kérdésére is kitért. Ő is rámutatott arra, hogy a magyar pénzüintézetek koncentrációja még nem oly nagyarányú, mint a fejlettebb gazdasági étellel bíró nyugateurópai államokban (pl. Anglia, Németország, Franciaország). E körülmény sajátos hazai viszonyainkban leli magyarázatát. Az agrár Magyarország mezőgazdasági hiteligenyeit a budapesti nagybankok és néhány földhitelintézet kielégíthetik. A pénzüintézetek az ipar és a kereskedelem hitelszükségleteit is kellően ellátják. Bud János tanulmányában „bank-

⁸ A tőkekoncentráció problémái Magyarországon. Budapesti Szemle, 1917. évi 172. köf. 525. és köv. 1.

ügyünk erős decentralizációjáról⁹ számolt be. Hangsúlyozta, hogy a decentralizáció érvényesülésének okát nem szabad tisztán gazdasági viszonyokban keresni; ebben a nemzetiségi áramlatok terjedése és érvényesülése is hatalmas tényező volt. Egyben jól jelölte meg a fejlődés irányát abban, hogy Magyarországon is be fog következni az erősebb mérvű bankkoncentráció.⁹

Valóban hazánkban a pénzüintézetek koncentrációja a legutóbbi évtized alatt jelentékeny mértékben előrehaladt.

Pénzüintézeteink tőkeerejének megoszlására vonatkozólag a következő adatok állanak rendelkezésünkre:

25. tábla. A Pénzüintézeti Központ és a kötelékébe tartozó pénzüintézetek saját tőkéje valamint aktíváinak főösszege 1926 dec. 31-én.*

A)						
1. Saját tőke.						
Pénzüintézeti csoport.	Budapest		Vidék		Csonka-Magyarország	
	pengő	aranykorona	pengő	aranykorona	pengő	aranykorona
I. 10 millió P-n felüli saját tőkével rendelkező pénzüintézetek	252.584	218.020	—	—	252.584	218.020
II. 3—10 millió P saját tőkével rendelkező pénzüintézetek	24.985	21.566	—	—	24.985	21.566
III. 3 millió P-n aluli saját tőkével rendelkező pénzüintézetek	28.642	24.722	78.355	67.632	106.997	92.354
Összesen	306.211	264.308	78.355	67.632	384.566	331.940
2. Az aktívák főösszege.						
I. 10 millió P-n felüli saját tőkével rendelkező pénzüintézetek	1,106.942	955.466	—	—	1,106.942	955.466
II. 3—10 millió P saját tőkével rendelkező pénzüintézetek	183.014	157.970	—	—	183.014	157.970
III. 3 millió P-n aluli saját tőkével rendelkező pénzüintézetek	388.915	335.694	571.849	493.596	960.764	829.290
Összesen	1,678.871	1,449.130	571.849	493.596	2,250.720	1,942.726

⁹ A koncentráció a gazdaságtársadalmi életben. Közg. Szemle 1911. évi 35. évf. 45. köt. 96. és köv. l.

* A Pénzüintézeti Központ statisztikai osztályának összeállítására alapján.

B)

1. Saját tőke.

	Budapest	Vidék	Csonka- Magyarország százelekében
I. 10 millió P-n felüli saját tőkével . . .	82.4	—	65.7
II. 3—10 millió P saját tőkével	8.2	—	6.5
III. 3 millió P-n aluli saját tőkével . . .	9.4	100.0	27.8
Összesen . . .	100.0	100.0	100.0

2. Az aktívák főösszege.

I. 10 millió P-n felüli saját tőkével . . .	65.9	—	49.2
II. 3—10 millió P saját tőkével	10.9	—	8.2
III. 3 millió P-n aluli saját tőkével . . .	23.2	100.0	42.6
Összesen . . .	100.0	100.0	100.0

Fenti adatokból kitűnik, hogy a Pénzügyintézeti Központ kötelékébe tartozó *csonka-magyarországi pénzügyintézetek saját tőkéjéből* az általunk „nagybankok“ kategóriájába sorolt intézetekre országos eredmény szerint körülbelül kétharmad rész (65.6%), a 3—10 millió P saját tőkével rendelkező pénzügyintézetekre (jelölhetjük ezeket a „középbankok“ összefoglaló elnevezéssel) pedig csupán 6.5% jutott. Tehát a második pénzügyintézeti kategória saját tőkeereje az elsőnek alig 10%-át képviseli. A kis pénzügyintézetek (3 millió P-n aluli saját tőkével) a kimutatott összes saját tőkéből 27.9%-kal részesedtek.

A koncentráció érvényesülésének sokkal nagyobb fokú eredményé mutatkozik a *budapesti pénzügyintézetek saját tőkéjének* bankkategóriák szerint való megoszlásánál. A Pénzügyintézeti Központ kötelékébe tartozó fővárosi pénzügyintézetek saját tőkéjéből a „nagybankok“ több mint négyötöd részt foglaltak le (82.4%), míg a közép- és kis pénzügyintézetek csak 8.2, illetőleg 9.4%-ot.

Némileg más arányszámokat kapunk a *csonka-magyarországi pénzügyintézetek összes aktíváinak* az egyes bankkategóriák szerint történő részletezésnél. Az 1926 december 31-iki mérlegadatok alapján ugyanis országos eredményben az első kategóriára az összes aktíváknak nem egészen a fele (49.2%), a másodikra 8.2%, a kis pénzügyintézetekre pedig 42.6% esett. Ezek az arányszámok azt jelzik, hogy a kis pénzügyintézetek általában nagyobb arányban gyűjtik az idegen tőkét, mint a saját tőkét.

Hasonlóképpen a *budapesti pénzügyintézetek összes aktíváiban* az egyes kategóriák részesedése is a saját tőke megoszlási arányához képest a kis pénzügyintézetek javára mutat eltolódást.

A Pénzüntézetek Központ kötelékébe tartozó budapesti pénzintézetek összes aktíváiból az 1926. év végén a „nagybankok“ 65.9, a „középbankok“ 10.9%-kal és a kis pénzintézetek pedig 23.2%-kal részesedtek.

Szükségesnek látszik, hogy a fővárosi vezető nagyobb pénzintézetek saját tőkéjét és összes aktíváit az egyes intézetek szerint is részletezzük. Alábbiakban a két első kategóriába tartozó pénzintézetek adatait fogjuk bemutatni. Meg kell itt jegyezni azt, hogy bár a hitelszövetkezetek — mint a munka elején jeleztük — jelen vizsgálódásaink körén kívül esnek, a Pénzüntézetek Központ kimutatásaiban az általunk első kategóriába sorolt pénzintézetek között az Országos Központi Hitelszövetkezet, mint a P. K. tagja, is helyet foglalván, alábbi részletezésnél kivételesen e hitelszövetkezet adatai is figyelembe vétetnek. A Pénzüntézetek Központ kötelékébe tartozó pénzintézetek pengőmérlegeiről készített összesített kimutatásokban ugyanis e hitelintézet adatai is szerepelnek.

A nagyobb budapesti pénzintézetek 1926 december 31-iki saját tőkéjét és összes aktíváit a következő tábla tünteti fel:

26. tábla. A budapesti nagyobb pénzintézetek saját tőkéje és aktíváinak főösszege 1926 december 31-én.¹⁰

10 millió P felüli saját tőkével rendelkező pénzintézetek:	Saját tőke*		Az aktívák főösszege	
	pengő	aranykorona	pengő	aranykorona
	e	z r e	k b e n	
Anglo Austrian Bank Ltd. (jelenleg Anglo International Bank Ltd.) budapesti képviselősege	12.000	10.358	—	—
Angol-Magyar Bank	11.536	9.957	71.325	61.565
Országos Központi Hitelszövetk.	13.223	11.413	65.266	56.334
Földhitelbank	10.085	8.705	19.036	16.431
Hazai Bank	11.460	9.892	48.531	41.890
Magyar Általános Hitelbank	61.951	53.474	266.957	230.426
Magyar Általános Takarékpénztár	10.052	8.676	67.132	57.945
Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank	14.050	12.127	84.780	73.179
Magyar Olasz Bank	13.865	11.968	82.160	70.917
Magyar Országos Központi Takarékpénztár	13.000	11.221	74.577	64.372
Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület	19.082	16.471	133.427	115.169
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank	50.280	43.400	193.751	167.238
Wiener Bankverein Magyarorsz. Fióktelepe	12.000	10.358	—	—
Összesen	252.584	218.020	1.106.942	955.466

¹⁰ A P. K. statisztikai osztályának összeállítása alapján.

* A kimutatásban az üzletrészköteles saját tőke van feltüntetve.

3-10 millió P saját tőkével rendelkező pénzüintézetek:	Saját tőke		Az aktívák főösszege	
	pengő	aranykorona	pengő	aranykorona
	e z r e	e k b e n	e k b e n	e k b e n
Belvárosi Takarékpénztár	4.000	3.453	28.875	24.924
Magyar Általános Ingatlanbank	6.000	5.179	18.498	15.967
Magyar-Cseh Iparbank	4.048	3.494	14.885	12.848
Magyar Földhitelintézet	3.130	2.702	83.706	72.252
Magyar Jelzálog Hitelbank	4.787	4.132	31.331	27.044
Magyar Kereskedelmi Hitelbank Schopper J. G.	3.020	2.606	5.719	4.935
Összesen	24.985	21.566	183.014	157.970

Az egy-egy pénzüintézetre eső átlagos saját tőke a három kategória szerint a következő eltéréseket mutatja:

27. tábla. A Pénzüintézeti Központ kötelékébe tartozó csonka-magyarországi pénzüintézetek átlagos saját tőkéje a pénzüintézeti kategóriák nagysága szerint 1926 december 31-én.

Pénzüintézeti kategóriák:	Pénzüintézetek száma	Egy-egy intézetre eső saját tőke	
		Pengő	Aranykorona
		e z r e k b e n	e k b e n
I. 10 millió P-n felüli saját tőkével	13	19.429,5	16.770,8
II. 3-10 millió P saját tőkével	6	4.164,1	3.594,3
III. 3 millió P-n aluli saját tőkével	571	187,4	161,7
Összes	590	651,8	562,6

A számításokból kitűnik, hogy a Pénzüintézeti Központ kötelékébe tartozó összes pénzüintézetek átlagos saját tőkéje 1926. év végén körülbelül 652 ezer pengő volt. A pénzüintézeti kategóriák szerint részletezve az első csoportra 19,4 millió, a másodikra 4,2 millió, a kis pénzüintézetekre pedig csupán 188 ezer pengő átlagos saját tőke esett.

Ezekből az adatokból is a budapesti nagy pénzüintézetek domináló tőkeereje domborodik ki.

A csonka-magyarországi tőkekoncentrációra vonatkozólag némi következtetést enged alábbi kimutatás is, mely a pénzüintézeti fiókok számát tünteti fel.

28. tábla. A Pénzüintézeti Központ kötelékébe tartozó csonka-magyarországi pénzüintézetek fiókjainak száma 1926 december 31-én.

A budapesti pénzüintézetek fiókjai Budapesten	113
A budapesti pénzüintézetek fiókjai vidéken	87
A vidéki pénzüintézetek fiókjai vidéken	126
A vidéki pénzüintézetek fiókjai Budapesten	2
Összesen	328

A Pénzüntézeti Központ kötelékébe tartozó pénzüntézetek közül 1926 december 31-én a *budapesti pénzüntézetek* 200 fiók felett rendelkeztek. A fővárosi pénzüntézetek budapesti fiókjainak túlnyomó része a „nagybankok“ fiókhálózatába tartozik.

A budapesti legnagyobb bankok és takarékpénztárak fiók- és affiliált intézeteinek száma 1926 december 31-én a következőképpen alakult:

28a. tábla. A budapesti nagy pénzüntézetek fiók- és affiliált intézeteinek száma 1926 december 31-én.*

a) *A fiókiintézetek száma:*

	Buda- pesten	vidéken	a Magyar- birodalomtól elszakított területen
Anglo Austrian Bank Ltd. (jelenleg Anglo International Bank Ltd.) budapesti képviselőse	2	—	—
Angol-Magyar Bank R.-T.	10	7	—
Hazai Bank R.-T.	3	—	—
Magyar Általános Hitelbank	7	9	4
Magyar Általános Takarékpénztár R.-T.	8	20	—
Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank	8	2	1
Magyar-Olasz Bank R.-T.	8	8	—
Magyar Országos Központi Takarékpénztár	9	1	—
Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület	11	—	—
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank	16	5	4
Wiener Bankverein magyarországi fióktelepe	3	—	—

b) *Az affiliált intézetek száma:*

	Buda- pesten	vidéken	a Magyar- birodalomtól elszakított területen
Angol-Magyar Bank R.-T.	—	2	4
Hazai Bank R.-T.	—	—	—
Magyar Általános Hitelbank	—	18	5
Magyar Általános Takarékpénztár R.-T.	—	6	—
Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank	3	15	2
Magyar-Olasz Bank R.-T.	—	10	—
Magyar Országos Központi Takarékpénztár	1	2	—
Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület	1	15	—
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank	1	10	1

Fejtegetéseinkből általában megállapítható a magyar pénzüntézetek terén a koncentráció jelentősége, a nagybankoknak domináló tőkeereje. További részletesebb adatok hiányában nem tudjuk minden vonatkozásában számszerűen is igazolni azt, hogy a fejlődés pénzüntézteink terén valóban a mind nagyobb arányú koncentráció irányában halad előre.

Pénzüntézeti szervezetünkben a budapesti nagybankok

* A pénzüntézetek adatközlései alapján.

vezető szerepe kétségtelenül mind erőteljesebben domborodik ki s térhódítása mind nagyobb arányban érvényesül. E jelenségre annál is inkább rá kell mutatnunk, mert még a háború előtti statisztikai anyag alapján arra lehetett következtetni, hogy „... hazánkban nem találhatjuk a bankkoncentrációnak oly jellemző példáit, mint a fejlettebb gazdasági étellel bíró nyugati országokban, sőt... inkább azt látjuk, mintha a vidéki helyi jellegű intézetek tért nyernének“.¹¹

Nagybankjaink vezetőszeropét, jelenlegi helyzetét nem lehet csupán a legutóbbi évek mérlegadatai alapján megítélni. A nagybankok hatalmát nemcsak a saját és idegen tőke feletti uralom biztosítja; jelentős súllyal esnek a latba vezető helyzetük megalapozása szempontjából a külföldi piacokon már a háború előtt megszerzett s a háború után újra felvett s részben kiszélesített összeköttetések, a céltudatos, szakszerű vezetésük, a bankvezérek nagy tekintélye, személyes összeköttetései, melyek mind a nagybankok irányító befolyását növelik a kisebb pénzintézetek pozíciójának rovására.¹² Nagybankjaink az érdekeltségeknek úgy quantitative, mint qualitative nagyobb része felett is rendelkeznek. Dacára annak, hogy pl. az iparvállalatoknak az infláció utáni tőkeátmentése — mint azt már fentebb kimutattuk — általában a pénzintézetekénél kedvezőbb volt, nagybankjainknak a hazai gazdasági életre már korábban is gyakorolt befolyása nemcsak megmaradt, sőt fokozódott, mivel a háború utáni hitelszükségletek a szenvedett nagy tőkevesztések következtében a háború előtti viszonyokhoz képest jelentékenyen növekedtek s így a pénzintézetek tőkeközvetítő szerepének jelentősége előtérbenyomult.

Felvetődhet az a kérdés, vajjon gazdaságpolitikai szempontból helyes-e egyfelől a budapesti nagyobb pénzintézetek előtérbenyomulása, másfelől a kisebb, főleg helyi jellegű pénzintézetek háttérbeszorulása. A vidéki pénzintézetek javára azt szokták felhozni, hogy azok inkább alkalmasak a helyi hitelviszonyok alapos ismeretének birtokában a vidék hitelszükségletének ellátására, mint a fővárosi nagy pénzintézetek. De nem szabad megfeledkezni arról, hogy a budapesti nagyobb bankok és takarékpénztárak fiók- és affiliációs háló-

¹¹ Magy. Stat. Közl. új sorozatának 35. köt. 51*. I.

¹² V. ö. *Varga István*: Tőke és infláció. Közg. Szemle 1926. évi 38. köt., 572—573. I.

zatuk kiépítésével éppen annyira fenntarthatják a vidékkel a közvetlen kapcsolatot és bizalmi embereik által informálva éppen oly mértékben figyelembe vehetik a vidék speciális igényeit, mint a vidéki kis pénzüzetek. Tekintetbe veendő itt az a körülmény is, hogy a vidéki pénzüzetek a hiteligenyeket teljes mértékben csak a budapesti pénzüzetek közvetítése útján képesek kielégíteni, amint arra a vidéki pénzüzetek mérlegében pl. a viszontleszámított váltók tételének a budapesti pénzüzetekét messze felülmuló aránya mutat. Így valójában a túlságos nagy számú vidéki kis banknak és takarékpénztárnak a tőke körforgásába való beilleszkedése a hitelfeltételek, a kamatok felesleges megdrágítását eredményezheti.

De gazdasági életünknek kétségtelenül a jövőben is szüksége van a jól megalapozott, szolid vezetés alatt álló vidéki pénzüzetekre.

A jövőben előreláthatólag a kisebb, főleg vidéki pénzüzetek jelenleg még túltengő száma fokozatosan csökkenni fog. A hazai pénzüzeti szervezet arányosabb kialakulása érdekében a nagybankok fiókhálózatában is megfelelő változtatások látszanak szükségeseknek. Ma a helyzet az, hogy nemcsak a vidéki nagyobb városokban, hanem számos kisebb helyen is több fővárosi nagybank fiókja működik. A nagybankoknak — érdekeik összeegyeztetése és a helyi viszonyok figyelembevétele mellett — a nélkülözhető pénzüzeti fiókok egyesítésére vagy megszüntetésére, — esetleg területi felosztással — a pénzüzeti fiókhálózatnak arányosabb kialakítására kell törekedniök.

Pénzüzeteink terén a jövőben tehát a koncentrációnak további nagymérvű érvényesülésével kell számolni.

6. A pénzüzetek titkos tartalékai.

A pénzüzetek (a vállalatok) titkos tartalékolása a közgazdasági irodalomnak eddig kevésbé tárgyalt problémája. A pénzüzetek titkos tartalékainak számszerű kimutatására alig találunk az irodalomban kísérletet. Ennek magyarázata főleg abban keresendő, hogy rendkívül nehéz feladat a pénzüzetek vagyonában rejlő titkos tartalékokat megfogni, azokat pontosan körülhatárolni, teljes összegükben megállapítani pedig szinte lehetetlen.

A titkos tartalékok részint a vagyontételek alacsonyabb értékeléséből keletkeznek (ú. n. pesszimiztikus értékelés); minél alacsonyabban, minél óvatosabban állítják mérlegbe az egyes vagyontételeket, annál nagyobb mértékben képződnek titkos tartalékok. A pénzügyintézetek (vállalatok) az egyes vagyontételeknél a tényleges értékcsökkenést jóval meghaladó ú. n. leírásokat is eszközölhetnek: ez is a titkos tartalékolásnak egyik formája. Az inflációs évek mérlegeiben különösen az egyes vagyonszereknek beszerzési áron, papirkoronában való beállítása volt szembevetendő; pénzünk értékének rohamos romlása idején a pénzügyintézeti mérlegek a korábban aranykoronákban beállított egyes vagyontételeket (pl. ingatlanokat) ugyanolyan, vagy alig magasabb névértékű papirkoronákkal szerepeltették. A titkos tartalékok a tehertételek túl magas értékelése útján is előállhatnak. A passzív tételek mögött rejtőző titkos tartalékok rendszerint nehezebben állapíthatók meg, mint az aktív tételekben levő latens tartalékok. Általában a pénzügyintézetek mérlegei pl. a be rendezéseket alacsony értéken tüntetik fel; az ingatlanok, az áruk, az értékpapírok, a valuták, a devizák: mind megannyi oly tétel, melyek mögött jelentékeny latens tartalékok rejtőzhetnek. A titkos tartalékolásra a pénzügyintézeti mérlegek egyéb tételeinél is nyílik lehetőség.

A pénzügyintézetek (a vállalatok) hazánkban is már a háború előtt, de különösen a háború alatti és utáni inflációs években jelentékeny latens tartalékok felett rendelkeztek. A háború alatt a hadiszállításokban résztvevő bankok nagy nyereségeiket s általában a pénzügyintézetek az inflációs konjunktúra által nyújtott rendkívüli nyereségeik jórészét is titkos tartalékokban rejtették el.

a) *A titkos tartalékolás jelentősége.*

Mielőtt a csonka-magyarországi pénzügyintézetek titkos tartalékainak arányára a statisztikai adatok segítségével rávilágítanánk, előbb röviden a titkos tartalékolás problémájának jelentőségét érintjük.

A titkos tartalékok kérdése különbözőképpen ítélhető meg aszerint, amint azt a pénzügyintézetek, a részvényesek, vagy a közgazdaság szempontjából vizsgáljuk.

A *pénzügyintézetek* szempontjából bizonyos határig a latens tartalékok gyűjtése kétségtelenül szükségesnek mutatkozik,

hogy ezáltal a — főleg előre nem látható nagyobb — veszteségek megfelelő fedezetet s általában a nyílt tartalékok kellő kiegészítést nyerjenek. A latens tartalékok gyűjtése a pénzüzetek szempontjából azért is nagyjelentőségű, mert a titkos tartalékok a pénzüzetek igazgatósága által szükség esetén könnyen felhasználhatók. Itt azonban mindjárt rá kell mutatnunk arra, hogy a pénzüzetek a titkos tartalékolásnál olykor a megengedhető határt jóval túllépik. A túlságos nagyarányú titkos tartalékolás a pénzüzeteket túlmerész üzleti vállalkozásokra csábíthatja. A pénzüzetek történetében is találunk példákat arra, hogy a kockázatos vállalkozások veszteségei utóbb a nyílt és a titkos tartalékokat is meghaladták és több esetben a pénzüzetek vagyoni helyzetét alapjaiban meg-ingatták.

A multban gyakran szóvá tették azt, hogy a latens tartalékok gyűjtése a *részvényesek* érdekeit többnyire sérti. Valóban nehezen fogadható el az a pénzüzetek vezetői részéről hangoztatott álláspont, mely szerint a részvényesek érdeke azáltal nyer kielégítést, hogy a titkos tartalékolás — a pénzüzetek vagyoni helyzetét erősítvén — a részvények tőzsdei árfolyamának emelkedésében kifejezésre jut. A titkos tartalékolás a részvényesek szempontjából főleg azért kifogásolható, mert az végeredményben előlük a tiszta nyereség egy részének elvonását teszi lehetővé.

A *közgazdaság* szempontjából is kifogásolható a titkos tartalékok túlságos nagymérvű gyűjtése, mert az állam pénzügyi érdekeit sértheti a jelentékeny adóalap eltüntetése.

Felvetődhet tehát az a kérdés, hogy a pénzüzetek nagymérvű titkos tartalékolása mennyiben egyeztethető össze az állam és a részvényesek érdekeivel s vajjon egyáltalán megengedhető-e, mert, ha a pénzüzetek vagyoni helyzetének megszilárdítására, az előre nem látható veszteségek fedezésére tartalékok gyűjtése szükséges, miért kezelik e tartalékokat részben titkosan.

Újabban azonban fontos állásfoglalások történtek amellett, hogy *a latensek gyűjtése nemcsak megengedhető, hanem egyenesen szükséges*. E vélemények annál inkább figyelemreméltóak, mert nem a pénzüzetek (vállalatok) érdekelt vezetői részéről hangzottak el. Így a svájci kötelmi jog reformját előkészítő Expertenkommission a titkos tartalékokat „nél-

különbözhetetlennek és minden támogatást megérdemlőnek“ nyilvánította és kidolgozott tervezetében a titkos tartalékok gyűjtését nemcsak megengedhetőnek tartotta, hanem azt a részvénytársaságok igazgatóságának egyenesen ajánlotta. Hasoulóképpen a titkos tartalékok gyűjtésére vonatkozó kifejezett engedélyt tartalmaz az osztrák részvényjogi törvénytervezet is, feltéve, hogy a titkos tartalékolás célja a vállalat állandó megszilárdítása és az osztalék stabilizálása. Hazánkban pedig újabban az ú. n. aranymérleg rendelet 2. §-a engedte meg a latens tartalékok gyűjtését.¹

Nem lenne helyes tehát a titkos tartalékok kérdésében teljesen elutasító álláspontra helyezkedni. A latens tartalékok gyűjtésének határát azonban elméletileg megállapítani nem lehet.

A latens tartalékok a közgazdaság szempontjából fontos funkciót végezhetnek. Így pénzügyintézetünk a trianoni békeszerződés rendelkezései értelmében a volt ellenséges államokkal szemben a háború előtt keletkezett tartozások és azok után járó kamatok kiegyenlítésénél; a hadikölcsönjegyzésekkel járó veszteségeknek, általában a magyar korona elértéktelenedése, a valorizáció által szenvedett veszteségeknek fedezésénél is a titkos tartalékok igénybevételére voltak utalva.

Hogy a világháború óta bekövetkezett tőkepusztulás dacára pénzügyintézetünk zöme az 1925 január 1-i újraértékelésnél aránylag kedvező vagyoni leltárt és mérleget tudott kimutatni, részben a latens tartalékok felhasználásának tulajdoníthatjuk.

b) *A csonka-magyarországi pénzügyintézetek titkos tartalékai.*

Alábbiakban a csonka-magyarországi pénzügyintézetek latens tartalékai arányát azoknak az éveknek adataival fogjuk szemléltetni, amelyekben a titkos tartalékok gyűjtésének különösen nagy jelentősége és széles lehetősége volt: az 1921—1924. inflációs évek adataival. A háború utáni inflációs időben t. i. a korona értékingadozása, majd nagymérvű zuhanása a pénzügyintézeteket latens tartalékaik jelentős növelésére készítette.

Hangsúlyoznunk kell azt, hogy pénzügyintézetünk titkos tartalékait sem lehet minden tételre vonatkozólag teljesen kimerí-

¹ Lásd *Kuncz Ödön*: Az ötven esztendő Kereskedelmi Törvény. Közg. Szemle, 1926. évi 69. köt., 159. l.

tően kimutatni. Vizsgálódásainknál csupán a titkos tartalékolásra kiválóan alkalmas mérlegtételekre: az ingatlanok, az értékpapírok, a valuták és a devizák tételeire szorítkozunk. Az így nyert adatok alapján a csonka-magyarországi pénzüintézetek tartalék-erőforrásainak egyik kevésbé ismert rejtekébe próbálunk belevilágítani.

A pénzüintézetek latenstartalékai egyrésznének számszerű megállapítását oly módon kíséreljük meg, hogy a mérlegekben feltüntetett ingatlanok, értékpapírok, valuták és devizák tételeivel szemben azok valódi forgalmi értékét állítjuk.

A csonka-magyarországi összes pénzüintézetek *ingatlanainak* mérlegben feltüntetett értékelése és becslésen alapuló békeértéke az 1921—1924. évekre vonatkozólag a következőképpen alakult:

29. tábla. A csonka-magyarországi pénzüintézetek tulajdonát képező ingatlanok értéke.*

A) 1921. év.		
	Az évvégi mérlegbe felvett értéke	Az 1913. évi becslésen alapuló békeértéke
ezer aranykoronákban		
1. Budapest.		
Bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek	2912.3	90.707.0
Hitelszövetkezetek	8.3	741.0
Összes pénzüintézetek	2920.6	91.448.0
2. Vidék.		
Bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek	1187.7	55.675.6
Hitelszövetkezetek	78.7	8.884.0
Összes pénzüintézetek	1266.4	64.559.6
3. Csonka-Magyarország.		
Bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek	4100.0	146.382.6
Hitelszövetkezetek	87.0	9.625.0
Összes pénzüintézetek	4187.0	156.007.6

* A Magy. Stat. Évk. 1919—1925. évi kötetei alapján. Mivel az értékpapírokra, a valutákra és a devizákra vonatkozó kimutatásoknál a budapesti és a vidéki bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek külön részletezett adatai nem közöltettek, az egyöntetűség kedvéért a hitelszövetkezetek adatait az ingatlanok tételénél is feltüntetjük.

B) 1922. év.

Az évvégi mérlegbe felvett létesítések értéke
Az 1913. évi becsülésen alapuló békeértéke
ezer aranykoronákban

1. Budapest.

Bankok, takarékpénztárak és föld- hitelintézetek	1140.0	90.707.0
Hitelszövetkezetek	12.0	124.0
Összes pénzüintézetek	1152.0	90.831.0

2. Vidék.

Bankok, takarékpénztárak és föld- hitelintézetek	478.0	66.235.0
Hitelszövetkezetek	22.0	9.883.9
Összes pénzüintézetek	500.0	76.118.9

3. Csonka-Magyarország.

Bankok, takarékpénztárak és föld- hitelintézetek	1618.0	156.942.0
Hitelszövetkezetek	34.0	10.007.9
Összes pénzüintézetek	1652.0	166.949.9

C) 1923. év.

1. Budapest.

Bankok, takarékpénztárak és föld- hitelintézetek	1412.0	178.834.0
Hitelszövetkezetek	1.0	1.935.0
Összes pénzüintézetek	1413.0	180.769.0

2. Vidék.

Bankok, takarékpénztárak és föld- hitelintézetek	223.0	53.912.0
Hitelszövetkezetek	14.0	6.375.0
Összes pénzüintézetek	237.0	60.287.0

3. Csonka-Magyarország.

Bankok, takarékpénztárak és föld- hitelintézetek	1635.0	232.746.0
Hitelszövetkezetek	15.0	8.310.0
Összes pénzüintézetek	1650.0	241.056.0

D) 1924. év.

1. Budapest.

Bankok, takarékpénztárak és föld- hitelintézetek	4684.0	178.981.0
Hitelszövetkezetek	29.0	1.970.0
Összes pénzüintézetek	4713.0	180.951.0

Az évvégi Az 1913. évi becs-
mérlegbe felvett lésen alapuló béke-
 értéke
 ezer aranykoronákban

2. Vidék.

Bankok, takarékpénztárak és föld- hitelintézetek	509.0	52.001.0
Hitelszövetkezetek	77.0	5.582.0
Összes pénzüintézetek . .	586.0	57.583.0

3. Csonka-Magyarország.

Bankok, takarékpénztárak és föld- hitelintézetek	5193.0	230.982.0
Hitelszövetkezetek	106.0	7.552.0
Összes pénzüintézetek . .	5299.0	238.534.0

Látható fenti táblából, hogy a csonka-magyarországi pénzüintézetek a vizsgált inflációs években az ingatlanokban hatalmas latens tartalékok felett rendelkeztek. Az összes csonka-magyarországi pénzüintézetek (a szövetkezeteket is beleértve) tulajdonát képező ingatlanoknak az évvégi mérlegbe felvett értékelése és az 1913. évi békeértéke közötti különbözet alapján végzett számításaink szerint 1921-ben kb. 152 millió, 1922-ben 165 millió, 1923-ban 239 millió és 1924-ben 233 millió aranykorona értékű latens-tartalék mutatkozik. Mind a négy időpontban az ingatlanokban levő latens tartalékok túlnyomó részét a bankoknál, takarékpénztáraknál és földhitelintézeteknél találjuk. Ha az ingatlanokban rejlő tartalékok megoszlását a pénzüintézetek típusai szerint Budapest és a vidék megkülönböztetésével vizsgáljuk, úgy a bankoknál, takarékpénztáraknál és földhitelintézeteknél Budapestre, a szövetkezeteknél pedig a vidékre jut a nagyobbik rész. Ez egyrészt a budapesti nagy pénzüintézetek, másrészt a nagyszámú vidéki szövetkezet tulajdonában levő ingatlanok nagy értékével magyarázható. A budapesti bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek ingatlanainak a két értékelés szerinti különözete 1921. évben 87.8 millió, 1922-ben 89.6 millió, 1923-ban 177.4 millió és 1924-ben 174.3 millió aranykorona volt. A vidéki bankoknak, takarékpénztáraknak és földhitelintézeteknek ingatlanokban rejlő tartalékai az 1921—1924. években 56.5, 65.7, 53.7, ill. 51.5 millió aranykoronára becsülhetők.

Ezek az adatok érthetővé teszik azt, hogy a csonka-magyarországi pénzüintézetek 1925. évi felértékelt pengő-

mérlegeiben az ingatlanok tételénél az előző évi állapothoz képest ugrásszerű emelkedés mutatkozott. De fenti adatokból kitűnik az is, hogy a pénzintézetek az 1925. évi mérlegekben korántsem mutatták ki az ingatlanokban rejlő tartalékokat teljes egészében.

A latens tartalékok másik forrását az *értékpapír-állományok* tételénél kereshetjük. Itt a pénzintézetek mérlegeibe felvett értékeléssel szemben az értékpapírok *forgalmi értékét* állíthatjuk. A m. kir. Központi Statisztikai Hivatal az értékpapír-állományok forgalmi értékének megállapítására a tőzsdén jegyzett értékpapíroknál a tőzsdei árfolyamot, a tőzsdén nem jegyzetteknél a tényleges forgalmi értékre vonatkozó szakértői becsléseket, az államadóssági címleteknél pedig a pénzintézetek mérlegeiben kimutatott értékelést vette alapul. A csonka-magyarországi pénzintézetek értékpapír-állományának az 1921—1924. évvégi mérlegbe felvett és forgalmi értékét az alábbi tábla tünteti fel:

30. tábla. A pénzintézetek és az általuk kezelt alapok és alapítványok birtokában volt értékpapírok értéke az 1921—1924. üzleti év végén.*

	A mérlegbe felvett ézer aranykoronákban	forgalmi érték
<i>1921-ben.</i>		
Bankok, takarékpénztárak és föld- hitelintézetek	42.816	54.531
Hitelszövetkezetek	3.382	3.423
Összes pénzintézetek	46.198	57.954
Ebből összes budapesti pénzintézetek	37.831	47.954
<i>1922-ben.</i>		
Bankok, takarékpénztárak és föld- hitelintézetek	17.046	49.897
Hitelszövetkezetek	839	892
Összes pénzintézetek	17.885	50.789
Ebből összes budapesti pénzintézetek	15.426	45.959

* Magy. Stat. Évkönyv. 1919—1925. évi kötetei alapján. Mivel a m. kir. Közp. Stat. Hivatal az értékpapírok *forgalmi értékének* kiszámításánál a pénzintézetek és az általuk kezelt alapok és alapítványok birtokában volt értékpapír-állományt *együttesen* vette figyelembe, az értékpapírokból rejlő tartalékokat csupán ez alapon áll módunkban kiszámítani. A Magy. Stat. Évkönyvek id. kötetei a hazai pénzintézetek s az általuk kezelt alapok és alapítványok birtokában volt értékpapírok *forgalmi értékét* a budapesti bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek, ill. hitelszövetkezetek szerint nem részletezik, így az értékpapír-latenseket csak az *összes budapesti* pénzintézetekre vonatkozólag áll módunkban kimutatni.

A mérlegbe felvett forgalmi
érték
ezer aranykoronákban

1923-ban.

Bankok, takarékpénztárak és föld- hitelintézetek	24.592	112.194
Hitelszövetkezetek	150	285
Összes pénzüintézetek . . .	24.742	112.479
Ebből összes budapesti pénzüintézetek	22.675	102.829

1924-ben.

Bankok, takarékpénztárak és föld- hitelintézetek	25.982	75.748
Hitelszövetkezetek	3.321	3.402
Összes pénzüintézetek . . .	29.303	79.150
Ebből összes budapesti pénzüintézetek	26.479	70.208

A pénzüintézeteknek értékpapirokban rejllett tartalékaik sokkal kisebb arányúak voltak, mint az ingatlanokban rejllett tartalékaik. A csonka-magyarországi összes pénzüintézetek (beleértve a hitelszövetkezeteket is), valamint az általuk kezelt alapok és alapítványok birtokában volt értékpapirok mérlegbe állított és forgalmi értéke között 1921-ben körülbelül 11.8 millió, 1922-ben 32.9 millió, 1923-ban 87.7 millió és 1924-ben 49.8 millió aranykorona összegű különbözet mutatkozik.

Ha e titkos tartalékok megoszlását Budapest és a vidék szerint részletezzük, úgy mind a négy időpontban a túlnyomó arányt a fővárosi pénzüintézetek tételeinél találjuk. (86.1, 92.8, 91.4, 87.7%.)

Mivel a kimutatásból — mint már jeleztük — a budapesti, ill. a vidéki bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek szerint részletezett adatok hiányoznak, csupán az országos eredményből tudjuk a hitelszövetkezetek adatait szétválasztani. Ez alapján a csonka-magyarországi összes bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek, valamint az általuk kezelt alapok és alapítványok birtokában volt értékpapirok állományában rejllett tartalékok az 1921—1924. években 11.7, 32.9, 87.6, ill. 49.7 millió aranykoronára tehetők. Tehát az értékpapirokban levő latens tartalékokból a hitelszövetkezetekre aránylag elenyésző csekély rész jutott, ami — a hitelszövetkezetek üzleti tevékenységét tekintve — érthető.

Az értékpapirokban rejtett tartalékok összege nagyjában a háború utáni tőzsdei konjunktúra változásaival egyenes arányú alakulást mutat. 1921-től 1923-ig az értékpapírok mérlegbe felvett és forgalmi értékelésének különbözete alapján kimutatható titkos tartalékok jelentékenyen növekedve az 1923. évi kedvező értéktőzsdei konjunktúra idején érték el a legmagasabb arányszámot. Az 1924-iki üzleti év végén, a korona stabilizálását követő értéktőzsdei ellanyhulás idején, az előző évi állapothoz képest csaknem felére csökkent az értékpapírlatensek összege. Az 1924-iki mérlegek készítése kedvezőtlen tőzsdei viszonyok idejére esett, amikor a pénzintézetek főleg a részvények alacsony árfolyamnívója következtében az értékpapírok mérlegbe feltüntetett értékelésével már nem jutottak oly nagy mérvű belső tartalékokhoz, mint a korábbi kedvező tőzsdei konjunktúra idején. De az 1924. évvégi adatok arra is mutatnak, hogy a pénzintézetek az értékpapírok óvatos értékelése által még az infláció megszűnte után is jelentékeny belső tartalékok felett rendelkeztek, amelyeket azután az 1925. január 1-i átértékelésnél részben fel is használtak. A felértékelt mérlegek eredményeinek fenti adatokkal való összehasonlításánál figyelembe veendő az a körülmény is, hogy a vizsgált inflációs évek óta egyfelől a részvények árfolyamnívója csökkent, másfelől az államadóssági címletek és egyéb fixkamatozású értékpapírok árfolyama emelkedett, tehát a pénzintézetek értékpapír-állományában jelentős értékváltozások történtek.

A belső tartalékolás további kisebb jelentőségű forrását a pénzintézetek *valuta- és deviza-állományában* kereshetjük. Különösen a háború utáni infláció idején a valuta értékének romlása a pénzintézeteket nagy valuta- és deviza-készletek gyűjtésére indította; ezáltal a vagyonkonzerválásnak egyik eszköze kínálkozott.

A csonka-magyarországi pénzintézeteknek (itt is belefogalva a hitelszövetkezeteket) valuta- és deviza-állományában rejtett tartalékaik arányáról a következő kimutatás tájékoztat:

31. tábla. A pénzintézetek tárcájában volt valuták és devizák értéke az 1921—1924. üzleti év végén.*

	A mérlegbe felvett	A tényleges árfolyam szerinti érték ezer aranykoronákban
<i>1921-ben.</i>		
Az összes budapesti pénzintézetek . . .	8.256	8.794
Az összes vidéki pénzintézetek . . .	641	654
Mindössze . . .	8.897	9.448
<i>1922-ben.</i>		
Az összes budapesti pénzintézetek . . .	5.782	6.323
Az összes vidéki pénzintézetek . . .	198	428
Mindössze . . .	5.980	6.751
<i>1923-ban.</i>		
Az összes budapesti pénzintézetek . . .	7.863	9.286
Az összes vidéki pénzintézetek . . .	53	267
Mindössze . . .	7.916	9.553
<i>1924-ben.</i>		
Az összes budapesti pénzintézetek . . .	9.950	14.640
Az összes vidéki pénzintézetek . . .	133	499
Mindössze . . .	10.083	15.139

A fenti táblából kitűnik, hogy a csonka-magyarországi összes pénzintézetek valuta- és deviza-állományában az 1921. évben mintegy 551 ezer aranykorona titkos tartalék rejtett, ebből az összegből a budapesti pénzintézetekre 97.6, a vidékiekre csupán 2.4% jutott. 1922-ben e belső tartalékok kb. 771 ezer aranykoronára növekedtek. Az 1922. évi adatoknál feltűnő a vidéki pénzintézetek javára történt eltolódás. Az 1922. üzleti évben, t. i. a kimutatható valuta és deviza titkos tartalékolások növekedésének mérve Budapest és a vidék szerint lényegesen különböző volt. Míg e tételnél megállapítható rejtett tartalékok a budapesti pénzintézetek mérlegei szerint 1921-ről 1922-re alig emelkedtek (538 ezerről 541 ezerre), a vidékieknél ez idő alatt több,

* Magy. Stat. Évk. 1919—1925. évi kötetei alapján, melyek a hazai pénzintézetek mérlegében kimutatott valuták és devizák *tényleges árfolyam szerinti* értékét csak a budapesti, a vidéki és a csonka-magyarországi *összes* pénzintézetekre vonatkozólag tüntetik fel. Ezért a valutákban és devizákban rejtett tartalékokat még országos eredményben sem lehet a bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek, ill. a hitelszövetkezetek szerint részletezni.

mint 17-szeresére szaporodtak, úgy, hogy 1922-ben e tartalékokból a vidéki pénzüintézetekre már csaknem $\frac{1}{3}$ rész jutott (29.8%). 1923-ban országos eredmény szerint az előző évhez képest több, mint kétszeres emelkedés mutatkozik és ekkor a vidéki pénzüintézetek részesedési aránya ismét javult. Az 1924. üzleti évben azonban a vidéki pénzüintézetek a valuta- és devizatitkos tartalékolások aránya tekintetében már nem tartottak lépést a fővárosiakkal. Az 1924. évben kimutatható kb. 5.1 millió aranykoronányi összegből Budapestre 4.7 millió (92.8%), a vidékre mindössze kb. 400 ezer aranykorona (7.2%) esett.

A közölt adatok alapján kiszámítható a csonka-magyarországi pénzüintézetek ingatlanokban, értékpapirokban, valutákban és devizákban rejllett tartalékainak összege.

32. tábla. A pénzüintézeteknek ingatlanokban, értékpapirokban, valutákban és devizákban rejllett tartalékai.

	Budapesti	Vidéki	Csonka- magyarországi
	Összes pénzüintézetek latens tartalékai ezer aranykoronákban		
<i>a) 1921. évben.</i>			
Ingatlanokban	88.527	63.293	151.820
Értékpapirokban	10.123	1.633	11.756
Valutákban és devizákban	538	13	551
Összesen	99.188	64.939	164.127
<i>b) 1922. évben.</i>			
Ingatlanokban	89.679	75.619	165.298
Értékpapirokban	30.533	2.371	32.904
Valutákban és devizákban	541	230	771
Összesen	120.753	78.220	198.973
<i>c) 1923. évben.</i>			
Ingatlanokban	179.356	60.050	239.406
Értékpapirokban	80.154	7.583	87.737
Valutákban és devizákban	1.423	214	1.637
Összesen	260.933	67.847	328.780
<i>d) 1924. évben.</i>			
Ingatlanokban	176.238	56.997	233.235
Értékpapirokban	43.729	6.118	49.847
Valutákban és devizákban	4.690	366	5.056
Összesen	224.657	63.481	288.138

A m. kir. Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján végzett számításaink szerint tehát a Magyarország jelenlegi területén levő összes pénzüintézetnek ingatlanokban, értékpapirokban, valutákban és devizákban rejlő tartalékai az 1921. üzleti év végén 164 millió aranykoronára tehetők. A titkos tartalékolás aránya fokozódott a következő üzleti évben, amikor az említett tételeknél kiszámítható belső tartalékok összege csaknem 200 millió aranykorona volt. A legnagyobb mérvű növekedés az 1923. üzleti év végén volt (328.8 millió aranykorona), míg az 1924. üzleti év végén némi esökkenés mutatkozott.

A vizsgált tételekben rejlő tartalékok százalékos megoszlását az alábbi tábla szemlélteti:

33. tábla. A csonka-magyarországi pénzüintézetek ingatlanokban, értékpapirokban, valutákban és devizákban rejlő tartalékainak megoszlása százalékokban:

	A budapesti	Vidéki	Csonka- magyarországi
	összes pénzüintézetek latens tartalékai százalékokban		
<i>a) 1921. évben.</i>			
Ingatlanokban	89.3	97.4	92.5
Értékpapirokban	10.2	2.5	7.2
Valutákban és devizákban	0.5	0.1	0.3
Összesen	100.0	100.0	100.0
<i>b) 1922. évben.</i>			
Ingatlanokban	74.3	96.7	83.1
Értékpapirokban	25.3	3.0	16.6
Valutákban és devizákban	0.4	0.3	0.3
Összesen	100.0	100.0	100.0
<i>c) 1923. évben.</i>			
Ingatlanokban	68.7	88.5	72.8
Értékpapirokban	30.7	11.2	26.7
Valutákban és devizákban	0.6	0.3	0.5
Összesen	100.0	100.0	100.0
<i>d) 1924. évben.</i>			
Ingatlanokban	78.4	89.8	80.9
Értékpapirokban	19.5	9.6	17.3
Valutákban és devizákban	2.1	0.6	1.8
Összesen	100.0	100.0	100.0

A belső tartalékolásra különösen alkalmas mérleg-tételek közül mind a négy vizsgált időpontban a *rejlett tartalékok túlnyomó része ingatlanokban található*. De az 1921—23. üzleti években úgy országos eredmény, mint a budapesti és a vidéki adatok részletezése szerint a három tétel megoszlásánál az ingatlan titkos tartalékok arányának fokozatos csökkenése mutatkozik (országos eredményben 92,5, 83,1, 72,8%) és csak az 1924. üzleti év végén javult kissé az arányszám, de akkor sem érte el az 1921. évi magasságát (80,9%).

Az ingatlanokban rejlett tartalékok arányának e csökkenése az értékösszeg nagysága szerint második helyen következő *értékpapír titkos tartalékok* megduzzadásával kapcsolatos. Az értékpapírokban rejlett tartalékok aránya ugyanis az 1921—23. üzleti években ugrásszerűen emelkedett (országos eredményben 7,2, 16,6, 26,7%) és az 1924. üzleti év végén mutatkozó kisebb hanyatlása dacára az 1921. évinek több, mint kétszerese volt (17,3%). E tételnél a *budapesti* pénzüzetek százalékaik mind a négy időpontban az országos átlagét meghaladták (10,2, 25,3, 30,7 és 19,5%). Ennek kapcsán rá kell mutatnunk arra a fokozott jelentőségre, melyet a fővárosi pénzüzetek üzletkörében az értékpapírüzlet és ennek révén főleg a részvények mérlegbe felvett értékelésével elért belső tartalékolás képvisel. Ezzel szemben a *vidéki* pénzüzeteknek értékpapírokban rejlett tartalékaik aránya csekélyebb mérvű (2,5, 3,0, 11,2 és 9,6%) volt. A vidéki pénzüzetek — távol a budapesti értéktőzsdétől — úgy látszik, nem aknázhatták ki oly mértékben az inflációs értéktőzsdéi hausse busás hasznait, mint fővárosi társaik.

A valuta és devizaállományban rejlett tartalékok aránya az előbb tárgyalt két tételhez képest elenyésző (országos átlagban az 1921—22. években 0,3%, 1923—24-ben pedig 0,5, illetőleg 1,8%). A valutákban és devizákban levő titkos tartalékok gyarapodása a magyar korona értékének fokozatos zuhanásával áll összefüggésben. Az infláció alatt valutánk értékállóságának hiánya ugyanis a pénzüzetek számára a valuta- és devizaállomány fokozottabb mérvű növelését tette szükségessé.

Az ingatlanokban, értékpapírokban, valutákban és devizákban rejlett tartalékok megoszlását a budapesti és a vidéki pénzüzetek szerint a következő arányszámok fejezik ki:

34. tábla. Az ingatlanokban, értékpapirokban, valutákban és devizákban rejtett tartalékok megoszlása a budapesti és a vidéki pénzüzetek szerint.

	A budapesti pénzüzetekre jutott százalékokban	A vidéki pénzüzetekre jutott százalékokban
<i>a) 1921. évben.</i>		
Ingatlanokban	58.3	41.7
Értékpapirokban	86.1	13.9
Valutákban és devizákban	97.6	2.4
Összesen	60.4	39.6
<i>b) 1922. évben.</i>		
Ingatlanokban	54.3	45.7
Értékpapirokban	92.8	7.2
Valutákban és devizákban	70.2	29.8
Összesen	60.7	39.3
<i>c) 1923. évben.</i>		
Ingatlanokban	74.9	25.1
Értékpapirokban	91.4	8.6
Valutákban és devizákban	86.9	13.1
Összesen	79.4	20.6
<i>d) 1924. évben.</i>		
Ingatlanokban	75.6	24.4
Értékpapirokban	87.7	12.3
Valutákban és devizákban	92.8	7.2
Összesen	78.0	22.0

Fenti táblából kitűnik, hogy a csonka-magyarországi pénzüzeteknek 1921—1924. évi mérlegadatai alapján az ingatlanok, értékpapírok, valuták és devizák tételeinél kimutatható belső tartalékolásokból a nagyobbik arány mind a négy vizsgált időpontban a fővárosi pénzüzetekre esik.

Az értékpapírokban rejtett tartalékokból a fővárosi pénzüzetek nagymérvű részesedésének (86.1, 92.8, 91.4 és 87.7%) jelentőségére már fentebb rámutattunk.

A valuta és deviza titkos tartalékolások megoszlási aránya Budapest és a vidék szerint érdekes hullámzást tükröz vissza. Míg 1921-ben e tételnél kimutatható belső tartalékolás túlnyomó

része (97.6%) a budapesti pénzintézetekre jutott, 1922-ben a vidék — főleg e tételnél növelve legnagyobb mérvben titkos tartalékait — arányszámát 29.8%-ra javította fel. Az 1923. és 1924. üzleti években viszont a budapesti pénzintézetek valuta- és deviza-állományában rejtett tartalékok jelentékenyen megnövekedtek.

A vizsgált három tételnél megállapított belső tartalékokból együttvéve az 1921—22. üzleti években a fővárosi pénzintézetekre több, mint $\frac{3}{5}$, az 1923—24. üzleti években pedig mintegy $\frac{1}{2}$ rész esik.

*

E statisztikai vizsgálatainkkal képet próbáltunk nyújtani azokról a nagyarányú belső tartalékolásokról, melyek révén a csonka-magyarországi pénzintézetek az inflációs évek bizonytalanságai közepette tőkeerejüket biztosítani, a pénzérték fokozatos leromlása idején vagyონukat értékálló javakba fektetve átmenteni igyekeztek.

A belső tartalékolás fontosságára és szükségességére enged következtetni az, hogy a csonka-magyarországi pénzintézetek számára a latens tartalékok alapul szolgáltak az 1925. évi vagyónleltár és mérlegek felértékelésénél. Valóban pénzintézeteink az 1925. évi újraértékelt mérlegekben a rejtett tartalékok egy részét felhasználták, amint arra a Pengő-mérlegek eredményeinek tárgyalása során már alkalmunk volt rámutatni. De fenti adatok az időközben beállott értékváltozások figyelembevétele mellett is azt bizonyítják, hogy pénzintézeteink a titkos tartalékokat a mérlegek 1925. évi újraértékelésénél csak részben mutatták ki.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a csonka-magyarországi pénzintézetek belső tartalékolásaira vonatkozó fenti számítások pénzintézeteink *jelenlegi vagyoni helyzetének* megvilágítására már alig szolgáltathatnak biztos alapot részint azért, mert — mint említettük — a pénzintézetek a felértékelésnél a latens tartalékaikat részben már felhasználták; részint azért, mert a vizsgált évek óta a pénzintézetek vagyontételeiben, főleg az értékpapír-állományban, jelentős értékváltozások történtek, melyek a belső tartalékok arányát is befolyásolták. Egyébként arról sem szabad megfeledkezni, hogy a közölt adatok nyilván nem ölelik fel az összes rejtett tartalékokat.

A csonka-magyarországi pénzüintézetek 1921—1924. évi mérlegeinek egyes tételei alapján kimutatott titkos tartalékolások megítélésénél figyelembe veendő az a körülmény is, hogy a vizsgált időszak — a tőkegyűjtés és tőkekonzerválás szempontjából a legabnormisabb lévén — a pénzüintézetek számára fokozottabb mérvű belső tartalékolásokat tett szükségessé. De nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy pénzüink értékének katasztrófális zuhanásával kapcsolatos látszat-nyereségek fokozódása okozta nagyrészből a rejtett tartalékok arányának az inflációs években mutatkozó jelentős emelkedését. Fenti vizsgálataink egyben az infláció idején nyilvánosságra hozott pénzüintézeti mérlegek egyes tételeinek nyilván fiktív voltára is következtetést engednek.

III. RÉSZ.

A pénzüintézetek érdekeltségei.

1. A pénzüintézetek érdekeltségeinek fogalma.

A pénzüintézetek érdekeltségeinek fogalmát nehéz meghatározni. A pénzüintézetek érdekeltségei alatt értenek bankösszeköttetést; a részvénybirtoklás, az igazgatóságban vagy felügyelő bizottságban való képviselőlet útján keletkező kapcsolatokat, az „érdekeltségek“ függőségi viszonyainak különböző mértékeivel.

A pénzüintézetek érdekeltségeinek fogalmát általánosan úgy határozhatjuk meg, hogy alatta a pénzüintézetek konszernjébe tartozó vállalatok és affiliált intézetek értendők. E definícióval kapcsolatban szükséges annak tisztázása is, mi a konszern.

A konszern fogalma sem teljesen tisztázott a közgazdasági irodalomban. Nem volna helyes a konszern fogalmát oly tágan értelmezni, hogy abba a kartellek, trustök és érdekközösségek is beletartozzanak. Nézetünk szerint nem megfelelő ezért pl. *Kurt Wiedenfeldnek* meghatározása sem, mellyel a konszern fogalmi körébe a trustöket és érdekközösségeket is belefoglalja.¹ A konszern megjelölést nem célszerű a trustre vagy viszont alkalmazni; de éppen olyan kevésbé megfelelő a konszern fogalmának az érdekközösségekre való alkalmazása, mert azok a közös vezetés alatt létrejött tömörülések, melyeket az érdekközösségek-nél szorosabb kapcsolat fűz össze, külön megjelölést igényelnek. Alkalmasabbnak látszik *Richard Passow* következő meghatározása: „unter Konzern versteht man eine Gruppe von zivilrechtlich selbständigen Unternehmungen, die eine gewisse wirt-

¹ Kartelle und Konzerne. Moderne Wirtschaftsgestaltung. 10. füzet. Berlin und Leipzig, 1927. 1. 1.

schaftliche Einheit bilden, einer einheitlichen Leitung unterstehen“.² Csakhogy e meghatározásban a „bizonyos gazdasági egység“ nem eléggé szabatos körülhatárolás. Passow idézett definíciója kapcsán *Heller Farkas* kizárás útján a konszern fogalmát így határozza meg: konszern az oly közös vezetés melletti tömörülés, — ha a vállalatok önállósága megmarad — mely sem kartellnek, sem trustnek, sem érdekközösségnek nem minősíthető.³

Célszerűnek látszik itt az érdekközösségek (Interessengemeinschaften) fogalmának az érdekeltségektől való elhatárolása is. Az érdekközösségek alatt a gazdasági életben két vagy több — az önállóságukat megtartó vállalatnak oly megegyezését szokták érteni, mely a vállalatok nyereségének meghatározott kules alapján történő felosztására vonatkozik.⁴ Az érdekközösségeknek másik, ezzel rokon formája két vagy több vállalatnak részvényesere útján létrejövő kapcsolata.

A pénzügyi konszern fogalma alatt tehát oly vállalatok és affiliált intézetek összesége értendő, melynek tagjai egy pénzügyi intézet érdekkörébe vonva jogi önállóságukat ugyan megtartják, de annak irányítása mellett és közvetítése révén rendszerint egymással is lazább gazdasági kapcsolatban állanak.

2. A pénzügyi intézetek érdekeltségeinek keletkezési módjai.

A pénzügyi intézetek és a vállalatok közötti érdekeltségi viszony kialakulása a pénzügyi intézetek tőke- és hitelközvetítő szerepével áll összefüggésben. A többnyire nagyobb pénzügyi intézetek által történő affiliálások pedig, melyek szintén szorosabb vagy lazább érdekeltségi kapcsolatokat teremtenek, főleg a patronizáló intézet üzletkörének kiszélesítésével kapcsolatosak; jelentőségük a koncentráció gyorsulásával emelkedik.

A pénzügyi intézetek érdekeltségeinek keletkezésének vizsgálatánál

² Betrieb, Unternehmung. Konzern. Jena, 1925. 100. l. U. o. lásd a konszernre vonatkozó különféle definíciókat. (Id. m. 102—105. l.)

³ Közg. Szemle 1927. évi 71. köt. 519. l.

⁴ *Liefmann* az érdekközösségek fogalmát így határozza meg: „Darunter versteht man vertragsmässige Vereinbarungen zwischen zwei oder drei, selten mehr selbständig bleibenden Unternehmungen, die Gewinne untereinander nach einem vereinbarten Schlüssel zu verteilen“. (Kartelle und Trusts und die Weiterbildung der volkswirtschaftlichen Organisation. 6. kiad. Stuttgart, 1924. 107. l.)

röviden foglalkoznunk kell a finanszírozással, az alapítási és az értékpapirkibocsátási üzletágakkal.

Finanszírozás alatt a vállalatok tőkeszükségletének megszerzését értik. Nemcsak új vállalat alapítása, hanem fennálló vállalatnak részvénytársasággá való átalakítása és a vállalatok szanálása is finanszírozást igényel. Az irodalomban a finanszírozás fogalmának meghatározása körül széleskörű vita alakult ki. A vonatkozó különféle fogalom meghatározások ismertetésére és bírálatára jelen fejtegetéseink során nem térhetünk ki.¹ A finanszírozás által részint a vállalatok alaptőkéjének megszerzéséről, részint az üzemi költségek fedezéséről történik gondoskodás. Az állótoke megszerzésének fontos eszköze az értékpapirkibocsátás: az üzemi költségek fedezése pedig főleg a bankok folyószámla-, lombard-, elfogadványi-, váltó- stb. hitelének igénybevétele útján történik. Finanszírozhat bank, általában pénzüintézet; e célra létesített társaság (Liefmann által Finanzierungsgesellschaft néven megjelölve) vagy valamely iparvállalat. Leggyakoribb eset a bankok által történő finanszírozás. A kontinentális pénzüintézetek üzletkörében általában a finanszírozási, valamint az értékpapirkibocsátási és az alapítási tevékenység is az ú. n. reguláris banküzleti ágakat egészíti ki. A pénzüintézetek finanszírozási tevékenysége különösen új vállalatok alapításánál és már meglévő vállalatoknak részvénytársasággá való átalakításánál játszik fontos szerepet. A pénzüintézetek az általuk vagy mások által alapított részvénytársaságok finanszírozását szívesen elvállalják, mert ennek következtében rendszerint a finanszírozott vállalattal reguláris banküzleti kapcsolat alakul ki, tehát az aktív és passzív üzletágak forgalma fellendül.² *A finanszírozás többnyire érdekelt-ségi viszony keletkezéséhez vezet.*

E kérdés vizsgálatánál a *részvénytársaságok alapításáról* is meg kell emlékeznünk.³ Azokban az országokban, ahol a

¹ Lásd erre vonatkozólag pl. *Liefmann: Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften*. 4. kiad. Jena, 1923. — Szerinte: „Finanzieren ist die Beschaffung von Geld und damit stehendes Kapital, Betriebseinrichtungen, eine Unternehmung zu schaffen“. (Id. m. 101. l.)

² Lásd részletesebben *Liefmann: Beteiligungs und Finanzierungsgesellschaften*. Id. m. 110–113. l.

³ A finanszírozási és alapítási üzletágak jelentőségét hazai viszonyainkra vonatkozólag részletesen megvilágítja *Ödön Makai: Gründungs-wesen und Finanzierung in Ungarn, Bulgarien und der Türkei*, Berlin, 1916. 119–232. l.

szimultán alapítási rendszer az általános (főleg az európai kontinentális államokban), mivel ott a részvénytársaságok jogi személyiségének megadását az egész tőke lejegyzésétől teszik függővé, az alapításnál nagy tőkék igénybevétele szükséges; közfelfkvvő tehát az, hogy ott az alapítási ügylet főleg a bankok, nagyobb bankárok feladatává vált. Az ő kezükben folynak össze azok a hatalmas tőkék, melyek a szimultán alapításnál szükségesek. A bankok a szimultán alapításnál rendszerint az alaptőkék nagy részét formailag lejegyzik. Ezzel szemben azokban az országokban, ahol a successiv alapítási rendszer uralkodik (pl. Anglia, az Északamerikai Egyesült Államok), a részvénytársaságok alapítása nincs nagy tőkekészlettől függővé téve, ott tehát megalapíthatják a részvénytársaságokat anélkül, hogy az egész alaptőkét előre lejegyeznék; az így megalapított részvénytársaságok megkezdik működésüket még mielőtt az egész alaptőke beszerzése megtörtént volna. Angliában és az Északamerikai Egyesült Államokban az alapítási üzlet külön kereseti ágként fejlődött ki, mely a banküzlettől teljesen különálló.⁴ *A kontinentális államok pénzüzeteteinek alapítási tevékenysége is hozzájárul az érdekeltségi kapcsolatok kialakulásához. A pénzüzetetek által alapított részvénytársaságok t. i. túlnyomólag a pénzüzetetek érdekeltségeivé válnak.*

A finanszírozással és az alapítási üzlettel szorosan összefügg az értékpapirkibocsátási üzletág. A kibocsátási ügyletek lebonyolításánál elsősorban a nagybankok jöhetnek számításba. A kibocsátási ügyletek sikeres lebonyolításához ugyanis az illető gazdasági ággal fennálló összeköttetésen kívül megfelelő nagy tőkeerő, a tőkepiaccal való kapcsolat, a gazdasági viszonyok alapos ismerete, kiterjedt fiókhálózat, nagy ügyfélforgalom stb. szükséges. Mind e kellékekkel főleg a nagybankok rendelkeznek s így leginkább alkalmassá válnak a kibocsátási üzletág intenzív művelésére. Az értékpapirkibocsátási üzletnél a pénzüzetetek szerepének jelentősége abban domborodik ki, hogy még oly vállalatok is, melyek egyébként nem lennének a pénzüzetetekre utalva, részvényeik, kötvényeik kibocsátásánál a pénzüzetetek közreműködését kénytelenek igénybe venni. Az értékpapirkibocsátási üzlet a bankok és a vállalatok között

⁴ *Robert Liefmann: Die Unternehmungsformen mit Einschluss der Genossenschaften und der Sozialisierung. 3. kiad. Stuttgart, 1923. 59—64. 1.*

szövődő szájakat szorossá fűzi.⁵ *A bankoknak tehát az értékpapirkibocsátási üzlet is — főleg a részvénykibocsátás — alkalmat nyújt érdekszférájuk kiterjesztésére, amint azt a részesedések, valamint a pénzüzetek és az ipar kapcsolatainak tárgyalása során részletesebben kifejtjük.*

Ha új részvénytársaságot alapítanak, meglevő részvénytársaság alaptökéjét felemelik vagy már fennálló magánvállalatot részvénytársasággá alakítanak át, rendszerint valamely pénzüzetet, esetleg e célra alakuló *konzorcium* vagy *szindikátus* bonyolítja le a részvénykibocsátást.

Az értékpapirkibocsátást a kockázat megosztása, a liquiditás biztosítása, a gyorsabb üzleti lebonyolítás céljából több pénzüzetet egyesülve *konzorcium* alakítása útján is eszközölheti. A konzorcium tagjai meghatározott hányad szerint vállalják a kibocsátandó értékpapírok átvételét. A konzorciális rendszer eredete a múlt század elejére vezet vissza. Az 1816—1818. évek tájékán Ausztria és Magyarország zilált pénzügyi helyzetének rendezése céljából több magánbankár alkalmilag egyesült.⁶ Az ily alkalmi egyesületekből idővel állandó konzorciumok alakultak. Nálunk és külföldön is államkölesönök kibocsátása alkalmával bankkonzorciumok jöttek létre. Ilyen állandó konzorcium volt a háború előtt pl. a Rothschild-csoport, az orosz államkölesön konzorcium, a porosz konzorcium, a török konzorcium stb. De nemcsak állami hitelműveletek lebonyolítására, hanem iparágak finanszírozására, különféle értékpapírok kibocsátására is jelentékeny konzorciumok keletkeztek. (Ilyenek pl. Németországban a villamossági ipar, a tengerentúli üzletek finanszírozására szolgáló konzorciumok.)⁷ Kereskedelmi és forgalmi vállalatok finanszírozására is alakulnak ilyen konzorciumok (pl. már a háború előtt a Norddeutscher Lloydnál). *A pénz-*

⁵ *Otto Jeidels: Das Verhältnis der deutschen Grossbanken zur Industrie mit besonderer Berücksichtigung der Eisenindustrie. — Staats- und sozialwirtschaftliche Forschungen, XXIV. köt., 2. füzet, Leipzig, 1905. (2. változatlan kiadás, u. o. 1913.) 53., 127. és köv. l. — Riesser: Die deutschen Grossbanken und ihre Konzentration. Id. m. 303. l.*

⁶ *V. ö. Richard Ehrenberg: Grosse Vermögen, ihre Entstehung und ihre Bedeutung. I. köt. — Die Fugger-Rothschild-Krupp, 2. kiadás. Jena, 1905. 76—79. l.*

⁷ *Walter Huth: Die Entwicklung der deutschen und französischen Grossbanken im Zusammenhange mit der Entwicklung der Nationalwirtschaft. Berlin, 1918. 85. l. — Németországban az ipari konzorciumok kialakulása az ipari koncentrációval áll összefüggésben; e konzorciumok főleg a nehézipar terén keletkeztek.*

intézetek érdekeltségeinek keletkezése szempontjából éppen az ipari, kereskedelmi stb. vállalatok finanszírozására alakult konzorciumok érdemelnek figyelmet.

A konzorciumok legtökéletesebb alakja: az állandó jellegű *szindikátus*. Ilyen pl. az 1889-ben 13 német nagybank által közösen alapított „Syndikat für Asiatische Geschäfte“, mely a Deutsch-Asiatische Bank vezetése alatt áll.

Hazai pénzintézeteink szindikátusi érdekeltségeire vonatkozólag az alábbi, statisztikai részben nyújtunk adatokat.

3. A pénzintézetek érdekeltségi kapcsolatainak formái.

A részesedések.

A pénzintézetek és az érdekeltségek között kialakuló kapcsolatok különböző formákban juthatnak kifejezésre. A folyószámla összeköttetés, a rövidlejáratú hitelnyujtás változatos formái mellett a hosszúlejáratú hitelek nyújtása, a finanszírozási, az alapítási és az értékpapirkibocsátási üzletek jöhetnek itt számításba. A keletkező összeköttetések külsőleg is kifejezésre juthatnak a pénzintézetek képviselőinek a vállalatok igazgatóságába, felügyelőbizottságába való delegálásával. Ezáltal a pénzintézetek bizonyos fokú ellenőrzést gyakorolnak az érdekkörükbe tartozó vállalatok felett, azok vagyoni helyzetébe, üzletmenetébe betekintést nyernek és a kialakult összeköttetéseket is szorosabbá teszik. Oly esetekben, amidőn a pénzintézetek érdekkörébe tartozó vállalatok vezetői foglalnak helyet a pénzintézetek igazgatóságában, vagy felügyelőbizottságában, főleg udvariassági tény nyilvánul meg; de egyben a létrejött kapcsolatok kimélyítésének célja is szerepet játszhat.¹

Az érdekeltségek megszerzése és biztosítása szempontjából különösen nagy jelentősége van a *részesedéseknek*. Részesedés alatt valamely vállalat vagy pénzintézet részvényeinek, üzletrészjegyeinek megszerzését értjük. *Liefmann* tágabban, egész általánosan értelmezi a részesedés fogalmát, szerinte pl. a kötvények megszerzése által is létrejöhet részesedés.² Mi a részesedés fogalmát a fenti szűkebb értelmezéssel

¹ *Riesser: Die deutschen Grossbanken und ihre Konzentration. Id. m. 308. l.*

² *Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Id. m. 60. l.*

használjuk s ezen az alapon tárgyaljuk e kérdést. A részese-
désék különféle — alább ismertetendő — céljai is csak e
szűkebbkörű meghatározás alapján magyarázhatók; mert tudva-
levőleg a kötvények megvétele nem biztosít befolyást a vállala-
latra, már pedig a részese-
dés egyik fontos célja éppen a vállala-
latra gyakorolandó befolyás biztosítása.

Részese-
dhet bank, általában pénzügyintézet az általa vagy
mások által alapított vállalatban, pénzügyintézetben; részese-
dés útján összeköttetésbe juthatnak vállalatok is és különösen nagy
jelentőségük van azoknak a részese-
désnek, melyeket a nagy-
vállalatok saját leányvállalatukban szereznek meg.³

A részese-
dés által elérhető célok különbözőek lehetnek
s gyakran már a részese-
dés mértékében is kifejezésre jutnak.
A csekélyebb arányú részese-
dés pl. csak arra a célra szolgál-
hatnak, hogy általuk a vállalatok üzletmenetébe betekintést
nyerjenek, a vállalat jövedelmében osztozhassanak, a részvény-
társaság közgyűlésén résztvehessenek. A részese-
dés céljai és
okai lehetnek továbbá: valamely vállalattal megkezdett bank-
üzleti összeköttetések biztosítása, a vállalat közgyűlésén a több-
ség megszerzése, a már létrejött kapcsolatok kimélyítése, bizonyos
iparágakban megfelelő irányító befolyás biztosítása, a
különféle vállalatokkal való pénzügyi- vagy hitelműveletek elő-
készítése, valamely kibocsátásból fennmaradt értékpapírok
önkéntes vagy kényszerű átvétele, esetleg csupán a szabad
tőkék időleges elhelyezése, stb.

A részese-
dés eredete tehát nem mindig önkéntes jellegű.
Lehetséges pl. az, hogy egy bank valamely vállalattal szemben
fennálló — ki nem egyenlített — követelése fejében jut a vállala-
latnál részese-
déshez. A pénzügyintézetek többnyire csak átmeneti-
leg tartják birtokukban az így kényszerűen megszerzett rész-
vényeket addig, míg azokat veszteség nélkül értékesíthetik.
A pénzügyintézetek által kényszerűen megszerzett részvénybirtoklás
tartóssá válhat akkor, ha nem sikerül a részvényeket egyhamar
a piacon értékesíteni. A pénzügyintézetek t. i. gyakran részese-
dést vállalnak oly általuk alapított részvénytársaságokban,
melyek részvényeit részben vagy egészben maguk kénytelenek

³ A részese-
désekre vonatkozólag lásd főleg *Liefmann: Beteiligungs-
und Finanzierungsgesellschaften.* Id. m. 59—73. l. — *U. a. Die Unter-
nehmensformen.* Id. m. 70—71. l. — *U. a. Kartelle und Trusts.* Id. m.
111—116. l. — *Jeidels:* Id. m. 110—120. l.

átvenni, mert azokat belátható időn belül nem sikerül részvénykibocsátás útján a közönség körében elhelyezni.

A hasonnemű vállalatok közötti kölcsönös részesedések az érdekellentétek enyhítésére és az érdekközösség kiépítésére is szolgálhatnak.⁴ Ezek a célok egyesülve, esetleg másokkal kiegészítve a részesedések keletkezéséhez vezetnek.

Általában minél nagyobbarányú a részesedés, annál szorosabb összeköttetést biztosíthat a vállalatok, illetőleg a pénzintézetek között. Lehetséges az is, hogy egy pénzintézet vagy vállalat valamely részvénytársaság egész részvénytőkéjét megszerzi (*teljes részesedés*). A részesedések e faja tulajdonképpen a fuziót helyettesíti. Csakhogy míg a fuzió két vállalat vagy pénzintézet összeolvadását jelenti, a teljes részesedés által keletkező kapcsolat bármikor felbontható. Az egész részvénytőke megszerzése fuzió helyett azért történhet, hogy ezáltal a fuzió magas költségeit megtakarítsák, vagy azért, hogy szükség esetén az így létrejött kapcsolatokat könnyen felbonthassák. A fuzió helyett a részesedést választják pénzügyi tranzakciók könnyebb lebonyolítása, egyes vagyontételek elrejtése céljából is. Ha valamely pénzintézet vagy vállalat más részvénytársaság részvénytöbbsége, esetleg az egész részvénytőkéje felett rendelkezik, könnyű szerrel áttolhatja egyes vagyontételét a másik részvénytársaság számlájára, azt annak mérlegében elrejtve. A kölcsönös részesedések esetén lehetségessé válik, hogy a kölcsönös követelések és tartozások által a részvénytársaságok tényleges vagyoni helyzetét elhomályosítsák és a mérlegeket áttekinthetetlenekké tegyék. Hazai pénzintézeteink történetében is találunk példát arra, hogy az egyik fővárosi nagybank valamelyik vidéki pénzintézet egész részvénytőkéjét megszerezte, meghagyva annak cégét és névleges önállóságát. Az esetek nagy részében azonban a teljes részesedések utóbb fuziókhoz vezetnek.

A pénzintézetek érdekeltségei szempontjából azért van nagy jelentősége a részesedéseknek, mert az egyrészt a pénzintézeti érdekszférák korlátlan kiterjesztését, másrészt szükség esetén a létrejött kapcsolatokat könnyű felbontását is lehetővé teszi.

⁴ Ez a cél részesedések nélkül más formákban is elérhető, pl. kartellok vagy az ú. n. érdekközösségek által.

A világháború előtt például a német nagybankok vállaltak nagy arányban részesedéseket főleg német ipari, kereskedelmi vállalatokban és emellett külföldi vállalatok irányítása terén is vezető szerepet játszottak (így a Bagdadvasútnál, a román petroleumiparban, stb.). A világháború után azonban idegen befolyásra, a német nagybankok érdekköréből számos külföldi nagy vállalatot részben vagy egészben elvesztettek (pl. Steaua Romana, Internationale Petroleum Union).⁵

De a német nagybankoknak a német ipari és kereskedelmi vállalatokban való részesedései is — német közgazdasági írók megállapítása szerint — csekélyebb mérvűek a világháború után, mint annak előtte.⁶

Nálunk Magyarországon, ahol speciálisan csak finanszírozással foglalkozó társaságok nincsenek, a pénzüintézetek részéről megszerzett részesedések aránya a háború óta nemhogy csökkent, hanem kétségtelenül emelkedett, amint arra a csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségeinek statisztikájából következtetni lehet.

4. A pénzüintézetek és az ipar kapcsolatai.

A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségeinek statisztikájából — mint alább látni fogjuk — kitűnik, hogy pénzüintézeteink érdekkörében a legnagyobb számmal az ipari vállalatok vannak képviselve. Indokolt tehát a pénzüintézetek és az ipar kapcsolatainak külön figyelembevétele és ennek kap-

⁵ *Somary*: Die deutschen Kreditbanken. — Handwörterbuch der Staatswissenschaften. 4. kiadás, 2. köt. Jena. 1924. 219. l. — A versaillesi békeszerződés különféle intézkedéseinek (főleg a német javakat, jogokat és érdekeket érintő IV. cím 297. cikk) végrehajtása is befolyással volt arra, hogy a német bankok a világháború után külföldi érdekeltségi kapcsolataiknak egy részét kénytelenek voltak megszüntetni.

⁶ Pl. Liefmann szerint: „Geringer geworden ist nur die dritte Form der Beteiligung, die der *Banken* an der *Industrie*. Das hängt zum Teil... damit zusammen, dass in solchen spekulativen, unsicheren Zeiten (t. i. a német inflációs időszakban) das unpersönliche Kapital, das in den Banken konzentriert ist, an Aktivität hinter den einzelnen Persönlichkeiten zurück tritt. Damit hängt dann wieder das Aufkommen besonderer Finanzierungsgesellschaften im Anschluss an Handels- und Industrieunternehmungen zusammen...“ (Beteiligung- und Finanzierungsgesellschaften. Id. m. 72. l.) Ném szabad persze arról megfeledkezni, hogy az ú. n. Finanzierungsgesellschaft-ok mögött tulajdonképpen bankok állanak.

esán az ipari érdekeltségek keletkezésének közelebbi vizsgálata is. Felesleges talán azt hangsúlyozni, hogy a pénzüintézetek és az ipar közötti szoros kapcsolat nem hazánk gazdasági fejlődésének egyik speciális jellemzője. Az ipari finanszírozás európai kontinentális rendszerét a bankvilág és az ipar szoros egybefonódása jellemzi. A bankok és a bankárok kezdettől fogva napjainkig az ipar pénzünyújtói, részvényesei, értékpapirkibocsátó intézetei és vezető társai.¹

A bankok és az ipar egymásrautaltságának jelentőségére már a múlt század közepén rámutatott *Mevissen*, a Schaaffhausen-Bankverein első vezetője és a Bank für Handel und Industrie in Darmstadt elnöke.²

*

A pénzüintézetek és az ipari vállalatok közötti szoros viszony kialakulásának megvilágítása céljából itt vázolnunk kell azt a szerepet, melyet a pénzüintézetek az ipari vállalatok tőke- és hitelszükségleteinek kielégítésénél betöltenek.³

¹ *Theodor Vogelstein*: Die finanzielle Organisation der kapitalistischen Industrie und die Monopolbildungen. Grundriss d. Sozialökonomik. VI. rész. 2. kiad. Tübingen, 1923. 393. 1.

² Az akkori (1852) közgazdasági viszonyokról így nyilatkozott:

„A bank és hitelintézetek elégtelenségét Németországban a közvélemény minden tényezője már évek óta elismerte, a parlament és kamarák tárgyalásain megállapították és segítségére ezernyi indítvány került felszínre. Ez az elégtelenség annál inkább érezhetővé vált, minél jobban fejlődött a német ipar, minél inkább növekedett a termelés és a kivitel s minél inkább hozták létre a nagyszabású eszközökkel felszerelt részvénytársaságok az ipar különböző ágaiban a jelen szükségleteinek megfelelő tőke- és erőkoncentrációt. A felébredt vállalkozási kedv megkövetelte, hogy új jegybankok alakuljanak az ipari hitel szélesítése és megkönnyítése céljából és hogy az ipar számára szükséges anyagi eszközök megerősítsenek. A német iparnak, mely az utolsó évtized alatt úgy a termelést, mint üzemi tőkét megkészezte, szüksége volt arra, hogy új bankokat kapjon, hogy ott ideiglenesen az üzemiükben forgó tőkéket folyószámlán kamatoztassák, vagy üzemi tőkékük erősítése céljából folyószámla hitelekhez juthassanak. Amint a magasabb kamatoztatás reménye által az iparvállalatok felé terelődött az érdeklődés, szüksége mutatkozott annak, hogy intézetek alakuljanak, melyek képesek és hajlandók arra, hogy akár ideiglenesen a kínálkozó biztosabb befektetésig a tőkéket kamatoztassák, akár azok befektetéséről körültekintéssel és megbízhatósággal gondoskodjanak s tanácsal és közreműködéssel létrehozzanak oly ipari alakulatokat, melyek igazi és elismert szükségleteknek megfelelően, jó vezetés mellett a tőkék megfelelő kamatoztatását biztosítsák. Ez volt a német bankügy helyzete és ezek voltak a német ipar követelése 1852 végén.“ *Id. Alfred Bosenick*: Neudeutsche gemischte Bankwirtschaft. I. kötet. München & Berlin, 1912. 10. és köv. 1.

³ E kérdést behatóan tárgyalja *Eustach Mayr*: Kapitalbedarf und Kapitalbeschaffung der Industrie. Heidelberger Volkswirtschaftliche Abhandlungen. I. köt. 2. füzet. Karlsruhe i. B. 1910. 204 1.

Az iparvállalatoknak a folyóüzem fenntartásához forgótőkére, a beruházásokhoz pedig állótőkére van szükségük. A folyó üzemi kiadások fedezetére rendszerint a bankoknál összegyűjtött tőkék használatnak fel, vagy a bankhitelek különböző formái vétetnek igénybe. A bankok és az ipar között ezáltal keletkező kapcsolatok a folyószámla-, az elfogadványi-, a lombardhitel, a bankletét, a csekk-, a giró- és a váltóforgalom, stb. változatos formáiban jutnak kifejezésre. A vállalatok a folyóüzem fenntartásával kapcsolatos tőke-szükségletüket tehát az ú. n. reguláris banküzletek által elégíthetik ki; a beruházásokhoz szükséges tőkéket pedig a folyószámlahitel igénybevétele mellett alaptőkefelemelések, értékpapirkibocsátások útján szerezhetik meg. A vállalatok állótőkéjének megszerzésénél a pénzüintézetek támogatása lehet közvetlen (folyószámlahitelek nyújtása, részesedés vállalások, értékpapírok átvétele révén), vagy csak közvetett (az értékpapirkibocsátási üzlet lebonyolítása).⁴

A kontinentális államokban — mint említettük — általában a vállalatok alapításánál, finanszírozásánál és értékpapirkibocsátásainál a pénzüintézetek fontos szerepet töltenek be. Az ipari kibocsátási ügyletekre, melyek révén az iparvállalatok a szükséges állótőkét szerzik meg, a vállalatok alapításánál, kibővítésénél, szanalásánál, a fuzióknál, vagy valamely magánvállalatnak részvénytársasággá való átalakításánál kerülhet sor.⁵

Az értékpapirkibocsátások és a bankhitelek különböző formái az iparvállalatok tőke-, hitelszükségleteinek kielégítésében egyaránt fontos, gyakran egymást kiegészítő szerepet játszanak. Inkább szellemesnek, mint találónak mondható *Schüller-Gaevernitz*-nek az a megállapítása, mely szerint a pénzüintézetek és az ipar között kialakult összeköttetés hatalmas épületének alapkövét a folyószámlaüzlet, zárkövét pedig az ipari értékpapírok kibocsátásának üzlete képezi.⁶

Jeidels a német nagybankok és az ipar között szövődő kapcsolatokat részletesen vizsgálva helyesen jelölte meg az ipari

⁴ *Jeidels* id. m. 16—21. l. — *Eugen von Philippovich*: Grundriss der Politischen Ökonomie. 2. köt., II. rész, 4. kiad. Tübingen, 1912. 182. l.

⁵ Lásd e kérdésre vonatkozólag részletesen pl. *Jeidels* id. m. 50—53. l.

⁶ *Die deutsche Kreditbank. Grundriss der Sozialökonomie* V. Abt. II. rész. Tübingen, 1915. 152. l.

banküzletek tendenciáját a következőkben: „Die Banken müssen eine industrielle Unternehmung von ihrer Geburt bis zu ihrem Tod, von der Gründung bis zur Auflösung begleiten, ihr bei allen gewöhnlichen und aussergewöhnlichen finanziellen Vorgängen des gewerblichen Lebens helfend und ihrerseits profitierend zur Seite stehen“.⁷ A pénzüintézetek részéről általában megnyilvánul az a törekvés, hogy a vállalatokkal keletkező kapcsolat tartóssá tétele, állandósítása s ezáltal a vállalatra gyakorolt befolyás biztosítása, valamint a saját jövedelmezőségük fokozása érdekében a vállalatok összes pénz- és hitelügyleteinek lehetőleg kizárólagos lebonyolítását a maguk számára biztosítsák.

A pénzüintézeteknek főleg a nagyiparra gyakorolt befolyása az ipar hosszúlejáratú hitelszükségleteivel áll összefüggésben. A kisiparnak és a kereskedelemnek rendszerint csak rövidlejáratú hitelre van szüksége és ezért összeköttetésük a pénzüintézetekkel többnyire csak időleges. Minél nagyobb a nagyipar hosszúlejáratú hitelszükséglete s azt a pénzüintézetek minél nagyobb arányban elégítik ki, annál nagyobb mértékben lesznek a pénzüintézetek az illető vállalatokban érdekelve. A pénzüintézetek érdekeltségi körének növekedésével kapcsolatban előállhat az a helyzet, hogy valamely pénzüintézet egy szakmának vagy rokonszakmának több vállalatában is érdekeltséget szerez. Ilyenkor kartellálás, fuzió, trust, részesedési társaság, vagy konzern alakításával a vállalatok egységesítése irányában is befolyhatnak. Ezáltal lesznek a bankok a monopolisztikus törekvések jelentős előmozdítói és a termelés szervezői is. A bankok mindenkor az érdekkörükbe tartozó vállalatok közötti verseny kiküszöbölésére törekszenek, hogy a versenyből származó veszteségek lehetőségeit csökkentsék.⁸ A pénzüintézetek egy iparághoz tartozó több vállalatban szerevezve érdekeltséget, arra az iparágra irányító befolyást gyakorolhatnak (hazánkban pl. a Magyar Általános Hitelbank a cukoripar és újabban a gépípar terén). *A pénzüintézeteknek az iparra gyakorolt befolyása általában az ipar hitelszükségleteinek emelkedésével arányosan növekszik.*

A pénzüintézetek és az ipar közti erőviszony nemcsak az

⁷ Id. m. 50. l.

⁸ *Heller Farkas*: Közgazdaságtan. I. köt. Elméleti közgazdaságtan. 3. kiad. Budapest, 1925. 282—283. l.

egyes országok szerint, hanem az országokon belül az egyes iparágak szerint is különböző.

A pénzügyek és az ipar közötti kapcsolat jelentősége és hatása jól megfigyelhető pl. a német közgazdasági életben. Németországban a bankkoncentráció és az ipari koncentráció egymásra kölcsönhatással volt. Bár a német ipari koncentráció legközelebbi s főleg a nehéziparnál leglényegesebb okai technikaiak voltak, melyek az ipari üzem, a nagyüzem természetéből, az ipari kartellek képződéséből adódtak, mégis a német ipar koncentrációját a német bankok és azok koncentrációja is befolyásolta, előmozdította s tette lehetővé. Természetesen e befolyásolás, előmozdítás mértéke az egyes iparágak szerint különböző: egyeseknél lényeges, másoknál csekélyebb vagy lényegtelen, esetleg egyáltalán nem állapítható meg. *Riesser* az egyes német iparágak között különbséget tett aszerint, hogy azoknak a bankoknál rendszerint követelésük van (Gläubigerindustrie), vagy pedig az iparvállalatok rendszerint hitelek igénybevételére vannak utalva (Schuldnerindustrie). Általában a német kémiai nagyipar túlnyomólag az előbbire, míg a német elektrotechnikai ipar az utóbbira nyújt példát. E két típus között foglal helyet a német bányáipar (Montanindustrie), amelynél az idő, a konjunktúra változása és az egyes vállalatok szerint is eltérően alakul a helyzet. *Riesser* a német iparnak és az ipari koncentrációnak a német nagybankokra, a bankkoncentrációra gyakorolt hatását a német nagybankok fejlődésének minden fázisára és időszakára vonatkozólag részletesen kimutatta. Behatóan fejtegette a német ipari kartell-mozgalmaknak és az ipari export-politikának a német bankkoncentráció terjedelmére és gyorsaságára kifejtett messzemenő hatását, valamint a német bankoknak és koncentrációjuknak az ipari koncentrációra gyakorolt befolyását is. A német gazdasági élet fejlődésének vizsgálata alapján megállapította, hogy az ipari- és a bankkoncentráció hatása csaknem mindig kölcsönös és pedig váltakozó volt; majdnem minden csoportképződés az iparban a bankok csoportjaira is befolyással volt és viszont s minden változás az egyik oldalon, változást okozott a másik oldalon is. Így pl. a német elektrotechnikai iparban a csoportképződés a német nagybankok befolyása alatt ment végbe, még pedig oly módon, hogy a bankok segítségével lassanként a német elektrotechnikai vállalatok 7 nagy csoportja kelet-

kezett. Miután ez megtörtént, az elektrotechnikai vállalatok hitelgényei oly gyorsan emelkedtek, hogy messze túlhaladták az egyes bankok tőkeerejét. Ennek következtében mindenkéltől a 7 német elektrotechnikai ipari csoport mögött ugyanannyi bankcsoportnak kellett alakulnia: ebben a stádiumban tehát az látható, hogy megfordítva a bankkoncentráció függött az ipari koncentrációtól és attól mozdítottatott elő. Az egyes bankoknak az elektrotechnikai ipari csoportokkal keletkezett sokféle kapcsolatai ismét oda vezettek, hogy a bankok további más ipari csoportokra is hatással voltak.⁹ Ime a német bank- és ipari koncentráció állandó kölcsönhatásának egyik jellegzetes példája.

Említésre méltó, hogy a háború előtt a német gazdasági életben általában a nagybankok és az ipar között csendes küzdelem folyt a vezetésért. A német nagybankok hatalmas tőkék felett rendelkezve belföldi és külföldi vállalatokat finanszíroztak és a német gazdasági élet vezetésének nagyrésztet magukhoz ragadták. De e tekintetben a világháború kitörése óta a német közgazdasági életben mélyreható változások állottak be. A vezetés nagyobbrészt a német ipar kezébe került. A német nagyipari konszernek, melyek tőkeereje fokozatosan megnőtt, nem ritka esetben már saját maguk számára bankokat alapítottak. E változáshoz a legkülönbözőbb okok vezettek: *Statthalter* szerint pl. az ipari szervezkedések növekvő jelentősége, a technika fejlődésével a termelési eszközök előnyösebb kihasználása, az árú és a pénz értékelésében a háború alatti és utáni infláció által történt eltolódások, stb. A német nagyipar tehát mindinkább függetlenítette magát a korábbi bankbefolyástól és a nagyipari vezetők a maguk kezébe vették át a finanszírozást.¹⁰ *Liefmann* is rámutatott „Kartelle und Trusts” című munkájának 1924-ben megjelent 6. kiadásában arra, hogy Németországban a bankok befolyása az iparra mindinkább csökkent — szerinte — részint azért, mert a német infláció idején az ipar folyó hitelszükségletének ellátása kisebb szerepet játszott, részint azért is, mert akkor a német bankok számára más nyereséglehetőségek kínálkoztak, úgy, hogy az alapítási és finanszírozási tevékenységre már nem helyeztek

⁹ Lásd *Riesser* id. m. 580. és 610—611. l. (1922. évi tanulmányok).

¹⁰ *Statthalter*: Interessengemeinschaften. Ein Beitrag zur Konzentrationsbewegung in Handel und Industrie. Essen a. d. Ruhr. 1922. 33. l.

olyan nagy súlyt, mint korábban. De Liefmann ehhez hozzáfűzte azt is, hogy e helyzet idővel változhat és változni is fog, amint a pénz értékingadozásának időszakát és az ezzel kapcsolatos spekulációt leküzdötték.^{11 12}

A bankok és az ipar közötti erőviszony alakulásának más jellegzetes példáit is említhetjük: A nagy trustök hazájában, az Északamerikai Egyesült Államokban a túlsúlyra jutó és az egész piacon döntő szerepet játszó iparvállalatok pénzügyi tevékenységüket és közlekedési vállalatokat vontak hatalmi körükbe. Ezzel szemben Magyarországon éppen az ellenkező fejlődési irányzat észlelhető. A mi zsenge iparunk még a pénzügyi tevékenység támogatására szorul és inkább a kedvező konjunkturák folytán mindegyre erősödő pénzügyi tevékenységnek teljesít — persze megfelelő kölcsönök és támogatások ellenében — szolgáltatásokat. Már jóval a világháború kitörése előtt valószínűnek látszott az a feltevés, hogy ha Magyarországon az iparvállalatok centralizációja egyáltalán bekövetkezhetnék, úgy ez az egyes bankok hatalmi körének való alávetés útján fog történni.¹³

Hazánkban az ipar koncentrációja már a világháború előtt megkezdődött. S midőn pénzünk értékének stabilizálása után a szanálási válság idején nálunk is a sok tekintetben túlméretezett ipari üzemek racionalizálása vált szükségessé, az ipari koncentráció kérdése újra előtérbe nyomult. E tekintetben elsősorban a gépipar terén már megvalósult jelentős fúzióról számolhatunk be.

1927 júliusában a Ganz és Társa—Danubius gép-, wagon- és hajógyár r.-t. részvénytársasága útján a Schlick-Nicholson gép-, wagon- és hajógyár részvénytársasággal, valamint a kistaresai Gép- és vasútfelszerelési gyár részvénytársasággal összeolvadt. Ezt követte 1927 decemberében a Lipták gépgyárnak a Ganz-Danubiusba való beolvadása. Nem véletlen körülmény az,

¹¹ Id. m. 125. l.

¹² A német hitelbankok fejlődésének a világháború kitörése utáni időszakát tárgyalva, *Somary* is érinti e kérdést: „Infolge der stark konzentrierten industriellen Unternehmerrgewinne ist die Machtstellung der Kreditbanken gegenüber den führenden Industriekonzernen noch nicht so sehr stark wie etwa in der Periode von 1895—1899 oder 1903—1907, aber es sind Anzeichen vorhanden, dass sich die Position bei einigem Anziehen der Geldsätze zugunsten der Banken gestalten wird“. (Die deutschen Kreditbanken, id. cikk Handw. d. Staatsw. 2 köt. 219. l.)

¹³ *Baumgarten Nándor és Meszlény Artur: Kartellek, trustök.* (A M. Tud. Akad. által jutalmazott munka.) Budapest, 1906. 106. l.

hogy éppen a hazai gépipar terén kezdődött meg a koncentráció. A magyar gépipar termelése már a háború előtt is elérte, sőt meghaladta az ország felvevőképességét. Csonka-Magyarországon pedig, ahol az integer ország háború előtti gépiparának mintegy 80%-a maradt meg, a termelőképesség és a belföldi szükséglet közötti arány kedvezőtlené vált, úgy, hogy a gépgyárak termelőképességüket csak kis részben használhatták ki. A hazai gépipar helyzetét egyrészt a rendkívüli éles belföldi verseny, másrészt az export visszahanyatlása is súlyosbítja. A magyar gépipar vezetői tehát a viszonyok helyes felismerésével a külföldi példákon okulva, megindították a racionális termelésre irányuló folyamatot, mely a gyárak specializálásával kívánja a termelési költségeket csökkenteni. E folyamat vezetett az előbb említett fúzióhoz. Az ipari koncentráció egyrészt több gyártelep összevonása, egyesek megszüntetése által a megmaradók számára a gyártási képesség jobb kihasználását és ennek révén a termelési költségek leszállítását teszi lehetővé, másrészt pedig igyekszik elősegíteni az egyes telepek gyártási specializálódását és a típusok gyártására való áttérést, mely módszerek az előállítási költségek további olcsóbbodását eredményezik. *Az általunk vizsgált probléma szempontjából különös figyelmet érdemel az, hogy e fúzió a Magyar Általános Hitelbank irányítása mellett jött létre.*¹⁴

Magyarország gazdasági életében pénzintézeteink, főleg nagybankjaink kétségtelenül erős befolyást gyakorolnak a nagyiparra.

*

A magyar ipar és a pénzintézetek kapcsolatainak jelentőségét röviden a következőkben foglalhatjuk össze: A magyar nagyipar keletkezése óta összeköttetésben áll a pénzintézetekkel; a hazánkat jellemző tőkeszegénység következtében kezdettől fogva napjainkig a pénzintézetek tőke- és hitelközvetítő tevékenységének igénybevételére van utalva. A múlt század második felében gyors lendülettel kialakult magyarországi nagyipar

¹⁴ A Magyar Általános Hitelbank igazgatóságának üzleti jelentése az 1926. üzletéről, a Ganz és Társa-Danubius Gép-, Waggon- és Hajógyár R.-T. 1926. évi zárszámadása, a Schlick-Nicholson Gép-, Waggon- és Hajógyár R.-T. 1926. évi üzleti jelentése.

kétségtelenül jórészt a hazai és külföldi tőke támogatásának köszönheti fejlődését.

A pénzüntézetek és az ipar kapcsolatai az érdekeltségi viszonyok létrejöttével váltak szorosabbá. Pénzüntézetek ipari érdekeltségeinek nagy jelentősége az alább ismertetendő statisztikai vizsgálataink eredményeiből domborodik ki: adataink alapján képet lehet alkotni a hazai gazdasági élet egyik jellegzetes vonásáról: *a nagyipar nálunk jórészt a nagy pénzüntézetek irányító befolyása alatt áll.*

Ipari vállalataink s általában az összes vállalatok az infláció után fokozottabb mértékben vannak a pénzüntézetekre utalva, mint a békében. Az infláció következtében tudvalevőleg a mozgó tőke jórészt megsemmisült; a vállalatok álló tőkéje pedig — bár gyári épületekben és egyéb berendezésekben, gépekben konzerválta értékét — nem teljesítheti gazdasági hivatását akkor, ha hiányzik a szükséges mozgótőke. *Heller Farkas* a szanálási válságról tartott előadásában rámutatott arra, hogy az infláció alatt a befektetések nagy része helytelen irányban történt: egyrészt oly berendezések létesítésére fordították, melyek az inflációs konjunktura igényeit (annak fogyasztási irányát vagy exportlehetőségeit) szolgálták; másrészt pedig túlméretezték az inflációs konjunktura alapulvételeivel a vállalatokat.¹⁵

Ennélfogva érthető, hogy a vállalatok hitelszükséglete az infláció megszűnte után sokkal nagyobb arányban lépett fel, mint korábban s e körülmény a hazai nagyiparnak a pénzüntézetekre való utaltságát továbbra a jövőben is — minden valószínűség szerint — szükségessé teszi. A magyar ipari vállalatok általában még nem jutottak el a fejlődésnek arra a fokára, amidőn már teljesen függetleníthetnék magukat a pénzüntézetek befolyásától (mint arra a német chemiai iparnál találtunk példát).¹⁶

Sajátos gazdasági viszonyaink mellett nagybankjaink a nagyiparra — legalább is annak túlnyomó részére — előreláthatólag a jövőben is irányító befolyást fognak gyakorolni.

¹⁵ A szanálási válság, id. m. 16—18. l.

¹⁶ Mint kivételt említhetjük meg a közlekedés köréből a Budapesti Közúti Vaspálya Társaságot, mely annak idején finanszírozását saját kezébe vette át.

5. A pénzüintézetek érdekeltségeinek statisztikája.

A) A vizsgálat nehézségei.

A pénzüintézetek fontos gazdasági szerepének megvilágításához figyelemreméltó és tanulságos adalékokat szolgáltatathat a pénzüintézetek érdekeltségeinek statisztikája. A gazdasági statisztika széles területén azonban alig találunk oly kevéssé kiművelt, jóformán még teljesen feldolgozatlan részt, mint amilyen éppen a pénzüintézetek érdekeltségeinek statisztikája. Ennek magyarázata több okban keresendő. Az erre vonatkozó statisztikai kutatás nehézségeinek egy részére már *Meerwarth* rámutatott. Szerinte nyílt kérdés marad, hogy vajjon e függőségi viszonyokat belátható időn belül sikerül-e statisztikailag megfogni és leírni; mindeztideig a statisztika meg volt akadályozva abban, hogy e felette fontos kapcsolatokba betekintést nyerjen és különösen, hogy a függőségi viszonyok mértékét is megállapíthassa.¹

A kutató munkáját e téren különösen az adatok hiányossága nagy mértékben megnehezíti. A hivatalos statisztika adagyűjtései alig nyújtanak erre vonatkozó anyagot. A pénzüintézetek üzleti jelentései sem ölelik fel az érdekeltségekre, részesezésekre vonatkozó összes adatokat. A pénzüintézeti üzleti jelentések igen gyakran például csak az „egyéb társasüzleti részesezése” általános megjelöléssel egészítik ki az érdekeltségekről közölt kimutatásokat. Tekintetbe kell azt is venni, hogy a pénzüintézetek nem adhatnak mindenkor számot az összes érdekeltségeikről; gyakran éppen üzleti érdekből nem hozhatják azonnal nyilvánosságra valamely vállalattal vagy pénzüintézetel keletkező szorosabb kapcsolatukat. A — többnyire pénzüintézetek adatszolgáltatásai alapján összeállított — pénzügyi, gazdasági kompasszok sem szolgáltatnak a pénzüintézetek érdekeltségeiről kimerítő forrásanyagot.

A pénzüintézetek kimutatott érdekeltségeire vonatkozó adatoknak statisztikai feldolgozásához pedig csak az anyag kellő megbírálása és rendezése után lehet hozzáfogni, mert a pénzüintézeti üzleti jelentések többé-kevésbé egymástól eltérő alapon állítatnak össze s adataik nem mindig használhatók fel könnyen.

¹ Einleitung in die Wirtschaftsstatistik. Jena, 1920. 9. 1.

A megfigyelési terület pontos körülhatárolásának nehézségei is megnehezítik a kutató munkáját. A pénzintézetek érdekeltségeinek száma folytonosan változik: új érdekeltségi kapcsolatok szövődnek; a létrejött érdekeltségi viszony szorosabbá válhat, vagy meglazulhat, meg is szűnhet. A pénzintézetek érdekköre tehát állandó fluktuáció képét nyújtja.

B) A vonatkozó irodalom.

Az irodalomban általában csak kevés kísérletet találunk a pénzintézetek érdekeltségeinek statisztikai feldolgozására és e bonyolult kapcsolatok beható megvilágítására.

Jeidels a háború előtt megjelent munkájában a német nagybankoknak az iparhoz, különös tekintettel a vasiparhoz való viszonyát tette vizsgálata tárgyává és hat német nagybank érdekeltségeinek térbeli és iparágak szerint való megoszlását dolgozta fel a felügyelő tanácsok (Aufsichtsrat) adatai és a fizető helyek jegyzékei (Zahlstellen-Verzeichniss) alapján.¹ A német nagybankok érdekeltségi viszonyainak az Aufsichtsrat-okban helyet foglaló érdekképviselőket adatai alapján való megvilágítása kétségtelenül hasznos kiegészítő eszközzel szolgálhat e kapcsolatok összekuszált fonalainak kibogozása céljából. Azonban a részvények osztalékainak, a kötvények, záloglevelek kamatainak fizetésére, a kisorsolt értékpapírok beváltására szolgáló fizető helyek jegyzékei alapján nyert anyag a bankérdekeltségi viszonyok megállapítása céljából csak nagy óvatossággal használható fel, mert könnyen téves eredményekhez vezethet. A bankérdekeltségi viszonyok kutatására a *Jeidels* által alkalmazott utóbbi módszer nem tekinthető kifogástalannak. Meg kell jegyezni egyébként, hogy *Jeidels* a bankérdekeltségek statisztikáját nem egységes alapon dolgozta fel. Míg a felügyelőtanácsokban szereplő bankképviselőket adatai alapján készült kimutatások (id. m. 169—171. l., Tabelle I.) a német nagybankok affiliált albankjait (Unterbanken) is magukban foglalják, a fizető helyek jegyzékei alapján feldolgozott táblázatok (u. o., Tabelle II.) ezeket a bankokat számításán kívül hagyták.

Riesser a német nagybankok fejlődését a német gazdasági élettől való minden vonatkozásában alaposan megvilágítja

¹ *Jeidels* id. m. 169—171. l.

általunk többször idézett hatalmas műve függelékében a tárgyalta hat német nagybanknak a részvénytársaságok felügyelő tanácsaiban helyet foglaló képviselőiteiről,² valamint a nagybankok fiókjairól, affiliált pénzügyintézetekről, ügynökségeiről, érdekkörébe tartozó bankházairól stb. közöl kimutatásokat.³ De Riesser műve e pusztán felsorolásokon kívül a bankérdekeltségek statisztikai feldolgozását, a kapcsolatok részleteinek elemzését, jellemzőinek megállapítását nem nyújtja.

Gustav Weihs-nak „Die Beziehungen der Banken zur Industrie“ c. munkájában⁴ találunk némi kísérletet a bankérdekeltségek statisztikai feldolgozására; könyvében néhány százalékos adatot közöl, anélkül azonban, hogy a vizsgált pénzügyintézetek számát, nagyságát, a felhasznált forrásokat közelebbről feltüntetné és alkalmazott módszerét ismertetné.⁵ Így nem nyújt kellő alapot arra, hogy munkájának erre vonatkozó statisztikai részét érdemleges bírálat alá vehessük és az általa közölt arányszámok igazi értékéről tiszta képet alkothassunk. Számításai szerint az általa vizsgált pénzügyintézetek érdekeltségei közül 79% ipari, 11% kereskedelmi, bérleti, biztosítási és közlekedési vállalat és 10% pedig kisebb pénzügyintézet (bank) volt.⁶ E felosztási módszert nem tartjuk szerencsésnek. Például a második csoport (Handels- und Mietgeschäfte mit Versicherungsanstalten und Verkehrsgesellschaften) túlságosan nagy átfogó; sokféle, — nézetünk szerint — nem együvé sorolandó vállalatot foglal itt egybe. E csoport szétbontása és további részletezése kétségkívül szükséges lenne. De épp oly kevésbé kielégítő *Weihs* munkájában az ipari vállalatok felosztása: élelmezésiipari- és élvezeti cikkek gyártásával foglalkozó vállalatok közös csoportjában fontos iparágakat (malom-, cukor-, sör-, szesz- stb. ipart) foglal egybe, melyek részletezése legalább is annyira indokolt lenne, mint az általa külön kiemelt más,

² Die deutschen Grossbanken und ihre Konzentration, Id. m. 651—672. l. Beilage IV. Die Vertretung von Grossbanken im Aufsichtsrat von Aktiengesellschaften.

³ Imént id. m. 718—744. l. Beilage VII. Die Konzentrationsentwicklung bei den deutschen Grossbanken (einschliesslich der Commerz- und Disconto-Bank und der Nationalbank für Deutschland). Továbbá id. m. 745—750. l. Beilage VIII. Der Konzentrationsgang innerhalb der einzelnen Grossbanken und der Konzernbanken.

⁴ Leipzig und Wien, 1921. 58—62. l.

⁵ A munka egyik alcímében az „egykorai Ausztria-Magyarországot“ jelöli meg vizsgálati területének. (Id. m. 54. l.)

⁶ Id. m. 58. l.

kevésbé jelentős iparágaké. Weihs a pénzüintézetek ipari érdekeltségeinek megoszlásáról a következőképpen számol be: Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása (18%), gépipar (16%), vegyészeti ipar (16%), fonó- és szövőipar (10.1%), fémipar (7.3%), építőipar (6.0%), kohóipar (5.5%), papírosipar (4.5%), bányászat (4%), faipar (3.2%), bőripar (2.7%), finom mechanika (2%), kerámiai ipar (1.8%), sokszorosító ipar (1.4%)⁷

Úgy tudományos, mint gyakorlati szempontból egyaránt kívánatos, hogy Weihs nagy szorgalommal összegyűjtött adatait, megfelelő átdolgozással, kellően részletezve nyilvánosságra hozza; behatóbb vizsgálata után bizonyára fontos adatokkal járulhatna a bankérdekeltségi kapcsolatok nehezen megfogható s eddig az irodalomban elhanyagolt kérdésének megvilágításához.

Oskar S. Vogt a világháború után napvilágot látott munkájában a svájci nagybankok iparpolitikáját tárgyalva, e bankoknak iparvállalatokban való részesedéséről közöl kimutatást az 1919. évi üzleti jelentések alapján, de a kérdés közelebbi kutatásába nem mélyed bele.⁸

Legújabban a prágai „Die Wirtschaft“ c. folyóirat különkiadványokban az európai nagybankok mérlegeiről és érdekeltségeiről is beszámol. Legutóbbi ily kiadványában (*Europäische Banken. Ihre Bilanzen und Konzerne im Jahre 1926.*)⁹ a fontosabb európai nagybankok konszernjébe tartozó érdekeltségekről részletes felsorolást találunk; hazai nagybankjaink közül *Kemény György* a Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank, a Magyar-Olasz Bank, a Hazai Bank és az Angol-Magyar Bank adatait dolgozta fel alaposan.

A magyar nyelvű vagy magyar vonatkozású irodalom a pénzüintézetek érdekeltségeiről vajmi kevés adatot nyújt.

Földes Béla a *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* hasábjain a magyarországi pénzüintézetekről közölt cikkében általánosan megemlíti, hogy nagybankjaink konszernjébe különféle (ipari, közlekedési, mezőgazdasági, stb.) vállalatok

⁷ Id. m. 59. l.

⁸ Zur Industriepolitik der schweizerischen Grossbanken. Weinfelden-Konstanz. 1922. 51—53. l.

⁹ Prag, 1927.

tartoznak; a magyarországi nagybankok érdekeltségeinek száma sok százra rúg.¹⁰

Említésre méltó e tekintetben *Fuchs Albert* tanulmánya, melyben a magyar bankügy vázlata során négy budapesti nagybank (a Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank és a Magyar Bank és Kereskedelmi R.T.) 1919. év végén fennállott ipari konszernjéről közöl egy kimutatást a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara nyilvánosságra nem hozott statisztikája alapján.¹¹ E részleges adatokból némi képet nyerünk a négy legnagyobb magyarországi bank ipari érdekeltségi viszonyainak korábbi alakulásáról.

Ugyancsak a fővárosi jelentősebb pénzintézetek által „kontrollált” vállalatok számáról nyújt egy táblázatot az 1911. évre vonatkozólag *Zsoldos Géza* háború előtt megjelent könyvében.¹² A kimutatás mindössze 12 budapesti pénzintézetre szorítkozik; a *Zsoldos* által alkalmazott felosztás (a képviselt összes vállalatok száma, ezek közül 1. iparvállalat és 2. mezei termékeket földolgozó [!] vállalat) nem elég részletes ahhoz, hogy a fővárosi pénzintézetek sok irányú érdekeltségi kapcsolatait minden vonatkozásban kellően megvilágíthassa s e bonyolult probléma kutatásához megfelelő alapot szolgáltathasson.

C) A csonka-magyarországi pénzintézetek érdekeltségeinek statisztikája.

a) *A feldolgozási módszer.*

Mindezideig az irodalom pénzintézeteink érdekeltségi köréről összefoglaló képet nem nyújtott. Magyarország jelenlegi területén levő pénzintézetek érdekeltségeinek statisztikai feldolgozásából nyert főbb eredményeket a következőkben tárgyaljuk.

Mivel a pénzintézetek érdekeltségeire vonatkozólag — mint tudjuk — nem áll rendelkezésre teljesen kimerítő anyag s a pénzintézetek és érdekeltségeik összes kapcsolatai

¹⁰ Die Banken in Ungarn. Handw. d. Staatswissenschaften. 4. kiadás, II. köt. Jena, 1924. 230. l.

¹¹ Skizze des ungarischen Bankwesens. Ung. Jahrbücher, I. köt. 1. füzet. Berlin und Leipzig, 1921. 49. l.

¹² A bank-koncentráció. Budapest. 1914. 62. l.

statisztikailag nem rögzíthetők meg, a kép, melyet nyújtani fogunk, nem tarthat igényt teljességre. De úgy véljük, mégsem végeztünk tudományos szempontból felesleges munkát, mert a csonka-magyarországi pénzüzetek érdekeltségeinek statisztikája alapján jórészt a gazdasági statisztika járatlan ösvényein haladva, az érdekeltségek általános, jellemző vonásainak megismerésére s egyben fontos gazdasági törvényszerűségek megállapítására is alkalmunk nyilott.

Az ismertető módszer segítségével a csonka-magyarországi pénzüzetek érdekeltségi körének szövevényes hálózatába fogunk bevilágítani. Az e téren való kutatás általános nehézségeiről már fentebb megemlékeztünk. A pénzüzetek érdekeltségeinek statisztikáját a hivatalos adatok hiányában a pénzüzetek üzleti jelentései és a pénzügyi kompasszok alapján dolgoztuk fel.¹

Kutatásunkat a csonka-magyarországi összes bankok és takarékpénztárak érdekeltségeire kiterjesztettük. Kiindulási időpontnak az 1910. évet választottuk, a fejlődés szemléltetése céljából közbenső étape-nak a világháború kitörésének évét, 1914-et iktattuk be és a háború utáni évek közül az 1924. év adatait dolgoztuk fel.²

A pénzüzetek kimutatott érdekeltségeinek adatait nem az egyes pénzüzetek szerint külön-külön részletezve ismertetjük, hanem összegyűjtött anyagunkat, mint komplexumot, megfelelő rendezés után a következő szempontok szerint dolgoztuk fel.

Vizsgálódásainkat az érdekeltségek *horizontális* és *vertikális* irányú megoszlására terjesztettük ki. Ezáltal a pénzüzetek érdekeltségeinek kettős irányú jelentősége domborodik ki; adatainkból kitűnik egyrészt az, hogy a bankok és takarékpénztárak érdekköre nemesak az ország egész területére, hanem a külföldre is kiterjed; másrészt megállapítható az, hogy a nagyszámú érdekeltségek között csaknem minden gazdasági ág képviselőre talál. A pénzüzetek érdekeltségeinek száma a vizsgált időszak alatt jelentékeny és mindkét irányú meg-

¹ Magyar Pénzügyi Compass, Budapest, 1910—1925. évi kötetei és a Compass finanziaelles Jahrbuch, Wien, Compassverlag, 1910—1925. évi kötetei.

² E munka anyagának gyűjtése idején a pénzüzetek érdekeltségeire vonatkozólag az utóbbi évek közül még csak az 1924. év adatai állottak teljesen rendelkezésünkre.

ozslásában erőteljes fejlődést mutat. A horizontális irányú vizsgálatnál anyagunkat a budapesti, a vidéki és a külföldi érdekeltségek csoportjaira bontottuk széjjel. Anyagunk vertikális irányú szétbontásánál pedig arra törekedtünk, hogy a megfelelő részletezés alapján pénzügyintézeteinknek a gazdasági élet különböző ágaival fennálló kapcsolatait kellően megvilágíthassuk.

A koncentrációnak pénzügyintézeteink terén észlelhető mind nagyobb mérvű érvényesülése indokoltá tette azt, hogy adatainkat a pénzügyintézetek nagysága szerint is részletezzük, az érdekeltséggel bíró pénzügyintézetek hármaskategóriáját (*a továbbiakban mindenütt csak „nagybankok“, „középbankok“ és „kisbankok“ megjelöléssel*) különböztetve meg. E bankkategóriák felállításánál speciális hazai viszonyainkra kellett tekintettel lennünk. Az érdekeltségeknek bankkategóriák szerint való megosztását minden vonatkozásban külön-külön feltüntetjük.

Fővárosunknak az ország tőkeszervezetében is domináló szerepe pedig szükségessé tette azt, hogy a *budapesti pénzügyintézetek érdekeltségeit* külön is vizsgálat tárgyává tegyük. Emellett a magyar pénzügyintézeti szervezetnek a város és vidék szerint eltérően alakuló viszonyaira való tekintettel az érdekeltséggel bíró vidéki pénzügyintézetek csoportját — alkalmasabb kritérium hiányában — a közigazgatási megkülönböztetés alapulvételével: 1. a törvényhatósági joggal felruházott városokban; 2. a rendezett tanácsú városokban és 3. a nagy- és községekben levő pénzügyintézetek alcsoportjaira bontottuk széjjel. Az ezirányú részletezés eredményeit azonban — csekélyebb jelentőségük miatt — csak az érdekeltségek számának általános alakulására vonatkozó fejtegetéseinknél mutatjuk be.

Alkalmazott statisztikai feldolgozási módszerünk további indokolása céljából előre kell bocsátanunk adatgyűjtésünk egyik fontos eredményét: adataink arra engednek következtetni, hogy az érdekeltségek megszerzése nem a pénzügyintézeteknek egymással szemben kiélezett versenyével jár; ellenkezőleg, pénzügyintézeteink érdekeltségi körében az egyetértés, a kölcsönös megegyezés, az együttműködés jelei állapíthatók meg. Ennek bizonyossága az, hogy *számos vállalatban egyidejűleg több pénzügyintézet is részesedik*. Az általunk összegyűjtött őszanyagban aránylag nagyszámú oly érdekeltségeket is találtunk, melyek egyidejűleg több pénzügyintézet érdekkörében is szerepeltek.

Ezeket a „többes érdekeltségek“ elnevezéssel jelölhetjük meg. Az ország jelenlegi területén levő pénzüintézetek összes kimutatott érdekeltségeinek számát a „többes érdekeltségek“ belefoglalásával és utóbbi érdekeltségek külön feltüntetése mellett a következő táblában ismertetjük:

35. tábla. A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségei.

a) *Az összes érdekeltségek száma:*

	1910.	1914.	1924.
	é v	b e n	
Nagybankok érdekkörében . . .	275	357	959
Középbankok „ . . .	11	30	210
Kisbankok „ . . .	76	192	661
Összesen . . .	362	579	1830

b) *Ezek közül a „többes érdekeltségek“ száma:*

	1910.	1914.	1924.
	é v	b e n	
Nagybankok érdekkörében . . .	20	24	68
Középbankok „ . . .	—	1	14
Kisbankok „ . . .	5	9	46
Összesen . . .	25	34	128

c) *A „többes érdekeltségek“ az összes érdekeltségek százalékában:*

	1910.	1914.	1924.
	é v	b e n	
Nagybankok érdekkörében . . .	7.27	6.72	7.09
Középbankok „ . . .	—	3.33	6.66
Kisbankok „ . . .	6.57	4.68	6.95
Összesen . . .	6.90	5.87	6.99

Látható ebből, hogy pénzüintézeteink összes érdekeltségei közül országos átlagban körülbelül 6—7% több pénzüintézet érdekszférájába tartozott.³ E többes érdekeltségeket további vizsgálódásainknál mindenkor csak egyszer vettük számításba, nem akarva a „double emploi“ hibáját elkövetni. Tehát *ismételt előfordulás esetén a „többes“ érdekeltségek számát mindenkor levontuk.* Az ily módon rendezett ösanyagunkat dolgoztuk fel a fentebb körvonalazott szempontok szerint.

³ *Gustav Weihs* az általa feldolgozott érdekeltségek statisztikájában a „többes érdekeltségek“ arányát körülbelül 4%-ra becsülte. (Id. m. 59. l.)

b) *A pénzüintézetek érdekeltségeinek számbeli alakulása bankkategóriák szerint.*

*A többször előforduló azonos érdekeltségek levonása után nyert eredmények*¹ szerint a Magyarország jelenlegi területén levő bankok és takarékpénztárak érdekeltségeinek száma 1910-ben 337, 1914-ben 545 és 1924-ben pedig 1702 volt. *Az adatok tehát a pénzüintézetek érdekkörének fokozatos kibővüléséről számolnak be.*

Az érdekeltségek számának alakulásáról a *pénzüintézetek kategóriái szerint* a következő tábla nyújt tájékoztatást:

36. tábla. A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségei bankkategóriák szerint.

	a) Számszerint:		
	1910.	1914.	1924.
	é	v	e
	b	e	n
Nagybankok érdekeltségei . . .	255	333	891
Középbankok „ . . .	11	29	196
Kisbankok „ . . .	71	183	615
Összesen . . .	337	545	1702
b) Százalékokban:			
Nagybankok érdekeltségei . . .	75.66	61.09	52.34
Középbankok „ . . .	3.26	5.32	11.52
Kisbankok „ . . .	21.08	33.59	36.14
Összesen . . .	100.00	100.00	100.00

A 36. táblából látható, hogy pénzüintézeteink számának bankkategóriák szerint való megoszlása mindhárom időpontban a nagybankok jelentékeny szerepét mutatja, de feltűnő a nagybankok százalékának a vizsgált időszak alatti fokozatosan esőkenése. Az érdekeltségek számarányának bankkategóriák szerint részletezett vizsgálatából látszólagosan a nagybankérdekeltségek arányának fokozatos térvesztése mutatkozik a közép- és kisbankérdekeltségek erőteljesebb számbeli növekedésével szemben. Ennek magyarázata egyrészt abban keresendő, hogy a kisebb pénzüintézetek — követve a nagybankok példáját — éppen a

¹ A továbbiakban mindig az ily módon rendezett anyag statisztikai feldolgozásának eredményeit tárgyaljuk.

vizsgált időszak alatt kapcsolódtak bele intenzívebben a termelésbe és a forgalomba s így e kategóriák érdekeltségeinek száma a vizsgált években nagyobb arányú növekedést ért el; de másrészt az is fontos szerepet játszik e számsorok alakulásánál, hogy a „többes érdekeltségek“ nagyobb aránya éppen a nagybankok érdekköréből került ki és ennek megfelelően kimutatásainkban a nagybankok érdekeltségeinek számát a levonások nagyobb arányban csökkentették.

A budapesti pénzüintézetek érdekeltségeinek száma bankkategóriák szerint a következőképpen alakult:

37. tábla. A budapesti pénzüintézetek érdekeltségei bankkategóriák szerint.

	1910.	1914.	1924.
	é	v	b
	e	b	e
	n	n	n
Nagybankok érdekeltségei . . .	255	333	891
Középbankok „ . . .	11	22	168
Kisbankok „ . . .	64	93	176
Összesen . . .	330	448	1235
b) Százalékokban:			
Nagybankok érdekeltségei . . .	77.28	74.33	72.15
Középbankok „ . . .	3.33	4.91	13.60
Kisbankok „ . . .	19.39	20.76	14.25
Összesen . . .	100.00	100.00	100.00

Ezekből az adatokból — tekintettel arra, hogy nagybankjaink mind Budapesten székelnek — természetesen már élesebben domborodik ki a fővárosi pénzüintézetek érdekeltségi körében a nagybankok vezető szerepe: mindhárom időpontban a budapesti pénzüintézetek érdekeltségeinek kb. $\frac{3}{4}$ része a nagybankok érdekszférájába tartozott. A nagybankok hatalmas tőkeerejük révén, mely az alapítási, az értékpapirkibocsátási és a finanszírozási üzletágak széleskörű művelését, általában a vállalatok hitelszükségletének nagyarányú kielégítését, valamint nagyszámú affiliálásokat tesz lehetővé, az érdekeltségek megszerzése terén domináló szerephez jutnak. Ez az oka annak, hogy nagybankjaink már a háború előtt is kiterjedt érdekkör felett rendelkeztek. A háború utáni években az állami hiteleknek részben a nagy pénzüintézetek útján történt szétosztása is

alkalmat adott nagybankjainknak arra, hogy érdekszférájukat kiterjesszék. Azok a vállalatok, melyek pl. az inflációs évekből a jegyintézeti hitelnyújtás előnyeit a pénzüintézetek közvetítése révén élvezték — ha még nem állottak a pénzüintézetekkel érdekeltségi kapcsolatban — ezáltal szorosabb összeköttetésbe jutva, többnyire a nagybankok érdekkörébe kerültek.

A *vidéki* pénzüintézetek érdekeltségeinek száma a vizsgált években a következő volt:

38. tábla. A Csonka-Magyarországon levő vidéki pénzüintézetek érdekeltségeinek száma.

	1910. é	1914. v b e	1924. n
Vidéki középbankok érdekeltségei . .	—	7	28
Vidéki kisbankok „ . .	7	90	439
Összesen . .	7	97	467

Utóbbi adatok arról tanuskodnak, hogy a vizsgált időszak alatt az ország jelenlegi területén levő vidéki bankok és takarékpénztárak is fokozódó mérvben vállaltak érdekeltségeket; vidéki pénzüintézetek érdekeltségeinek száma különösen a háború után jelentékenyen megduzzadt. A vidéki pénzüintézetek ugyanis főleg a háború utáni inflációs konjunktúra idején kivételesen sok — túlnyomórészt helyi — vállalatban szereztek érdekeltséget. Az összeomlás után a korona értékének katasztrófális zuhanása, a rendkívüli gazdasági viszonyok nyilván vidéki pénzüintézeteket is érdekkörük nagyarányú kiterjesztésére készíteték. De a szanálási válság hatása következtében ezek a konjunktúra alatt szövődött kapcsolatok valószínűleg többnyire megszűntek, ami persze csak az 1924 utáni évek adataiban fog kifejezésre jutni.

Nem lesz talán felesleges, ha ezeket az adatokat itt egyszer az *érdekeltséggel bíró vidéki pénzüintézetek székhelyei* (még pedig 1. a törvényhatósági jogú városokban és a rendezett tanácsú városokban levő *középbankok*, 2. a törvényhatósági jogú városokban, a rendezett tanácsú városokban, valamint a nagy- és kisközségekben levő *kisbankok*) szerint részletezve is bemutatjuk.

39. tábla. A Csonka-Magyarországon levő vidéki pénzüintézetek érdekeltségeinek megoszlása.

	1910. é v	1914. b e	1924. n
1. A tvhj. városokban levő <i>középbankok</i> érdekeltségei	—	—	6
A rend. tan. városokban levő <i>középbankok</i> érdekeltségei	—	7	22
2. A tvhj. városokban levő <i>kisbankok</i> érdekeltségei	7	47	187
A rend. tan. városokban levő <i>kisbankok</i> érdekeltségei	—	31	170
A nagy- és kisközségekben levő <i>kisbankok</i> érdekeltségei	—	12	82
Összesen	7	97	467

Ezekből az adatokból különösen a *vidéki kisbankok* érdekeltségeinek háború utáni számbeli növekedése érdemel említést. 1924-ben a korábbi időpontokhoz képest a törvényhatósági jogú városokban, a rendezett tanácsú városokban, valamint a nagy- és kisközségekben levő kisbankok érdekeltségeinek száma egyaránt jelentékeny emelkedést mutatott, — jeléül annak, hogy a vidéki kisebb pénzüintézetek is egyre szorosabb kapcsolatba jutottak a gazdasági élet különféle ágaival.

*

Ha az érdekeltségek számának bankkategóriák szerint való alakulásánál a *növekedés arányát* akarjuk szemléltetni, célszerűnek kinálkozik az index-számok alkalmazása. Az 1910. évi adatokat 100-zal véve egyenlőnek, a fejlődést a következő index-számokban fejezhetjük ki:

40. tábla. A pénzüintézetek érdekeltségeinek számbeli alakulása indexszámokban.

1910. év = 100.

a) *A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségei.*

	1914. é v	1924. b e n
Nagybankok érdekeltségei	131	349
Középbankok „	264	1782
Kisbankok „	258	866
Összesen	162	505

b) *A budapesti pénzintézetek érdekeltségei.*

	1914. é v d e n	1924
Nagybankok érdekeltségei	131	349
Középbankok „	200	1527
Kisbankok „	145	275
Összesen	136	374

Látható e táblából, hogy a csonka-magyarországi pénzintézetek érdekeltségeinek száma 1910-től 1924-ig országos átlagban körülbelül ötszörösére, a budapesti pénzintézeteké pedig közel négyszeresére emelkedett. A nagybankok érdekeltségeinek — látszólagosan — kisebb mérvű számbeli növekedését fenti magyarázatunk érthetővé teszi. Különösen magas indexszám mutatkozik a középbankok érdekeltségeinél; a középbankok t. i. 1910. évben a legkevesebb érdekeltség felett rendelkeztek és számarányukat a vizsgált időszak alatt jelentékeny mértékben feljavították.

*

Eddigi vizsgálatunk eredményéből kitűnik, hogy az ország jelenlegi területén levő pénzintézetek érdekeltségeinek száma az 1910. évtől 1924-ig egyre fokozódó arányban növekedett. A csonka-magyarországi pénzintézetek érdekeltségeinek a vizsgált időszak alatt mutatkozó nagy számbeli emelkedését részint a budapesti nagybankok már a háború előtt is kiterjedt érdekkörének további kibővülése, részint a közép- és kisbankok jelentékeny számú új érdekeltségei is eredményezték.

c) *A pénzintézetek érdekeltségeinek horizontális megoszlása.*

Az ország jelenlegi területén levő bankok és takarékpénztárak érdekeltségeinek számát horizontális megoszlás szerint az alábbi tábla tünteti fel:

41. tábla. A csonka-magyarországi pénzintézetek érdekeltségeinek száma területi megoszlás szerint.

	budapesti érdekeltségek	vidéki száma	külföldi száma
<i>1910. évben</i>			
Nagybankok érdekkörében	126	105	24
Középbankok „	6	5	—
Kisbankok „	28	39	4
Összesen	160	149	28

	budapesti érdekeltségek	vidéki	külföldi száma
<i>1914. évben</i>			
Nagybankok érdekkörében . . .	154	145	34
Középbankok „ . . .	17	12	—
Kisbankok „ . . .	47	130	6
Összesen . . .	218	287	40

	budapesti	vidéki	elcsatolt területi	külföldi
	érdekeltségek száma			
<i>1924. évben</i>				
Nagybankok érdekkörében . .	410	237	146	98
Középbankok „ . .	104	78	9	5
Kisbankok „ . .	130	468	13	4
Összesen . .	644	783	168	107

Látható fenti táblából, hogy az érdekeltségek közül területi megoszlás szerint a budapesti és a külföldi érdekeltségek száma 1910. évről 1914-re nagyjában arányosan növekedett. Csupán a vidéki érdekeltségek csoportjában mutatkozott az 1914. évben a budapesti és a külföldi érdekeltségek csoportjához képest nagyobb arányú számbeli emelkedés. A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségeinek száma 1924-ben — a korábbi két vizsgált időponthoz képest — általában erősen megnövekedett.

A számbeli növekedés aránya azonban az egyes csoportok szerint különbözően alakult. Az 1924. évi adatoknál különösen az ország jelenlegi területén kívül fekvő érdekeltségek számának nagyarányú emelkedése szembevetendő. Emellett a pénzüintézetek vidéki érdekeltségei is jelentős számbeli növekedést mutatnak. A vizsgált időszak alatt aránylag a legkisebb emelkedést a pénzüintézetek budapesti érdekeltségeinek száma érte el.

A csonka-magyarországi pénzüintézeti érdekeltségek területi megoszlásának arányában a bankkategóriák szerint mutatkozó eltolódások élesebben domborodnak ki, ha az egyes csoportok arányát mindhárom, általunk vizsgált időpontra vonatkozólag százalékokban fejezzük ki:

42. tábla. A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségeinek területi megoszlása százalékokban.

<i>1910. évben</i>				
	budapesti	vidéki	külföldi	
	érdekeltségek százaléka			
Nagybankok érdekkörében . . .	49.42	41.17	9.41	
Középbankok „ . . .	54.54	45.46	—	
Kisbankok „ . . .	39.43	54.94	5.63	
Összesen . . .	47.47	44.21	8.32	
<i>1914. évben</i>				
Nagybankok érdekkörében . . .	46.25	43.54	10.21	
Középbankok „ . . .	58.62	41.38	—	
Kisbankok „ . . .	25.68	71.04	3.28	
Összesen . . .	40.00	52.66	7.34	
<i>1924. évben</i>				
	budapesti	vidéki	elcsatolt területi	külföldi
	érdekeltségek százaléka			
Nagybankok érdekkörében .	46.01	26.60	16.39	11.00
Középbankok „ .	53.06	39.79	4.60	2.55
Kisbankok „ .	21.14	76.10	2.11	0.65
Összesen .	37.84	46.00	9.87	6.29

A pénzüintézeti érdekeltségek területi megoszlásának bankkategóriák szerint való részletezéséből *az ország jelenlegi területén kívül fekvő érdekeltségek* csoportjai érdemelnek különösebb figyelmet.

Az elcsatolt területen levő érdekeltségeknek országos átlagban és különösen a nagybankoknál 1924-ben mutatkozó jelentékeny aránya elsősorban is a trianoni békeszerződés egyik káros következményével magyarázható. Pénzüintézeteink fejlődésének vázlatá során már rámutattunk arra, hogy a békeszerződés országessonkító területi határozmányai az ország *jelenlegi területén* maradt pénzüintézetek érdekeltségi körében is lényeges változásokat okoztak. Nagyobbszámú — már korábban fennállott — vidéki érdekeltség a békeszerződés következtében a trianoni határokon túl került. A békeszerződés következményeinek hatása pénzüintézeteink érdekkörére azonban nemcsak abban mutatkozik, hogy a régi *vidéki*

érdekeltségek egy része „külföldi“vé változott át, hanem abban is, hogy az utódállamok erőszakos intézkedései, főleg a részvénytársaságok nacionalizálása következtében az elcsatolt területeken korábban fennállott érdekeltségek egy része megszűnt. Itt tehát az érdekeltségek számát — az eddigi vizsgálatunk eredményei szerint — általánosan *növelő* tendenciával ellentétben a csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségeinek számát *csökkentő* oksoporttal állunk szemben, mely végeredményében a háború utáni gazdasági és társadalmi bajok közös kútforrására: *Trianon*-ra vezethető vissza. Adataink azonban még nem teljesen lezárt folyamat eredményét tükrözik vissza. Az 1924. évvel még nem jutott nyugvóponttra az a nagyobbarányú eltolódás, mely az utódállamoknak a részvénytársaságok nacionalizálása és más különféle erőszakos intézkedései következtében a csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekkörében végbemegy.

Az elcsatolt területeken történő erőszakos intézkedéseknek, különösen a nacionalizálásoknak a csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekkörére gyakoroló hatását végső eredményében majd csak egy későbbi időpont adatai alapján lehet pontosan megállapítani.

Az egyes bankkategóriák részesedését a budapesti, a vidéki, a külföldi, ill. az elcsatolt területi érdekeltségek csoportjában a következő számok fejezik ki:

43. tábla. A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségeinek horizontális megoszlása bankkategóriák szerint százalékokban.

<i>1910. évben</i>			
	budapesti	vidéki	külföldi
	érdekeltségek százaléka		
Nagybankok érdekkörében . .	78.75	70.46	85.71
Középbankok „ . .	3.75	3.36	—
Kisbankok „ . .	17.50	26.18	14.29
Összesen . .	100.00*	100.00	100.00
<i>1914. évben</i>			
Nagybankok érdekkörében . .	70.64	50.52	85.00
Középbankok „ . .	7.79	4.18	—
Kisbankok „ . .	21.57	45.30	15.00
Összesen . .	100.00	100.00	100.00

	1924. évben			
	budapesti	vidéki	elcsatolt területi	külföldi
	érdekeltségek százaléka			
Nagybankok érdekkörében	63.66	30.27	86.90	91.59
Középbankok „	16.15	9.96	5.36	4.67
Kisbankok „	20.19	59.77	7.74	3.74
Összesen	100.00	100.00	100.00	100.00

E tábla adataiból a pénzüintézetek érdekeltségeinek területi megoszlásánál általában a nagybankok túlnyomó aránya állapítható meg. Csupán az 1914. és az 1924. évben mutatkozik a vidéki érdekeltségek csoportjánál a nagybankok arányának fokozatos csökkenése, ami a kisebb — túlnyomólag vidéki — pénzüintézetek érdekkörének 1914 óta főleg *vidéki* érdekeltségek által történt jelentékeny mérvű kibővülésével áll összefüggésben. A nagybankok túlsúlya különösen az ország jelenlegi területén kívül levő érdekeltségek csoportjánál szembetűnő.

*

Az érdekeltségeknek területi megoszlás szerint való vizsgálatánál is külön feldolgozást igényelnek a *budapesti* pénzüintézetek érdekeltségeire vonatkozó adatok.

44. tábla. A budapesti pénzüintézetek érdekeltségeinek területi megoszlása.

a) Számszerint:

	1910. évben		
	budapesti érdekeltségek száma	vidéki	külföldi
Nagybankok érdekkörében . . .	126	105	24
Középbankok „ . . .	6	5	—
Kisbankok „ . . .	28	32	4
Összesen . . .	160	142	28
1914. évben			
Nagybankok érdekkörében . . .	154	145	34
Középbankok „ . . .	16	6	—
Kisbankok „ . . .	46	41	6
• Összesen . . .	216	192	40
1924. évben			
	érdekeltségek száma		
	budapesti	vidéki	elcsatolt területi
Nagybankok érdekkörében . .	410	237	146
Középbankok „ . .	103	51	9
Kisbankok „ . .	124	41	7
Összesen . .	637	329	162
			107

b) Százalékokban:

	1910. évben			
	budapesti érdekeltségek	vidéki százaléka	külföldi	
Nagybankok érdekkörében . .	49.42	41.17	9.41	
Középbankok „ . .	54.54	45.46	—	
Kisbankok „ . .	43.74	50.00	6.26	
Összesen . .	48.49	43.03	8.48	
1914. évben				
Nagybankok érdekkörében . .	46.25	43.54	10.21	
Középbankok „ . .	72.72	27.28	—	
Kisbankok „ . .	49.46	44.08	6.46	
Összesen . .	48.21	42.85	8.94	
1924. évben				
	budapesti	vidéki	elcsatolt területi	külföldi
	érdekeltségek			százaléka
Nagybankok érdekkörében .	46.01	26.60	16.39	11.00
Középbankok „ .	61.30	30.36	5.36	2.98
Kisbankok „ .	70.46	23.29	3.98	2.27
Összesen .	51.58	26.64	13.12	8.66

Fenti táblából világosan kitűnik, hogy a budapesti pénzintézetek érdekköre nemcsak a főváros területére szorítkozik, hanem a vidékre és a külföldre is kiterjed. A fővárosi pénzintézetek érdekeltségei között különösen nagy mértékben növekedett a háború után az ország jelenlegi területén *kívül* fekvő érdekeltségek száma. Az 1924. évi adatok szerint az elcsatolt területi és a külföldi érdekeltségek aránya az összes csonkanyarországi pénzintézeteknél országos átlagban 16.16%, a budapesti pénzintézeteknél 21.78% volt. E két arányszám közötti különbség érthetővé válik, ha figyelembe vesszük azt, hogy a nagybankokra (melyek kizárólag budapesti pénzintézetek) e csoportból a legnagyobb részesedés jutott.

A *budapesti* pénzintézeteknek budapesti, vidéki, külföldi, ill. elcsatolt területi érdekeltségeiből az egyes bankkategóriák a következő arányban részesedtek:

45. tábla. A budapesti pénzintézetek érdekeltségeinek horizontális megoszlása százalékokban.

	1910. évben		
	budapesti érdekeltségek	vidéki százaléka	külföldi
Nagybankok érdekkörében . .	78.75	73.95	85.72
Középbankok „ . .	3.75	3.52	—
Kisbankok „ . .	17.50	22.53	14.28
Összesen . .	100.00	100.00	100.00

	budapesti érdekeltségek százaléka	vidéki	külföldi	
<i>1914. évben</i>				
Nagybankok érdekkörében . .	71.31	75.53	85.00	
Középbankok „ . .	7.40	3.12	—	
Kisbankok „ . .	21.29	21.35	15.00	
Összesen . .	100.00	100.00	100.00	
<i>1924. évben</i>				
	budapesti	vidéki	elcsatolt területi	külföldi
érdekeltségek százaléka				
Nagybankok érdekkörében	64.37	72.04	90.12	91.59
Középbankok „	16.17	15.50	5.56	4.67
Kisbankok „	19.46	12.46	4.32	3.74
Összesen	100.00	100.00	100.00	100.00

Adatainkban feltűnő az, hogy a budapesti pénzintézeteknek az ország jelenlegi területén kívül levő érdekeltségei közül 1924-ben a nagybankokra 90.71% jutott. E magas arányszám kialakulása részint a fővárosi nagybankoknak az *integer ország egész területére* szétágazó érdekkörével s ennek folytán az elcsatolt területeken levő érdekeltségekből jelentékenyebb részesedésével, részint külföldi összeköttetések, hatalmas tőkeerejük révén több külföldi (*az integer ország területén kívül fekvő*) vállalatban régebben megszerzett érdekeltségeivel magyarázható.

A pénzintézetek érdekeltségeinek horizontális megoszlása tehát a trianoni békeszerződés által teremtett súlyos gazdasági helyzet következményeit is visszatükrözi és némileg azokra a nagy veszteségekre enged következtetni, melyek a csonka-magyarországi pénzintézeteket az ország gazdaságilag egységes területének erőszakos feldarabolása folytán érték.

d) *A pénzintézetek érdekeltségeinek időbeli fennállása.*

A csonka-magyarországi pénzintézetek érdekeltségeinek eddig bemutatott statisztikájából kitűnik, hogy az érdekeltségek száma a vizsgált időszak alatt fokozatosan növekedett. *A pénzintézetek érdekeltségi köre*, mint tudjuk, *folytonosan változik*. A pénzintézeti érdekeltségek adatainak statisztikai megrögzítése lehetővé teszi azt, hogy némi képet nyújthassunk az érdekeltségek fennállásának időbeli alakulásáról, az érdekeltségi kapcsolatok intenzitásáról.

Az érdekeltségi kapcsolatok időbeli fennállásának megvilágítására az alábbi módszert alkalmaztuk. Először is azt vizsgáltuk, hogy az 1910. évben kimutatott érdekeltségek közül hány állott még fenn az 1914. és az 1924. években. Másodszor pedig az ellenkező irányban azt kutattuk, hogy az 1924. évi érdekeltségek közül hány állott már fenn 1910-ben és 1914-ben.

Az első irányú vizsgálatunk eredményei a következők:

46. tábla. A csonka-magyarországi pénzüintézeteknek 1910-ben kimutatott érdekeltségei közül hány állott még fenn 1914-ben és 1924-ben?

	Az érdekeltségek száma 1910-ben	Ezek közül az oldalt megnevezett kategóriák érdekkörébe tartozott	
		1914.	1924.
a) Számszerint:			
Nagybankok érdekkörében	255	168	84
Középbankok „	11	5	2
Kisbankok „	71	41	11
Összesen	337	214	97
b) Százalékokban:			
Nagybankok érdekkörében	—	65.88	32.94
Középbankok „	—	45.46	18.18
Kisbankok „	—	57.74	15.49
Összesen	—	63.50	28.78

E számításaink azokat a fluktuálásokat tükrözik vissza, melyek a pénzüintézetek érdekkörében az évek folyamán végbe mennek. 1914-ben az 1910. évi érdekeltségeknek országos átlagban kb. $\frac{1}{2}$ része még fennállott; de 1924-ben már az 1910. évi érdekeltségeknek több mint $\frac{1}{3}$ része megszűnt.

Az 1924-ben kimutatott érdekeltségek közül a már 1910. és 1914. években fennállott érdekeltségek száma és aránya a következőképpen alakult:

47. tábla. A csonka-magyarországi pénzüintézeteknek 1924. évben kimutatott érdekeltségei közül hány állott már fenn az 1910. és 1914. években?

	Az érdekeltségek száma 1924.	Ezek közül az oldalt megnevezett bank- kategóriák érdekkörébe tartozott	
		1910.	1914.
a) Számszerint:			
Nagybankok érdekkörében	891	84	144
Középbankok „	196	2	6
Kisbankok „	615	11	25
Összesen	1702	97	175

	Az érdekeltek száma 1924.	Ezek közül az oldalt megnevezett bankkategoróriák érdek- körébe tartozott 1910. 1914.	
		é	v e n
b) Százalékokban:			
Nagybankok érdekkörében	—	9.43	16.16
Középbankok „	—	1.02	3.06
Kisbankok „	—	1.79	4.06
Összesen	—	5.70	10.28

Legutóbbi táblából látható, hogy az 1924. évben kimutatott érdekeltségek közül a korábbi két vizsgált időpontban csak kis százalékot találtunk meg, még pedig országos átlagban 1914-ben kb. $\frac{1}{10}$ részét, 1910-ben pedig alig valamivel több, mint $\frac{1}{20}$ -át (5.7%). Ennek magyarázata — úgy véljük — az, hogy a csonka-magyarországi pénzintézetek érdekeltségeinek tekintélyes részét csak a háborús és háború utáni inflációs években szerezték meg.

Érdeemes a fenti 46. és a 47. táblák bankkategoróriák szerint részletezett adatait közelebbről is szemügyre venni. Kitűnik az adatokból ugyanis az, hogy mindkét irányú vizsgálat eredményei szerint *a nagybankok érdekeltségeinél található az érdekeltségi kapcsolatok időbeli fennállása tekintetében a legnagyobb arányszámok*: a nagybankok 1910. évi érdekeltségei közül 1914-ben még 65.88% megvolt, a középbankoké közül csak 45.46 és a kisbankoké közül pedig 57.74%; az 1924. évben a nagybankok 1910. évi érdekeltségei közül kb. $\frac{1}{3}$ rész (32.94%) állott még fenn, a középbankok 1910. évi érdekeltségei közül 18.18, a kisbankoké közül csupán 15.49%.

Nagyjában hasonló alakulás észlelhető az ellenkező irányban is azzal az eltéréssel, hogy itt *az arányszámok közötti különbségek általában a nagybankok javára még jobban kiéleződnek*: a nagybankok 1924. évi érdekeltségei közül 1914-ben 16.16%, 1910-ben pedig 9.43% állott fenn, míg a középbankok 1924. évi érdekeltségei közül 1914-ben csupán 3.06%-ot, 1910-ben 1.02%-ot és a kisbankok 1924. évi érdekeltségei közül 1914-ben 4.06%-ot s 1910-ben csupán 1.79%-ot találtunk meg.

A *budapesti* pénzintézetek érdekeltségeire vonatkozó adatoknak ezirányú vizsgálatáról a következő tábla számol be:

48. tábla. A budapesti pénzintézeteknek 1910. évben kimutatott érdekeltségei közül hány állott még fenn az 1914. és 1924. években?

	Az érdekeltségek száma 1910.	Ezek közül az oldalt megnevezett bank-kategóriák érdekkörébe tartozott	
		1914.	1924.
é v b e n			
a) Számszerint:			
Nagybankok érdekkörében	255	168	84
Középbankok „	11	5	2
Kisbankok „	64	35	6
Összesen	330	208	92
b) Százalékokban:			
Nagybankok érdekkörében	—	65.88	32.94
Középbankok „	—	45.45	18.18
Kisbankok „	—	54.68	9.37
Összesen	—	63.03	27.87

48a. tábla. A budapesti pénzintézeteknek 1924. évben kimutatott érdekeltségei közül hány állott már fenn az 1910. és 1914. években?

	Az érdekeltségek száma 1924.	Ezek közül az oldalt megnevezett bank-kategóriák érdekkörébe tartozott	
		1910.	1914.
é v b e n			
a) Számszerint:			
Nagybankok érdekkörében	891	84	144
Középbankok „	168	2	6
Kisbankok „	176	6	11
Összesen	1235	92	161
b) Százalékokban:			
Nagybankok érdekkörében	—	9.43	16.16
Középbankok „	—	1.19	3.57
Kisbankok „	—	3.41	6.25
Összesen	—	7.45	13.03

Fenti táblákból látható, hogy a budapesti pénzintézetek érdekeltségeinek időbeli fennállására vonatkozó vizsgálatunk egyik része — az 1910. évben kimutatott érdekeltségek alapulvételénél — nagyjában az országos adatokéhoz hasonló eredményeket nyújt; t. i. az 1910. évről megállapítható érdekeltségek túl nyomó aránya a budapesti pénzintézetek érdekkörébe tartozott. Némileg megváltozik a kép a másik irányú vizsgálat tükrében: az 1924. évi adatok alapulvételénél a budapesti pénzintézetek

érdekeltségeinek arányszámai általában az országos átlagénál magasabbak, jelülül annak, hogy a fővárosi pénzüzetek érdekkörében nagyobb arányban található a régebbi keletkezésű érdekeltségek, mint a vidéki pénzüzetek érdekkörében. Ez az eredmény alátámasztja azt a korábbi vizsgálatunk alapján levont következtetést, mely szerint a vidéki pénzüzetek érdekeltségi kapcsolatai jórészt újabb keletűek, főleg a háború óta jöttek létre.

Világosan jelzik fenti táblák eltérő arányszámai a pénzüzetek érdekeltségi kapcsolatainak időbeli fennállásánál az egyes bankkategóriák szerint mutatkozó lényeges különbségeket. A legutóbbi számsorokból kitünik, hogy a nagybankok és az érdekeltségeik között keletkező kapcsolatok időbeli fennállás tekintetében általában tartósabbak, intenzívebbek, mint a kisebb pénzüzetek érdekkörében; aminek oka az, hogy — mint már fentebb rámutattunk — a nagybankok a hitelszükségletek kielégítése terén nyilván sokkal fontosabb szerepet töltenek be, tehát erősebben magukhoz tudják fűzni a vállalatokat és az affiliált pénzüzeteket, s a kialakult kapcsolatokat tartósabbakká, intenzívebbekké tehetik, mint a kisebb tőkeerejű pénzüzetek.

A csonka-magyarországi pénzüzetek érdekeltségi kapcsolatainak időbeli fennállására vonatkozó statisztikai vizsgálat alapján tehát megállapíthatjuk, hogy az *érdekeltségi kapcsolatok fennállásának valószínűsége általában az évek számával csökken; az érdekeltségi kapcsolatok intenzitása — ceteris paribus — az erősebb tőkével rendelkező pénzüzetek konzernjében nagyobb.*

e) *Az érdekeltségek függőségi viszonyainak mértéke.*

A pénzüzetek érdekeltségeire vonatkozó vizsgálataink kiszélesítése folyamán további érdekes probléma vetődik fel előttünk: vajjon lenne-e mód annak megállapítására és statisztikai kimutatására, hogy a csonka-magyarországi pénzüzetek az érdekkörükbe tartozó vállalatok és affiliációk részvénytőkéjének mily arányát szerzik meg; ennek alapján ugyanis az érdekeltségek függőségi viszonyainak mértéke felől is lehetne tájékoztatást nyújtani. Ha sikerülne az ehhez szükséges adato-

kat megszerezni, további érdekes feladat lenne annak megállapítása, hogy a pénzintézetek által megszerzett érdekeltségek, részesedések összege a saját, az idegen, vagy az összes működő tőkéhez viszonyítva milyen arányú.

A csonka-magyarországi pénzintézetek érdekeltségeinek, részesedéseinek mértékét azonban sem az egyes vállalatok szerint, de még gazdasági ágak (pl. ipar, kereskedelem stb.) szerint sem lehet statisztikailag megfogni és bemutatni, mert a pénzintézetek üzleti jelentései, mérlegadatai (az egyetlen itt számbajöhető forrásanyag) nem nyújtanak erre lehetőséget.

A mérlegek számszerű adatai között pl. egyes pénzintézetek általánosan csak „a társas üzleti részesedések“ vagy a „különbéle érdekeltségek“ összefoglaló tételeit tüntetik fel; az „érdekeltségek“ tételének részletezése pedig legfeljebb arra terjed ki, hogy egyes pénzintézetek egyrészt az állampapírokban, közkölcsönökben, kölcsönkötvényüzletekben és közlekedési vállalatokban, másrészt a bank-, ipar-, biztosító- és más vállalatokban megszerzett érdekeltségekről *egy összegben* adnak számot. Más pénzintézetek pedig csupán az „affiliált vállalatok részvényei“ összesítő tételét mutatják ki. A pénzintézetek értékpapírállományáról közölt adatok sem nyújtanak erre vonatkozólag bővebb felvilágosítást. E tétel részletezése csupán annyiban gazdagabb, hogy rendszerint 1. az államadósságokat, a zálogleveleket, a közkölcsönöket, a kötvényeket és a szövetkezeti részjegyeket, 2. a bank-, takarékpénztári és biztosítótársasági részvényeket, 3. az ipari, közlekedési és egyéb vállalati részvényeket, 4. a sorsjegyeket külön mutatják ki.¹

¹ Nagybankjaink közül pl. a *Magyar Általános Hitelbank* első üzleti jelentéseitől kezdve az 1906. évi üzleti jelentéséig bezárólag értékpapírállományát teljes részletességgel közölte. 1907 óta üzleti jelentéseiben értékpapírállományát csupán a következő 4 tételben részletezi: 1. államadósságok, közkölcsönök, záloglevelek és kötvények, 2. bank-, takarékpénztári, biztosítótársasági részvények és szövetkezeti részjegyek, 3. ipari és közlekedési vállalati részvények, 4. sorsjegyek.

A *Pesti Magyar Kereskedelmi Bank* pedig csak az 1885. évi üzleti jelentéséig bezárólag nyújtotta értékpapírállományának részletes felsorolását. Azóta üzleti jelentései 1922-ig az értékpapírállományt csak egyes összefoglaló tételekben (pl. 1. állampapírok, városok kölcsönkötvényei, idegen intézetek záloglevelei és kölcsönkötvényei, elsőbbségi kötvények, 2. bankok, takarékpénztárak és biztosító intézetek részvényei, 3. ipari és közlekedési vállalatok részvényei, 4. külföldi értékpapírok, 5. sorsjegyek fiókjainál) részletezte. Az 1923. évi üzleti jelentésétől kezdve értékpapírtárcáját még ennyire sem részletezi, az adatokat csak egy összefoglaló tételben közli.

A pénzügyi mérlegekből tehát az egyes vállalatoknál, affiliációknál megszerzett érdekeltségeik, részesedéseik összefüggésére vonatkozó teljesen részletes vagy legalább az egyes csoportok szerint kellően tagolt adatokat nem kapunk.

A szükséges adatok hiányában tehát nem nyílik lehetőség arra, hogy vizsgálatainkat a fentebb alkalmazott módszer segítségével a csonka-magyarországi pénzügyi intézetek által megszerzett érdekeltségek, részesedések értékösszegére vonatkozólag tovább kiépíthessük és ezáltal a pénzügyi intézetek érdekszférájába került vállalatok, affiliációk *függőségi viszonyainak mértékét* is megállapíthassuk. Ha volna mód az érdekeltségek függőségi viszonyainak mértékét statisztikailag megfogni és kimutatni, a pénzügyi intézetek érdekkörében képviselt gazdasági ágak erőviszonyaira vonatkozólag kétségkívül igen tanulságos következtetéseket lehetne levonni.

*

Itt meg kell említenünk azt, hogy e tekintetben a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal újabb Évkönyvei már némely támpontokkal szolgálnak. Az 1925-ben megjelent Magyar Statisztikai Évkönyv XXVII—XXX. kötete vizsgálatunk szempontjából fontos adatgyűjtéssel gazdagodott: a bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek 500.000 koronát meghaladó szindikátusi érdekeltségeiről közölt egy táblázatot az 1921. és 1922. üzleti évről adatok alapján.² A Magyar Statisztikai Évkönyv legújabb — 1927 nyarán megjelent — kötete pedig a részvénytársasági bankok és takarékpénztárak, a községi takarékpénztárak, a földhitelintézetek és a külön törvény alapján működő hitelszövetkezetek szindikátusi érdekeltségeinek egy részéről az 1923. és 1924. üzleti év végére vonatkozólag a következő kimutatásban számol be:³

² Magy. Stat. Évk. id. köt. 136. l.

³ Az 1923. évi adatok csak az összesen *egy*, az 1924. évié pedig csak az összesen *tíz millió papirkoronát meghaladó szindikátusi érdekeltségeket* tüntetik fel. A két év eltérő értékhatárának megállapítását a korona értékének romlása érthetővé teszi. (Magy. Stat. Évk. Új folyam. XXXI—XXXIII. köt. 1923—1925. Budapest, 1927. 202. l.)

49. tábla. A részvénytársasági bankok és takarékpénztárak, a községi takarékpénztárak, a földhitelintézetek és a külön törvény alapján működő hitelszövetkezetek szindikátusi érdekeltségei az 1923. és 1924. üzleti év végén.

1923. év			
A szindikátusi érdekeltségek közül <i>belföldi</i>	Budapest millió	Vidék papírkoronákban	Összesen
Vasúti, hajózási és egyéb szállítási vállalkozásokkal kapcsolatos szindikátusi érdekeltségek	59.7	—	59.7
Banküzleti szindikátusi érdekeltségek	5.996.2	8.1	6.004.3
Mezőgazdasági és parcellázási szindikátusi érdekeltségek	—	—	—
Erdőüzemi és fakitermelési szindikátusi érdekeltségek	—	8.0	8.0
Bánya- és kohóvállalati szindikátusi érdekeltségek	—	—	—
Mezőgazdasági ipari szindikátusi érdekeltségek	98.5	—	98.5
Egyéb ipari szindikátusi érdekeltségek	3.648.7	—	3.648.7
Áruiüzleti szindikátusi érdekeltségek	648.4	97.2	745.6
Egyéb kereskedelmi szindikátusi érdekeltségek	844.4	—	844.4
Egyéb szindikátusi érdekeltségek	142.0	—	142.0
Összes <i>belföldi</i> szindikátusi érdekeltségek	11.437.9	113.3	11.551.2
Összes <i>külföldi</i> szindikátusi érdekeltségek	1.467.4	—	1.467.4
Összes szindikátusi érdekeltségek	12.905.3	113.3	13.018.6
1924. év			
A szindikátusi érdekeltségek közül <i>belföldi</i>	Budapest millió	Vidék papírkoronákban	Összesen
Vasúti, hajózási és egyéb szállítási vállalkozásokkal kapcsolatos szindikátusi érdekeltségek	62.3	—	62.3
Banküzleti szindikátusi érdekeltségek	26.497.8	—	26.497.8
Mezőgazdasági és parcellázási szindikátusi érdekeltségek	1.8	—	1.8
Erdőüzemi és fakitermelési szindikátusi érdekeltségek	66.8	—	66.8
Bánya- és kohóvállalati szindikátusi érdekeltségek	1.3	—	1.3
Mezőgazdasági ipari szindikátusi érdekeltségek	1.038.6	—	1.038.6
Egyéb ipari szindikátusi érdekeltségek	7.312.3	43.7	7.356.0
Áruiüzleti szindikátusi érdekeltségek	1.827.8	30.7	1.858.5
Egyéb kereskedelmi szindikátusi érdekeltségek	930.9	279.9	1.210.8
Egyéb szindikátusi érdekeltségek	1.252.3	—	1.252.3
Összes <i>belföldi</i> szindikátusi érdekeltségek	38.991.9	354.3	39.346.2
Összes <i>külföldi</i> szindikátusi érdekeltségek	4.930.9	—	4.930.9
Összes szindikátusi érdekeltségek	43.922.8	354.3	44.277.1

A hitelintézeti szindikátusi érdekeltségek értékére vonatkozó fenti papirkoronákban kimutatott adatok minden érdekességük mellett sem nyújtanak biztos alapot az érdekeltségek jelentőségének és gazdasági ágak szerint való megoszlásának kellő megítéléséhez: nem csupán az itt figyelembe vett szindikátusi érdekeltségek korlátolt köre, de az a körülmény is akadályozza a tiszta kép alkotásának lehetőségét, hogy a szóbanforgó évekből kimutatott mérlegek tételei — mint fentebb említettük — különféle értékelésű adatok: részint békebeli aranykorona, részint az inflációs évek heterogén értékű papirkorona, részint (az 1924 december 31-iki mérlegekben már) az infláció utáni stabil korona adatok alapján állítottak össze s így statisztikai összehasonlításra alig alkalmasak. Csak a felértékelés után nyilvánosságra hozott mérlegek tételeiből összeállítandó érdekeltségi statisztika értékei alapján lehet majd e tekintetben tiszta képet alkotni.

A m. kir. Központi Statisztikai Hivatal az érdekeltségi statisztikát nyilván még fejleszteni fogja. Kívánatos volna, hogy a szindikátusi érdekeltségek adatai nagyobb részletességgel kerüljenek nyilvánosságra. Az általunk feldolgozott érdekeltségi statisztikából kitűnik, hogy a banküzleti érdekeltségek után legnagyobb arányban az ipari érdekeltségek szerepelnek. Fenti szindikátusi érdekeltségekre vonatkozó adatok is e megállapításunkat igazolják. Éppen ezért szükséges, hogy az ipari szindikátusi érdekeltségek közül ne csupán a mezőgazdasági ipari érdekeltségeket tüntessék fel külön, hanem az egyéb iparágak adatait is kellően részletezzék. Kétségtelen, hogy a szindikátusi érdekeltségek sorában az egyes iparágak (pl. gépipar stb.) részletezése legalább is annyira fontos, mint pl. a csekélyebb jelentőségű „mezőgazdasági és parcellázási“ vagy „bánya- és kohóvállalati“ szindikátusi érdekeltségek külön feltüntetése.

Az így feldolgozandó szindikátusi érdekeltségi statisztika alapján az érdekeltségek problémáját további tanulságos részletekkel lehetne megvilágítani.

A pénzügyi érdekeltségek érték szerint kellően részletezett adatainak megszerzéséhez és feldolgozásához úgy tudományos, mint gyakorlati szempontból fontos érdekek fűződnek. Az egyes pénzügyi intézetek által megszerzett érdekeltségek, része-

sedések mértéke, bizonyos vállalatokban vagy egész iparágakban a nagybankok teljes dominálása, a túlságos mérvű érdekeltségvállalások révén a pénzüntézetek mobilitásának esetleges elhanyagolása és más ezekkel összefüggő lényeges kérdések a gazdasági élet gyakorlati szempontjából sem lehetnek közömbösek. E probléma jelentősége a konjunktura változása, különösen gazdasági válságok idején bontakozik ki a maga teljességében. Mindezek a problémák az érdeklődésnek jelenleg központjában álló konjunkturakutatások körébe is vágnak.

Meg kell tehát találni a módját annak, hogy megfelelő törvényhozási, vagy kormányzati intézkedés útján a pénzüntézeteknek erre vonatkozó, eddig gondosan elrejtett adataiba — hangsúlyozzuk — természetesen az üzleti titok mindenkori kellő figyelembevételével mellett a hivatalos statisztika betekintést nyerhessen és az általa közérdekből szükségesnek tartott anyag megfelelően feldolgoztassék. Ezen adatok gyűjtése és feldolgozása a még sok irányban fejlesztésre váró gazdasági statisztika egyik — mindezt ideig úgyszólván teljesen elhanyagolt — ágának: a pénzüntézet érdekeltségeinek statisztikájának fejlesztését és kiművelését eredményezné, s így gazdasági életünk fontos jelenségeinek megvilágításához minden bizonnyal úgy gyakorlati, mint elméleti szempontból hasznos eszközzül szolgálna.

f) *Az érdekeltségek megoszlása gazdasági ágak szerint.*

Az eddigiekben a csonka-magyarországi pénzüntézetek érdekeltségeire vonatkozó statisztikai adatokat bankkategóriák és területi megoszlás szerint részleteztük. Most az érdekeltségek számának gazdasági ágak szerinti megoszlását tesszük vizsgálat tárgyává. Pénzüntézetek érdekeltségi statisztikájának ez irányú feldolgozásánál arra voltunk tekintettel, hogy a megfelelő csoportosításból a csonka-magyarországi pénzüntézeteknek érdekeltségeik révén a termelés, a fogyasztás és a forgalom stb. különböző ágaival fennálló kapcsolatait részletesen megvilágítsuk és ezáltal alapot nyujtsunk annak a fontos közgazdasági szerepnek megítéléséhez, melyet pénzüntézetek a gazdasági élet különféle ágaival kialakult összeköttetései révén betöltenek. Itt

nem követhetjük minden tekintetben a szokásos csoportosításokat, mert e vizsgálatnál speciális szempontok irányadók.

Az érdekeltségek közül az első csoportban a *pénz- és hitelintézeteket* foglaljuk össze és ezáltal a pénzüintézetek affiliációs hálózatáról nyújtunk képet. Külön csoportban található az érdekeltségek között levő *biztosító vállalatok*; ezekből az adatokból pénzüintézeteinknek a biztosítási ággal kialakult kapcsolataira lehet következtetni. A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségei között legnagyobb számban talált *iparvállalatok* adatait iparcsoportok szerint tovább részletezve külön is feldolgoztuk. A pénzüintézetek ipari érdekeltségeivel — fokozott jelentőségükre való tekintettel — alább még behatóan foglalkozunk. Az ipari érdekeltségek után a *bányavállalatok* számszerint nem nagy, de figyelemreméltó csoportja következik. A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekkörében levő *közlekedési vállalatok* csoportját a magánvasutak, a helyi érdekű vasutak, a közúti vasutak, a hajózási vállalatok és az egyéb közlekedési vállalatok alcsoportjaira tagoljuk, s ezáltal a pénzüintézeteknek a közlekedés különböző ágaival fennálló összeköttetéseire vonatkozólag nyeriünk közelebbi bepillantást. A *kereskedelmi, a mezőgazdasági, a közegészségügyi vállalatok* és az *élelmezési üzemek* csoportjai után a „vegyes“ vállalatok (pl. „ipari és kereskedelmi részvénytársaság“-ok) következnek, míg az eddig említett csoportokba nem sorolható érdekeltségek az „egyéb“ rovatban találhatóak.

E felosztás alapján a csonka-magyarországi pénzüintézeteknek az 1910. és 1924. években kimutatott érdekeltségeire vonatkozó adatokat csoportok szerint részletezve feldolgoztuk és az így nyert eredményeket egymás mellé állítva, az egyes csoportokban mutatkozó fejlődést is szemlélhetővé tettük.

*

Az ország jelenlegi területén levő pénzüintézetek érdekeltségeinek gazdasági ágak szerint való megoszlásáról a fentjelzett csoportosítás alapján a következő tábla nyújt képet:

50. tábla. A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségei gazdasági ágak szerint.

a) Számszerint:

	1910. é v				1924. é v			
	Nagy	Közép	Kis	Összes	Nagy	Közép	Kis	Összes
	bankok érdekeltségei							
Pénz- és hitelintézetek	75	2	22	99	204	44	139	387
Biztosító társaságok	8	—	—	8	17	2	3	22
Ipari vállalatok	111	4	20	135	425	90	226	741
Bányavállalatok	9	—	—	9	23	—	2	25
Közlekedési vállalatok:								
Magánvasutak	5	—	—	5	1	—	—	1
Helyi érdekű vasutak	11	2	16	29	22	—	8	30
Közúti vasutak	4	—	—	4	2	—	1	3
Hajózási vállalatok	5	—	1	6	8	1	2	11
Egyéb közlek. vállalatok	1	—	—	1	2	—	—	2
Kereskedelmi vállalatok	16	2	3	21	118	52	121	271
Mezőgazdasági vállalatok	3	—	—	3	23	5	33	61
Közegészségügyi vállalatok	2	1	1	4	8	2	8	18
Élelmezési üzemek	1	—	—	1	8	—	4	12
Vegyes vállalatok	1	—	—	1	14	5	44	63
Egyéb vállalatok	3	—	5	8	16	15	24	55
Összesen	255	11	68	334	891	196	615	1702

b) Százalékokban:

	1910. é v				1924. é v			
	Nagy	Közép	Kis	Összes	Nagy	Közép	Kis	Összes
	bankok érdekeltségei							
Pénz- és hitelintézetek	29.42	18.18	32.35	29.64	22.90	22.44	22.61	22.74
Biztosító társaságok	3.14	—	—	2.40	1.91	1.02	0.49	1.29
Ipari vállalatok	43.53	36.37	29.41	40.43	47.70	45.93	36.74	43.53
Bányavállalatok	3.53	—	—	2.70	2.58	—	0.33	1.47
Közlekedési vállalatok:								
Magánvasutak	1.96	—	—	1.50	0.11	—	—	0.06
Helyiérd. vasutak	4.31	18.18	23.54	8.68	2.47	—	1.30	1.76
Közúti vasutak	1.57	—	—	1.18	0.22	—	0.16	0.18
Hajózási vállalatok	1.96	—	1.47	1.80	0.90	0.51	0.33	0.65
Egyéb közl. váll.	0.39	—	—	0.30	0.22	—	—	0.12
Kereskedelmi váll.	6.27	18.18	4.41	6.29	13.24	16.33	19.67	15.92
Mezőgazdasági váll.	1.18	—	—	0.90	2.58	2.55	5.36	3.58
Közegészségügyi váll.	0.78	9.09	1.47	1.18	0.90	1.02	1.31	1.06
Élelmezési üzemek	0.39	—	—	0.30	0.90	—	0.65	0.71
Vegyes vállalatok	0.39	—	—	0.30	1.57	2.55	7.15	3.70
Egyéb vállalatok	1.18	—	7.35	2.40	1.80	7.65	3.90	3.23
Összesen	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Látható a táblából, hogy 1910-ben az érdekeltségek tekintélyes, csaknem egyharmad része *pénz- és hitelintézeti érdekeltség* volt. Az ehhez a csoporthoz tartozó érdekeltségek száma

ugyan 1910-től 1924-ig közel négyszeresére emelkedett, aránya azonban 1924-ben csökkent (országos átlagban 29.64%-ról 22.74%-ra), jeléül annak, hogy az 1910 óta történt új affiliálások száma kisebb mérvű volt, mint a pénzintézeteknek a gazdasági élet egyéb különféle ágaival kialakult érdekeltségi kapcsolatai. E statisztikai adatok vizsgálatánál elsősorban az inflációs konjunktura időszakára kell visszagondolnunk. Fejtegetéseink során már rámutattunk arra, hogy pénzintézeteink a háború utáni inflációs konjunktura idején érdeklődésüket elsősorban egyéb vállalatokra (különösen iparvállalatokra) irányították és érdekeltségeket szereztek főleg általuk akkor alapított vagy korábban keletkezett oly vállalatokban, melyekben kedvező tőkebefektetést reméltek. Emellett — kisebb arányban — az általuk affiliált pénzintézetekben is részesedtek. Különösen a nagyobb bankok és takarékpénztárak voltak érdekkörükbe számos pénz- és hitelintézetet (alapítások, kommanditálások). Az affiliációk a pénzintézetek üzletkörének kibővítésére szolgálnak. A pénzintézetek a fiókhálózat mellett az affiliációk révén is kiterjesztik érdekszférájukat és ezáltal lehető széleskörű működési teret igyekeznek a maguk számára biztosítani.

Az 1910. évben *biztosító társaságokat* kizárólag csak a budapesti nagybankok érdekeltségei között találtunk. 1924-ben már a többi bankkategória érdekkörében is szerepeltek e vállalatok, de még akkor is a budapesti nagybankok érdekeltségeinek aránya e csoportban túlnyomó volt. A biztosító társaságok száma a csonka-magyarországi pénzintézetek érdekeltségei között 1910-től 1924-ig csaknem háromszorosára emelkedett; e csoportba tartozó érdekeltségek mindkét időpontban csak kis százalékkal voltak képviselve (országos átlagban 2.4, ill. 1.29%-kal, a budapesti nagybankok érdekkörében pedig 3.14, ill. 1.91%-kal). A biztosítási ág szerepe a pénzintézetek érdekkörében tehát csak csekélyebb jelentőségű és — mondhatni — csupán kiegészíti a pénzintézetek érdekeltségi körének sokirányú szétágazását.

Az *ipari érdekeltségek* aránya mindkét időpontban országos átlagban az összes érdekeltségeknek 40%-át meghaladta. Az ipari érdekeltségek száma a vizsgált időszak alatt körülbelül öt és félszeres növekedést mutat. Mivel az ipari érdekeltségek számadatait alább még iparcsoportok szerint

részletezve külön is vizsgálat alá vesszük, itt csupán az összes érdekeltségek sorában az ipari érdekeltségek százalékos megoszlásáról fogunk két vonatkozásban megemlékezni. Először is a *fejlődés általános iránya* érdemel figyelmet: országos átlagban és az egyes bankkategóriák szerint is *a pénzüintézetek ipari érdekeltségeinek az összes érdekeltségek százalékában kifejezett aránya az 1924. évben 1910-hez képest emelkedést tüntet fel* (országos átlagban 40.43%-ról 43.53%-ra). Másodsor kiemelendő az *ipari érdekeltségek százalékainak az egyes bankkategóriák szerint mutatózó érdekes eltérése*: mindkét vizsgált időpontban — úgyszólván szabályszerűséggel — *az ipari érdekeltségek százaléka a bankkategóriák nagyságával egyenes arányban emelkedik*: legkisebb százalékkal a kisbankok ipari érdekeltségei szerepelnek (29.41, ill. 36.74%), fokozatosan növekszik az arányszám a középbankoknál (36.37, ill. 45.93%) és a legnagyobb arányszámot a nagybankok ipari érdekeltségei tüntetik fel (43.53, ill. 47.7%).

Adatainkból megállapítható tehát az, hogy *a csonka-magyarországi pénzüintézetek összes érdekeltségei között az ipari érdekeltségek számaránya a háború óta általában növekedett*; az ipari érdekeltségek csoportján belül pedig az egyes bankkategóriák százaléka mindkét általunk vizsgált időpontban a bankkategóriák nagyságával egyenes arányban emelkedő tendenciát mutat. A pénzüintézeteink érdekeltségi viszonyainak statisztikai alapon való vizsgálatából nyert legutóbbi eredmények két irányú következtetést engednek: egyrészt *a háború után a háború előtti állapothoz képest a csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekkörében általában az ipari vállalatok szerepe fokozódó jelentőségre tett szert, a pénzüintézetek és az ipar között kialakult kapcsolatok egyre szorosabbakká, intenzívebbekké váltak*: másrészt *pénzüintézeteinknek az ipari érdekeltségek megszerzésére irányuló tevékenysége a nagybankoknál fokozottabb arányú eredménnyel érvényesül*.

A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekkörében az iparvállalatoknak — e néhány adatból is kivilágoló — nagy jelentősége tehát kétségtelenül indokoltá teszi azt, hogy az ipari érdekeltségek statisztikáját iparcsoportok szerint részletezve külön is feldolgozzuk.

Pénzüintézeteinknek *a bányavállalatokban* megszerzett érdekeltségei az 1910. évben kizárólag, 1924-ben pedig túlnyomó

arányban a budapesti nagybankok érdekkörébe tartoztak. A bányavállalatok rendszerint nagyobb tőkeerőt képviselnek, hitelszükségletük is jelentékenyebb s így e vállalatokban való részesedéseknél, finanszírozásuknál elsősorban a nagybankok jöhetnek számításba. A bányavállalati érdekeltségek száma a vizsgált időszak alatt közel háromszorosára emelkedett.

A *közlekedési vállalatok* különböző csoportjaiban is — a helyi érdekű vasutak kivételével — túlnyomólag a fővárosi nagybankok szereztek érdekeltségeket. Mint kivétel említendő az, hogy az 1910. évi adatok szerint a helyi érdekű vasutak alcsoportjában a kisbankok jelentékeny részesedése mutatkozik (23.54%); pénzügyintézetek érdekeltségei között a helyi érdekű vasutak alcsoportjának aránya országos átlagban és az egyes bankkategóriák szerint is a háború után nagy mértékben csökkent. A helyi érdekű vasutak alcsoportján kívül a közlekedési vállalatok más alcsoportjainak (magánvasutak, közúti vasutak, hajózási vállalatok és egyéb közlekedési vállalatok) százaléka is 1924. évben 1910-hez képest kisebbedtek. E számok alakulásának oka újra a trianoni békeszerződés egyik káros következményében keresendő. Az integer Magyarország vasúti hálózatának, vízi utainak jelentékeny része — tudvalevőleg — az elcsatolt területekre jutott; ennek folytán a csonka-magyarországi pénzügyintézetek kényszerültek a vasúti és hajózási vállalatokban háború előtt megszerzett érdekeltségeik jórészen túladni.

Ezzel szemben a csonka-magyarországi pénzügyintézetek érdekkörében a *kereskedelmi vállalatok* száma 1924-ben az 1910. évhez viszonyítva jelentékenyen emelkedett (országos átlagban kb. tizenháromszorosára). E nagymérvű növekedés eredményeképpen a kereskedelmi vállalatok csoportja 1924-ben — számarányát tekintve — az ipari és a pénz- s hitelintézeti érdekeltségeké után következik. 1910-ben még csak a budapesti pénzügyintézeteknek kereskedelmi vállalatokban való részesedései voltak megállapíthatók. Az 1924. évi adatok részletes vizsgálatából kitűnik, hogy már nemcsak a budapesti, hanem a vidéki pénzügyintézetek is nagyobb számú kereskedelmi vállalatban vannak érdekelve. A vizsgált időszak alatt különösen a kisbankok érdekkörében nőtt meg jelentékenyen a kereskedelmi vállalatok száma, mely 1924-ben az összes érdekeltségeknek kb. egyötöd részét (19.67%) képviselte. A kisebb pénzügyintézetek számára a kereskedelmi vállalatokban való érdekeltségek megszerzését a

cesekélyebb tőkeerővel való részesedés lehetősége megkönnyíti. Adatainkból tehát megállapítható, hogy pénzügyintézeteknek a kereskedelemmel való érdekeltségi kapcsolatai a vizsgált időszak alatt jelentékenyen megsokszorozódtak. Pénzügyintézetünk különösen a háború utáni inflációs konjunktúra idején élvezték érdekeltségeik révén közvetve a kereskedelem hasznait. Kérdés azonban, hogy a kereskedelemre nézve ez az összeköttetés minden tekintetben előnyös volt-e s vajjon a koronastabilizálás után beállott ú. n. szanálási válság idején, amidőn a kereskedelem helyzete is megnehezedett, pénzügyintézetünk azzal a jóindulattal és megértéssel elégítették-e ki a kereskedelem jogos hiteligényeit, mint amilyen készséggel vállaltak részt kedvezőbb, konjunkturális viszonyok között a kereskedelem hasznaiból.

Mezőgazdasági vállalati érdekeltségeket 1910-ben még csak a budapesti nagybankok konszernjében találtunk. Ezzel szemben az 1924. év adatai szerint már mindhárom bankkategória részesedett mezőgazdasági vállalatokban. A mezőgazdasági vállalati érdekeltségek száma országos átlagban 1910-től 1924-ig több, mint huszszorosára növekedett. További statisztikai vizsgálatunkból ki fog tűnni, hogy 1924-ben a mezőgazdasági vállalati érdekeltségek számának közel fele a vidéki pénzügyintézetek érdekköréből került ki. Ennek az adatnak mérlegelésénél tekintetbe kell venni azt, hogy a mezőgazdaság hitelszükségletének a vidéki pénzügyintézetek által történő kielégítése a mezőgazdasági vállalatokat is szoros kapcsolatba hozta a vidéki pénzügyintézetekkel. Mivel a jövő fejlődési irány hiteléletünkben, tőkeszervezetünkben előreláthatólag a koncentráció mind nagyobbmérvű érvényesülése felé mutat s ezzel karöltve jár a vidéki kisebb pénzügyintézetek fokozatos háttérbe szorulása (akár az önállóság feladása, akár a névleges önállóság fenntartása mellett az affiliációk formájában történő alávétettség útján), közgazdasági szempontból szükséges, hogy vezető nagybankjaink üzleti politikája a jövőben a vidék speciális igényeire s köztük a mezőgazdaság hitelszükségleteire is fokozottabb mértékben legyen tekintettel. Itt rá kell még mutatnunk arra, hogy pénzügyintézetünknek a mezőgazdasággal kialakult kapcsolatai a *mezőgazdasági ipari érdekeltségek* formájában is kifejezésre jutnak; e szálat az *ipari érdekeltségek* adatainak részletes vizsgálata során fogjuk keresni.

A *közegészségügyi vállalatok* aránya az összes érdekeltségek között csekély volt (országos átlagban 1.18, ill. 1.06%); e kis

számú csoportban, mely a vizsgált időszak alatt országos átlagban négy és félszeres növekedést ért el, mindhárom bankkategória részesedett.

Az *élelmezési üzemekben* megszerzett érdekeltségek száma is — adataink szerint — elenyésző; 1910-ben csupán a nagybankok érdekkörében voltak képviselve, 1924-ben már néhány kisebb pénzintézet is részesedett élelmezési üzemekben.

A „vegyes vállalatok“ (pl. „ipari és kereskedelmi részvénytársaságok“) csoportjában egybefoglalt érdekeltségeknek 1910. évi aránya országos átlagban csupán 0.3% volt és 1924-ben 3.7%-ra emelkedett. Az arányszám növekedése pénzintézeteinknek az inflációs konjunktura idején különféle („vegyes“) vállalatokban megszerzett nagyobb számú új érdekeltségeivel magyarázható.

Azokat az érdekeltségeket, melyeket az eddig tárgyalt csoportok egyikébe sem sorolhattuk, az „egyéb“ rovatban foglaltuk össze; országos eredmény szerint számukat 1910-től 1924-ig közel hétszeresére növelve, arányuk az összes érdekeltségek között az 1910. évi 2.4%-ról 1924-ben 3.23%-ra emelkedett.

*

Az érdekeltségek gazdasági ágak szerinti megoszlásának vizsgálatánál a további részletekből itt még a *budapesti pénzintézetek érdekeltségeire* vonatkozó adatokat ismertetjük. Az ország jelenlegi területén levő pénzintézetek érdekeltségeiből a fővárosi bankok és takarékpénztárak nagyarányú részesedése indokoltá teszi ezeknek az adatoknak külön tárgyalását is. A budapesti pénzintézetek érdekeltségeinek nagy száma is kellő alapot nyújt az összefüggések keresésére.

A *vidéki pénzintézetek érdekeltségeinek* ezirányú további részletezéséről — csekélyebb jelentőségük miatt — itt le kell mondanunk. De az érdekeltségek gazdasági ágak szerinti való megoszlásának vizsgálatánál a vidéki pénzintézetek szerepére — amint eddig, úgy a továbbiakban is — tekintettel leszünk.

A *budapesti pénzintézetek érdekeltségeinek* gazdasági ágak szerinti való megoszlását és az egyes csoportok százalékos arányát a következő tábla tünteti fel.

c) *A budapesti pénzüintézetek érdekeltségei a csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségüknek százalékában:*

	1910. évben				1924. évben			
	Nagy	Közép	Kis	Összes	Nagy	Közép	Kis	Összes
	bankok érdekeltségeinek százaléka							
Pénz- és hitelintézetek	100.0	100.0	72.7	93.9	100.0	65.9	15.1	65.6
Biztosító társaságok . . .	100.0	—	—	100.0	100.0	100.0	66.7	95.4
Iparvállalatok	100.0	100.0	95.0	99.3	100.0	91.1	33.2	78.5
Bányavállalatok	100.0	—	—	100.0	100.0	—	50.0	96.0
Közlekedési vállalatok:								
Magánvasutak	100.0	—	—	100.0	100.0	—	—	100.0
Helyiértd. vasutak	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	—	87.5	96.7
Közúti vasutak	100.0	—	—	100.0	100.0	—	—	66.7
Hajózási váll.	100.0	—	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Egyéb közl. váll.	100.0	—	—	100.0	100.0	—	—	100.0
Kereskedelmi váll.	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	90.6	29.8	67.5
Mezőgazdasági váll.	100.0	—	—	100.0	100.0	100.0	12.1	52.5
Közegészségügyi váll.	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Élelmezési üzemek	100.0	—	—	100.0	100.0	—	75.0	91.7
Vegyés vállalatok	100.0	—	—	100.0	100.0	80.0	25.0	46.0
Egyéb	100.0	—	100.0	100.0	100.0	93.3	25.0	65.5
Összes érdekeltségek	100.0	100.0	89.7	97.9	100.0	85.7	28.6	72.6

Fenti adatokból kitűnik, hogy *1910-ben* azokon a csoportokon kívül, melyek — mint láttuk — kizárólag a budapesti nagybankok érdekeltségeit foglalták magukban (a biztosító társaságok, a bányavállalatok, továbbá a közlekedési vállalatok közül: a magánvasutak, a közúti vasutak és az „egyéb közlekedési vállalatok“, valamint a mezőgazdasági vállalatok, az élelmezési üzemek és a vegyes vállalatok csoportjai), a csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségei közül még: a helyiértdékű vasutak, a hajózási, a kereskedelmi, a közegészségügyi vállalatok, az élelmezési üzemek és az „egyéb vállalatok“ csoportjai is teljes egészükben a budapesti pénzüintézetek érdekkörébe tartoztak. Ha még ehhez hozzávesszük azt, hogy az ipari érdekeltségek túlnyomó része is a budapesti pénzüintézeteké volt, úgy megállapíthatjuk, hogy *az ország jelenlegi területén levő pénzüintézetek érdekeltségei 1910-ben legnagyobb részét a budapesti pénzüintézetek érdekköréből kerültek ki.*

Lényegesen megváltozott kép tárul elénk *1924-ben*, amikor az érdekeltségek közül már csupán a közegészségügyi vállalatok csoportja, valamint a közlekedési vállalatok közül a magánvasutak jelentéktelen, továbbá a hajózási és az egyéb közleke-

dési vállalatok alcsoportjai foglalták magukban kizárólagosan a budapesti pénzüintézetek érdekeltségeit; túlnyomó arányukat a biztosító társaságok, a bányavállalatok, az élelmezési üzemek csoportjaiban. a közlekedési vállalatok közül pedig a helyi érdekű vasutak, a közúti vasutak alcsoportjaiban találtak. Tehát *a háború után a csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekkörében a fővárosi pénzüintézetek részese-désének aránya általában a háború előtti adatokhoz képest csökkent.* Ez a változás visszatükrözi azt az eltolódást, mely a háború óta a csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekkörében a vidéki pénzüintézetek javára történt az általuk megszerzett érdekeltségek nagy száma következtében.

Az 50. és az 51. táblák a csonka-magyarországi, valamint a budapesti pénzüintézetek érdekeltségeinek az egyes gazdasági ágak szerint való megoszlását csoportonként az összes érdekeltségek százalékában fejezték ki. A következő tábla pedig pénzüintézeteink érdekeltségeinek gazdasági ágak szerint való megoszlásánál *az egyes csoportokban a bankkategóriák százalékos részese-dését* tünteti fel:

52. tábla. A pénzüintézetek érdekeltségeinek gazdasági ágak szerint való megoszlásában az egyes bankkategóriák százalékos részese-dése.

I. A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségei.

	1910. é v				1924. é v			
	Nagy	Közép	Kis	Összes	Nagy	Közép	Kis	Összes
	b a n k o k é r d e k e l t s é g e i							
Pénz- és hitelintézetek	75.76	2.02	22.22	100.00	52.71	11.37	35.92	100.00
Biztosító társaságok	100.00	—	—	100.00	77.27	9.09	13.64	100.00
Iparvállalatok	82.23	2.96	14.81	100.00	57.35	12.15	30.50	100.00
Bányavállalatok	100.00	—	—	100.00	92.00	—	8.00	100.00
Közlekedési vállalatok:								
Magánvasutak	100.00	—	—	100.00	100.00	—	—	100.00
Helyiérd. vasutak	37.92	6.90	55.18	100.00	73.33	—	26.67	100.00
Közúti vasutak	100.00	—	—	100.00	66.67	—	33.33	100.00
Hajózási vállalatok	83.33	—	16.67	100.00	72.73	9.09	18.18	100.00
Egyéb közl. váll.	100.00	—	—	100.00	100.00	—	—	100.00
Kereskedelmi váll.	76.19	9.52	14.29	100.00	43.54	11.81	44.65	100.00
Mezőgazdasági váll.	100.00	—	—	100.00	37.70	8.20	54.10	100.00
Közegészségügyi váll.	50.00	25.00	25.00	100.00	44.45	11.10	44.45	100.00
Élelmezési üzemek	100.00	—	—	100.00	66.67	—	33.33	100.00
Vegyés vállalatok	100.00	—	—	100.00	22.22	7.94	69.84	100.00
Egyéb vállalatok	37.50	—	62.50	100.00	29.10	27.27	43.63	100.00
Összes érdekeltségek	76.35	3.29	20.36	100.00	52.35	11.52	36.13	100.00

II. A budapesti pénzüintézetek érdekeltségei.

	1910. é v				1924. é v			
	Nagy	Közép	Kis	Összes	Nagy	Közép	Kis	Összes
	bankok érdekeltségei							
Pénz- és hitelintézetek	80.65	2.15	17.20	100.00	80.31	11.42	8.27	100.00
Biztosító társaságok	100.00	—	—	100.00	80.96	9.52	9.52	100.00
Iparvállalatok	82.83	2.99	14.18	100.00	73.02	14.09	12.89	100.00
Bányavállalatok	100.00	—	—	100.00	95.83	—	4.17	100.00
Közlekedési vállalatok:								
Magánvasutak	100.00	—	—	100.00	100.00	—	—	100.00
Helyiérd. vasutak	37.92	6.90	55.18	100.00	75.86	—	24.14	100.00
Közúti vasutak	100.00	—	—	100.00	100.00	—	—	100.00
Hajózási vállalatok	83.33	—	16.67	100.00	72.73	9.09	18.18	100.00
Egyéb közl. váll.	100.00	—	—	100.00	100.00	—	—	100.00
Kereskedelmi váll.	76.19	9.52	14.29	100.00	64.48	15.85	19.67	100.00
Mezőgazdasági váll.	100.00	—	—	100.00	71.87	15.63	12.50	100.00
Közegészségügyi váll.	50.00	25.00	25.00	100.00	44.45	11.10	44.45	100.00
Élelmezési üzemek	100.00	—	—	100.00	72.72	—	27.28	100.00
Vegyes vállalatok	100.00	—	—	100.00	48.28	13.79	37.93	100.00
Egyéb vállalatok	37.50	—	62.50	100.00	44.44	33.89	16.67	100.00
Összes érdekeltségek	77.99	3.36	18.65	100.00	72.15	13.60	14.25	100.00

Az 52. táblából látható, hogy a csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségeit gazdasági ágak szerint részletezve, a legtöbb csoportban a nagybankok érdekeltségei tűnnek ki magas arányszámmal. Az *affiliált pénzüintézetek* nagyobb része is a nagybankok érdekkörébe tartozik, esak hogy, míg a nagybankokra 1910-ben e csoportba tartozó érdekeltségeknek $\frac{3}{4}$ -ed része jutott, 1924-ben már csupán alig valamivel több, mint a fele. E csoportban összefoglalt érdekeltségeknél a „közép- és kisbank“ kategóriák arányának emelkedését a kisebb pénzüintézetek számának a vizsgált időszak alatt történt nagy szaporodásával magyarázhatjuk.

A *biztosító társaságoknál vállalt érdekeltségekből* a nagybankok 1910. évi 100%-os arányszáma, 1924-ben a másik két kategória térfoglalása következtében 77.27%-ra esökkent.

Az *ipari érdekeltségeknél* is mindkét vizsgált időpontban a nagybankok túlnyomó aránnyal voltak képviselve. A nagybankoknak az iparvállalatokkal fennálló szoros kapcsolatát már fentebb kiemeltük. A nagybankoknak különösen e téren mutatkozó domináló helyzetére az ipari érdekeltségek alábbi részletes tárgyalása során lesz alkalmunk még rámutatni.

A *bányavállalati érdekeltségeket* 1910-ben kizárólag, 1924-ben túlnyomó arányban a nagybankok érdekkörében találtuk.

A bányavállalati érdekeltségek megszerzésénél is érthetőleg elsősorban a nagybankok jöhetnek számításba.

Mindkét vizsgált időpontban a nagybankok kizárólagosan részesedtek a közlekedési vállalatok közül a magánvasutak és az „egyéb közlekedési vállalatok“ alcsoportjaiban; jelentékeny arányuk látható továbbá a közúti vasutak (100%, ill. 66.67%) és a hajózási vállalatok alcsoportjaiban (83.33%, ill. 72.73%), valamint az élelmezési üzemek csoportjában (100%, ill. 66.67%).

A pénzüintézetek érdekkörében a nagybankok túlnyomó arányának általános szabályszerűsége alól néhány kivétel is mutatkozik: 1910-ben a helyiérdekű vasutak alcsoportjában a nagybankok aránya csupán 37.92% volt. (De az 1924. évi adatok szerint a nagybankok újabban a helyiérdekű vasuti érdekeltségeknél megjavították arányszámukat). 1924. évben a kisebb pénzüintézetek még a kereskedelmi, a mezőgazdasági, a közegészségügyi és a vegyes vállalatok csoportjaiban részesedtek jelentékeny százalékkal. Végeredményben azonban a csonka-magyarországi pénzüintézetek összes érdekeltségeinek százalékos megoszlása mindkét időpontban a nagybankok túlsúlyát mutatja (76.35, ill. 52.35%).

A budapesti pénzüintézetek érdekkörében az egyes csoportoknak bankkategóriák szerint való megoszlásánál a nagybankok túlnyomó aránya természetesen még fokozottabb mértékben domborodik ki, mint a csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségeinek fenti vizsgálatánál. Látható az 52. táblából is, hogy míg országos átlagban a nagybankokra 1910-ben az összes érdekeltségeknek kb. $\frac{3}{4}$ -ed része és 1924-ben több, mint a fele jutott; csupán a budapesti pénzüintézetek érdekeltségeit alapul véve, 1910-ben a nagybankoknak $\frac{1}{2}$, 1924-ben pedig közel $\frac{3}{4}$ arányú részesedését állapíthatjuk meg.

Ha az eddig részletezett érdekeltségek számbeli alakulását az 1910. és 1924. évi adatok szembeállítására alapján vizsgáljuk, kitűnik, hogy csak a magánvasutak és a közúti vasutak alcsoportjaiban történt tényleges számbeli csökkenés (a „többes érdekeltségek“ levonása után az előbbi alcsoportnál az 1910. évi 5 érdekeltséggel szemben 1924-ben csupán 1 szerepelt kimutatásainkban, míg a közúti vasuti érdekeltségekből az 1910. évi 4-gyel szemben 1924-ben csak 3-mat találtunk). A közép- és kisbankoknak helyiérdekű vasuti érdekeltségekben

szenvedett számbeli veszteségét pedig a budapesti nagybankok által megszerzett új érdekeltségek száma ellensúlyozta. A közlekedési vállalati érdekeltségek számbeli csökkenését a trianoni békeszerződéssel elcsatolt területeken (pl. Pozsony, Fiume) korábban fennállott érdekeltségi kapcsolatok kényszerű megszűnése okozta.

A közlekedési érdekeltségeknél kimutatható e csekély számbeli csökkenéseken kívül *a többi csoportnál mindenütt az érdekeltségek számának emelkedése látható.* Az utóbbi csoportok számbeli fejlődésének aránya egymástól lényegesen eltérő.

*

A számbeli alakulást az érdekeltségeknek gazdasági ágak szerint való megoszlásánál is indexekkel szemléltetjük. Az 1910. évi adatokat 100-zal véve egyenlőknek, az 1924. évi állapotot a következő index-számok fejezik ki:

53. tábla. A pénzüintézetek érdekeltségeinek számbeli alakulása gazdasági ágak szerint indexszámokban.

1924. év
1910 = 100.

I. A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségei.

	Nagy- b a n k o k	Közép- b a n k o k	Kis- b a n k o k	Összes pénzüintézetek érdekeltségeinek indexe
Pénz- és hitelintézetek	272	2200	622	391
Biztosító társaságok	213	—	—	275
Iparvállalatok	383	2250	1130	549
Bányavállalatok	256	—	—	278
Közlekedési vállalatok:				
Magánvasutak	20	—	—	20
Helyiérdekű vasutak	200	—	50	103
Közúti vasutak	50	—	—	75
Hajózási vállalatok	160	—	200	183
Egyéb közlekedési vállalatok	200	—	—	200
Kereskedelmi vállalatok	737	1600	4033	1290
Mezőgazdasági vállalatok	767	—	—	2033
Közegészségügyi vállalatok	400	200	800	450
Élelmezési üzemek	803	—	—	1200
Vegyés vállalatok	1400	—	—	6300
Egyéb vállalatok	533	—	480	688
Összes érdekeltségek	349	1782	905	510

II. A budapesti pénzintézetek érdekeltségei.

	Nagy- b a n k o k érdekeltségeinek indexe	Közép- b a n k o k érdekeltségeinek indexe	Kis- b a n k o k érdekeltségeinek indexe	Összes pénzintézetek érdekeltségeinek indexe
Pénz- és hitelintézetek	272	1450	131	273
Biztosító társaságok	213	—	—	262
Iparvállalatok	383	2050	395	434
Bányavállalatok	256	—	—	267
Közlekedési vállalatok:				
Magánvasutak	20	—	—	20
Helyiérdekű vasutak	200	—	44	100
Közúti vasutak	50	—	—	50
Hajózási vállalatok	160	—	200	183
Egyéb közlekedési vállalatok	200	—	—	200
Kereskedelmi vállalatok	737	1450	1200	871
Mezőgazdasági vállalatok	767	—	—	1066
Közegészségügyi vállalatok	400	200	800	450
Élelmezési üzemek	800	—	—	1100
Vegyes vállalatok	1400	—	—	2900
Egyéb vállalatok	533	—	120	450
Összes érdekeltségek	349	1527	289	378

A számításokból világosan kitűnnek az egyes csoportok között mutatkozó nagy eltérések. A csonka-magyarországi pénzintézetek összes érdekeltségeinek száma (természetesen itt is a „többes érdekeltségek“ levonása után) 1910. évről 1924-re országos átlagban kb. ötszörösére emelkedett.

Az érdekeltségek közül országos átlagban a legnagyobb számbeli emelkedést a mezőgazdasági és a kereskedelmi érdekeltségek csoportja érte el. A „vegyes vállalatok“ rovata — mint arra a feldolgozási módszer ismertetésénél már rámutattunk — különféle vállalatokat egyesítvén magában, nem képvisel egységes csoportot; éppen ezért magas index-számának sem tulajdoníthatunk különösebb jelentőséget. A számbeli növekedés aránya tekintetében még az élelmezési üzemi és az ipari érdekeltségek csoportja érdemel említést. A többi csoport index-száma az átlagon aluli volt. A közlekedési vállalatok két alcsoportjának (magánvasutak és közúti vasutak) indexe — az érdekeltségek számbeli csökkenésének megfelelően — alacsony.

A budapesti pénzintézetek már 1910-ben is kiterjedt érdekléssel rendelkeztek. Mivel a vizsgált időszak alatt a vidéki

pénzintézetek nagyobb arányban szereztek új érdekeltségeket, mint a fővárosiak, ennek megfelelően a budapesti pénzintézeti érdekeltségek számának gazdasági ágak szerinti alakulására vonatkozó index-számok az országos átlagánál általában kisebbek. Az 53. tábla adatai, melyek a csonka-magyarországi, illetőleg a budapesti pénzintézetek érdekeltségeinek 1910-től 1924. évig megállapítható számbeli alakulásáról az egyes gazdasági ágak és a bankkategóriák szerint tagolva index-számok segítségével nyújtanak képet, — az elmondottak után — részletesebb kommentálást nem igényelnek.

g) *A pénzintézetek ipari érdekeltségei.*

A csonka-magyarországi pénzintézetek érdekeltségei között — mint statisztikai vizsgálatunk eredményei alapján megállapítottuk — a legnagyobb arányban az ipari érdekeltségek találhatók. E jelentékeny csoport további részletezését nem csupán számbeli nagysága teszi szükségessé, de a pénzintézetek és az ipari vállalatok között fennálló kapcsolat fontos közgazdasági jelentősége is, amelyre már fentebb alkalmunk volt rámutatni.

Vizsgálataink során ezért most pénzintézeteinknek az ipar különböző ágaival kialakult kapcsolatairól fogunk tüzetesebb képet nyújtani. Az egyes iparágak csoportosításánál nagyjában a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal sémáját vettük alapul; különösen arra fektettünk súlyt, hogy a csoportosításból pénzintézeteinknek a fontosabb iparágakban megszerzett érdekeltségei részletesen kimutathatók s így pénzintézeteinknek az ipari termelés különféle ágaival fennálló szoros összeköttetési statisztikai adatokkal kellően kidomboríthatók legyenek.

*

Az ország jelenlegi területén levő pénzintézetek ipari érdekeltségeinek iparcsoportok szerint való megoszlása az 1910. és 1924. években a következő volt:

54. tábla. A csonka-magyarországi pénzüntézetek ipari érdekeltségei.

	1910. é v				1924. é v			
	nagy- b a n k	közép- k o k	kis- k	összes é r d e k e l t s é g e i	nagy- közép- k i s	kis- k	összes	
a) Számszerint:								
Vas- és fémipar . . .	10	—	4	14	35	6	9	50
Gép- és közl. eszközök gyártása, villamossági ipar stb.	18	2	3	23	51	7	16	74
Kő-, agyag- és-üvepipar	11	—	2	13	36	9	40	85
Fa- és csontipar . . .	12	2	5	19	50	15	22	87
Bőr- és ruggyantaipar	4	—	1	5	8	3	4	15
Fonó- és szövőipar . .	17	—	1	18	54	6	14	74
Ruházati ipar	—	—	—	—	8	—	4	12
Papíros ipar	3	—	—	3	8	3	1	12
Élelmzési és élvezeti cikkgyártása:								
Malomipar	7	—	1	8	30	3	18	51
Cukoripar	3	—	—	3	11	—	—	11
Szeszipar	6	—	1	7	22	2	9	33
Egyéb élelm. ipar . .	2	—	—	2	27	9	22	58
Vegyészeti ipar	12	—	1	13	45	5	21	71
Sokszorosító és műipar	3	—	—	3	10	7	13	30
Építőipar	2	—	1	3	13	10	20	43
Egyéb ipar	1	—	—	1	17	5	13	35
Összesen	111	4	20	135	425	90	226	741
b) Százalékokban:								
Vas- és fémipar . . .	9.01	—	20.00	10.37	8.23	6.66	3.98	6.75
Gép- és közl. eszközök gyártása, villamossági ipar stb.	16.22	50.00	15.00	17.05	12.00	7.77	7.08	9.99
Kő-, agyag- és-üvepipar	9.91	—	10.00	9.63	8.47	10.00	17.71	11.47
Fa- és csontipar . . .	10.81	50.00	25.00	14.08	11.76	16.68	9.74	11.75
Bőr- és ruggyantaipar	3.60	—	5.00	3.70	1.88	3.33	1.77	2.02
Fonó- és szövőipar . .	15.32	—	5.00	13.34	12.72	6.66	6.19	9.99
Ruházati ipar	—	—	—	—	1.88	—	1.77	1.62
Papíros ipar	2.70	—	—	2.22	1.88	3.33	0.44	1.62
Élelmzési és élvezeti cikkgyártása:								
Malomipar	6.31	—	5.00	5.92	7.06	3.33	7.96	6.88
Cukoripar	2.70	—	—	2.22	2.59	—	—	1.48
Szeszipar	5.41	—	5.00	5.18	5.18	2.23	3.98	4.45
Egyéb élelm. ipar . .	1.80	—	—	1.48	6.35	10.00	9.74	7.83
Vegyészeti ipar	10.81	—	5.00	9.63	10.59	5.56	9.29	9.58
Sokszorosító és műipar	2.70	—	—	2.22	2.35	7.77	5.75	4.05
Építőipar	1.80	—	5.00	2.22	3.06	11.12	8.85	5.80
Egyéb ipar	0.90	—	—	0.74	4.00	5.56	5.75	4.72
Összesen	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Pénzüntézetek ipari érdekeltségei közül az első csoportba a *vas- és fémipari érdekeltségeket* foglaltuk egybe. Számuk az 1910. évi adatokhoz képest 1924-ben mindössze 3 és félszeres növekedést ért el és ennek folytán ará-

nyuk az összes ipari érdekeltségek között országos átlagban 10.37%-ról 6.75%-ra csökkent. Legnagyobb részük a budapesti nagybankok érdekeltségei közé tartozott.

A pénzüzetek ipari érdekeltségeinek második csoportját a *gép- és közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar* alkotja. E csoportba tartozó pénzüzeti érdekeltségek száma is a vizsgált időszak alatt átlagban megháromszorozódott; arányuk azonban 17.05%-ról 9.99%-ra szállott alá. Az arányszám csökkenése 1924-ben mindhárom bankkategóriánál egyaránt mutatkozik. 1910-ben még kizárólag csak a budapesti pénzüzetek érdekkörében találtunk ily iparvállalatokat 1924-ben már a vidéki pénzüzetek részesedése is jelentkezett.

Jelentékeny számbeli növekedést értek el (országos átlagban körülbelül 6 és félszereset) 1910-től 1924-ig a *kő-, agyag- és üvegipari érdekeltségek* s ennek megfelelően az összes ipari érdekeltségek százalékában kifejezett arányuk is emelkedett (9.63%-ról 11.47%-ra). 1924-ben e csoportbeli ipari érdekeltségek a fa- és csontipar után a legnagyobb számban fordultak elő. E csoport 1924. évi kedvezőbb százalékának kialakulását főleg a kisbankok nagyobb számú új, itt figyelembe vett érdekeltségei eredményezték.

A fa- és csontipari érdekeltségek a csonka-magyarországi pénzüzetek érdekkörében már 1910-ben is jelentős helyet foglaltak el (14.08%), 1924-ben pedig az összes ipari érdekeltségek között országos átlagban a legmagasabb arányszámmal szerepeltek (11.75%). Az 1924. évi arányszámnak az 1910. évhez képest mutatkozó csökkenését az magyarázhatja, hogy az e csoportba tartozó érdekeltségek számának szaporodása a vizsgált időszak alatt az átlagosnál kisebb mérvű volt. Az e csoportba tartozó érdekeltségek száma az egyes bankkategóriák közül a legnagyobb mértékben a középbankoknál emelkedett (arányszámuk 1924-ben a 16.68%-ot érte el).

A bőr- és gummi-ipari vállalatok száma az érdekeltségek sorában elenyésző; 1910-től 1924-ig számukat ugyan pontosan megháromszorozták, de arányuk mégis csökkent (3.7%-ról 2.02%-ra). 1924-ben e csoport jelentékeny részét a közép- és kisbankok érdekeltségei alkották.

A csonka-magyarországi pénzüzetek érdekkörében a *fonó- és szövőipari vállalatok* már nagyobb aránnyal vannak képviselve. 1910-ben az ehhez az ipari csoportba tartozó érdekel-

ségek száma a gép- és közlekedési eszközök gyártása s villamosági ipar, valamint a fa- és csontipar érdekeltségeinek száma után következett. Am az idetartozó érdekeltségek számbeli növekedése a vizsgált időszak alatt az átlagon aluli (csupán négyszeres) volt s ezért arányszámuk az összes ipari érdekeltségek között 13.34%-ról 9.99%-ra csökkent. 1924-ben e csoportot számbeli nagyság szerint már a kő-, agyag- és üvegipari érdekeltségek csoportja megelőzte. A textilipari érdekeltségek túlnyomó részét a nagybankok konszernjében találtuk.

A *ruházati ipar* 1910-ben még nem volt a csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekkörében képviselve. 1924-ben is csak elenyésző kis százalékkal (1.62) szerepelt. Legnagyobb részük a budapesti pénzüintézetek érdekeltségei közül került ki.

Hasonlóképpen kisebb jelentőségű pénzüintézeteink ipari érdekeltségei sorában a *papirosipari vállalatok* csoportja (2.22, ill. 1.62%); e vállalatok — bankkategóriák szerint részletezve — 1910-ben kizárólag, 1924-ben pedig túlnyomólag a budapesti nagybankok érdekkörébe tartoztak.

De fontosabb szerepet játszanak a pénzüintézetek érdekeltségei között az *élelmezési és élvezeti cikkek gyártásával foglalkozó vállalatok*; e csoportba tartozó érdekeltségek számát a malom-, a cukor-, a szesz- és az „egyéb élelmezési“ ipari alcsoportokra tagoltuk. A csonka-magyarországi pénzüintézetek *malomipari érdekeltségeinek* száma a vizsgált időszak alatt több mint hatszorosára emelkedett s ez az alcsoport arányát 5.92-ről 6.88%-ra javította fel. A *cukoripari vállalatok* aránya ugyan esekély, de kis számuk dacára is figyelemreméltó alcsoport ez, mert az itt számbavett érdekeltségek az ipari termelés terén előkelő helyet töltenek be. A cukoripari vállalatokat a jelentékeny hitelszükséglet rendszerint a nagybankok igénybevételére utalja s így a cukoripari vállalatok szükségképpen a nagybankokkal jutnak szoros kapcsolatba; erre mutatnak adataink is: mindkét vizsgált időpontban csak a budapesti nagybankok érdekkörében találtunk cukoripari vállalatokat. Nagyobb aránnyal vannak képviselve a csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségei között a *szeszipari vállalatok* (5.18, 4.45%); 1910-ben túlnyomólag a nagybankok érdekkörében. Az 1924. évi adatok szerint a kisebb bankkategóriák is jelentékenyen részesedtek e csoportban s említésre méltó, hogy 1924-ben az összes szeszipari érdekeltsé-

geknek körülbelül egyötöd része (21.21%) a vidéki pénzüintézetek érdekkörébe tartozott. Az *egyéb élelmezési ipari vállalatok* alcsoportjába soroztuk az élelmezési és élvezeti cikkek gyártásával foglalkozó — az eddig tárgyalt alcsoportokban nem említett — egyéb vállalati érdekeltségeket. Ebbe az alcsoportba főleg azok a mezőgazdasági ipari vállalatok kerültek, melyek sem a cukor-, sem a szesz-, sem a malomipari alcsoportokba nem voltak beoszthatók. Számuk a vizsgált időszak alatt jelentékenyen megnőtt; ez az alcsoport érte el a fenti kimutatás szerint az összes ipari érdekeltségek között a legnagyobb arányú számbeli emelkedést. Az 1924. évi adatok részletes vizsgálatából kitűnik, hogy ebben az alcsoportban a vidéki pénzüintézetek érdekeltségei is nagyobb számban találhatók. Az érdekeltségek gazdasági ágak szerinti általános részletezésének tárgyalása során a mezőgazdasági vállalatoknál már rámutattunk vidéki pénzüintézeteinknek a mezőgazdasággal fennálló szoros kapcsolatára. Ez utóbbi adat alátámasztja azt a megállapításunkat, hogy a mezőgazdaság hitelügyének szolgálatában a vidéki pénzüintézetek is fontos szerepet töltenek be.

Az ipari érdekeltségeknek aránylag nagy részét — közel 10%-át — foglalták le a *vegyészeti ipari vállalatok*. Több mint ötszörös számbeli növekedésükben a közép- és kisbankok erőteljesen részesedtek.

A *sokszorosító- és műipari érdekeltségek* aránya az 1910. évi 2.22%-ról 1924-ben 4.05%-ra emelkedett; ez idő alatt t. i. számukat megtízszerezték. Míg 1910-ben csak a budapesti nagybankok érdekkörében voltak ily vállalatok, 1924-ben a közép- és kisbankok érdekeltségei között is találtunk sokszorosító- és műipari vállalatokat.

Az *építőipar* különösen a vidéki pénzüintézetek érdekkörében van nagyszámú vállalattal képviselve (1924-ben az összes építőipari érdekeltségek közül 34.88% a vidéki pénzüintézetek érdekköréből került ki). Az építőipari érdekeltségek jelentékeny — kb. 14-szeres — számbeli növekedésük révén arányukat is az összes ipari érdekeltségek között a vizsgált időszak alatt 2.22%-ról 5.8%-ra javították fel.

Az ipari érdekeltségek részletezését az eddigi csoportokba nem sorolható „egyéb ipari érdekeltségek“-kel zárjuk be. 1924-ben mutatkozó jelentékeny számuk a pénzüintézetek érdekkörének nagy arányú kibővülésével s ezzel kapcsolatban a

c) *A budapesti pénzintézetek ipari érdekeltségei a csonka-magyarországi pénzintézetek ipari érdekeltségeinek százalékában.*

	1910. é v b e n				1924. é v b e n			
	Nagy-	Közép-	Kis-	Összes	Nagy-	Közép-	Kis-	Összes
bankok ipari érdekeltségeinek százaléka								
Vas- és fémipar . . .	100.0	—	100.0	100.0	100.0	100.0	44.4	90.0
Gép- és közl. eszközök gyártása, villamossági ipar stb.	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	31.3	85.1
Kő-, agyag- és üvegipar	100.0	—	100.0	100.0	100.0	88.9	17.5	60.0
Fa- és csontipar . . .	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	45.5	86.2
Bőr- és ruggyantaipar	100.0	—	—	80.0	100.0	66.7	—	66.7
Fonó- és szövőipar . .	100.0	—	100.0	100.0	100.0	50.0	57.2	87.8
Ruházati ipar	—	—	—	—	100.0	—	75.0	91.7
Papíros ipar	100.0	—	—	100.0	100.0	100.0	—	91.7
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása:								
Malomipar	100.0	—	100.0	100.0	100.0	100.0	11.1	68.6
Cukoripar	100.0	—	—	100.0	100.0	—	—	100.0
Szeszipar	100.0	—	100.0	100.0	100.0	50.0	33.3	78.8
Egyéb élelm. ipar	100.0	—	—	100.0	100.0	88.9	31.8	72.4
Vegyészeti ipar	100.0	—	100.0	100.0	100.0	100.0	61.9	88.7
Sokszorosító és műipar	100.0	—	—	100.0	100.0	100.0	30.8	70.0
Építőipar	100.0	—	100.0	100.0	100.0	90.0	30.0	65.1
Egyéb ipar	100.0	—	—	100.0	100.0	100.0	23.1	71.4
Összes ipari érdekeltségek	100.0	100.0	95.0	99.3	100.0	91.1	33.2	78.5

A fenti táblát az 54. tábla adataival egybevetve, megállapíthatjuk, hogy 1910-ben csupán a bőr- és gummi-iparban voltak a vidéki pénzintézeteknek érdekeltségei, míg a többi csoport kizárólag a budapesti pénzintézetek érdekeltségeit foglalta magában. Ennélfogva az 1910. évi adatokkal felesleges itt tovább foglalkoznunk. Lássuk azonban, hogy alakult a helyzet a háború után.

A csonka-magyarországi pénzintézetek 1924. évben kimutatott ipari érdekeltségei közül már csupán a cukoripari érdekeltségek tartoztak — mint láttuk — teljes számban a budapesti nagybankok konszernjébe. A ruházati és papírosipari érdekeltségek legnagyobb része is a fővárosi pénzintézetek érdekszférájába tartozott. A többi csoportban — az 1924. évi adatok szerint — már a vidéki pénzintézetek is kisebb-nagyobb arányú részesedést vállaltak. A vidéki pénzintézetek ekkor főleg a kő-, agyag- és üvegipari, a malomipari, továbbá az

„egyéb élelmezési ipari“ és az építőipari érdekeltségeknél játszottak nagyobb szerepet. A többi csoportokban továbbra is a budapesti pénzintézetek érdekeltségei domináltak.

Ha a budapesti pénzintézetek összes ipari érdekeltségeinél azt vizsgáljuk, hogy az egyes iparcsoportokra hány százalék esik, 1910-ben a budapesti pénzintézetek érdekkörében csekély eltérésekkel az országos átlagnak megfelelő eredményeket kapunk. 1924-ben a budapesti pénzintézetek ipari érdekeltségei között is a legnagyobb arányszámot a fa- és csontipari érdekeltségek csoportja érte el (12.89%). Ezután azonban nem a kő-, agyag- és üvegipar következik, mint a csonka-magyarországi pénzintézetek ipari érdekeltségénél, hanem a textilipar (11.17%).

További adataink:

56. tábla. A pénzintézetek ipari érdekeltségeinek megoszlása bankkategóriák szerint százalékokban.

1. A csonka-magyarországi pénzintézetek ipari érdekeltségei.

	Nagy- b a n k	1910. Közép- k o k	é v Kis- k o k	Összes é r d e k e l t s é g e i	Nagy- b a n k	1924. Közép- k i s	é v Kis- k o k	Összes
Vas- és fémipar . . .	71.43	—	28.57	100.00	70.00	12.00	18.00	100.00
Gép- és közl. eszközök gyártása, villamossági ipar stb.	78.26	8.70	13.04	100.00	68.92	9.46	21.62	100.00
Kő-, agyag- és üvegipar	84.62	—	15.38	100.00	42.35	10.59	47.06	100.00
Fa- és csontipar . . .	63.16	10.52	26.32	100.00	57.47	17.24	25.29	100.00
Bőr- és ruggyantaipar	80.00	—	20.00	100.00	53.33	20.00	26.67	100.00
Fonó- és szövőipar . .	94.44	—	5.56	100.00	72.97	8.11	18.92	100.00
Ruházati ipar	—	—	—	—	66.67	—	33.33	100.00
Papíros ipar	100.00	—	—	100.00	66.67	25.00	8.33	100.00
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása:								
Malomipar	87.50	—	12.50	100.00	58.82	5.88	35.30	100.00
Cukoripar	100.00	—	—	100.00	100.00	—	—	100.00
Szeszipar	85.71	—	14.29	100.00	66.67	6.06	27.27	100.00
Egyéb élelm. ipar .	100.00	—	—	100.00	46.55	15.52	37.93	100.00
Vegyészeti ipar	92.31	—	7.69	100.00	63.38	7.04	29.58	100.00
Sokszorosító és műipar	100.00	—	—	100.00	33.34	23.33	43.33	100.00
Építőipar	66.67	—	33.33	100.00	30.23	23.26	46.51	100.00
Egyéb ipar	100.00	—	—	100.00	48.58	14.28	37.14	100.00
Összesen	82.23	2.96	14.81	100.00	57.37	12.13	30.50	100.00

II. A budapesti pénzintézetek ipari érdekeltségei.

	1910. é v			1924. é v			Összes	
	Nagy- b a n k o k	Közép- k i s	Összes	Nagy- b a n k o k	Közép- k i s	Összes		
Vas- és fémipar . . .	71.43	—	28.57	100.00	77.78	13.33	8.89	100.00
Gép- és közl. eszközök gyártása, villamossági ipar stb.	78.26	8.70	13.04	100.00	80.95	11.11	7.94	100.00
Kő-, agyag- és üvegyipar	84.62	—	15.38	100.00	70.58	15.69	13.73	100.00
Fa- és csontipar . . .	63.16	10.52	26.32	100.00	66.67	20.00	13.33	100.00
Bőr- és ruggyantaipar	100.00	—	—	100.00	80.00	20.00	—	100.00
Fonó- és szövőipar . .	94.44	—	5.56	100.00	83.07	4.62	12.31	100.00
Ruházati ipar	—	—	—	—	72.73	—	27.27	100.00
Papiros ipar	100.00	—	—	100.00	72.73	27.27	—	100.00
Élelmezési és élvezeti cikkgyártása:								
Malomipar	87.50	—	12.50	100.00	85.72	8.57	5.71	100.00
Cukoripar	100.00	—	—	100.00	100.00	—	—	100.00
Szeszipar	85.71	—	14.29	100.00	84.61	3.85	11.54	100.00
Egyéb élelm. ipar	100.00	—	—	100.00	64.28	19.05	16.67	100.00
Vegetáriai ipar	92.31	—	7.69	100.00	71.42	7.94	20.64	100.00
Sokszorosító és műipar	100.00	—	—	100.00	47.62	33.33	19.05	100.00
Építőipar	66.67	—	33.33	100.00	46.43	32.14	21.43	100.00
Egyéb ipar	100.00	—	—	100.00	68.00	20.00	12.00	100.00
Összesen	82.83	2.99	14.18	100.00	73.02	14.09	12.89	100.00

Pénzintézeteink ipari érdekeltségeit bankkategóriák szerint százalékokban részletezve mindkét vizsgált időpontban a csoportok nagy részénél a nagybankok túlnyomó aránya tűnik ki. Így országos átlagban a vas- és fémipari érdekeltségéknél, a gép-, közlekedési eszközök gyártása és villamossági ipari, a fonó- és szövőipari, a ruházati ipari, a papirosipari, a cukoripari, a szeszipari és a vegetáriai ipari érdekeltségeknél.

Ellenben a kő-, agyag- és üvegyipari érdekeltségekből a nagybankok 1910. évi magas (84.62) százaléka a kisebb pénzintézeteknek (főleg vidékieknek) jelentős térfoglalása következtében 42.35%-ra csökkent. 1924-ben az e csoportba tartozó érdekeltségeknek csaknem fele a kisbankok érdekköréből került ki. A fa- és csontipari érdekeltségeknél is a közép- és kisbankok növekvő aránya mutatkozott s viszont a nagybankoké 63.16%-ról 57.47%-ra apadt. A bőr- és gummi-ipari érdekeltségeknek bankkategóriák szerint való megoszlásában is a kisebb pénzintézetek javára történt 1910-ről 1924-re eltolódás (a nagybankok érdekeltségeinek aránya viszont 80.0%-ról 53.33%-ra

súlyedt). A malomipari érdekeltségeknél a kisbankok aránya 1924-ben az 1910. évhez képest feltűnően emelkedett (12.5%-ról 35.3%-ra). A kisbankok javára mutató eme eltolódást főleg a vidéki kisebb pénzüzetek által újabban megszerzett malomvállalati érdekeltségek nagyobb száma eredményezte. Jellemző a helyzetre az, hogy 1924-ben a csonka-magyarországi pénzüzetek összes malomipari érdekeltségeinek csaknem egyharmada (31.37%-a) a vidéki kisbankok érdekkörébe tartozott.

Az 1924. évi adatok szerint a sokszorosító- és műipari érdekeltségek csoportjában is a kisebb pénzüzetek túlsúlya mutatkozott; e csoportba tartozó érdekeltségeknek csupán egyharmad része volt akkor a nagybankoké. Fenti adatok a nyomdavállalatoknak a kisebb pénzüzetekkel kialakult szoros összeköttetéseire engednek következtetni.

Említésre méltó még az, hogy az építőipari vállalati érdekeltségek csoportjában a nagybankok 1910. évi 66.67%-os aránya 1924-ben 30.23%-ra zuhant le. 1910-ben ugyanis az építőiparban aránylag kedvező konjunktúra volt és az építőiparnak a nagybankok által történt finanszírozása általában fontos szerepet játszott; így az építőipari érdekeltségek túlnyomó része a nagybankok konszernjében található. Ezzel szemben vizsgálódásaink másik időpontjában: 1924-ben az építőiparban tudvalevőleg pangás volt s ennek folytán az építőipar kisebb mérvű hitelszükségleteit a közép- és kisbankok is kielégíthették. Ezzel magyarázható fenti táblának az a szembevető adata, mely szerint az építőipari érdekeltségek csoportjában 1910-hez képest utóbb a kisebb pénzüzetek aránya emelkedett.

Fenti adatok szerint tehát 1924-ben a kő-, agyag- és üvegipari, az építőipari és a sokszorosító- és műipari érdekeltségek közül jutott a kisebb pénzüzetekre jelentékenyebb rész. A kisebb pénzüzetek számára e vállalatokban való érdekeltségek megszerzését az idetartozó vállalatoknak aránylag kisebb részvénytőkéje és rendszerint csekélyebb hitelszükséglete megkönnyíti.

A csonka-magyarországi kisebb pénzüzetek érdekeltségi körének különösen a háború óta történt fokozódó mérvű kibővülése következtében a nagybankoknak az ipari érdekeltségek terén korábban fennállott domináló helyzete, úgy látszik, egyelőre meggyengült, de bár a kisebb pénzüzetek e téren előtérbe nyomultak, még 1924-ben is az ipari érdekeltségek

nagyobb része (57.37%) a budapesti nagybankok érdekkörébe tartozott.

A *budapesti pénzüintézetek ipari érdekeltségeinek* bank-kategóriák szerint való százalékos megoszlása 1910-ben nagyjában az országos átlagénak megfelelő eredményeket mutat. Érthetőleg, mert hiszen az ipari érdekeltségek akkor — mint láttuk — legnagyobb részt a fővárosi pénzüintézetek érdekkörébe tartoztak.

Ha csupán a budapesti pénzüintézetek érdekeltségeire vonatkozó 1924. évi adatokat vizsgáljuk, a nagybankoknak már ismételten kiemelt túlsúlya természetesen még nagyobb mértékben domborodik ki (73.02%).

*

Az *ipari érdekeltségek számbeli fejlődését* indexszámokban a következő tábla tünteti fel:

57. tábla. A pénzüintézetek ipari érdekeltségeinek számbeli alakulása indexszámokban.

(1910 = 100)

1924. év.

1. A csonka-magyarországi pénzüintézetek ipari érdekeltségeinek indexei:

	Nagy- bank érdekeltségek	Közép-	Kis-	Összes
Vas- és fémipar	350	—	225	357
Gép- és közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar stb.	283	350	533	322
Kő-, agyag- és üvegipar	327	—	2000	654
Fa- és esontipar	417	750	440	458
Bőr- és ruggyantaipar	200	—	400	300
Fonó- és szövőipar	318	—	1400	411
Ruházati ipar	—	—	—	—
Papíros ipar	267	—	—	400
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása:				
Malomipar	429	—	1800	637
Cukoripar	367	—	—	367
Szeszipar	367	—	900	472
Egyéb élelmezési ipar	1350	—	—	2900
Vegyészeti ipar	375	—	2100	546
Sokszorosító- és műipar	333	—	—	1000
Építőipar	650	—	2000	1433
Egyéb ipar	1700	—	—	3500
Összes ipari érdekeltségek	383	2250	1130	549

1924. év.

2. A budapesti pénzintézetek ipari érdekeltségeinek indexei:

	Nagy- bank	Közép- kérdék	Kis- érdekeltségek	Összes
Vas- és fémipar	350	—	100	221
Gép- és közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar stb.	283	350	167	274
Kő-, agyag- és üvegipar	327	—	350	392
Fa- és csontipar	417	750	200	395
Bőr- és ruggyantaipar	200	—	—	250
Fonó- és szövőipar	318	—	800	361
Ruházati ipar	—	—	—	—
Papiros ipar	267	—	—	367
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása:				
Malomipar	429	—	200	438
Cukoripar	367	—	—	367
Szeszipar	367	—	300	371
Egyéb élelmezési ipar	1350	—	—	2100
Vegyészeti ipar	375	—	1300	485
Sokszorosító- és műipar	333	—	—	700
Építőipar	650	—	600	933
Egyéb ipar	1700	—	—	2500
Összes ipari érdekeltségek	383	2050	395	434

Látható az 57. táblából, hogy az ipari érdekeltségek száma az összes csoportokban 1910-től 1924-ig emelkedett (átlagosan 5¹/₂-szeresére). Átlagon felül növekedett a kő-, agyag- és üvegipari, a malomipari és az „egyéb ipari“ csoport. A ruházati ipar pedig, amely — mint tudjuk — 1910-ben még nem volt az érdekeltségek sorában képviselve, 1924-ben 11 vállalattal szerepelt kimutatásainkban. Az átlagot megközelítette a vegyészeti ipari csoport számbeli növekedése, míg az átlagon aluli szaporodás a vas- és fémipari, a gép- és közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipari, a fa- és csontipari, a bőr- és gummiipari, a fonó- és szövőipari, a papirosipari, a cukoripari és a szeszipari csoportoknál található.

Nagyjában hasonlóan alakultak a budapesti pénzintézetek ipari érdekeltségeinek indexszámai is.

Adataink tehát arra mutatnak, hogy *a csonka-magyarországi pénzintézetek érdekeltségi körében az iparvállalatok szerepe a vizsgált időszak alatt általában fokozódó jelentőségre tett szert s pénzintézeteinknek az iparral fennálló kapcsolata csaknem minden ágra kiterjedve egyre szorosabbá vált.*

h) *Az eredmények összefoglalása.*

Magyarország jelenlegi területén levő pénzüintézetek érdekeltségeinek 1910—1924. évi adatai alapján végzett statisztikai vizsgálataink fontosabb eredményei az alábbi fő vonásokban foglalhatók össze:

A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekeltségi körének alakulását a vizsgált időszak alatt általánosan a *horizontális és vertikális irányú nagymérvű kibővülése* jellemzi. Megállapítható egyfelől az, hogy a pénzüintézetek érdekkörüket nemcsak Nagy-Magyarország egész területére, de a külföldre is egyre szélesebb arányban terjesztették ki, másfelől az, hogy az érdekeltségi kör gazdasági ágak szerint való differenciálódása is mind jellegzetesebben domborodik ki. *1924-ben már alig volt a gazdasági életnek olyan ága, mellyel pénzüintézetünknek ne lett volna meg — hol erősebb, hol gyengébb intenzitású — kapcsolata.* Bankjaink és takarékpénztáraink nagyszámmal voltak érdekszférájukba pénzüintézeteket (affiliációk, kommanditálások), melyek révén működési körüket kiterjesztették. A csonka-magyarországi pénzüintézetek érdekkörében képviselőre találnak a biztosítási, a bányászati, a különféle ipari, a közlekedési, a kereskedelmi, a mezőgazdasági vállalatok s a termelés és a forgalom egyéb ágai is.

Az érdekeltségek közül különösen kiemelkednek nagy arányukkal az iparvállalatok. Statisztikai vizsgálataink eredményei világosan feltárják a pénzüintézetek és az ipar között fennálló szoros kapcsolat nagy jelentőségét. *Az 1924. évi adatok szerint pénzüintézeteink érdekkörében már csaknem minden iparág helyet foglal.* Az ú. n. nehézipari vállalatokat érthetőleg a nagybankok konszernjében találtuk. Míg Németországon néhány nagybank bizonyos iparág finanszírozásában specializálja magát, Magyarországon a nagybankoknak kifejezetten csak egyes iparág finanszírozására irányuló törekvése nem nyilvánul meg. Arra is csak szórványosan találtunk példát, hogy nagybankjaink egyes iparág több vállalatában szerevezve érdekeltséget, abban az ágban irányító befolyást biztosítanak a maguk számára. (Így pl. a Magyar Általános Hitelbank a cukoripar és újabban a gépipar terén.)

A csonka-magyarországi pénzüintézeteknek érdekeltségeik megszerzésére irányuló tevékenységét általában nem a kiéle-

zett verseny, hanem a kölcsönös megértés, a megegyezés és gyakran a szoros együttműködés jellemzi. Erre mutat adatgyűjtésünknek az a sajátos eredménye is, mely szerint az érdekeltségeknek nem éppen csekély százaléka egyszerre több pénzintézet érdekkörébe tartozott.

Az érdekeltségek megszerzésénél a nagybankok vezető szerepe mellett a világháború kitörése óta 1924-ig a kisebb pénzintézetek előtérbe nyomulása mutatkozott. De tekintetbe véve azt, hogy gazdasági életünkben a koronastabilizálás után megkezdődött tisztulási folyamat a gyenge tőkeerejű pénzintézetek és a rosszul fundált, főleg az inflációs konjunktura idején alapított vállalatok szükségszerű eltűnését eredményezte s pénzintézeteink terén előreláthatólag a koncentráció mind nagyobb mérvű térhódítása várható, az érdekeltségeknek bankkategóriák szerint való megoszlásánál a jövőben valószínűleg a nagybankok túlnyomó aránya fog újra kialakulni.

A pénzintézetek érdekeltségi kapcsolatainak időbeli változásaira vonatkozó vizsgálatunk során az érdekeltségi körök folytonosan hullámzó képe tárult elénk. A csonka-magyarországi pénzintézetek érdekeltségeinek statisztikai adatai alapján végzett kutatásunk eredményeképpen rámutattunk arra, hogy *az érdekeltségi kapcsolatok fennállásának valószínűsége általában az évek számával csökken; az érdekeltségi kapcsolatok intenzitása. — ceteris paribus — az erősebb tőkével rendelkező pénzintézetek konszernjében nagyobb.*

A pénzintézetek általában az érdekkörük révén megszerzett összeköttetéseknek hasznossá, tartóssá, intenzívvé tételére és kimélyítésére törekszenek. A csonka-magyarországi pénzintézetek érdekkörének a háború óta úgy horizontális, mint vertikális irányban történt jelentős mérvű kibővülése kétségtelenül nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy pénzintézeteink a gazdasági életben már a háború előtt megszerzett domináló helyzetüket továbbra is biztosíthassák. Pénzintézeteinknek az érdekeltségekkel kapcsolatos tevékenysége kétségtelenül jövedelmüknek egyik jelentős forrása.

Ha a kialakult érdekeltségi kapcsolatok közgazdasági jelentőségét vizsgáljuk, felmerülhet az a kérdés, vajjon a pénzintézeteknek mindnagyobb arányokat öltő erédit mobilier tevékenysége nem szorítja-e háttérbe a reguláris banküzleti ágak művelését, nem jár-e a mobilitás elhanyagolá-

sával és főleg nem veszélyezteti-e a pénzüintézetek vagyoni helyzetét. E kérdésre persze csak az egyes pénzüintézetek külön-külön részletezett adatai alapján lehetne kimerítő, pontos választ adni. De pénzüintézeteink üzletmenetének vizsgálata és főleg a felértékelés után nyilvánosságra hozott pengőmértékek eredményei alapján arra következtethetünk, hogy *a csonka-magyarországi pénzüintézetek túlnyomó részénél a crédito mobilier-féle tevékenység a reguláris banküzleti ágakkal arányban áll* és különösen azokra a pénzüintézetekre vonatkozólag, melyek a szanálási válság nehézségeivel is sikeresen megküzdöttek, mondhatjuk, hogy az érdekeltségekkel kapcsolatos üzleti tevékenység rendszerint nem járt káros következményekkel. Nyilván az érdekeltségi kapcsolatok olykor nemcsak a pénzüintézetekre, de az érdekeltségekre nézve sem hozták meg a várt eredményeket. Végeredményben azonban arra a véleményre kell jutni, hogy általában *az érdekeltségi kapcsolatok kialakulása és jelentős kimélyülése hazánk közgazdasági fejlődésére előnyös hatással volt*. Végül rá kell mutatni arra is, hogy *pénzüintézeteink érdekeltségeik révén Magyarország nemzeti vagyonának nagy részére irányító befolyást gyakorolnak*.

Pénzüintézeteink érdekeltségei terén a jövőre vonatkozólag a fejlődés valószínű irányát *az érdekeltségek további számbeli növekedésében, sokirányú differenciálódásában és horizontális irányú széleskörű kibővülésében jelölhetjük meg*.